พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ

พันตำรวจเอก หม่อมเจ้ามนูญศิริ เกษมสันต์

ณ เมรุวัดมกุฎกษัตริยาราม

วันที่ ๑๑ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๓๒

ห้องขจร
อ
070.172
อ231ม

หนังสืออ้างอิง
ใช้เฉพาะในห้องสมุดเท่านั้น

สำนักหอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
ซอยวิภา 23 วัฒนา กรุงเทพฯ 10110 โทร. 2584002-6

ขอมอบให้
หล้องยอร สุขพานิช

๑๗๐.๑๑๒
๑๒๓๑ม

ห้องขจร สุขพานิช

ขอมอบให้

คำนำ ห้องขจร สุขพานิช

ในงานพระราชทานเพลิงศพ พันตำรวจเอกหม่อมเจ้า มนูญศิริ เกษมสันต์ เห็นว่า ควรจะพิมพ์หนังสือเพื่อเป็นอภินันทนาการแก่ท่านที่เคารพนับถือและบรรดาญาติมิตรที่มาร่วมในงานพระราชทานเพลิงศพตามประเพณีนิยม

เจ้าภาพเห็นสมควรที่จะจัดพิมพ์ตอนหนึ่งของหนังสือ "ดรุโณวาท" หนังสือฉบับนี้เป็นหนังสือพิมพ์ฉบับแรกของคนไทยซึ่งได้จัดพิมพ์ขึ้นเมื่อประมาณเกือบร้อยปีมาแล้ว หนังสือนี้เป็นหนังสือที่หายาก มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์และวรรณคดี นอกจากนั้นองค์บรรณาธิการผู้ริเริ่มจัดทำหนังสือนี้ทรงเป็นพระบิดาของ หม่อมเจ้า มนูญศิริ เกษมสันต์ และเป็นต้นสกุล "เกษมสันต์" ด้วย

ในการจัดพิมพ์หนังสือนี้ ได้รับความกรุณาจากกรมศิลปากรที่อนุญาตให้จัดพิมพ์ อีกทั้งได้รับความกรุณาจากอาจารย์แม้นมาศ ชวลิต ที่ได้ช่วยเหลือค้นหาและถ่ายภาพต้นฉบับหนังสือนี้เพื่อให้การพิมพ์หนังสือนี้สามารถรักษาแบบต้นฉบับและอักษรของเดิมไว้ได้

อนึ่ง เกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของหนังสือพิมพ์ "ดรุโณวาท" นั้น อาจารย์ขจร สุขพานิช ได้กรุณาให้ประวัติและคำอธิบายซึ่งทำให้ผู้อ่านได้เข้าใจประวัติความเป็นมาตลอดจนความหมายของเรื่องราวที่มีอยู่ในหนังสือนี้ได้แจ่มแจ้งยิ่งขึ้น อีกทั้ง คุณสงบ สวนศิริ ได้กรุณาช่วยตรวจปรู๊ฟให้ เจ้าภาพจึงขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูง มา ณ ที่นี้ด้วย

กุศลใด ๆ อันเกิดมีจากหนังสือนี้ ขอจงส่งผลบันดาลดลให้ พันตำรวจเอก หม่อมเจ้ามนูญศิริ เกษมสันต์ ประสบแต่ความสงบและความสุขในสัมปรายภพเทอญ.

หม่อมเจริญ เกษมสันต์ ณ อยุธยา
ม.ร.ว. บีติศิริ เกษมสันต์
ม.ร.ว. พันธุ์นิวัทธ์ เกษมสันต์

10 เม.ย. 2549

h 108293

ประสูติ ๓ ธันวาคม ๒๔๓๔

สิ้นชีพิตักษัย ๑๕ มีนาคม ๒๕๑๒

พระประวัติ

หม่อมเจ้า มนูญศิริ เกษมสันต์ เป็นโอรสในพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงพรหมวรานุรักษ์ และหม่อมสุทธิ เกษมสันต์ ณ อยุธยา ประสูติเมื่อวันที่ ๓ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๔๓๔ มีเจ้าพี่ร่วมพระมารดาองค์เดียว คือ หม่อมเจ้า ทัศโนภาส เกษมสันต์

ในด้านการศึกษานั้น ทรงเริ่มเรียนอักขระหนังสือไทยที่โรงเรียนวัดบวรนิเวศ และต่อมาพระบิดาได้ทรงนำเข้าถวายตัวเป็นมหาดเล็กในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อครั้งยังดำรงพระยศเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชสยามมกุฎราชกุมาร และได้ทรงโปรดเกล้า ฯ ให้เข้าศึกษาในโรงเรียนนายร้อยทหารบกถึงชั้นมัธยม ในขณะนั้นพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชประสงค์จะทนุบำรุงกิจการตำรวจซึ่งอยู่ในระยะเริ่มต้น แต่ยังมิได้รับความนิยมเชื่อถือจากประชาชนทัดเทียมกับผู้รับราชการทหาร และบรรดาเจ้านายส่วนมากก็ได้เข้าศึกษาแต่ทางวิชาการทหารเท่านั้น ดังนั้นจึงทรงโปรดเกล้า ฯ ให้หม่อมเจ้ามนูญศิริ เกษมสันต์ เปลี่ยนแนวการศึกษาจากวิชาทหารไปศึกษาทางด้านวิชาการตำรวจ ได้โปรดเกล้า ฯ ให้เข้าศึกษาในโรงเรียนนายหมวดกองตระเวน เมื่อจบหลักสูตรแล้วจึงเข้ารับราชการในกรมตำรวจได้รับยศและตำแหน่งเป็นลำดับดังนี้คือ

๖	*มีนาคม* ๒๔๕๓	*เป็นนายหมวดกองพิเศษ*
๑	*ธันวาคม* ๒๔๕๔	*เป็นสารวัตรแขวง*
๒๓	*มิถุนายน* ๒๔๕๕	*เป็นร้อยตำรวจเอก*
๒๑	*สิงหาคม* ๒๔๖๐	*เป็นพันตำรวจตรี*
๔	*พฤศจิกายน* ๒๔๗๑	*เป็นพันตำรวจโท*
๓	*พฤษภาคม* ๒๔๗๗	*เป็นพันตำรวจเอก*

ในระหว่างรับราชการได้เคยทรงดำรงตำแหน่งต่าง ๆ อาทิเช่น หัวหน้าผู้พิพากษาตำรวจพระนครบาล, ผู้กำกับการกองทะเบียนกลาง, ผู้บังคับการตำรวจนครบาลธนบุรี, จเรตำรวจภูธรภาค ๒, ผู้บังคับการตำรวจภูธรเขต ๒ (พิษณุโลก), ผู้บังคับการตำรวจภูธรเขต ๔ (นครราชสีมา)

ใน พ.ศ. ๒๔๘๒ ขณะที่ทรงรับราชการเป็นผู้บังคับการตำรวจภูธร เขต ๔ จังหวัดนครราชสีมาอยู่นั้น ได้บังเกิดความผันผวนทางการเมืองเป็นอันมากซึ่งมีผลกระทบกระเทือนต่อราชการงานของท่านทำให้เกิดรู้สึกว่าไม่สามารถจะทรงปฏิบัติหน้าที่ราชการได้ตามอุดมคติที่ได้เคยยึดมั่นมาแต่เดิมได้ จึงได้ทรงลาออกจากราชการเพื่อรับบำเหน็จบำนาญตั้งแต่วันที่ ๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๘๓

หลังจากที่ได้ทรงลาออกจากราชการแล้ว ก็ได้เสด็จกลับมาประทับยังพระนครและทรงใช้ชีวิตอย่างสงบ

หม่อมเจ้ามนูญศิริ เกษมสันต์ ประชวรพระโรคเบาหวานมาหลายปีแต่ก็ทรงได้รักษาองค์เป็นอันดี ต่อมาเมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๕๐๗ เริ่มปรากฏอาการความดันโลหิตสูงและวักกะพิการเข้าแทรก ต่อมาเมื่อประมาณเดือนกุมภาพันธ์ ๒๕๑๑ มีพระอาการมากขึ้นจนถึงขั้นหมดสติจึงได้เข้ารับการรักษาในโรงพยาบาลพระมงกุฎเกล้าได้ประทับอยู่ในโรงพยาบาลประมาณเดือนเศษ จนพระอาการค่อยทุเลาลง แพทย์อนุญาตให้กลับได้ หลังจากนั้นก็ได้รับการรักษาติดต่อกับแพทย์ตลอดมา แต่เนื่องจากทรงพระชรามากแล้ว พระอาการจึงมีแต่ทรงและทรุด ในที่สุดก็ได้สิ้นชีพตักษัยด้วยอาการพระหทัยวาย เมื่อวันที่ ๑๕ มีนาคม ๒๕๑๒

แด่พ่อที่รัก

เมื่อลูกยังเล็กๆ ลูกเคยร้องไห้เมื่อเสียใจหรือเมื่อถูกขัดใจ หัวเราะเมื่อดีใจเมื่อได้ของเล่นหรือพ่อตามใจ ครั้นเมื่อลูกเป็นเด็กโตพอรู้เรื่องราวชีวิตบ้างแล้ว ตั้งแต่บัดนั้นลูกก็มิได้เคยร้องไห้อีกต่อไป ทั้งที่การดำรงชีวิตของลูกในโลกตลอดมานี้ เคยประสพความสุข ความขมขื่น ความผิดหวัง ความทุกข์ความเศร้าสลับกันไป ลูกก็อดทนระงับใจได้ไม่เคยร้องไห้ เพราะลูกเป็นพุทธศาสนิกชนเข้าใจดีถึงความสุข ความทุกข์อันเป็นธรรมดาของชีวิต แต่เมื่อวันที่ ๑๕ มีนาคม ๒๕๑๒ อันเป็นวันที่พ่อจากลูก ลูกต้องกลับร้องไห้อีกเหมือนลูกยังเป็นทารก ตั้งแต่พ่อจากลูกไปจนถึงบัดนี้ ไม่เคยมีแม้แต่วันเดียวที่ลูกจะลืมพ่อได้

ตั้งแต่ลูกเกิดมา ลูกก็อยู่ใกล้ชิดกับพ่อตลอดจนถึงวันที่พ่อจากลูกไป เมื่อยังเยาว์ลูกเคยไม่เข้าใจในพระทัยพ่อ ครั้นเมื่อลูกได้สำเร็จการศึกษามีอายุมากขึ้น ลูกจึงได้เข้าใจในพระทัยของพ่อ ยิ่งทำให้ลูกรักและบูชาพ่อมากขึ้นเป็นลำดับ

หวลระลึกถึงความหลังเมื่อเยาว์วัย เมื่อลูกมีอายุพอที่จะเข้าศึกษาในโรงเรียน ลูกต้องนั่งรถรางหรือรถประจำทางไปโรงเรียนทุกๆ วัน บางครั้งก็ต้องเดินกลับจากโรงเรียนมาบ้าน ทั้งๆ ที่พ่อนั่งรถยนต์ไปที่ทำงานซึ่งเป็นเส้นทางเดียวกับที่ลูกไปโรงเรียน แต่พ่อก็ไม่เคยยอมให้ลูกนั่งรถยนต์ร่วมกับพ่อไปโรงเรียน เวลานั้นลูกไม่เข้าใจเลยว่าทำไมลูกจะนั่งรถยนต์ไม่ได้ ลูกเคยน้อยใจว่า พ่อไม่ใคร่จะรักลูกเหมือนลูกคนอื่นเขา ลูกยังเยาว์เกินกว่าที่จะเข้าใจคำสั่งสอนอบรมของพ่อที่ว่า ลูกควรประพฤติตัวให้เป็นนักเรียนและควรจะฝึกตัวให้รู้จักอดทนความลำบากเสียตั้งแต่ยังเล็กๆ

พ่อได้พยายามอบรมลูกอย่างเข้มงวดให้เป็นคนมีระเบียบละเอียดถี่ถ้วนและซื่อสัตย์สุจริตให้เป็นคนมีความทนงใจสูง ทั้งๆ ที่ชีวิตการรับราชการตำรวจของพ่อ ทำให้พ่อมีเวลาน้อยที่จะอบรมลูกและก็ตลอดชีวิตรับราชการตำรวจของพ่อปรากฏแก่ลูกเองว่าพ่อไม่ได้มีชีวิตอยู่อย่างสบายเลย พ่อได้อุทิศองค์แก่หน้าที่ราชการจนสิ้นเชิง บางครั้งพ่อกลับมาถึงบ้านครู่เดียว พ่อก็ถูกตามตัวออกไปปฏิบัติหน้าที่ราชการอีกแม้กระทั่งยาม

ค่ำคืนดึกดื่นเจ้าพนักงานใต้บังคับบัญชาก็โทรศัพท์มาตามพ่อออกไปปฏิบัติหน้าที่ราชการ ลูกได้เห็นพ่อต้องปฏิบัติราชการอย่างเหน็ดเหนื่อยและเสี่ยงอันตรายเช่นนี้อยู่เป็นนิจสิน แต่พ่อก็มิได้ท้อถอยต่องานในหน้าที่ราชการเลย

ในการดำรงอาชีพในปัจจุบันของลูก นับว่าพ่อได้มีส่วนสำคัญในการวางรากฐานให้ไว้เป็นอย่างดี ลูกจำได้ว่าเมื่อลูกเรียนหนังสือใกล้จะจบมัธยมปลาย พ่ออยากให้ลูกเรียนวิชากฎหมาย แต่ไม่บอกความประสงค์ของพ่อให้ลูกทราบ พ่อมักจะใช้ให้ลูกอ่านตัวบทกฎหมายให้พ่อฟัง และมักจะถามความหมายของถ้อยคำ เมื่อยามว่างบางครั้งพ่อก็ให้ลูกอ่านคำพิพากษาฎีกาให้พ่อฟัง บางครั้งเมื่อมีโอกาส พ่อก็ให้ลูกได้ไปฟังการสอบสวนของเจ้าพนักงานตำรวจในคดีบางคดีเป็นต้น ซึ่งในที่สุดลูกก็ได้เรียนวิชากฎหมายจนจบสมพระทัยของพ่อ

พ่อได้ให้ความรักและเมตตาต่อลูกเสมอมาแม้เมื่อลูกประกอบอาชีพและมีครอบครัวแล้ว วันใดที่ลูกมีงานต้องกลับบ้านผิดเวลา ทั้งๆ ที่พ่อทรงประชวรอยู่ พ่อก็ไม่ยอมนอน เพราะความเป็นห่วงใยในตัวลูก ซึ่งพระคุณของพ่อที่อบรมเลี้ยงดูและวางรากฐานในการดำรงอาชีพตลอดจนให้ความรักและเมตตาต่อลูกนั้น ได้ประทับอยู่ในใจลูกจนชั่วชีวิตของลูกไม่มีวันที่จะลืมพ่อได้

พ่อเป็นคนมีใจเข้มแข็ง กล้าหาญที่จะเผชิญความตาย พ่อรู้ตัวว่า พ่อประชวรเป็นโรคที่ไม่มีทางรักษาให้หายขาด ทั้งๆ ที่มีอาการหนัก พ่อก็พยายามบีบลูกและหลานเพราะเกรงว่า ลูกจะกังวลกับพ่อ ต่อหน้าลูกและแม่ พ่อก็พยายามทำองค์ให้เป็นปกติ ในวันที่พ่อจากลูกไป ก่อนพ่อเข้านอน พ่อยังดูโทรทัศน์และนั่งคุยกับลูกหลานเล่าเรื่องในอดีตอย่างสนุกสนาน ครั้นเมื่อพ่อเข้านอน พ่อก็จากลูกไปอย่างสงบโดยกระทันหัน

พ่อได้จากลูกไปแล้ว คงเหลือแต่ความดีและพระคุณที่พ่อกระทำไว้เป็นอนุสรณ์ ขอมวลกุศลผลบุญทั้งหลายที่ได้บำเพ็ญอุทิศถวาย จงดลบันดาลให้พ่อของลูก จงประสบแต่สันติสุขในสัมปรายภพทุกเมื่อ เทอญ

ลูก

บัตศิริ เกษมสันต์

ขอมอบให้
ขจร สุขพานิช

ขจร สุขพานิช

บันทึกเกี่ยวกับ

"ดรุโณวาท"

หนังสือพิมพ์ฉบับแรกของคนไทย

พ.ศ. ๒๔๐๗–๒๔๐๘

"หนังสือดรุโณวาทนี้ ได้ตีพิมพ์ในบ้านข้าพเจ้าที่สุดถนนเจริญกรุงใกล้ประตูใหญ่วัดสระเกษ จะตีพิมพ์ออกเจ็ดวันครั้งหนึ่ง ออกวันอังคารเสมอจนตลอดปี ปีหนึ่ง ๕๒ ฉบับ ราคา ๘ บาท ถ้าส่งถึงบ้าน ๑๐ บาท หกเดือนราคา ๕ บาท ส่งถึงบ้าน ๖ บาท ๒ สลึง สามเดือนราคา ๓ บาท ส่งถึงบ้าน ๔ บาท ถ้าซื้อใบหนึ่งสองใบราคาใบละสลึงเฟื้อง ถ้าผู้ใดจะซื้อหนังสือนี้ เชิญมาลงชื่อที่บ้านข้าพเจ้าเทอญ" พระองค์เจ้าเกษมสันต์โสภาคย์ (พ.ศ. ๒๔๑๗)

ประวัติความเป็นมาของกิจการหนังสือพิมพ์ในประเทศไทย ควรจะนับหนังสือ "ดรุโณวาท" เป็นหนังสือพิมพ์ฉบับแรกของคนไทยทีเดียว ที่ว่าเป็นฉบับแรกของคนไทยก็เพราะหนังสือพิมพ์ของคนอเมริกันมีมาก่อนหน้านั้นแล้ว คือหนังสือพิมพ์รายปักษ์ภาษาไทยชื่อ "บางกอกรีคอเดอร์" ของคนอเมริกัน (หมอแบรดเลย์) เริ่มออกจำหน่ายในพระนครแต่ปลายรัชกาลที่ ๓ (พ.ศ. ๒๓๘๗) และนักหนังสือพิมพ์รายสัปดาห์ภาษาอังกฤษชื่อ "สยามไทมส" ของฝรั่งอเมริกันอีกคนหนึ่งชื่อ Ferguson (โรงพิมพ์หมอจันทเล) เริ่มออกจำหน่ายแต่ปลายรัชกาลที่ ๔ (พ.ศ. ๒๔๐๗) คนไทยเราได้เรียนรู้วิชาการพิมพ์หนังสือ และการจัดออกหนังสือจากชาติที่เจริญกว่าพอสมควรแก่เวลา จึงจัดออกหนังสือพิมพ์ของตนเองขึ้นบ้าง หนังสือ "ดรุโณวาท" จึงนับได้ว่าเป็นต้นเค้าความเป็นมาของกิจการหนังสือพิมพ์ของคนไทย พระองค์เจ้าเกษมสันต์โสภาคย์ ใน พ.ศ. ๒๔๑๗

ทรงพระชนม์ได้ ๑๗ พรรษา ทรงเป็นทั้งเจ้าของบรรณาธิการและผู้พิมพ์ผู้โฆษณา ส่วนคณะผู้จัดทำมีใครบ้างเราทราบแต่นามปากกา จึงรู้แน่ไม่ได้ว่าเป็นใครบ้าง แต่เชื่อกันว่า เจ้าพระยาภาสกรวงษ์ (พร บุนนาค) คงเป็นนักเขียนประจำอยู่ผู้หนึ่ง ในเวลานั้นท่านได้เป็นพระยาภาสกรวงษ์ราชาณัติมีตำแหน่งในราชการเป็นราชเลขานุการ จางวางมหาดเล็กและผู้บังคับการกรมทหารมหาดเล็กอีกด้วย ท่านจึงอยู่ในตำแหน่งที่ใกล้ชิดเป็นที่ไว้วางพระราชหฤทัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว อายุของท่านเมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๗ ก็ได้เพียง ๒๕ ปี แต่ก็มีวัยวุฒิสูงกว่าเจ้านายและขุนนางรุ่นหนุ่มในต้นรัชกาลที่ ๕ และดูท่านจะเป็นหัวรุนแรงในกลุ่มก้าวหน้าแห่งยุคนั้น กิจกรรมของหนังสือ "ดรุโณวาท" จึงเป็นกระจกฉายให้เห็นโฉมความคิดเห็นของกลุ่มก้าวหน้าอันมีพระยาภาสกรวงษ์ พระยาแต่วัย ๒๕ เป็นผู้แถลงการณ์พวกเราคนรุ่นหลังยังโชคดีอย่างยิ่ง ที่หอสมุดแห่งชาติรักษาต้นฉบับหนังสือ "ดรุโณวาท" ไว้ให้ได้อ่านได้ศึกษา มิฉะนั้นเหตุการณ์ในแผ่นดินใน พ.ศ. ๒๔๑๗ ก็จะเลือนลางหายไปจากความทรงจำ

ในแจ้งความแสดงวัตถุประสงค์ของหนังสือ "ดรุโณวาท" ฉบับแรก ท่านผู้ทรงจัดออกหนังสือพิมพ์ฉบับนี้ทรงชี้แจงว่า "– – หนังสือราชกิจจานุเบกษา ซึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เจ้าพนักงานพิมพ์ในโรงพิมพ์ในพระบรมราชวัง แล้วจำหน่ายไปก่อนแก่พระบรมวงศานุวงษ์ และข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยและคนต่าง ๆ นั้น เป็นคุณประโยชน์แก่ชนเป็นอันมาก แต่ราชกิจจานุเบกษาคำนี้ แปลว่าเพ่งดูตามราชการใหญ่น้อย ก็ชื่อจะเอาเรื่องนอกราชการคือข่าวต่างประเทศ และข่าวบอกราคาสินค้าแลการเลหลังเป็นต้น มาลงพิมพ์ในราชกิจจานุเบกษาของหลวงนั้นหาสมควรไม่ เพราะจะผิดจากคำแปลของกิจจานุเบกษานั้นไป ข้าพเจ้าจึงพร้อมใจกับพระองค์เจ้าพี่พระองค์เจ้าน้อง และข้าราชการที่ได้หารือกัน คิดทำหนังสือพิมพ์ขึ้นอีกอย่างหนึ่งให้ชื่อว่า "ดรุโณวาท" แปลว่าคำสอนของคนเด็กหนุ่ม ให้เป็นฉบับอนุโลมตามราชกิจจานุเบกษาขึ้นอีกเรื่องหนึ่ง –"

"หนังสือ "ดรุโณวาท" ฉบับแรกพิมพ์ออกจำหน่ายเมื่อวันอังคารเดือน ๘ แรมเก้าค่ำปีจอฉอศก (จุลศักราช) ๑๒๓๖ (๗ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๑๗) ส่วนหนังสือ-ราชกิจจานุเบกษา มีประกาศจัดออกเป็นทางราชการในปีเดียวกัน แต่ทว่าจะแก่เดือนกว่าสัก ๒ เดือน เจ้านายชั้นผู้ใหญ่เป็นผู้ทรงกำกับคือกรมหมื่นอักษรสาสน์โสภณ พระเจ้า-ลูกเธอ ในรัชกาลที่ ๓ และมีขุนนางอีก ๓ ท่านเป็นเจ้าหน้าที่ผู้เขียนเรื่อง (คือพระยา-ศรีสุนทรโวหาร พระสารสาส์นพลขันธ์ และหลวงสารประเสริฐ) ในประกาศทางราชการจัดออกหนังสือราชกิจจานุเบกษาครั้งนั้น ก็ได้ท้าวความถึงหนังสือราชกิจจา-นุเบกษาที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงออกมาในแผ่นดินก่อน (พ.ศ. ๒๔๐๑) แต่ทว่าเป็นหนังสือออกไม่มีกำหนด และเมื่อออกครั้งหนึ่งคราวหนึ่งก็แจกจ่ายไปตามบรรดาเจ้านายและขุนนาง ในการจัดออกหนังสือราชการราชกิจจานุเบกษา ให้จัดออกเดือนละ ๔ ครั้ง ทุกเดือนไป และก็ไม่แจกจ่ายเหมือนครั้งก่อน แต่คิดราคาค่ารับปีละ ๘ บาท ค่าส่งถึงบ้านอีก ๒ บาท พระองค์เจ้าเกษมสันต์โสภาคย์ คงจะทรงรู้เห็นในกิจการหนังสือราชกิจจานุเบกษาอยู่ด้วยพระองค์หนึ่ง จึงได้ทรงปรึกษาพระองค์เจ้าพี่พระองค์เจ้าน้อง คิดทำหนังสือทางราชการและหนังสือนอกเหนือทางราชการนั้นขึ้น หนังสือทั้งสองฉบับนี้จึงอุบัติขึ้นในปีเดียวกัน อันเป็นปีที่ ๖ ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ในการแจ้งความแสดงวัตถุประสงค์ของหนังสือ "ดรุโณวาท" องค์บรรณาธิการยังได้ทรงแจกแจงต่อไปว่า "__ในหนังสือดรุโณวาทนั้น จะมีเรื่องความเกี่ยวข้องอยู่ในราชการบ้าง ซึ่งภาษาอังกฤษเรียกว่า Political ความนอกราชการ คือข่าวต่างประเทศ Foreign news แลบอกราคาสินค้าแลการเลหลัง คือ Advertisements แลหนังสือสุภาษิตเครื่องสอนใจคือ Proverbs และตำราการแสดงแบบแผนวิชาต่าง ๆ คือ Sciences and fine arts แลหนังสือบทกลอนกาพย์โคลงพาคยฉันท์ คือ Poetry and Drama ของโบราณบ้าง ของใหม่บ้าง และเรื่องนิยายนิทานเก่าใหม่ คือ Fable ที่เป็นคติทางชักจูงปัญญาของคนให้ฉลาดขึ้น แลจดหมายเหตุการเล็กน้อย คือ general news เป็นข่าวในกรุง ข่าวนอกกรุง ลงพิมพ์ในโรงพิมพ์ข้าพเจ้า__"

พิจารณาดูวัตถุประสงค์จะลงเรื่องราวใน "ตรุโณวาท" ดังกล่าวข้างต้นเหล่านี้ จะเห็นได้ว่าหนังสือพิมพ์ฉบับแรกนี้ก็ไม่ผิดไปจากหนังสือต่อ ๆ มาในมาตรฐานปัจจุบันเลย อนึ่งเมื่อองค์บรรณาธิการและที่ปรึกษาทั้งปวงทรงเตรียมการจัดออกหนังสือพิมพ์นี้ พระองค์ท่านได้นำความขึ้นกราบบังคมทูลปรึกษาองค์สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ให้ทรงทราบใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว "ทรงพระราชดำริเห็นชอบด้วย จึงทรงพระราชกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาต แล้วทรงอุดหนุนให้ทำหนังสือเรื่องนี้ให้สำเร็จ จะได้เป็นคุณแก่แผ่นดินต่อไป"

เมื่อได้ทรงแสดงวัตถุประสงค์ และแถลงการณ์ได้รับพระบรมราชานุญาตให้ทำหนังสือเรียบร้อยแล้ว องค์บรรณาธิการก็ทรงประกาศว่า "ถ้าผู้ใดมีเรื่องความเป็นข่าวคราวต่าง ๆ ซึ่งเป็นเครื่องประดับปัญญาแก่คนทั้งหลาย ซึ่งเรียกตามภาษาอังกฤษว่า article นั้นของได้ส่งมาช่วยทำนุบำรุงในการพิมพ์ข้าพเจ้าด้วย" ครั้งนั้นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระชนม์ได้ ๒๑ พรรษา กรมพระราชวังบวรสถานมงคล ทรงพระชนม์ได้ ๓๖ พรรษา สมเด็จกรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ ทรงพระชนม์ได้ ๖๕ พรรษา ส่วนองค์บรรณาธิการทรงพระชนม์เพียง ๑๘ พรรษา พระองค์เจ้าพี่พระองค์เจ้าน้องก็ทรงพระชนม์ตั้งแต่ ๑๙ พรรษาลงมาด้วยกันทุกพระองค์

หนังสือตรุโณวาท ฉบับแรกลงข่าวราชการไว้ว่า ณ วันอาทิตย์เดือนแปด แรมเจ็ดค่ำเวลาบ่าย ๓ โมงเศษ กรมพระราชวังบวรสถานมงคลเสด็จมาเฝ้า ฯ ในพระบรมมหาราชวัง เวลาบ่าย ๕ โมงเศษเสด็จกลับ ฯ แต่จะมาทูลกิจราชการสิ่งใดข้าพเจ้าหาทราบไม่

ข่าวราชการข่าวที่ ๒ นั้น ณ วันเสาร์เดือนแปดขึ้นสิบสี่ค่ำ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินโดยทางชลมารค เสด็จ ฯ ไปบางปะอิน (ทรงเขียนว่าบางบ่าอินทร์) ทอดพระเนตรการทำพระที่นั่งใหม่ ประทับแรมอยู่ที่วัง ๒ ราตรี ณ วันจันทร์ เดือน ๙ แรมค่ำหนึ่ง เสด็จพระราชดำเนินกลับยังพระบรมมหาราชวัง

เกี่ยวกับข่าวต่างประเทศ หนังสือตรุโณวาทลงพระนามเจ้าแผ่นดินแลผู้ปกครองประเทศ ในทวีปยุโรปในเวลานั้น เริ่มด้วยประเทศ**ออสเตรีย** -- สมเด็จพระเจ้าฟรานซีส โยเซฟที่ ๑ --- ได้ผ่านพิภพแทนพระบิตุราชาธิราชซึ่งได้ออกจากราชสมบัติเดือนดีเซมเบอร์ วันที่สองคริสต์ศักราช ๑๘๔๘ พระชนมายุได้ ๔๔ เป็นปีที่ยี่สิบเจ็ดในพระราชสมบัติ **ประเทศบาเวเรีย** สมเด็จพระเจ้าลุดวิกที่ ๒ ได้ผ่านพิภพแทนพระราชบิดา ณ วันที่ ๑๐ เดือนมาร์ช คริสต์ศักราช ๑๘๖๔ พระชนมายุได้ ๒๙ เป็นปีที่ ๑๑ ในราชสมบัติ **ประเทศเบลเยี่ยม** สมเด็จพระลิโอโปลด์ ที่ ๒ --ได้ผ่านพิภพแทนพระราชบิดา วันที่ ๑๐ เดือนดีเซมเบอร์ คริสต์ศักราช ๑๘๖๕ พระชนมายุได้ ๓๙ เป็นปีที่สิบในราชสมบัติ **ประเทศเดนมาร์ค** สมเด็จพระเจ้าคริสเตียนที่เก้า...ได้ผ่านพิภพเปลี่ยนพระวงศ์ใหม่วันที่ ๑๕ เดือนเม คริสต์ศักราช ๑๘๖๓ พระชนมายุได้ ๕๖ เป็นปีที่ ๑๒ ในราชสมบัติ **ประเทศอังกฤษ** สมเด็จพระนางเจ้าวิคตอเรียที่ ๑...ได้ผ่านพิภพแทนพระบรมบิตุราชาธิราช ซึ่งไม่มีพระราชโอรสจะสืบวงศ์ต่อไป วันที่ ๒๘ เดือนยูน คริสต์ศักราช ๑๘๓๗ พระชนมายุได้ ๕๕ เป็นปีที่ ๓๗ ในราชสมบัติ **ประเทศเยอรมันนี** สมเด็จพระเจ้าวิลเลี่ยมที่ ๑ ได้ผ่านพิภพกรุงปรัสเซียแทนพระบรมเชษฐาธิราช ซึ่งไม่มีพระราชโอรสจะสืบวงศ์ วันที่ ๒ เดือนแจนยูอารี่ คริสต์ศักราช ๑๘๖๑ พระชนมายุได้ ๗๗ เป็นปีที่ ๑๔ ในราชสมบัติ **ประเทศกรีกซ์** สมเด็จพระเจ้ายอร์ชที่ ๑...ได้ผ่านพิภพโดยราษฎรยอมพร้อมใจกันเชิญเป็นพระราชบุตรที่ ๒ ของสมเด็จพระเจ้าคิงบรมราชาของเดนมาร์ก วันที่ ๔ เดือนยูน คริสต์ศักราช ๑๘๖๓...ประสูตร วันที่ ๑๗ เดือนเฟบรูอารี่ คริสต์ศักราช ๑๘๑๗ พระชนมายุได้ ๕๗ เป็นปีที่ ๒๖ ในราชสมบัติ **ประเทศอิตาลี** สมเด็จพระเจ้าอิตโตริโอยีแมนูแอลที่ ๒...ได้ผ่านพิภพกรุงซาดิเนียโดยพระราชบิดาออกจากราชสมบัติ วันที่ ๒๓ เดือนมาร์ช คริสต์ศักราช ๑๘๔๗ แล้วได้รับตำแหน่งที่คิงบรมราชาของอาณาจักรอิตาลี โดยราษฎรยอมพร้อมใจกันเชิญ พระชนมายุได้ ๕๔ เป็นปีที่ ๒๖ ในราชสมบัติ **ประเทศปอร์ตุเกต** สมเด็จพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑...ได้ผ่านพิภพแทนพระเชษฐาธิราช ซึ่งไม่มีพระราชโอรสจะสืบวงศ์ วันที่ ๑๑ เดือนดีเซมเบอร์ คริสต์ศักราช ๑๘๖๑ พระชนมายุได้ ๓๖ เป็นปีที่ ๑๔ ในราชสมบัติ **ประเทศรัสเซีย** สมเด็จพระเจ้าอาเล็กซานเดอร์ที่ ๒...ได้ผ่านพิภพแทนพระราชบิดา

วันที่ ๒ เดือนมาร์ช คริสตศักราช ๑๘๕๕ พระชนมายุได้ ๕๖ เป็นปีที่ ๒๐ ในราชสมบัติ ประเทศฝรั่งเศส มาแชนมักมาฮอนดุกออฟมักเคนดา... ได้รับตำแหน่งยศเปรสซิเด็นต์ วันที่ ๒๔ เดือนเมคริสตศักราช ๑๘๗๓ อายุได้ ๖๗ ปี ว่าราชการได้ ๒ ปี

สำหรับทวีปอาเซีย หนังสือพิมพ์ดรุโณวาท ฉบับที่ ๔ ลงพระนามพระเจ้าแผ่นดินในเวลานั้นว่า ประเทศสยาม พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณพระจุลจอมเกล้าเจ้าแผ่นดินสยาม เป็นพระเจ้าแผ่นดินในรัชกาลที่ ๕ ในพระบรมวงศ์ซึ่งได้ประดิษฐาน และดำรงกรุงรัตนโกสินทรมหินทรายุธยา ณ ประเทศบางกอก เป็นบรมราชธานีมหานครใหญ่ทั้งสยามเหนือสยามใต้ และเป็นพระบรมราชาธิราชแก่ประเทศที่ใกล้เคียงคือลาวเฉียง ลาวกาวเมืองมลายู แลอื่น ๆ ฯลฯ สมภพ ณ วันที่ ๒๑ เดือนเซ็พเต็มเบอร์ คริสตศักราช ๑๘๕๒ พระบรมราชวงศานุวงศ์ แลท่านเสนาบดี ข้าราชการทั้งปวง พร้อมกันโหวตถวายให้พระองค์ สืบราชอิสริยยศ แทนพระบรมชนกนาถ ณ วันที่ ๑ เดือนอ็อกโตเบอร์ คริสตศักราช ๑๘๖๘ ได้พระบรมราชาภิเษก วันที่ ๑๑ เดือนโนเว็มเบอร์คริสตศักราช ๑๘๖๘ โดยวิเยนซี ได้ละราชสมบัติออกทรงผนวช วันที่ ๑๑ เดือนเซ็พเต็มเบอร์ คริสตศักราช ๑๘๗๓ ได้บรมราชาภิเษกครั้งที่ ๒ รับราชสมบัติเต็มอำนาจมีพระชนมายุบริบูรณ์เช่นภาษาอังกฤษเรียกว่า ลิแกล-ออฟเอดย์ วันที่ ๑๖ เดือนโนเวมเบอร์ คริสตศักราช ๑๘๗๓ พระชนมายุได้ ๒๒ เป็นปีที่ ๗ ในราชสมบัติ ประเทศพม่า สมเด็จพระเจ้าเมงดวงเมง...ประสูตรในปีคริสตศักราช ๑๘๑๓ ได้ผ่านพิภพโดยเนรเทศ พระบรมเชษฐาธิราชสมบัติ พระชนมายุได้ ๖๑ ปี เป็นปีที่ ๒๓ ในราชสมบัติ

ประเทศจีน สมเด็จพระเจ้ากองเจย่องเต้...เป็นพระเจ้าแผ่นดินที่ ๘ ของบรมยวงศ์ตาฉิง พวกตาตซึ่งได้ผลัดวงศ์เหม็งของพวกจีนในปีคริสตศักราช ๑๖๔๔ ประสูตรวันที่ ๒๗ เดือนเอปริล คริสตศักราช ๑๘๕๖ ได้ผ่านพิภพแทนพระราชบิดา วันที่ ๒๒ เดือนออกัสต์ คริสตศักราช ๑๘๖๑ โดยวิเยนซีได้รับอำนาจเต็ม มีพระชนมายุบริบูรณ์ ซึ่งภาษาอังกฤษเรียกว่าลิแกลออฟเอดย์ ไม่ต้องมีรีเยนต์ ณ วันที่ ๒๓ เดือนเฟบบรูอารี คริสตศักราช ๑๘๗๓ พระชนมายุได้ ๑๗ เป็นปีที่ ๑๕ ในราชสมบัติ

ประเทศญี่ปุ่น สมเด็จพระเจ้ามักซุหิโตมิกาโดราชาธิราชของกรุงญี่ปุ่น ประสูตร ณ วันที่ ๒๒ เซฟเต็มเบอร์ คริสตศักราช ๑๘๕๒ ผ่านพิภพแทนพระราชบิดา ในปีคริสตศักราช ๑๘๖๗ ได้ทรงเปลี่ยนสติตูชั่นกฎหมายธรรมเนียมราชการแผ่นดินตามอย่างยุโรป เลิกอำนาจไตคุน ซึ่งเป็นเจ้าได้ว่าราชการแผ่นดิน แลเตอร์ไมสเจ้าประเทศราชซึ่งมีอำนาจเต็มในอาณาเขตของตนเสียหมด มีอำนาจแต่พระองค์เดียว ในปีคริสตศักราช ๑๘๖๙ พระชนมายุได้ ๒๓ เป็น ปีที่ ๙ ในราชสมบัติ

ประเทศเปอร์เซีย สมเด็จพระเจ้านัสรเอดดินชาอินชา ราชาธิราชของกรุงเปอร์เซีย ประสูตรวันที่ ๕ เดือนเซฟเต็มเบอร์ คริสตศักราช ๑๘๒๙ ได้ผ่านพิภพแทนพระราชบิดา วันที่ ๑๐ เดือนเซฟเต็มเบอร์ คริสตศักราช ๑๘๔๘ พระชนมายุได้ ๔๕ เป็นปีที่ ๒๗ ในราชสมบัติ

สำหรับประเทศสหรัฐอเมริกา และประเทศต่าง ๆ ในทวีปอเมริกานั้น หนังสือดรุโณวาทกล่าวแต่เพียงย่อ ๆ ว่าสหรัฐอเมริกาเยเนอราล ยุลิเสศแกรนต์-เปรสซิเดนท์ หัวหน้าประธานาธิบดีของยูไนเตดสเตตส์ เกิดเป็นคริสตศักราช ๑๘๒๒ รับตำแหน่งยศที่เปรสซิเดนท์ คราวแรกวันที่ ๓ เดือนนอเวมเบอร์ คริสตศักราช ๑๘๖๘ แล้วรับตำแหน่งยศที่เปรสซิเดนท์อีก เป็นคราวที่สองวันที่ ๕ เดือนนอร์เวมเบอร์ คริสตศักราช ๑๘๗๒ ว่าราชการได้ ๗ ปี

บราซิล สมเด็จพระเจ้าเปโดร์ที่ ๒ เอมเปอเรอร์ราชาธิราชของกรุงบราซิล ประสูติ ณ วันที่ ๒ ดีเซมเบอร์คริสตศักราช ๑๘๓๑ โดยริเยนซี่ได้รับอำนาจเต็ม มีพระชนมายุอันเต็ม ซึ่งภาษาอังกฤษเรียกว่า ลีแคลออฟเอดย์ ณ วันที่ ๒๓ เดือนยูไล คริสตศักราช ๑๘๔๐ พระชนมายุได้ ๕๙ เป็นปีที่ ๕๕ ในราชสมบัติ ประเทศอื่นในอเมริกาใต้ หนังสือพิมพ์ดรุโณวาทก็ได้ระบุข้อความย่อ ๆ ไว้ให้คืออาร์เย็นตินา โบลิเวีย ปารากัว ชิลี โคลอมเบีย คอสตาริกา เอกัวดอร์ กัวติมาลา เฮตี ฮอนดูรัส เม็กซิโก นีการากัว เปรู เซ็นโตมินิโก ซูกากัว เวนนีโซลา ชานซาวาดอร์

ส่วนประเทศในทวีปอาฟริกา หนังสือดรุโณวาทระบุประเทศมอร์รอคโค และไลบีเรียไว้ดังนี้

โมร็อคโค สมเด็จพระเจ้ามูเลหัดซัน สุลตานราชาธิราชของกรุงโมร็อคโค ประสูตร ณ ปีคริสตศักราช ๑๘๔๑ ได้ผ่านพิภพแทนพระราชบิดา ณ วันที่ ๒๐ เดือนเซพเต็มเบอร์ คริสตศักราช ๑๘๗๓ พระชนมายุได้ ๔๓ เป็นปีที่ ๒ ในราชสมบัติ

ไลบีเรีย โยเซฟเซนกินส์เบิร์คส์ เปรสิเดนท์หัวหน้าประธานาธิบดีของรีปับลิก-ไลบีเรีย ได้ตำแหน่งยศเปรสิเดนท์ ณ ปีคริสตศักราช ๑๘๗๒ ว่าราชการได้ ๓ ปี

ใน พ.ศ. ๒๔๑๗ เมื่อหนังสือดรุโณวาทออกมาสู่ตลาดเมืองไทย เป็นการเผยแพร่ข่าวสารการเมืองและความรู้ของโลกในเวลานั้น ประเทศที่ดำรงตนอยู่ได้ในอาเซีย ยุโรป อเมริกา และอาฟริกา ก็มีอยู่ไม่มากนัก จะเห็นได้จากรายชื่อของประเทศนั้นที่ปรากฏในหนังสือดรุโณวาทนี้ ถ้าจะนับดูก็อยู่ในราว ๔๐ ประเทศเท่านั้นเอง ในระยะร่วม ๑๐๐ ปี นับแต่เวลานั้นจนเวลานี้ สถานการณ์ทางการเมืองของประเทศต่าง ๆ ได้เปลี่ยนแปลงไป เช่นบางประเทศได้สูญสิ้นไปโดยเข้าไปผนวกอยู่กับประเทศอื่นเช่น ประเทศบาเวเรีย บางประเทศเป็นราชอาณาจักรอยู่แต่เดิม มีพระเจ้าแผ่นดินเป็นประมุขก็กลายสภาพเป็นประเทศมหาชนรัฐ เช่นประเทศรัชเซีย อิตาลี กรีซ ปอร์ตุเกต บราซิล และโมร็อคโค เหตุการณ์ในทางการเมืองนับตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๑๗ ได้ทำให้บางประเทศต้องสูญเสียเอกราช เช่น ประเทศพม่า ประเทศลิเบเรีย โลกในยุค ๑๐๐ ปีนี้มีผู้เรียกกันว่ายุคฝรั่งล่าเมืองขึ้น จะเห็นได้ว่าประเทศอินเดีย กัมพูชา ญวน ลาว อินโดเนเซีย ฯลฯ ยังหาได้เป็นประเทศอย่างบริบูรณ์ไม่ ทั้งนี้เป็นพยานยืนยันการล่าเมืองขึ้นของพวกฝรั่งทั้งหลาย อีกประการหนึ่งใน พ.ศ. ๒๔๑๗ นั้น การคมนาคมสื่อสารยังไม่สะดวกสบาย แม้แต่คลองสุเอซ กว่าจะขุดเสร็จเรียบร้อยแล้วเปิดให้เรือไฟนานาชาติได้ใช้เดินทางติดต่อระหว่างยุโรปกับเอเชีย ก็จะต้องรอไปจนถึง พ.ศ. ๒๔๑๙ เมื่อรัฐบาลอังกฤษได้เป็นผู้ถือหุ้นใหญ่ โดยซื้อหุ้นจากประเทศเจ้าของที่ดินซึ่งคลองสุเอซตัดผ่าน ส่วนการโทรเลขนั้น ยังมิได้มีเข้ามาถึงประเทศไทยอีกร่วม ๑๐ ปี การที่หนังสือพิมพ์ดรุโณวาท สามารถแถลงข่าวสารการเมืองของโลกให้แก่ผู้อ่านในพระนครได้ทราบโดยรวดเร็ว จึงนับได้ว่าเป็นขั้นโบว์แดงของหนังสือพิมพ์ฉบับแรกนั้น

ในด้านสารคดี หนังสือพิมพ์ดรุโณวาทได้นำเรื่องของ George Stephenson มาลงไว้ให้เป็นเรื่องยาว ลงติดต่อกันหลายฉบับจึงจะจบ หนังสือดรุโณวาทให้ชื่อหัวเรื่องนี้ว่า "คนที่ทำรถไฟขึ้นแต่แรกเดิม" เป็นที่น่าสังเกตว่าเมื่อ George Stephenson ประดิษฐ์รถไฟและเริ่มใช้เป็นที่ปลอดภัยแก่สายตาโลกสำเร็จนั้นเป็น พ.ศ. ๒๓๗๓ คือก่อนหนังสือพิมพ์ดรุโณวาทจะออกถึง ๕๔ ปี ข่าวและเรื่องของการรถไฟ ควรจะเข้ามาสู่เมืองไทยนานแล้ว ถ้าหากการสื่อสารและคมนาคมสะดวกรวดเร็ว แต่เพราะการสื่อสารคมนาคมยังจำต้องใช้เรือใบและเรือจักรพ่วงข้าง ข่าวและเรื่องราวของการประดิษฐ์รถไฟขึ้นใช้ในประเทศอังกฤษเมื่อ ๕๐ ปีก่อน จึงยังเป็นข่าวใหญ่สำหรับผู้คนในพระนคร หนังสือดรุโณวาท จึงนำมาลงไว้ให้ เขียนเป็นแบบเล่านิทาน โดยเริ่มเรื่องว่า "ยังมีเด็กคนหนึ่งชื่อยอร์ช สตีเวนสัน อยู่เมืองอังกฤษ ยอร์ชเป็นบุตรของคนเข็ญใจ อาศัยอยู่ในเรือนกระท่อมเล็ก ๆ มีน้องชายน้องหญิงหลายคน เจ้ายอร์ชนั้นเป็นคนดี ฉลาด ตั้งอยู่ในโอวาทคำสั่งสอนของบิดามารดา มิได้คิดเอื้อเฟื้อในการเล่นเช่นเด็กอื่น ๆ ทั้งปวง หมั่นอุตส่าห์ทำการงานช่วยบิดามารดามิได้เกียจคร้าน ฝ่ายบิดาเจ้ายอร์ชนั้น ได้ไปหากินด้วยเป็นลูกจ้างใส่ไฟเครื่องจักรที่บ่อขุดถ่านหิน เจ้ายอร์ชเป็นผู้เอาข้าวและกับไปส่งบิดาทุกวัน ๆ . . ."

ในสารคดีการเมือง หนังสือดรุโณวาท ได้นำกฎหมายรัฐธรรมนูญของสหรัฐอเมริกามาลงไว้ให้ โดยได้นำคำแปลภาษาไทยของหมอแบร็ดเลย์มาถ่ายทอด แต่เพื่อจะให้คนอ่านได้รับความรู้และความเพลิดเพลินไปในตัว จึงเรียบเรียงเสียใหม่เป็นทำนองจูงใจผู้อ่าน คือให้หัวเรื่องว่า "กษัตริย์เมืองยูไนเต็ดสเตตส์" และดำเนินเรื่องว่า "คนที่ดูหัวข้อก็คงจะถามว่า เมืองยูไนเต็ดเสตตส์มีกษัตริย์ฤๅ ได้ยินข่าวเป็นปรัมปรามาว่าไม่มีกษัตริย์มีแต่เปรสิเดนท์ที่ฝูงราษฎรจัดเลือกตั้งขึ้นไว้ ให้เป็นเจ้าเมือง ๔ ปี เมื่อครบแล้วก็จัดเลือกใหม่" แล้วยังกล่าวถึงสภาคองเกรส และผู้แทนราษฎร และผู้แทนรัฐ ในเรื่องข่าวการเมืองระหว่างประเทศ หนังสือพิมพ์ดรุโณวาท ได้นำข่าวสงคราม ซึ่งญี่ปุ่นได้ยาตราทัพไปตีเกาะฟอร์โมซามาลงให้ไว้ เป็นการรายงานข่าวติดต่อกันตามลำดับเหตุการณ์ นอกจากนั้นยังนำข่าวต่างประเทศในทวีปยุโรปเช่นข่าวประเทศฝรั่งเศสเปลี่ยนเสนาบดีกันบ่อย ๆ ข่าวประเทศเยอรมันเมื่อ Cunt Bismarke ถูกลอบทำร้าย ข่าวประเทศอังกฤษ เมื่อสมเด็จพระนางเจ้าควีนส์วิคตอเรียเสด็จออกรับแขกเมือง ฯลฯ

แต่บรรดาเรื่องราวต่าง ๆ ที่ปรากฏ ในหนังสือดรุโณวาท ข่าวการพัฒนาประเทศของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในเรื่อง Privy Council ดูจะเป็นข่าวสำคัญมาก ในเรื่องนี้หนังสือพิมพ์ดรุโณวาท นำประกาศทางราชการมาเขียนเสียใหม่ เป็นการเขียนแบบนักหนังสือพิมพ์รายงานข่าว ไม่ใช่ลอกเอาคำประกาศทางราชการมาลงทั้งดุ้น ทั้งนี้ก็เพื่อจะให้ผู้อ่านเกิดความรู้สึกตื่นเต้นอยากอ่าน อยากทราบเรื่องราวในการพัฒนาประเทศครั้งสำคัญนี้ ด้วยเหตุที่เป็นการรายงานข่าวของนักหนังสือพิมพ์ไทยคนแรก ที่ทำขึ้นใน พ.ศ ๒๔๑๗ ตามมาตรฐานการสื่อข่าวสากล ข้าพเจ้าจึงขอคัดข้อความมาลงไว้ให้เพื่อเป็นหลักฐานการเขียนข่าวในครั้งเริ่มแรกนั้น "ถามด้วยเรื่องปรีวีเคาน์ซิล" ด้วยข้าพเจ้าได้อ่านหนังสือราชกิจจานุเบกษาเล่มที่ ๑ แผ่นที่ ๑๕ ลงวันอาทิตย์เดือนเก้าขึ้นสิบเอ็ดค่ำ มีข่าวว่าด้วยปรีวีเคาน์ซิลประชุมถือน้ำ แล้วพระบาทสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยาม ได้พระราชทานตราตั้ง แล้วมีพระบรมราชโองการในที่ประชุม กล่าวถึงการซึ่งจะเป็นประโยชน์ที่ได้ตั้งปรีวีเคาน์ซิล และทรงยินดีขอบพระทัยที่ท่านทั้งหลายได้รับเป็นที่ปรีวีเคาน์ซิล ครั้นทรงอ่านสบีคจบแล้ว จึงท่านเจ้าพระยาภูธราภัย ผู้ว่าที่สมุหนายกอ่านคำสบีค เป็นคำทูล ตอบแทน ท่านปรีวีเคาน์ซิล ทั้งหลายซึ่งได้ลงเซ็นชื่อไว้ท้ายหนังสือ เอดเวดส์พร้อมกันทั้ง ๔๙ คนนั้น ข้าพเจ้าได้อ่านตรวจดูเรื่องความคำสบีค และได้ตรวจดูชื่อเจ้าแลขุนนาง ซึ่งรับเป็นปรีวีเคาน์ซิล มีทั้งผู้ใหญ่ผู้น้อยเป็นคนสำคัญในราชการ ซึ่งข้าพเจ้าได้รู้จักไปมาเป็นอันมากนั้น ข้าพเจ้ามีความยินดีเป็นอันมาก ที่ได้เห็นเมืองสยามมีความเจริญขึ้น การเปลี่ยนธรรมเนียมใหม่และยอมให้เจ้าและขุนนางมีอำนาจพูดการได้ทุกสิ่งทุกอย่างตามที่ตนคิดเห็นเป็นการดีมีประโยชน์แก่บ้านเมือง และท่านปรีวีเคาน์ซิลทั้งหลายก็ได้สาบานถวายทุกคน แต่คำสาบานนั้นท่านจะสาบานว่าอย่างไร ข้าพเจ้ายังไม่ทราบชัด เพราะยังไม่มีคำสาบานลงในราชกิจจานุเบกษานี้ อนึ่งในคำเอดเวดส์ของพวกเคาน์ซิลทั้งหลายซึ่งท่านเจ้าพระยาภูธราภัยได้อ่านถวายนั้น ก็ได้เห็นเป็นแน่ว่าท่านทั้งหลายซึ่งรับเป็นที่ปรีวีเคาน์ซิลได้ปรานีปรานอมพร้อมเพรียงกัน ช่วยกันทำนุบำรุงสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยามให้มีความเจริญยิ่งขึ้น ไม่มีความรังเกียจแก่กันและกันว่าวาสนาน้อยวาสนามากก็ดี

อายุน้อยอายุมากก็ดี ที่ได้มาเป็นปรีวีเคาน์ซิลแล้ว ถ้าผู้ใดผู้หนึ่งคิดการซึ่งเป็นความดีความเจริญก็ไม่มีความอิจฉาริษยาแก่กันดังนี้ ก็เป็นที่หมายอย่างหนึ่งว่า ท่านเคาน์ซิลทั้งปวงคงจะรักษาความสามัคคีพร้อมเพรียงกัน ช่วยกันคิดราชการทำนุบำรุงแผ่นดินสยามให้มีความเจริญเหมือนคำในเอดเวดส์กล่าวไว้ ว่าปรีวีเคาน์ซิลทั้งหลายจะตั้งความสุจริตกตัญญูกตเวที ต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยามตลอด บรมราโชรสที่จะสืบราชอิสริยยศต่อไป ให้ติดต่อเนื่องไปดังที่โปรดพระราชทานพรแก่พวกปรีวีเคาน์ซิลทุกประการนั้น ก็เป็นที่หมายอีกอย่างหนึ่ง ด้วยว่ากรุงสยามคงจะมีความเจริญต่อไปได้ เพราะการที่จะสืบราชอิสริยยศติดต่อเนื่องกัน แต่ข้าพเจ้ามีความสงสัยอยู่ว่า ในพวกซึ่งท่านรับเป็นที่ปรีวีเคาน์ซิลนั้น เห็นนามท่านเสนาบดียังขาดอีกหลายท่าน มีชื่อในปรีวีเคาน์ซิลแต่ท่านเจ้าพระยาภูธราภัยที่สมุหนายก ๑ ท่านเจ้าพระยาภาณุวงศ์-มหาโกษาธิบดีที่พระคลัง ๑ แต่ท่านเสนาบดีนอกนั้นไม่มีชื่อในปรีวีเคาน์ซิลจะเป็นด้วยเหตุอันใดข้าพเจ้ายังไม่ทราบ ฤๅในหลวงจะไม่เชิญให้ท่านเป็นปรีวีเคาน์ซิลเพราะท่านชราหรือบ่วยอยู่บ้างดอกกระมัง . ฤๅในหลวงได้เชิญท่านแล้ว ท่านจะไม่รับด้วยความขัดข้องด้วยเหตุใดเหตุหนึ่ง ฤๅท่านจะไม่อยากอวดสติปัญญาก็ยังไม่รู้แน่ แต่ถ้าในหลวงได้เชิญแล้วท่านไม่รับก็ผิดไป ฤๅคำสาบานจะเรี่ยวแรงเป็นอย่างไร ท่านกลัวจะรับการไปไม่ตลอดท่านจึงไม่อาจรับ ข้าพเจ้าอยากจะทราบให้ชัดของท่านผู้อ่านที่ได้รู้การเรื่องนี้ชัดเจนแล้วได้ช่วยอธิบายให้ข้าพเจ้าทราบชัดด้วย ขอท่านเจ้าของหนังสือพิมพ์สยโมวาทจงได้ลงพิมพ์หนังสือนี้ จะได้ให้ท่านผู้อธิบายความให้ชัดเจนด้วย แจ้งความมา ณ วันอังคารเดือนเก้าแรมห้าค่ำ"

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อทรงประกาศออกหนังสือพิมพ์ราชกิจจานุเบกษา เมื่อพุทธศักราช ๒๔๑๗ แล้ว ก็ได้ทรงประกาศตั้งปรีวีเคาน์ซิล หรือที่ปรึกษาส่วนพระองค์ขึ้น ทั้งนี้เพราะทรงพระราชดำริเห็นว่าราชการและผลประโยชน์บ้านเมือง ยังรกร้างมาแต่เดิมมากถ้าจะทรงจัดการแต่พระองค์เดียวก็จะไม่ใคร่สำเร็จไปได้ ถ้ามีผู้ช่วยกันคิดหลายปัญญาแล้ว ความดีความเจริญก็คงบังเกิดแก่บ้านเมือง จึงได้ทรงจัดสรรข้าทูลละอองธุลีพระบาท ตั้งไว้เป็นที่ปรึกษาแห่ง

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เมื่อมีการประชุมพิจารณาข้อราชการที่สำคัญ จะตั้งเป็นกฎหมายแบบฉบับธรรมเนียมในแผ่นดิน ก็ทรงอนุญาตให้ที่ปรึกษาทุกคนกราบทูลความคิดความเห็นของตน พระองค์ทรงตัดสินเป็นกลาง ไม่ทรงเห็นว่าเป็นผู้ใหญ่ผู้น้อย จะทรงเลือกคำปรึกษาสุดแต่ความยุติธรรมเป็นประมาณ

นอกจากปรีวีเคาน์ซิล พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวยังทรงตั้งที่ปรึกษาแผ่นดินขึ้นอีกคณะหนึ่ง เรียกเป็นภาษาอังกฤษว่า Caunsellor of State เพื่อจะให้ช่วยคิดเรื่องราชการแผ่นดิน ที่ปรึกษาแผ่นดินคณะนี้ประกอบด้วย ๑๐ ท่านขึ้นไป แต่ไม่เกิน ๒๐ ซึ่งทรงเลือกมาจากบรรดาขุนนางชั้นพระยา นอกจากจำนวนขุนนางที่ปรึกษา ๒๐ ท่านดังกล่าว พระองค์ยังทรงตั้งพระบรมวงศานุวงศ์อีก ๖ พระองค์ มีอำนาจจะเข้าไปนั่งประชุมปรึกษาในที่ประชุมราชการแผ่นดินได้

บทความในหนังสือดรุโณวาทที่ได้คัดมาไว้ข้างบนแล้วนั้น เป็นบทความเกี่ยวกับคณะที่ปรึกษาส่วนพระองค์สาบานตัว จำนวนผู้ที่เข้าร่วมสาบานหนังสือพิมพ์นี้ระบุจำนวนไว้ว่ามีถึง ๔๙ ท่าน ซึ่งในพระราชบัญญัติที่ปรึกษาในพระองค์ พ.ศ. ๒๔๑๗ มิได้ระบุจำนวนอย่างน้อยอย่างมากให้ไว้ พระราชบัญญัติระบุแต่ว่า "จำนวนที่ปรึกษาในพระองค์นั้นมากน้อยเท่าใดไม่มีกำหนด" และ "ผู้หนึ่งผู้ใดได้เป็นที่ปรึกษาในพระองค์แล้ว ต้องรับตำแหน่งจนสิ้นแผ่นดิน" กำหนดอายุที่ปรึกษาในพระองค์ตามตำแหน่งจึงแตกต่างไปจากที่ปรึกษาในราชการแผ่นดิน ซึ่งกำหนดไว้ว่าเมื่อครบห้าปีแล้วต้องออกจากตำแหน่ง ข้อแตกต่างระหว่างที่ปรึกษา ๒ คณะนี้ยังมีอยู่อีกเป็นข้อปลีกย่อย เช่นที่ปรึกษาในพระองค์ไม่มีเงินเดือนสำหรับตำแหน่งที่ปรึกษา แต่ถ้าได้รับตำแหน่งราชการนี้ตลอด ๑๐ ปี โดยเรียบร้อยภักดีต่อราชการ พระองค์จึงทรงโปรดให้รับพระราชทานเงินเบี้ยเลี้ยงไปตลอดชีวิต ส่วนที่ปรึกษาในราชการแผ่นดินนั้นได้รับพระราชทานเงินปีไม่ต่ำกว่าปีละ ๔๕ ชั่ง และมียศบรรดาศักดิ์รองท่านเสนาบดี

พิจารณาจากหลักเกณฑ์ตามที่ตราไว้ในพระราชบัญญัติ เราก็พอจะสรุปได้ว่าตั้งแต่พุทธศักราช ๒๔๑๗ เป็นต้นมา ราชการแผ่นดินในประเทศไทยอยู่ภายใต้การบริหารของคณะเสนาบดีตามระเบียบแบบแผนที่มีไว้ นอกจากนั้นยังมีคณะที่ปรึกษาราชการ

แผ่นดินอีก ๒๐ ท่าน และคณะที่ปรึกษาส่วนพระองค์อีกไม่จำกัดจำนวน การดำเนินงานในราชการแผ่นดินจะเป็นไปอย่างไร จะมีการผสมผสานกันเป็นที่เรียบร้อยหรือก้าวก่ายยื้นเกลียวกันเพียงใด ยังไม่มีผู้ใดศึกษาแจกแจงให้เราได้ทราบไว้เลย ผู้เขียนเคยพบแต่รายงานของสถานทูตอังกฤษที่มีไปยังรัฐบาลของเขาว่า "กษัตริย์หนุ่มไม่ทรงปลงพระทัยที่จะอยู่ภายใต้การควบคุมจึงทรงขวนขวายหาสมัครพรรคพวกทีละน้อย ๆ เพื่อต่อต้าน (นโยบายการปกครองประเทศของผู้สำเร็จราชการ) พรรคพวกของกษัตริย์เป็นฝ่ายเปิดการโจมตีในเรื่องนี้ (คือเรื่องสมเด็จกรมพระราชวังบวรสถานมงคล) (รายงานของ Newman ไปกระทรวงการต่างประเทศอังกฤษ ลงวันที่ ๕ มกราคม พ.ศ. ๒๔๑๗) FO 69/Siam พิจารณาจากรายงานของเจ้าหน้าที่อังกฤษฉบับนี้ คณะที่ปรึกษาทั้ง ๒ คณะดังกล่าวมาแล้วจึงเข้าในข่ายลักษณะพรรคการเมือง เหตุการณ์ภายในประเทศในปลายปี พ.ศ. ๒๔๑๗ ก็ดูจะสับสนวุ่นวายชอบกล มีเรื่องเพลิงไหม้ในพระบรมมหาราชวัง การเตรียมพร้อมที่วังหลวงและวังหน้า สมเด็จกรมราชวังบวร ฯลฯ เสด็จไปลี้ภัยในสถานกงศุลอังกฤษ *วิกฤตกาลเข้าครอบคลุมกรุงเทพพระมหานคร จวบจนกระทั่งรัฐบาลไทยมีความจำเป็นต้องเชิญผู้สำเร็จราชการเมืองสิงคโปร์ (Sir Andrew Clarke) เข้ามาไกล่เกลี่ยเหตุการณ์ต่าง ๆ จึงค่อยสงบเข้าสู่ปกติภาพนี่เป็นเหตุการณ์ในปี พ.ศ. ๒๔๑๗ เป็นปีที่ตั้งคณะที่ปรึกษาสำหรับแผ่นดินและสำหรับส่วนพระองค์ และหนังสือพิมพ์ตรุโณวาท ได้เสนอบทความไว้อย่างผิวเผิน จนพวกเราคนรุ่นหลัง ไม่สามารถทราบเรื่องราวได้กระจ่าง และถ้าจะมีผู้ใดศึกษาเฉพาะเหตุการณ์ใน พ.ศ. ๒๔๑๗ ก็คงจะได้ความกระจ่างแจ้งขึ้นเป็นอันมาก

พิจารณาเฉพาะคำสาบานซึ่งที่ปรึกษาในพระองค์จะต้องกล่าวถวาย (ดังปรากฏอยู่ในราชกิจจานุเบกษา พ.ศ. ๒๔๑๗) มีอยู่รวมด้วยกัน ๗ ข้อ เช่นเดียวกับคำสาบานของที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน คือ ข้อ ๑ จะกราบทูลด้วยเต็มสติปัญญา ข้อ ๒ ให้เป็นคุณประโยชน์แก่แผ่นดิน ไม่กล่าวเท็จเป็นจริง จริงเป็นเท็จ ข้อ ๓ จะรักษาความลับในพระราชดำริที่ยังไม่ทรงเปิดเผย ข้อ ๔ ไม่เห็นแก่อามิสสินจ้าง ข้อ ๕ จะช่วยค้ำชู

---

* เอกสารแสดงรายละเอียดของเรื่องเหล่านี้ ปรากฏในหนังสือ "สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์" ของคุณเฌอวุฒิ สุทธิสงคราม ตีพิมพ์จำหน่าย ๒ เล่มจบใน พ.ศ. ๒๕๐๔ และ พ.ศ. ๒๕๐๕

อุดหนุนสิ่งซึ่งปรึกษาตกลงกันแล้วให้มั่นคงแข็งแรง ข้อ ๖ จะตอบโต้ต่อสู้กันกลางขัดขวาง และข้อ ๗ จะรักษาประพฤติตัวให้สมควรเป็นแบบอย่างที่ดีต่อไป สังเกตคำสาบานของคณะที่ปรึกษาทั้ง ๒ คณะ รวม ๗ ข้อดังกล่าว กับข้อความซึ่งหนังสือดรุโณวาทได้เสนอบทความเกี่ยวกับคำสาบานผู้อ่านจะเห็นคำสาบานซึ่งพิเศษออกไปอยู่ในคำที่ว่า "(ข้าพเจ้า) ทั้งหลายจะตั้งความสุจริตกตัญญุกตะเวที ต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยาม ตลอดบรมราโชรสที่จะสืบราชอิสริยยศต่อไป ให้ติดต่อเนื่องไปดังเช่นโปรดพระราชทานพรแก่พวกปรีวีเค้าน์ซิลทุกประการนั้น ก็เป็นที่หมายอีกอย่างหนึ่งด้วยว่ากรุงสยามคงจะมีความเจริญต่อไปได้เพราะการที่จะสืบราชอิสริยยศต่อติดเนื่องกัน" หรืออีกนัยหนึ่ง หนังสือดรุโณวาทเสนอบทความว่าคณะที่ปรึกษาส่วนพระองค์ได้ถวายคำสาบานว่าจะซื่อตรงต่อพระบรมราโชรสที่จะสืบราชอิสริยยศต่อไป นี่เป็นคำสาบานที่เกี่ยวกับปัญหาว่าใครจะเป็นผู้สืบราชสมบัติ และหนังสือดรุโณวาทได้แสดงความเห็นอย่างชัดแจ้งว่า คณะหนังสือพิมพ์นั้นมีความเห็นว่าผู้ที่จะสืบราชสมบัติต่อไปคือสมเด็จพระบรมราชโอรส นี่เป็นบทความที่พิมพ์ในพุทธศักราช ๒๔๑๗ ซึ่งในปีนั้นพระเจ้าลูกเธอในรัชกาลที่ ๕ ที่ประสูติแล้วก็มีพระองค์เจ้ากิติยากรวรลักษณ์ ประสูติเมื่อ ๗ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๑๗ และพระองค์เจ้าระพีพัฒนศักดิ์ ประสูติ ๒๗ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๑๗ ส่วนสมเด็จเจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิสยังมิได้ประสูตรจวบจน ๒๗ มิถุนายน ๒๔๒๑ การที่หนังสือพิมพ์ดรุโณวาทแถลงบ่กใจในปัญหาผู้สืบราชสมบัติไว้แต่เพียงเช่นนั้นก็ดูน่าพิศวงอยู่มิใช่น้อย

หนังสือดรุโณวาทยังลงบทความและนิทานการเมืองอีกหลายบท นอกเหนือไปจากรายงานข่าวทำนองธรรมดาสามัญ พิจารณาดูบทความต่าง ๆ ออกจะ "เชียร์" สถาบันใหม่ ๆ น้อยอยู่เป็นอันมาก ส่วนนิทานการเมืองก็มุ่งกระแนะกระแหนติเตียนผู้แก่เฒ่าซึ่งอยู่ในตำแหน่งราชการสูงมานมนานแล้ว ว่าควรจะรามือออกไปหาความสุขตามประสาคนแก่เสียที ข้อเขียนด้วยถ้อยคำคมคาย. พร้อมทั้งคำเปรียบเปรยให้เจ็บแสบจะปรากฏอยู่เสมอ ๆ มีผู้กล่าวกันว่าผู้เขียนใช้นามปากกาต่าง ๆ แต่ก็เป็นบุคคลคนเดียวกัน คือท่านเจ้าพระยาภาสกรวงษ์ (พร บุนนาค) ส่วนผู้ใหญ่ในแผ่นดินซึ่งมีอิทธิพลครอบคลุมไปทั่วคณะเสนาบดีในขณะนั้น และเชื่อกันว่าท่านเป็นผู้ที่ถูกเปรียบเปรย

อยู่ตลอดเวลา คือ สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) ถ้าคำกล่าวเช่นนี้เป็นความจริง. พวกเราคนรุ่นหลังก็จะไม่สามารถเข้าใจอะไรได้เลย เพราะท่านผู้เขียนก็เป็นน้องชายคนเล็กติเตียนพี่ชายคนใหญ่ จะต่างกันก็แต่ท่านผู้พี่ใหญ่อายุโสกว่า ๔๑ ปีเท่านั้น และยังเป็นผู้ส่งน้องชายคนเล็กไปศึกษายังประเทศอังกฤษจนได้กลับมารับราชการอยู่ในตำแหน่งล่ามต่างประเทศในปลายรัชกาลที่ ๔ นั้น ท่านสมเด็จเจ้าพระยานั้นบรรดาสมุดบันทึกส่วนตัวของชาวต่างประเทศในรัชการที่ ๓ ก็ล้วนยกย่องว่าเป็นผู้ที่ผักใฝ่ในความก้าวหน้า เป็นพวกหัวใหม่หรือ Young Siam ครั้นเมื่อท่านพ้นจากตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน ในต้นรัชกาลที่ ๕ นั้น บรรดาขุนนางหนุ่มในพุทธศักราช ๒๔๑๗ ต่างก็เพ่งเล็งว่าท่านเป็นคนหัวโบราณคร่ำครึเสียแล้ว ความจริงจะเป็นอย่างไร พวกหัวใหม่จะก้าวเร็วไปหรือไม่ บางทีปัญหาเรื่องผู้จะสืบราชสมบัติ ซึ่งหนังสือตรุโณวาทก็ได้เผยไพ่ให้เห็นไว้แต่ พ.ศ. ๒๔๑๗ คงจะช่วยให้พิจารณาเป็นส่วนประกอบได้บ้างกระมัง.

หนังสือพิมพ์ตรุโณวาท ยังแปลบทความจากหนังสือพิมพ์ต่างประเทศลงบ่อย ๆ เช่นบทความเรื่อง "แหลมมลายู" จากหนังสือพิมพ์ The Mail ออกในกรุงลอนดอน เรื่อง "กรุงสยาม" บทความจากหนังสือ Pall Mall Gazette ออกในกรุงลอนดอน และเรื่อง "ข่าวทาสในกรุงสยาม" จากหนังสือพิมพ์ฮ่องกงไทมส์ ประจำเดือนพฤศจิกายน ค.ศ. ๑๘๗๔

บทความเรื่อง "ข่าวทาสในกรุงสยาม" ของหนังสือพิมพ์ฮ่องกงไทมส์นั้น ควรนับได้ว่าเป็นการเสนอข่าวการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ยิ่งในประวัติศาสตร์ประเทศไทย เพราะข่าวบาสเป็นสถาบันมีมาในประเทศช้านานกว่า ๕๐๐ ปี การที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ตรากฎหมายยุบเลิกสถาบันนี้ก็เป็น "ก้าวยาว" ก้าวหนึ่งในประวัติความเจริญสถาพรของประเทศ และถ้าเราคำนึงด้วยว่ากฎหมายยุบเลิกการเป็นทาสเริ่มประกาศใช้ในพุทธศักราช ๒๔๑๗ ในขณะที่พระองค์ทรงพระชนม์ได้เพียง ๒๑ พรรษาเท่านั้น เราก็จำต้องยอมรับว่า ความทรงอ่อนวัยวุฒิมิได้เป็นอุปสรรคของกิจกรรมอันยิ่งใหญ่แต่อย่างใด และพระราชนิพนธ์ซึ่ง

เริ่มด้วยคำ "เฮ้ย เฮ้ย อย่าเยาะเย้ย หยามเด็ก อันว่าพริกเม็ดเล็กเผ็ดล้า....." นั้น มีความจริงเพียงไร

เรื่องพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเลิกทาสนั้น เป็นเรื่องที่ทราบกันแพร่หลาย แต่รายละเอียดปลีกย่อยยังไม่มีผู้ชี้ให้เห็น ทราบกันจนติดปากแต่ว่า "มะโรงเลิกทาส" อันที่จริงปีมะโรง พุทธศักราช ๒๔๑๑ เป็นปีที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวสวรรคต และพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า ฯ ทรงได้รับราชสมบัติ แต่ขณะนั้นพระองค์ทรงพระชนมายุเพียง ๑๕ พรรษา กฎหมายเลิกทาสยังไม่ตราขึ้น จนพ.ศ. ๒๔๑๗ ซึ่งเป็นปีจอ ผู้ใฝ่ใจจะค้นหากฎหมายเลิกทาสในปีมะโรง พ.ศ. ๒๔๑๑ จะหาไม่พบ เพราะกฎหมายนั้นตราขึ้นในปีจอ พ.ศ. ๒๔๑๗ เรียกว่า "พระราชบัญญัติพิกัดกระเษียรอายุ ลูกทาส ลูกไทย จุลศักราช ๑๒๓๖" แต่เพราะ ".....จุลศักราช ๑๒๓๐ มีมะโรงสัมฤทธิศกนี้เป็นปีพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้เฉลิมถวัลยราชสมบัติบรมราชาภิเษก ในพระมหาเสวตรฉัตรเป็นปีมหามงคลอันประเสริฐ จึงโปรดเกล้าให้ตั้งปีมะโรงสัมฤทธิศกเป็นต้นพระราชบัญญัติลักษณลูกทาส" คือให้บังคับใช้กฎหมายนี้ย้อนหลัง ๖ ปี โดยถือว่า "ปีมะโรง" ปีทรงได้ราชสมบัติ เป็นปีเริ่มพระราชบัญญัติ (นี่เป็นตัวอย่างกฎหมาย ซึ่งใช้ย้อนหลังซึ่งหาได้ยาก) และผู้ที่เกิดปีได้ราชสมบัติถึงจะเกิดเป็นลูกทาสก็พ้นความเป็นทาสอย่างช้าที่สุดเมื่ออายุ ๒๑ ปี คือเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๒ ผู้ที่เกิดแต่ พ.ศ. ๒๔๓๒ เป็นต้นไป เกิดเป็นไทยทั่วกันหมด ถึงแม้จะสมัครเป็นทาสก็เป็นไม่ได้

หนังสือพิมพ์ฮ่องกงไทมส์ วิจารณ์ข่าวการเลิกทาสในประเทศไทยว่า "การแก้ไขธรรมเนียมเก่า กลายเป็นธรรมเนียมใหม่ เป็นการแก้ไขสำคัญ.....จะได้เตือนสติปัญญาเมืองจีน และเมืองญี่ปุ่นทั้งสองประเทศ จะได้ให้เขาตรึกตรองในการที่กรุงสยามก้าวยาว ถ้าเขาจะเอากรุงสยามซึ่งเป็นเมืองใกล้เคียงเป็นเมืองเยี่ยงอย่างไปควรจะเป็นประโยชน์แก่เขา..... หนังสือพิมพ์ฮ่องกงไทมส์ยังกล่าวสดุดีพระราชกรณียกิจในเรื่องอื่น ๆ เช่น การทรงให้เลิกการหมอบคลานเมื่อเข้าเฝ้า การทรงตั้งคณะที่ปรึกษาแผ่นดิน การทรงตั้งคณะที่ปรึกษาในพระองค์ ครั้นแล้วจึงสรุปบทความว่า

"ขอให้สมเด็จพระเจ้ากรุงสยามได้มีพระชนม์พรรษายืนยาว ให้พระองค์อยู่สบายอย่าให้มีโรคเลยเพื่อจะได้นำเมืองและราษฎรของท่านให้เจริญยิ่งขึ้นไป"

ส่วนบทความในหนังสือ Pall Mall Gazette ลงวันที่ ๙ ตุลาคม ค.ศ. ๑๘๗๕ มีข้อความสำคัญว่า "เมืองสยามมีบุญอีกอย่าง คือผู้ครองเมืองในเร็ว ๆ นี้ได้ครอบครองเมืองโดยดี ตั้งแต่คราวทำหนังสือสัญญากับอังกฤษ ณ ปี ๑๘๕๖ คอเวอร์แมนต์สยามได้รักษาหนังสือสัญญาโดยสุจริต พระเจ้ากรุงสยามในบัดยุบันนี้ ตั้งแต่บรมราชาภิเษกในเดือนพฤศจิกายนปี ค.ศ. ๑๘๗๓ ได้แก้ไขธรรมเนียมบ้านเมืองหลายอย่างให้ดีขึ้นกว่าแต่ก่อน...ฯลฯ ซึ่งประเทศสยามเจริญเร็วในการวิวัฒนาการนี้ ควรจะว่าเหมือนเมืองญี่ปุ่นต้องกลัวแต่สิ่งเดียว คืออย่าให้เร็วนัก....."

ในการพัฒนาประเทศเมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๗ นั้น ประเทศไทยเราก้าวยาวเป็นอันมากจนหนังสือพิมพ์ในต่างประเทศต่างพากันสดุดีสรรเสริญเอาใจช่วย แต่หนังสือพิมพ์ในกรุงลอนดอนมีความห่วงใยอยู่อีก จึงแนะนำเตือนสติว่า "อย่าให้เร็วนัก" เพราะประชาชนผู้ยังคิดยึดถือคติเก่าจะก้าวไม่ทัน แล้วอาจเกิดแตกสามัคคีไม่ปรองดองกัน บ้านเมืองก็จะไม่สงบสุข คำแนะนำเช่นนี้สมกับกาลเวลาเป็นอันมาก เพราะในปีนั้นเองกรมพระราชวังบวรสถานมงคลต้องเสด็จไปลี้ภัยยังสถานกงสุลอังกฤษ และกว่าเหตุการณ์จะสงบมีสามัคคีรวมกันดุจเก่าก่อน ประชาชนคนเดินถนนจะต้องอกสั่นขวัญแขวนกันอย่างไร ก็ยังไม่มีผู้ใดนำมาแจกแจงให้ทราบกัน

ในการพัฒนาประเทศครั้งนั้น โดยยุบเลิกของเก่า ตั้งของใหม่ขึ้นแทนที่ และในบางโอกาสก็เปลี่ยนแปลงขยับขยายของเดิมให้ทันสมัยเหมาะสมกับกาลเวลา มีอยู่สิ่งหนึ่งซึ่งได้นำมาใช้แต่ก็ยังไม่มีผู้นิยม คือการออกล็อตเตอรี่ หนังสือ "ตรุโณวาท" ลงแถลงการณ์ของผู้ได้รับมอบหมายให้นำล็อตเตอรี่ออกจำหน่าย คือมิสเตอร์ อาลบาสเตอร์ ฯ แถลงข้อความไว้ว่า "พระยาภาสกรวงศ์ และออฟพีเซอร์ทหารมหาดเล็ก.... มอบให้ข้าพเจ้าจัดการล็อตเตอรี่ตามธรรมเนียมยุโรป เมื่อแรกคิดจะขายได้ถึง ๒๐,๐๐๐ ตั๋ว เป็นเงินพันชั่ง.... แต่จะเป็นด้วยเหตุสิ่งใดข้าพเจ้าหาทราบไม่จึงขายได้แต่ ๕๗๑๐ ตั๋ว คิดเป็นเงิน ๒๕๖ ชั่ง สิบตำลึง..." การออกล็อตเตอรี่เป็นครั้งแรกใน พ.ศ. ๒๔๑๗ จึงเป็นการก้าวเร็วไป

มิสเตอร์อาลบาสเตอร์ (Albaster) และคณะ "สยามหนุ่ม" ผู้จัดออกล็อตเตอรี่ในครั้งนั้น เมื่อคิดการและดำเนินงานออกล็อตเตอรี่ไปไม่ประสบผลสำเร็จก็ยินดีรับผิดโดยชื่นตาว่า "จะเป็นด้วยเหตุสิ่งไรข้าพเจ้าหาทราบไม่" แต่ก็ยังดีที่ท่านไม่โทษดินฟ้าอากาศหรือผู้ใดใครอื่น ว่าเป็นเหตุแห่งความล้มเหลว อันที่จริง พระยาภาสกรวงศ์และนายอาลบาสเตอร์ต่างก็เป็นหัวก้าวหน้าด้วยกันทั้งคู่ และเฉพาะนายอาลบาสเตอร์มีประวัติครึกโครมน่าสนใจอยู่ไม่น้อย ประการแรกท่านมีประวัติในการเรียนอย่างดียิ่ง คือ สอบไล่ได้ปริญญาเป็นที่หนึ่งในชั้นของท่านที่ King's College, London ประจำสถานกงสุลอังกฤษที่กรุงเทพฯ แต่ พ.ศ. ๒๔๐๐ เมื่อท่านกงศุลคือเซอร์รอเบิต ฮอมเบิกพ้นจากตำแหน่งแล้วมิสเตอร์น็อกซ์ก็ได้เลื่อนขึ้นเป็นกงสุลโดยมีนายอาลบาสเตอร์เลื่อนขึ้นเป็นผู้ช่วย แต่ในคราวหนึ่งใน พ.ศ. ๒๔๑๐ ท่านกงสุลไม่อยู่ไปยุโรป นายอาลบาสเตอร์รักษาการแทน เกิดการขัดแย้งไม่เข้าใจกันขึ้นระหว่างกระทรวงการต่างประเทศ และสถานกงสุลอังกฤษ นายอาลบาสเตอร์จึงออกคำสั่งให้ชักธงลงจากยอดเสาเป็นเวลาหลายวัน เป็นเหตุให้เกิดวิพากษ์วิจารณ์กันมากในครั้งนั้น ครั้นมิสเตอร์น็อกซ์กลับเข้ามาจึงทำรายงานเสนอเรื่องราวไปยังกรุงลอนดอน เป็นเหตุให้นายอาลบาสเตอร์ถูกเรียกตัวไปสอบสวนและโยกย้ายไปรับราชการยังประเทศอื่น นายอาลบาสเตอร์จึงลาออกจากราชการอังกฤษ และกลับเข้ามายังพระนคร ทางราชการไทยจึงรับตัวเข้าไว้ช่วยราชการแต่ พ.ศ. ๒๔๑๔ ความเห็นกระทรวงต่างประเทศอังกฤษเกี่ยวกับนายอาลบาสเตอร์สั่งให้ชักธงลงจากเสาในครั้งนั้นว่า "...เป็นคนมีวู่วาม ขาดวิจารณญาณเรื่องไม่น่าเกิดจึงเกิดขึ้น" ควรกล่าวด้วยว่าท่านเป็นคนคงแก่เรียน และหนังสือที่ท่านแต่งขึ้นในครั้งนั้นชื่อ The Whcel of the Law คือพระธรรมจักรก็ยังใช้ศึกษากันอยู่จนขณะนี้

ในปลาย พ.ศ. ๒๔๑๗ หนังสือ "ดรุโณวาท" ได้ลงข่าวสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงษ์ ได้ทรงอ่านสีบีชให้พระท่านเจ้าพระยาภาณุวงษ์มหาโกษาธิบดี (ท้วม บุนนาค) ในการที่ท่านได้รับเป็นเปรสิเดนท์ "ยังสยามโซไซเอ็ต" Young Siam Society และข่าวรัฐบาลสยามจะตั้งสายโทรเลขแต่บางกอกถึงเมืองไซ่ง่อน ส่วนบทความนั้นมีเรื่อง หลักสามประการในการพัฒนาประเทศ คิดดูแล้ว การมุ่งพัฒนาประเทศเป็นการใหญ่ ใน พ.ศ. ๒๔๑๗ ก็ดูจะไม่แตกต่างกับความมุ่งมาดปรารถนาไปจากที่เราเห็นกันอยู่ใน พ.ศ. ๒๕๐๕ นี้เอง

หนังสือพิมพ์ "ดรุโณวาท" มีชีวิตอยู่ในบรรณโลกได้เพียง ๑๒ เดือนก็หยุดออกจำหน่าย จะเนื่องด้วยเหตุใดไม่ทราบชัด สังเกตจากถ้อยแถลงขององค์บรรณาธิการในฉบับสุดท้ายว่า "ตั้งแต่ดรุโณวาทที่ได้ออกปีใหม่นี้ไป ข้าพเจ้าจะต้องจัดการใหม่ให้เป็นการดียิ่งขึ้นกว่านี้ไป ด้วยแต่ก่อนข้าพเจ้าคิดว่าจะมีผู้ช่วยบ้าง บัดนี้ก็หามีผู้ใดช่วยข้าพเจ้าไม่ อนึ่งการที่ข้าพเจ้าคิดทำนี้ยังหาเป็นแน่ไม่ ด้วยว่าหนังสือจะออกต่อไป จะไม่ขาดทุนแล้ว ข้าพเจ้าก็จะได้ทำต่อไป ถ้าการนี้เป็นการขาดทุนแล้ว ข้าพเจ้าจะต้องเลิกเสีย..." มูลเหตุเห็นจะเป็นเพราะหาคนช่วยทำไม่ได้ประการหนึ่ง หนังสือพิมพ์ต้องจำหน่ายโดยขาดทุนอีกประการหนึ่ง หนังสือพิมพ์ไทยฉบับแรกของคนไทยจึงถึงกาลอวสาน ด้วยมูลเหตุเดียวกันที่ทำให้หนังสือพิมพ์รุ่นแรก ๆ ในรัชกาลที่ ๕ ต้องประสบกาลอวสานเช่นกัน สิ่งใดที่เป็นสิ่งล้ำหน้า เกิดก่อนเวลาอันสมควร ก็ย่อมต้องล้มเลิกไป เพราะขาดการอุดหนุน แต่เราจะทราบได้อย่างไรว่าสิ่งนั้นล้ำหน้า ยังไม่สมควรแก่เวลา นอกจากกล้าลงทุนลงแรงจัดออกมาเป็นการทดสอบ

เมื่อใดมีการกล่าวถึงหนังสือพิมพ์ในเวลาต่อ ๆ มา เช่นหนังสือพิมพ์ข่าวราชการ มิวเซียมหรือรัตนโกษ สยามสมัย วชิรญาณ ยุทธโกษ วิทยาจารย์ ลักวิทยา ถกวิทยา วิทยาดิลก ฯลฯ แม้แต่หนังสือพิมพ์รายวันชื่อ กรุงเทพเดลิเมล์ ซึ่งออกจำหน่ายในรัชกาลที่ ๕ เมื่อสืบต้นเค้าประวัติความเป็นมาของหนังสือพิมพ์ด้วยกันแล้ว หนังสือ "ดรุโณวาท" สมควรอย่างยิ่งที่จะอยู่ในอันดับแรก ๆ ในประวัติการหนังสือพิมพ์ของประเทศไทย และยิ่งกว่านั้นหนังสือ "ดรุโณวาท" ควรนับได้ว่าเป็นเอกสารพยานว่าในพุทธศักราช ๒๔๑๗ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พร้อมทั้งพระอนุชาคู่พระทัย ๖–๗ พระองค์) ขณะทรงพระชนม์เพียง ๒๑ พรรษา ได้ทรงนำการพัฒนาประเทศเป็นการมโหฬารยิ่ง มีการยุบเลิกของเก่าล้าสมัย ตั้งสถาบันใหม่ที่กาลเวลาบังคับให้ตั้งขึ้น และปรับปรุงของเดิมที่ยังใช้ได้ให้ทันสมัยอยู่เสมอ ตราบใดกาลที่เวลาไม่หยุดยั้ง และโลกต้องผันแปรไปตามกาลเวลานั้น การพัฒนาประเทศก็จำต้องทำอยู่เสมอ เพื่อความคงอยู่ของประเทศและความสุขสันต์ของประชากร.

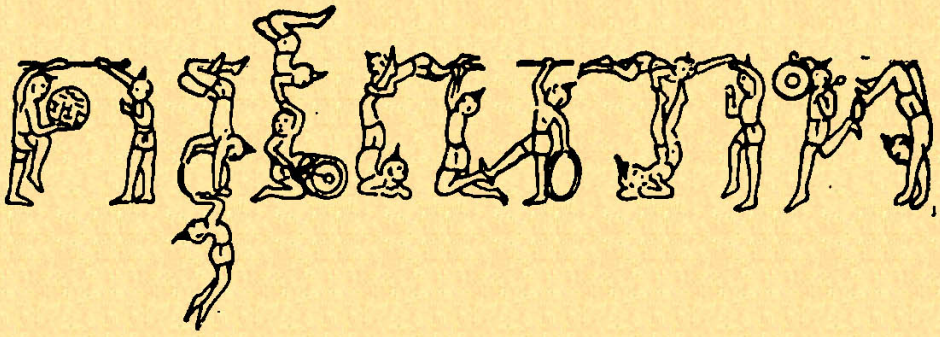

เปนหนังสือจดหมายเหตุรวบรวมข่าวในกรุงแลต่างประเทศ แล
หนังสือวิชาการช่างต่าง ๆ ภอเปนที่ประดับปัญญาคนหนุ่ม
ดีพิมพ์ออกอังคารสะหน

เล่ม ๑ นำเบอร์ ๑ วันอังการเดือน ๘ แรมเก้าค่ำ บีจอ ฉอศก ๑๒๓๖ ราคาแปดบาทปีหนึ่ง

แจ้งความให้ท่านทั้งปวงทราบทั่วกัน

๏ ข้าพเจ้าพระเจ้าน้องยาเธอ, พระองค์เกษมสันตโสภาคย์ได้ดำริห์แลวิหาฤๅกับพระองค์เจ้าพี่พระองค์เจ้าน้อง, แลข้าราชการบางท่านบางนายเหนพร้อมกันว่า, (หนังสือราชกิจจานุเบกษา, ซึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เจ้าพนักงานช่างพิมพ์ในโรงพิมพ์ในพระบรมมหาราชวัง, แล้วจำหน่ายไปแก่พระบรมวงษานุวงษ, แล ข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยแลคนต่าง ๆ นั้น, เปนคุณเปนประโยชน์แก่ชนเปนอันมาก, แต่ราชกิจจานุเบกษาคำนี้แปลว่า, เพ่งดูตามราชการใหญ่น้อย, ก็ชื่งจะเอาเรื่องนอกจากราชการ, คือข่าวต่างประเทศแลข่าวบอกราคาสินค้า, แลการเลหลังเปนต้น, มาลงพิมพ์ในราชกิจจานุเบกษาของหลวงนั้นหาสมควรไม่, เพราะจะผิดจากคำแปลของราชกิจจานุเบกษานั้นไป, ข้าพเจ้าจึ่งพร้อมใจกับพระองค์เจ้าพี่พระองค์เจ้าน้อง, แลข้าราชการที่ได้หาฤๅกัน, คิดทำหนังสือพิมพ์ขึ้นอีกอย่างหนึ่ง, ให้ชื่อว่าครุโณวาท, แปลว่าคำสอนของคนเด็กคนหนุ่ม, ให้เปนฉบับอนุโลมตามราชกิจจานุเบกษา ขึ้นอีกเรื่องหนึ่งใน

หนังสือดรุโณวาทนี้, จะมีเรื่องความเกี่ยวข้องอยู่ในราชการบ้าง, ซึ่งภาษาอังกฤษเรียกว่าโปลิติกาล, แลความนอกราชการ, คือข่าวต่างประเทศ, คือฟอรินย์นวิศ, แลข่าวบอกราคาสินค้าแลการเลหลัง, คือแอดเวอร์ติศเมนต์, แลหนังสือสุภาสิตเครื่องสอนใจ, คือ โปรเวิรบ์, แลตำราแสดงแบบแผนวิชาต่าง, ๆ คือ ไซเอนซแอนด์ไฟน์อารต์, แลหนังสือบทกลอนกาพย์โคลงพาคยฉันท์, คือ โปยตริแอนด์ดรัมมา, ของโบราณบางของใหม่บาง, แลเรื่องนิยายนิทานเก่าใหม่, คือ เฟเบลอ, ที่เปนคติทางชักจูงปัญญาของคนให้ฉลาดขึ้น, แลจดหมายเหตุการเล็กน้อย, คือเยเนอราลนวีศ์, เบ็นข่าวในกรุงข่าวนอกกรุง, ลงพิมพ์ที่โรงพิมพ์ข้าพเจ้า, ท่านผู้รับปฤกษาทั้งปวงก็เห็นชอบพร้อมกัน ครั้นณวันอังคารเดือนแปดแรมเก้าค่ำปีจอฉอศก, เวลาย่ำค่ำแล้วทุ่มเสศ. พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, เสด็จออกทรงหล่อเทียนพรรษาแล้ว, เสด็จพระดำเนิรไปประทับที่สนามหญ้าน่าพระธินั่งใหม่, ข้าพเจ้าแลผู้ที่ปฤกษาทั้งปวงพร้อมใจกัน, นำข้อความนั้นขึ้นคำนับทูลพระกรุณาได้ทราบใต้ผ่าพุลีพระบาทแล้ว, (ทรงพระราชดำริห์เหนชอบด้วยจึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาต, แล้วจะทรงช่วยอุดหนุนให้ทำหนังสือเรื่องนี้ให้สำเร็จ จะได้เบ็นคุณแก่แผ่นดินต่อไป,) ข้าพเจ้าจึ่งได้คิดจัดหาเรื่องต่าง ๆ, แลจ้างครูแปลตำหรับที่แสดงวิชาแลข่าวต่างประเทศอย่างที่ว่าแล้ว, มาเรียบเรียงลงพิมพ์, จำหน่ายที่โรงพิมพ์ซึ่งตั้งอยู่ในบ้านข้าพเจ้า, ที่สุดถนนบำรุงเมืองใกล้ประตูใหญ่วัดสเกษ, แลหนังสือดรุโณวาทนี้ข้าพเจ้าเหนว่า, จะเปนเครื่องประดับปัญญาชักจูงให้ได้ความฉลาด, แลจะให้รู้รอบคอบในสรรพกิจการงานทั้งปวงต่าง ๆ, แลเบ็นทางที่จะได้รู้ผิดชอบหนักเบา, บำรุงสติปัญญาคล้ายกับมีครู, ผู้ทำนั้นคอยตักเตือนอยู่เปนนิจ, ส่วนที่เบ็นเรื่องแสดงกิจการวิชา, ก็เปนเครื่องเรืองปัญญาในวิชาช่างต่าง ๆ, จะได้เบ็นหนทางแสวงหาทรัพย์เลี้ยงชีวีตได้โดยง่าย, เมื่อวิชาแพร่หลายในพระนครแล้ว, พระมหานครนี้ก็จะสมบูรณ, เปนความสุขความเจริญทั่วไป, หนังสือเรื่องนี้ข้าพเจ้าเห็นว่า, ถ้าใครได้ซื้อไว้ดูแลศึกษาตามจะได้เปนคุณเปนประโยชน์แก่ท่านทั้งหลายได้จริง, มิใช่จะเยินยอยุให้ท่านทั้งหลายซื้อ, แล้วจะได้เปนผลเปนประโยชน์แก่ข้าพเจ้าฝ่ายเดียวนั้นหามิได้, ถ้าจะคิดโดยเลอียดจริง ๆ แล้ว, ผลประโยชน์

กำไรในเรื่องนี้ก็ไม่มีมากนัก, แต่ข้าพเจ้ามีความอุส่าห์คิดจัดหนังสือเรื่องนี้ขึ้น, ด้วยหวังจะให้เปนเครื่องบำรุงปัญญาแก่คนเด็กคนหนุ่ม, ที่จะเจริญในภายน่า, จะได้รับราชการฉลองพระเดชพระคุณ, ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวต่อไป, แลหนังสือเรื่องนี้ มีกำหนดจะออกทุกวันอังคารเสมอไปตลอดปี,ๆ หนึ่ง ๕๒ ฉบับ, ราคาแปดบาท, ถ้าส่งถึงบ้านสิบบาท, หกเดือนราคาห้าบาท, ถ้าส่งถึงบ้านหกบาทสองสลึง, สามเดือนราคาสามบาท, ถ้าส่งถึงบ้านสี่บาท, ถ้าซื้อใบหนึ่งสองใบราคาใบละสลึงเฟื้อง, ถ้าผู้ใดจะต้องการก็เชิญมาลงชื่อที่บ้านข้าพเจ้า, แลจะต้องขอเงินราคาล่วงน่าในต้นปีก่อน, จะได้ใช้การเพิ่มเติมเครื่องพิมพ์, แลค่ากดาดให้ภอตลอดปีหนึ่ง อนึ่งถ้าผู้ใดมีเรื่องความเปนข่าวคราวต่างๆ, ซึ่งเปนเครื่องประดับปัญญาแก่คนทั้งหลาย, ซึ่งเรียกตามภาษาอังกฤษว่า, อาร์ติเกลอนั้น, ขอจงได้มาส่งช่วยทำนุบำรุงในการพิมพ์ข้าพเจ้าด้วย, ซึ่งข้าพเจ้าคิดตีพิมพ์หนังสือนี้, หวังจะให้เปนประโยชน์ใหญ่ในภายน่าข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อย, แลราษฎรทั้งปวงที่มีปัญญาแสวงหาความชอบ, แลความฉลาดรอบรู้ในราชการแลการต่างๆ, ก็ควรที่จะออกเงินซื้อหนังสือนี้ไว้อ่านตรวจดูเหตุการต่างๆ, ที่เกิดขึ้นในประเทศสยามบ้าง, ในต่างประเทศบ้าง, ก็จะได้ทราบความชัดในเหตุต่างๆ, ทั้งใกล้แลไกลได้สมประสงค์, แลจะได้ชำนาญรอบรู้ในบทกลอนแลวิชาต่างๆ, ผู้ใดที่ได้รับหนังสือไปแล้ว, อย่าให้เสื่อมสูญเสียรักษาไว้ให้จงดี, เมื่อประสงค์จะทราบการสิ่งใดในหนังสือนี้, ดูจะได้โดยง่าย, ไม่ต้องขอยืมผู้ใดผู้หนึ่ง, ขอท่านทั้งปวงช่วยอนุเคราะห์, อย่าให้เสื่อมสูญเสียได้โดยเร็ว, จะได้เปนเครื่องประดับสติปัญญาของท่านทั้งหลายสิ้นกาลนานเทอญ ฯ

ว่าด้วย ข่าวในสยามนี้

๑. ข้าพเจ้าได้ทราบว่า, ในปีจอฉอศกนี้, จทรงพระกรุณาโปรดให้ข้าหลวงออกรังวัดสวน, แล้วได้ทราบว่าทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ราษฎรเจ้าของสวนตัดฟันต้นไม้ที่ไม่มีผลได้, ไม่ต้องเสียค่าปรับไหมเหมือนอย่างเดิม. ข้าพเจ้าได้ทราบอยู่ว่า, ธรรมเนียมแต่ก่อนนั้นมีท้องตราบังคับว่า, ให้แต่งข้าหลวงไปรังวัดแล้ว, ราษฎรบังอาจ

ตัดต้นผลไม้, มีค่าอากรซึ่งนายวางประกาษเบ่าร้องห้ามแล้ว, ให้ขาดเงินอากรของหลวงไป, ให้ปรับไหมอากรต้นหนึ่งเป็นสามต้น, สลักหลังไว้ในโฉนดเป็นไม้โทษ, แล้วอย่าให้หักสิบลดให้แก่ราษฎรผู้กระทำผิดนั้น, บัดนี้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ราษฎรตัดต้นผลไม้ซึ่งไม่มีประโยชน์, ไม่ภอที่ราษฎรจะเสียอากรนั้น, ข้าพเจ้าคิดเหนว่าเปนการดีเปนที่สุด, เพราะราษฎรที่ตัดพันต้นไม้ที่ไม่มีผลประโยชน์เสียได้นั้น, ก็คงจะสร้างขึ้นใหม่, เหมือนหนึ่งร้อเรือนเก่า, ก็คงจะสร้างขึ้นใหม่, ที่จะทิ้งให้ร้างอยู่นั้นไม่มี ข้าพเจ้าคิดเห็นว่าในประเทศสยามนี้, คงจะมีความเจริญยิ่งกว่าเก่าหลายเท่า, เพราะพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระราชหฤโทยเผื่อแผ่ไป, ในการที่จะทำนุบำรุงบ้านเมืองให้มีความเจริญ จะได้มีความสุขทั่วกันไปในราชอาณาเขตร, ผลประโยชน์ในแผ่นดินก็จะบริบูรณ์ขึ้นกว่าเก่าเป็นอันมาก. ฯ

๑ ณ วันอาทิตยเดือนแปดแรมเจ็ดค่ำเวลาบ่าย ๓ โมงเสศ, กรมพระราชวังบวรสถานมงคล, เสด็จมาเผ้าในพระบรมมหาราชวัง, เวลาบ่ายสี่โมงเสศเสด็จกลับ, แต่จะมาทูลกิจราชการสิ่งใดข้าพเจ้าหาทราบไม่ ฯ

เสด็จพระราชดำเนินเกาะบางปำอินทร

ณวันเสาร์เดือนแปดขึ้นสิบสี่ค่ำ. พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินโดยทางชลมารถ, เสด็จไปบางปำอินทร์, ทอดพระเนตรการที่ทำพระธินั่งใหม่, ประทับแรมที่วังสองราตรี, ณ วันจันทเดือนแปดแรมค่ำหนึ่ง, เสด็จพระราชดำเนินกลับยังพระบรมหาราชวัง

ว่าด้วยการปลูกต้นไม้

๑ ณวัน เดือนแปด ค่ำเปนวันกำหนดที่จะปลูกต้นไม้หลวง, ที่สวนน่าวังสราญรมย์, ครั้นเวลาบ่ายพระบรมวงษานุวงษ, แลข้าราชการทั้งปวง, ก็มาพร้อมกันที่สนามหญ้าน่าพระธินั่งใหม่, คอยตามเสด็จพระราชดำเนิน, ครั้นเวลาบ่ายห้าโมงเสศ. พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินออกณสนามหญ้า, แล้วเสด็จขึ้นทรงรถ

พระยินั่ง. สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงษหนึ่ง, พระองค์เจ้ากฤษดาภินิหารหนึ่ง, พระองค์เจ้าเทวันอุไทยวงษหนึ่ง, ตามเสด็จพระราชดำเนินบนรถพระยินั่ง, เสด็จพระราชดำเนินไปประทับในสวนน่าวังสราญรมย์, จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพนักงานรักษาพระองค์, ยกต้นพวาทองซึ่งจะปลูกนั้นลงวางในหลุม, ครั้นเสร็จแล้ว, จึงทรงรดน้ำด้วยพระเต้าแก้ว, พระเต้าทอง, พระเต้าเงิน, ถ้วนสามพระเต้า, ครั้นพระราชทานน้ำเสร็จแล้ว, เจ้าพนักงานรักษาพระองค์จึงขนดินขึ้นมาถม, ครั้นถมเต็มเสร็จแล้ว, จึงทรงโปรยน้ำด้วยสุบฝรั่งอย่างเล็ก, ครั้นเสร็จก็เสด็จพระราชดำเนินทรงประภาษอยู่ในสวน, เมื่อเวลานั้นมีข้าราชการเฝ้าทูลอองทูลีพระบาท, คือ สมเด็จเจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงษหนึ่ง, พระองค์เจ้ากฤษดาภินิหารหนึ่ง, พระองค์เจ้าศุขสวัสดีหนึ่ง, พระองค์เจ้าทิวัลยลาภหนึ่ง, พระองค์เจ้าทองกองก้อนใหญ่หนึ่ง, พระองค์เจ้าเกษมสันต์โสภาคยหนึ่ง, พระองค์เจ้ากมลาศน์เลอศรรหนึ่ง, พระองค์เจ้าทองแถมถวัลยวงษหนึ่ง, พระองค์เจ้ากาพย์กนกรัตนหนึ่ง, พระองค์เจ้าเทวันอุไทยวงษหนึ่ง, พระองค์เจ้าสายสินิทวงษหนึ่ง, พระองค์เจ้าสิงหนาทหนึ่ง, พระยาภาษกรวงษหนึ่ง, เจ้าหมื่นเสมอใจราชหนึ่ง, เจ้าหมื่นสรรพเพ็ชภักดีหนึ่ง, พระปรีชากลการหนึ่ง, พระไพรัชภาคภักดีหนึ่ง, หลวงพิจารณจักรกิจหนึ่ง, หลวงพินิตจักรภัณฑ์หนึ่ง, หลวงสวัสดิ์โกษาหนึ่ง, รวมยี่สิบด้วยกัน, ครั้นเสด็จทรงประภาษในสวนนั้นเสร็จแล้ว, เวลาค่ำจึงเสด็จพระราชดำเนินทรงรถพระยินั่ง, เสด็จกลับยังพระบรมหาราชวัง, เสด็จประทับในสนามหญ้าน่าพระยินั่งใหม่, ตรัสกับข้าราชการทั้งปวงที่อยู่ในเฝ้านั้น, จนเวลายามเสศก็เสด็จขึ้น. ฯะ

ข่าวต่างประเทศ

แปลหนังสือพิมพ์ ลอนดอน, ซ็อธิเมส, ว่าด้วยมาลายูเปนมุสลา

๑ ลงพิมพ์เมื่อเดือนเมวันที่หกคฤศตศักราช ๑๘๗๕ มีความว่าทุกวันนี้, ที่ทวีปยุโรปไม่มีใครลำภุกถึงสเตรตมลักกาเลย, เราทั้งหลายในเวลาเมื่อยังเปนเด็กอยู่, ได้อยู่

ที่ตระกูลเคยได้อ่านหนังสือ, ว่าด้วยลลัดที่สเตรตมลักกานั้น, บัดนี้เราได้ทราบว่า คอเวอร์นแมนต์อังกฤษได้ทำการเกี่ยวข้องกับเมืองมาลายูเปนิมสุลา, ก็เพราะเหตุอไรจึง คอเวอร์นแมนต์อังกฤษ, จึงมาเกี่ยวข้องรับธุระพวกเหล่านั้น, ถ้าเราไม่ระวังตัวแล้วก็ เหนจะต้องรบกันเหมือนเมืองอาซันตีดอกกระมัง, ประการหนึ่งเมืองมาลายูเปนิมสุลามี แร่ทุกอย่างต่าง ๆ เปนอันมาก, เพราะดั่งนั้นคอเวอร์นแมนต์อังกฤษ, จึงได้คิดอ่านรักษา เมืองเหล่านั้น, ประการหนึ่งราษฎรแขกทุกวันนี้, ไม่เหมือนแขกโบราณไม่ใคร่ทำการ นาการสวนเลย, แต่เมืองเหล่านั้นได้มีความเจริญมา, ก็เพราะพวกจีนมาอาไศรยทำมา หากินในบ้านเมือง, แลพวกจีนเหล่านั้นเขาทำการแข็งแรงเรียบร้อย, แล้วก็ไม่ใคร่จะ เกี่ยวข้องในธุระคนอื่น ๆ แต่เสียอยู่อย่างหนึ่งมักจะเกิดวิวาทกันเอง, ถ้าวิวาทกันขึ้นแล้ว ก็ไม่มีที่จะได้หยุดเลย, แล้วการบ้านเมืองก็ต้องเสียไปเสมอ, ถ้าว่าเจ้าเมืองกรมการว่า กล่าวแข็งแรงเอาเขา, ๆ ก็เกิดเปนขบถเปนลลัดขึ้นเปนอันมาก, แล้วก็เปนที่ลำบากแก่ ผู้รักษาบ้านเมือง, พวกจีนที่กล่าวว่าในนี้มีอยู่สองแซ่, ๆ โงกวนแซ่หนึ่ง, ซีกวนแซ่หนึ่ง, ทั้งสองแซ่นี้มีอยู่ตลอดในมาลายูเปนิมสุลาประการหนึ่งการที่เกิดขึ้นที่เมืองลรุตนั้น, คือว่า ประมาณสามสิบปีมาแล้ว, พวกจีนเมืองลรุตได้ภบแร่ดีบุกขาวตำบลหนึ่ง, เมืองลรุตนี้ ติดต่อกันกับโปรเวนซ์เวลเลสลี, แต่เมืองลรุตนี้ขึ้นอยู่กับสุลตานเมืองเประ, แล้ว รายามลตรีเปนเจ้าเมืองลรุต, พวกจีนแซ่ซีกวนครั้นภบตำบลแร่ดีบุกเมืองลรุตที่ว่ามานี้ แล้ว, เขาก็ทำดีบุกเสียค่าอากรภอสมควรให้แก่รายามลตรีเจ้าเมือง, การก็เจริญมาพวก จีนจึงได้ตั้งบ้านเรือนขึ้น, ฯ

๏ ครั้นมาภายหลังพวกจีนเมืองอื่น ๆ ก็ได้ภากันมาอาไศรยอยู่ที่ตำบลใกล้ เคียงกับพวกแซ่ซีกวนอยู่นั้น, เขาจึงได้เรียกแซ่พวกเขาว่าโงกวน ครั้นต่อมาพวกโงกวน นั้นก็มากขึ้นกว่าพวกซีกวน พวกโงกวนจึงได้กระทำข่มเหง, เกิดวิวาทกันกับพวกซีกวน ด้วยการทำแร่ดีบุก, แล้วในคฤษตศักราช ๑๘๖๒ พวกโงกวนจึงจัดแจงเครื่องสาตราวุธ มาสู้รบกับพวกซีกวน, แล้วขับไล่ครอบครัวพวกซีกวน, ให้ออกไปจากที่อันนั้นจนได้, พวกซีกวนภากันออกไปจากที่นั้น, แล้วก็มีใจเจ็บแค้นคิดจะทำการสู้รบต่อไปให้จงได้, ครั้นในเดือนเฟบวารีคฤษตศักราช ๑๘๗๒ พวกซีกวนเบ็นอันมาก, ภากันกลับมากระทำ

การรบพุ่งพวกโจกวน. ๆ ก็แตกยับเยินภากันหนีไปทั้งสิ้น, ไปอาไศรยอยู่ในเขตรแดนปุโลบีนังคือเกาะหมาก, พวกซีกวนภากันยกมาอยู่ในเขตรแดนเมืองลรุต, ที่พวกโจกวนเคยอยู่นั้นได้ประมาณแปดเดือน, พวกโจกวนก็จัดทหารลงเรือสำเภา, สรรพด้วยเสรื่องสาตราวุธไปเมืองลรุต, เพื่อจะสู้รบกับพวกซีกวน, ครั้นพวกซีกวนรู้ความว่าพวกโจกวนจะมาสู้รบต่อไป, พวกซีกวนก็ตระเตรียมเครื่องสาตราวุธ, สำหรับที่จะสู้รบไว้พร้อมเสร็จแล้ว ก็จัดแจงการบีดปากน้ำเมืองลรุต, แลตระเตรียมทำค่ายสนามเพลาะสู้รบกับพวกโจกวน, ข้างฝ่ายรายามลตรีเจ้าเมืองลรุตนั้นเข้าช่วยข้างพวกโจกวน ฝ่ายรายามุดาซึ่งเป็นบุตรคนใหญ่ของสุลตานคนเก่า, ซึ่งควรจะเป็นสุลตานเมืองเประนั้นเข้าช่วยข้างพวกซีกวน, เพราะรายามุดาเปนที่เกลียดชังรายามลตรี, ข้างฝ่ายนายทหารแขกที่แย่งชิงรายามุดาตั้งตัวขึ้นเปนสุลตานเมืองเประเองนั้น, ก็ไม่มีอำนาจที่จะว่ากล่าวระงับ, จัดการบ้านเมืองให้เรียบร้อยได้, การเปนดังนี้แล้วก็เกิดโจรผู้ร้ายชุกชุมมากขึ้น, ทั้งทางน้ำทางบก, เรือลูกค้าประเทศหนึ่งประเทศใดจะไปมาค้าขายโดยสดวกก็ไม่ได้, ภบแต่พวกสลัดสัตรูเที่ยวกระทำร้ายเสมออยู่, ครั้นคนในสัพเยกอังกฤษขาดผลประโยชน์ไปแล้ว, คอแวนแมนอังกฤษจึงได้จัดเรือรบใหญ่ลำหนึ่งชื่อมิดช์, ให้ไปที่ปากน้ำเมืองลรุตเมื่อเดือนเสบเตมเบอวันที่สิบหก, ครั้นเรือรบใหญ่ไปถึง, เข้าปากน้ำไม่ได้จึงได้จัดเรือโบท, ให้นายเรือรบกับพวกออพพีเซอร์ขึ้นไป, เรือโบทยังไม่ทันจะถึงฝั่ง, พวกจีนก็ยิงปืนลงมาถูกเลบเตอร์แนนต์เตรศแวน, กับเลบเตอร์แนนต์ลีนซีสองนาย, บ่วยมีบาดแผลแต่หาตายไม่, แล้วต่อไปได้สี่วันห้าวัน, พวกสลัดจับเรือพวกโปลิตอังกฤษ, ที่สำหรับลาดตระเวนไปได้ลำหนึ่ง, ฆ่าคนตายหลายคน. การเกิดเปนดังนี้แล้ว คอแวนแมนอังกฤษก็มีความยินดี, เหนเปนช่องที่จะคิดอ่านทำให้เมืองเหล่านั้น, ขึ้นสเตรตเสตเตลเมนต์ได้, พวกจีนทั้งสองพวกก็ไม่หยุดรบพุ่งต่อกัน, พวกสลัดสัตรูก็กำเริบชุกชุมมากขึ้น, แล้วรายามุดารายามลตรีกับสุลตานก็มีความเกลียดชังแก่กัน, การค้าขายที่ปุโลบีนังผลประโยชน์ก็ลดน้อยถอยลงไป, เซอร์แอนด์รูกลาวด์ซึ่งเปนคอเวอรน์เนอรสเตรตเสตเตลอเมนต์คนใหม่, ที่ได้เข้ามาอยู่เมืองสิงคโปร์ในสองเดือนสามเดือนนี้, คิดจัดการให้เรียบ

ร้อย, แล้วจะเอาเมืองเหล่านั้นให้ได้. เซอร์แฮนดรูกลาวด์ก็ทราบอยู่ว่า, เซอร์ฮาริเซนต์-ยอตย์ออรด์, ซึ่งเปนเจ้าเมืองสิงคโปร์อยู่นั้น, ได้ลองจัดการเมืองลรุตเมืองเประมาแต่เดิมก็ยังไม่สำเร็จ. เซอร์แฮนดรูกลาวด์คิดเหนว่า, ไม่ควรที่จะเอาเรือรบไปรบกับพวกเมืองลรุตเมืองเประเลย, ควรที่จะทำการตีโปลมาติกให้ตกลงกันไม่ต้องรบพุ่งกันให้วุ่นวายไป, การคิดเหนดั่งนี้แล้ว, จึงได้เชิญพวกจีนซึ่งเปนหัวหน้าทั้งสองพวกนั้น, กับรายามุดารายามลตรีสุลตานเมืองเประมาพร้อมกันที่ปุโลปงอ, ครั้นถึงกำหนดวันประชุมที่ปุโลปงอแล้ว, เรือรบอังกฤษสองลำไปที่ปุโลปงอ, แต่เซอร์แฮนดรูกลาวด์ไปกับเรือรบชื่อปลูโต. ครั้นเซอร์แฮนดรูกลาวด์, ถึงปุโลปงอแล้วตัวนายที่ได้เชิญทั้งนั้นก็มาถึงที่ประชุมพร้อมกันทั้งสิ้น, เว้นแต่สุลตานเมืองเประหามาไม่ ด้วยเขามีความกลัว, แล้วเซอร์แฮนดรูกลาวด์จึงเชิญพวกจีนหัวหน้า, กับรายาแลขุนนางฝ่ายแขกขึ้นไปบนเรือปลูโต, ครั้นขึ้นไปถึงเรือปลูโตพร้อมกันแล้ว, เซอร์แฮนดรูกลาวด์จึงเรียกพวกจีนไปพูดกับเขาก่อน, แล้วบังคับพวกจีนโดยแขงแรง, ให้พวกจีนเก็บเครื่องสาตราวุธบีนกระสุนดินดำ, แลเรือสำเภามามอบส่งให้เรือรบทั้งสิ้น, พูดจากันอยู่นานพวกจีนจึงได้ยอม, แล้วนัดกำหนดวันที่จะให้พวกจีนเอาเรือสำเภาแลเครื่องสาตราวุธมาส่งคืนให้เซอร์แฮนดรูกลาวด์, ครั้นถึงกำหนดนัดแล้ว,พวกจีนได้ส่งสำเภาใหญ่มาเก้าลำ, กับบีนใหญ่ยี่สิบเจ็ดบอก, ในยี่สิบเจ็ดบอกนั้นมีบีนเยียระมันที่เรียกว่าครุบอยู่บอกหนึ่ง, กับบีนไรยแฟนหลายพันบอก ครั้นตรวจเครื่องสาตราวุธบีน กระสุนดินดำเสร็จแล้ว เซอร์แฮนดรูกลาวด์จึงให้พวกจีนทำหนังสือสัญญาตามที่ว่ามานั้น, คือพวกจีนที่ทำแร่ดีบุกทำมาหากินอยู่ในเมืองลรุตเมืองเประ, ได้มีความวิวาทรบพุ่งกันมาช้านานแล้ว, จีนทั้งสองพวกจึงได้เชิญเซอร์แฮนดรูกลาวด์มา, พิจารณาในการที่วิวาทกันแล้ว, ให้ตัดสินความโดยยุตติธรรม. เซอร์แฮนดรูกลาวด์พิจารณาความแล้วจึงได้ตัดสินตามหนังสือสัญญาห้าข้อ ฯ

๑ ข้อหนึ่งว่าจีนทั้งสองพวกที่เกิดวิวาทรบพุ่งกันนั้น, ยอมคืนเครื่องสาตราวุธของเขาให้แก่คอแวนแมนอังกฤษ, แล้วให้เบีดปากน้ำ, แลให้รื้อค่ายสนามเพลาะที่ทำไว้ทั้งสิ้น, ฯ ข้อสองว่าจีนทั้งสองพวกจะกลับมาตั้งทำมาหากินแลขุดแร่ดีบุกอยู่ที่เมืองลรุตตามเดิมก็ตามแต่ใจ, ข้อสามว่าจีนทั้งสองพวก, จะต้องเลือกเอาออฟพีเซออังกฤษคนหนึ่ง

ฤๅสองคน, กับจีนอยู่ในบังคับอังกฤษสองคนตั้งไว้เปนกอมมิศชิอนเนอร์, สำหรับชำระตัดสินความที่เมืองลรูต, ถ้าเรซิเดนต์ตัดสินประการใดแล้ว, ต้องกระทำตามคำตัดสิน, จะพ้องร้องว่ากล่าวต่อไปอีกนั้นไม่ได้, ฯ ข้อสี่เรซิเดนต์ที่เมืองลรูต, ฤๅเมืองเประมีอำนาจที่จะตั้งกฎหมายสำหรับแร่ดีบุก, แลสำหรับจัดแจงการบ้านเมือง, แล้วต้องเชื่อฟังเรซิเดนต์ตามคำตัดสิน, ฯ ข้อห้าสุลตานเมืองเประต้องเข้าชื่อในหนังสือสัญญาด้วย, แล้วสุลตานเมืองเประจะตั้งเจ้าพนักงานคนหนึ่ง, สำหรับไปตรวจดูการบ้านเมืองที่ลรูต, แลพวกจีนผู้มีชื่อ, คือจีนวงอาซองหนึ่ง, จีนอายัมหนึ่ง, จีนตังอาเกวหนึ่ง, จีนโอกีมสินหนึ่ง, จีนเกียงเกงโบหนึ่ง, จีนลิฟูหนึ่ง, จีนวังกังสินหนึ่ง, จีนอังองไกวหนึ่ง, จีนยงบังเกียดหนึ่ง, จีนบูอาเยมหนึ่ง, จีนวงเตงไวหนึ่ง, จีนโกอาไรหนึ่ง, จีนเหลงจับชิวหนึ่ง, จีนจังกังกิวหนึ่ง, จีนยงอาเกนหนึ่ง, จีนลีอาปุกหนึ่ง, จีนลีอาเปาหนึ่ง, จีนโฮฮาจูหนึ่ง, จีนเยมาหีนหนึ่ง, จีนโกอาไกวหนึ่ง, จีนวงยังโปหนึ่ง, จีนกอกอามันหนึ่ง, จีนลีไลหนึ่ง, จีนตามอายูหนึ่ง, จีนวุงชามชิวหนึ่ง, จีนวงกิมยูหนึ่ง, จีนฟูจีหุยหนึ่ง, รวมยี่สิบเจ็ดคน, ซึ่งเปนหัวหน้าแลนายพวกจีนทั่วเมืองเประ, แลเมืองลรุดนั้นได้ยอมพร้อมกันทุกคน ฯ, จะถวายเงินแก่สมเด็จพระนางเจ้ากวินวิกตอเรีย, แลพระราชวงษานุวงษซึ่งจะสืบพระราชอิศริยศต่อไปภายน่า, ปีละห้าหมื่นเหรียญเสมอจงทุกปีมิให้ขาด, แต่เงินรายนี้สัญญาจะส่งที่คลังปุโลปีนังฤๅมลกาฤๅสิงคโปร์ก็ ตามแต่ใจ, หนังสือสัญญาได้เขียนชื่อประทับตรายี่สิบเจ็ดคนพร้อมกัน, ต่อหน้ามิศเตอบีกริมมิศเตอรานเคล, หนังสือสัญญานี้ลงชื่อที่ปุโลปงอซึ่งเปนเกาะของอังกฤษ, ในเดือนยันนุวารีวันที่ยี่สิบ, คฤษตศักราช ๑๘๗๔ หนังสือสัญญานี้ได้เขียนเปนอักษรอังกฤษ, แต่ได้อ่านแปลให้พวกจีนฟังเปนการถูกต้องแล้ว, ครั้นทำหนังสือสัญญานี้แล้วก็สิ้นธุระ, ฝ่ายพวกจีนที่วิวาทกัน, เซอร์แอนดรูกลาร์ดจึงว่า ราชการเมืองเประเมืองลรุดนี้ก็ไม่เรียบร้อยเลย, ข้าพเจ้าจะจัดการเผื่อต่อไปภายน่า, จะไม่ให้มีความวิวาทกัน. เซอร์แอนดรูกลาร์ดจึงนัดว่าในเดือนยันนุวารีวันที่ยี่สิบสอง, ข้าพเจ้าจะจัดการให้สำเร็จ, ครั้นถึงกำหนดวันที่ยี่สิบสองเวลาเที่ยง, รายามุดารายามลตรีกับขุนนางแขกยี่สิบนาย, ได้ขึ้นมาหาเซอร์แอนดรูกลาร์ดที่บนเรือรบปลูโต. รายามุดาแต่งตัวประดับทองคำ รายามลตรีแต่งตัวอย่างขุนนางแขก,

แล้วเซอร์แอนดรูกลาร์ดจึงพูดว่าข้าพเจ้าปรารถนาจะช่วยท่านทั้งหลาย, ให้มีความเจริญต่อไปภายน่า, เพราะดังนั้นท่านทั้งหลายจึงได้ตั้งให้ข้าพเจ้าเปนคนกลาง, ตัดสินเรื่องเมืองเประเมืองลรุต, บัดนี้ข้าพเจ้าตั้งให้รายามุดาเปนสุลตานเมืองเประ, ตั้งให้รายามสตรีเปนรายาเมืองลรุต, ข้าพเจ้าตั้งเรซิเดนต์สำหรับเมืองเประเมืองลรุตเมืองละคน. แต่สุลตานเประที่เปนนายทหาร, ได้ชิงเอาราชสมบัตินั้นให้ถอดเสียจากที่สุลตาน, ให้เรียกชื่อว่าเอกษสุลตาน, แล้วเพื่อจะไม่ให้เมืองเประกับคอแวนแมนอังกฤษ, มีความถุ้มเถียงวิวาทกันต่อไป, สุลตานเประจึงต้องยกที่ในเมืองเประแห่งหนึ่ง, ยาวสี่สิบห้าไมล, กว้างยี่สิบห้าไมลให้เปนสิทธิของคอแวนแมนอังกฤษ, ครั้นเซอร์แอนดรูกลาร์ดพูดดังนี้. รายามุดารายามลตรีกับขุนนางก็ไม่ใคร่จะยอม, พูดกันแต่เวลาเที่ยงจนถึงบ่ายสามโมง, แต่เหนว่าเซอร์แอนดรูกลาร์ดไม่ยอมอย่างเดียว, ก็ต้องยอมตามเซอร์แอนดรูกลาร์ดในทันใดนั้น, เซอร์แอนดรูกลาร์ดเขียนหนังสือสัญญาให้สุลตานเมืองเประที่ตั้งใหม่ประทับตราเปนสำคัญ, ภอประทับตราเสร็จแล้วเรือรบก็ชักธง สุลตานเมืองเประขึ้นยิงสลุดคำนับสิบเอ็ดนัด. ฯะ

๏ แลข้าพเจ้าผู้ตีพิมพ์หนังสือนี้, เหนว่าเซอร์แอนดรูกลาร์ดเปนคนฉลาดมีสติปัญญา, เปนดีโปลมาติกแท้ ๆ, การที่เขาจัดแจงให้สำเร็จได้ในวันเดียว, คอเวอร์นเนอร์อื่น ๆ, ที่ได้เคยมาอยู่เมืองสิงคโปร์มาแต่ก่อนนั้น คิดจัดแจงมาถึงสิบห้าปีแล้วก็ยังไม่สำเร็จ, บัดนี้ข้าพเจ้าเหนว่าเมืองมาลายูเปนิมสุลา, คงจะเจริญด้วยว่ามีเรซิเดนต์อังกฤษบังคับอยู่ในเมืองนั้น, สั้นความในหนังสือพิมพ์แต่เท่านี้. ฯะ

พระนามเจ้าแผ่นดิน

แลนามผู้ครองแผ่นดินในทวีปยุโรปในบัดยุบันนี้

ออศเตรีย

๑ สมเด็จพระเจ้าฟรานซิศ, โยเสพที่หนึ่ง, เอมเปเรอร์ราชาธิราชของกรุงออศเตรีย, แลกิงบรมราชาของฮังคารีแลโบฮิมเมีย, ประสูตรวันที่สิบแปดเดือนออเกิศต์,

คฤษตศักราช ๑๗๓๐, ได้ภานภิภพแทนพระบรมบิตุราชาธิราช, ซึ่งได้ออกจากราชสมบัติ, เดือนดีแซมเบอร์วันที่สอง, คฤศตศักราช ๑๘๔๘, ประชนมายุได้สี่สิบสี่เปนบีที่ยี่สิบเจ็ดในราชสมบัติ.

บาเวเรีย

สมเด็จพระเจ้าลุดอิก, ที่สองกิงบรมราชาของกรุงบาเวเรีย, แลเดานต์ปาลาตินออนธิงไรน์, ประสูตรวันที่ยี่สิบห้าเดือนออเกิศต, คฤษตศักราช ๑๗๔๕ ได้ภานภิภพแทนพระราชบิดา, ณ วันที่สิบเดือนมารช, คฤษตศักราช ๑๗๖๔, พระชนมายุได้ยี่สิบเก้า, เปนบีที่สิบเอ็ดในราชสมบัติ

เปลเยียม

สมเด็จพระเจ้าลิโอโปลด์, ที่สอง กิงบรมราชาของชนชาวเปลเยียมส์, ประสูตร ณ วันที่เก้าเดือนเอบปริน, คฤษตศักราช ๑๗๓๕, ได้ภานภิภพแทนพระราชบิดา, วันที่สิบเดือน ดีเซมเบอร์, คฤษตศักราช ๑๘๖๕ พระชนมายุได้สามสิบเก้า, เปนบีที่สิบในราชสมบัติ

เดนมารก

สมเด็จพระเจ้าคฤศเตียนที่เก้า, กิงบรมราชาของกรุงเดมมารก, ประสูตรวันที่แปดเดือนเอบปริน, คฤษตศักราช ๑๗๑๘, ได้ภานภิภพเปลี่ยนพระวงษใหม่วันที่สิบห้าเดือนเม, คฤษตศักราช ๑๗๖๓, พระชนมายุได้ห้าสิบหก, เปนที่สิบสองในราชสมบัติ.

อังกฤษ

สมเด็จพระนางเจ้าวิกตอเรียที่หนึ่ง, กวินราชินีของกรุงเกรตบริเตนแอนด์ไอริแลนด์, แลเปนเอมเปรศราชินีอิราชของอินเดีย, ฯลฯลฯ ประสูตรวันที่ยี่สิบสี่, เดือนเม คฤษตศักราช ๑๘๑๙, ได้ภานภิภพแทนพระบรมบิตุราชาธิราช, ซึ่งไม่มีพระราชโอรสจะสืบวงษต่อไป, วันที่ยี่สิบแปดเดือนยูน, คฤษตศักราช ๑๘๓๗ พระชนมายุได้ห้าสิบห้า, เปนบีที่สามสิบเจ็ดในราชสมบัติ.

เยอรมนี

สมเด็จพระเจ้าวิลเลียมที่หนึ่ง, เอมเปเรอราชาธิราชของกรุงเยอรมนี, แลกิง บรมราชาของกรุงปรุศเซีย, ประสูตรวันที่ยี่สิบสองเดือนมารช, คฤษตศักราช ๑๗๙๗, ได้ภานภิภพกรุงปรุศเซียแทนพระบรมเชษฐาธิราช, ซึ่งไม่มีพระราชโอรสจะสืบวงษ, วันที่สองเดือนยันนุวารี, คฤษตศักราช ๑๘๖๑, แล้วได้รับตำแหน่งที่เอมเปเรอราชาธิราชของกรุงเยอรมนี, วันที่สิบแปดเดือนยันนุวารี, คฤษตศักราช ๑๘๗๑, พระชนมายุได้เจ็ดสิบเจ็ด, เปนปีที่สิบสี่ในราชสมบัติ.

ครีศ

สมเด็จพระเจ้ายอชที่หนึ่ง, กิงบรมราชาของเฮลเลมล์ ประสูตรวันที่ยี่สิบสี่เดือนดีเซมเบอร์, คฤษตศักราช ๑๘๔๕, ได้ภานภิภพโดยราษฎรยอมพร้อมใจกันเชิญ, เปนพระราชบุตรที่สอง, ของสมเด็จพระเจ้ากิงบรมราชาของเดนมารก, วันที่สี่เดือนยูน, คฤษตศักราช ๑๘๖๓ พระชนมายุได้ยี่สิบเก้า, เปนปีที่สิบสองในราชสมบัติ.

ฮอแลนด์ดา

สมเด็จพระเจ้าวิเลียมที่สาม, กิงบรมราชาของนิเทอร์แลนดล์ ประสูตรวันที่สิบเก้าเดือนเฟปรูแวรี, คฤษตศักราช ๑๘๑๗ พระชนมายุได้ห้าสิบเจ็ด, เปนปีที่สิบหกในราชสมบัติ.

อิตาลี

สมเด็จพระเจ้าอิตโตริโออีแมนูแอลที่สอง, กิงบรมราชาของกรุงอิตาลี, ประสูตรวันที่สิบสี่เดือนมารช, คฤษตศักราช ๑๘๒๐, ได้ภานภิภพกรุงชาติเนียโดยพระราชบิดาออกจากราชสมบัติ, วันที่ยี่สิบสามเดือนมารช คฤษตศักราช ๑๘๔๗, แล้วได้รับตำแหน่งที่กิงบรมราชาของอาณาจักรอิตาลี, โดยราษฎรยอมพร้อมใจกันเชิญ, พระชนมายุได้ห้าสิบสี่, เปนปีที่สิบหกในราชสมบัติ ฯ.

หนังสือดรุโณวาท

๑ หนังสือดรุโณวาทนี้, ได้ตีพิมพ์ที่โรงพิมพ์ในบ้านข้าพเจ้า, ที่สุดถนนเจริญกรุง, ใกล้ประตูใหญ่วัดสเกษ, จะตีพิมพ์ออกเดือนละครั้งหนึ่ง, ออกวันอังคารเสมอจนตลอดปี, ๆ หนึ่ง ๕๒ ฉบับ, ราคา ๘ บาท, ถ้าส่งถึงบ้าน ๑๐ บาท, หกเดือนราคา ๕ บาท, ส่งถึงบ้าน ๖ บาท ๒ สลึง สามเดือนราคา ๓ บาท, ส่งถึงบ้าน ๔ บาท, ถ้าซื้อใบหนึ่งสองใบราคาใบละสลึงเฟื้อง, ถ้าผู้ใดจะซื้อหนังสือนี้, เชิญมาลงชื่อที่บ้านข้าพเจ้าเทอญ.

ตั้งตระลาการศาลรับสั่ง

๑ เมื่อ ณ วันอาทิตยเดือนแปดแรมสิบสี่ค่ำ, พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, เสด็จออกพระที่นั่งอำมรินทรวินิจฉัยพร้อมด้วยพระบรมวงษานุวงษ, แลข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยเฝ้าอยู่ที่นั่น, จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานสัญญาบัตร, ตั้งให้ข้าราชการ ๑๐ นายเป็นตระลาการศาลรับสั่ง, คือพระยาเจริญราชไมตรี, น.ช. ที่ปฤกษาราชการแผ่นดินเปนหัวน่าที่หนึ่ง. พระยาราชสุภาวดี, จ. ม, ท. จ. ว. ที่ปฤกษาราชการแผ่นดิน ๑ พระยากระสาปน์กิจโกศล, ท. จ. ว, ม. ม. ที่ปฤกษาราชการแผ่นดิน ๑, พระยาภาษกรวงษ, ท. จ. ว, ภ. ช, ภ.ม. ที่ปฤกษาราชการแผ่นดิน ๑, พระยาราชโยธา ที่ปฤกษาราชการแผ่นดิน, พระยาอินทราธิบดีสีหราชรองเมือง, ภ.ช, ๑ พระมหามนตรี ท.ช. ๑ พระอินทรเทพ, มม.,ภ.ช. ๑, พระพิเรนทรเทพ, ว.ม. ๑ แลการที่ตั้งตระลาการศาลรับสั่งนี้, มิใช่เป็นไปจนตลอดชีวิตร, ตามแต่พระราชประสงค์ของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะทรงพระกรุณาโปรดให้เปนไปเท่าไรก็ได้, การนี้จะประชุมที่ตึกตาบข้างโรงนาฬิกา, ข้างพระที่นั่งอนันตสมาคม, จะประชุมตั้งแต่ ณ วันอังคารเดือนแปดทุติยาสารทขึ้นค่ำหนึ่ง,

เสด็จพระราชดำเนินทางชลมารถ

๑ ณ วันอังคารเดือนแปดแรมเก้าค่ำ, เวลาบ่ายห้าโมงเสศ, พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินโดยทางชลมารถ, ลงทรงเรือพระที่นั่งบีกนิกลำใหญ่

เรือกลไฟจูงขึ้นไปตามลำน้ำ, ครั้นขึ้นไปถึงสามเสน, จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้กลับเรือพระที่นั่งล่องลงมาตามลำแม่น้ำ, มาประทับท่าราชวรดิษเวลาทุ่มเศศก็เสด็จขึ้นจากเรือพระที่นั่งเข้าสู่พระบรมมหาราชวัง.

ณ วันพุฒเดือนแปดแรมสิบค่ำเวลาบ่ายโมงเศศ, พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, เสด็จพระราชดำเนินทรงเรือพระที่นั่งบิ่กนิกลำใหญ่, เรือกลไฟจูงล่องลงไปตามลำน้ำไปถึงโรงสีไฟห้างบีกกีนแปกฝนตกเปนอันมาก, เสด็จพระราชดำเนินต่อไปมิได้, จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้กลับเรือพระที่นั่งขึ้นมาตามลำแม่น้ำ, มาประทับท่าราชวรดิษเวลาทุ่มเศศเสด็จขึ้นจากเรือพระที่นั่ง, เข้าสู่พระบรมมหาราชวัง.

การยกยอดพระเจดีย

ณ วันพุฒ เดือนแปด แรมสิบค่ำ, ทรงพระกรุณาโปรดให้ตั้งการสวดมนต์ที่วัดราชบพิต, ในการจะยกยอดพระเจดีย

ณ วันพฤหัสบดี เดือนแปด แรมสิบเอ็ดค่ำ เวลาเช้าพระสงฆ์รับพระราชทานฉัน, เวลาเช้าห้าโมงเศศเปนพระฤกษทรงยกยอดพระเจดีย, ครั้นเสร็จแล้ว เสด็จพระราชดำเนินมาประทับในสวนน่าวังสราญรมย, ทรงทอดพระเนตรสวนแล้วเสด็จกลับเข้าสู่พระบรมมหาราชวัง

ข่าวตายในกรุงเทพ

๑ พระเจ้าราชวรวงษเธอกรมหมื่นภูมินทรภักดี, ประชวนพระยอดที่พระชนอง, ชื่ออักคเนสัน, ครั้น ณ วันเสาร์ เดือนแปด ขึ้นสิบสี่ค่ำ, เวลาแปดทุ่มครึ่ง สิ้นพระชนม์, ๆ ได้หกสิบพรรษา ๆะ

๑ พระยาเพชพิไชยชางวางกรมล้อมพระราชวัง, บ่วยโรคเร้อรังมาช้านาน, ณ วันจันทร เดือนแปด แรมสิบค่ำ อาการชวุดมากลง, ณวันพุฒ เดือนแปดแรม สิบค่ำ ถึงแก่กรรม, อายุได้ ๗๕ ปี.

ข่าวผู้ร้ายในกรุง

๏ ข้าพเจ้าได้ทราบข่าวทหารผู้รักษาถนนในกรุง, จับผู้ร้ายตั้งแต่ณวันจันทร เดือนแปด แรมค่ำหนึ่ง, จนถึงณะวันเสาร์ เดือนแปด แรมสิบสามค่ำ, มีข้อความหลายเรื่อง

๏ ตาบเถื่อนยามน่าวัดมหาธาตุ, จับอ้ายแดง อ้ายเต่า มาส่งว่า, วิ่งราวขวด เหล้าบรั่นจีนเชียบไปขวดหนึ่ง ให้การเปนสัจ,

อ้ายแผนคนนักโทษปล้นบ้านใหม่ตลาดเน้อ มีประกันเชิงลาออกมา, วิ่งราว หีบเสื่อหีบผ้าจีนอิด, รับเปนสัจลงพระราชอาญาห้าสิบที, สักหน้าว่าไม่ให้มีประกันออก

สายันย้มยามวัดมหันต์นพภาราม จับเอาตัวอ้ายเอี่ยมทาษเจ้าพระยายมราช,

อ้ายแช่มทาษนายสุด, วิ่งราวเงินจีนติดห้าบาทสลึง, ให้การรับเปนสัจ ได้กราบบังคมทูลพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จำไว้ฉากหญ้าสนามทหาร

สายันเกิดถนนน่าวัดสุทัศน์เทพวราราม ขุนพินิจอักษรร้องให้ทหารจับว่า อ้ายนากวิ่งราวผ้าลายผืนหนึ่ง

สายันต่อนยามถนนเพื่องนคร, จับเอาตัวจีนหะวิ่งราวผ้าตาเมดงามารดาจะหมื่น ก่งสิน ให้การรับเปนสัจ

กับตันโต ยามตพานทัน, จับตัวอ้ายจีนสุนลักกางเกงแพรดำ, ของจีนอุนไป ตัวหนึ่ง ให้การรับเปนสัจ

กับตันฉาย ยามวัดเทพธิดา, จับเอาตัวอ้ายจันผู้คุมคนโทษในพระยาราช-วรองเมือง, แย่งชิงเอาเงินนายแดงไปห้าตำลึง, ให้การรับเปนสัจ

สายันอยู่ยามวัดเทพธิดา, จับเอาตัวอ้ายทองบ่าว เจ้านอคำ, วิ่งราวผ้าลาย นายทูบไปผืนหนึ่ง, ให้การรับเปนสัจ

สายันสาทยามตพานทันเล็ก, จับเอาตัวนายเนตกับมีดชายอง, มาส่งว่า นายเนต เมาสุรา ถือมาเวลาสองทุ่ม ไม่ค้านับยาม.

สายันจุ้ยยามถนนบำรุงเมือง, จับเอาตัวนายดี นายนาก ทหาร, เมาสุรา เที่ยวด่าผู้มีชื่อ, แลทหารยามห้ามไม่ฟัง ตัดสินให้เฆี่ยนคนละสองโหล, จำไว้สามเดือน

นายพร้อมรับสินบนจับตัวอ้ายจันไพร่หลวงโรงสัก, วิ่งราวหีบใส่เงินรวมสิบสี่บาทเฟื้อง ลงพระราชอาญาห้าสิบที จำไว้ไม่ให้มีประกัน

สายันผึ่งยามประตูทักษินจับเอาตัวนายแดงทหาร กับกระบี่ทหารมาส่งว่า, นายแดงเอากระบี่ทหารไปจำนำในโรงยาผิ่น, ให้การรับเปนสัจตัดสินให้จำไว้เดือนหนึ่ง

นายแดงร้องให้ทหารยามจับตัวอำแดงนิ่ม, ว่าอำแดงนิ่มเปนภรรยา, ถามอำแดงนิ่มว่าตามกันมา, แต่นายแดงหาได้เสียสินสอดขันหมากให้ไม่ อำแดงนิ่มสมัคเปนภรรยานายแดง ๆ จะเอาอำแดงนิ่มไปขาย อำแดงนิ่มไม่ยอมให้ขาย อำแดงนิ่มหนีนายแดง ๆ บอกให้ทหารจับตัวอำแดงนิ่ม, นายแดงจะเอาค่ายาสิบสองตำลึงสองบาท, ตระลาการตัดสินว่านายแดงไม่ได้เอาสินสอดขันหมากมาจะเอาเงินค่ายานั้นไม่ได้,

สายันกรุดยามถนนสี่กักบ้านม่อ, จับเอาตัวนายพลอยกับมีด ถือมาเวลาสี่ทุ่ม, ทหารจับกลับเอาไม้ตีทหาร ตัดสินให้ทำขวัญทหารตามสมควร, เฆี่ยนโทลหนึ่ง จำไว้เดือนหนึ่ง

๑ ข้าพเจ้าขอแจ้งความมายังท่านทั้งหลายให้ทราบ, ด้วยท่านทั้งหลายบางคน, ที่ได้ทราบความเรื่องผู้ร้ายนั้น ก็จะมีความขัดเคืองข้าพเจ้าด้วยความบางเรื่อง มีชื่อบอกว่า, เปนคนอยู่ในบังคับของท่านนั้น ๆ, ท่านจะเหนไปว่าข้าพเจ้าแกล้งบอกชื่อคนร้ายว่าเปนบ่าวของท่าน, จะให้ชื่อท่านเสียไปเพราะท่านเลี้ยงบ่าวที่ชั่ว, ให้มีความเดือดร้อนต่อแผ่นดินนั้นหามิได้, ที่ข้าพเจ้าบอกชื่อคนร้าย, แลบอกว่าเปนบ่าวของท่านด้วยนั้น, เพราะข้าพเจ้าเข้าใจว่าท่านทั้งปวงคงจะไม่ปรารถนาจะให้บ่าวของท่านไปเที่ยวทำร้ายแก่ราษฎร, ที่บ่าวของท่านกระทำความไม่ดีเช่นนั้น, ก็, เพราะที่ท่านไม่รู้ไม่เหน, แลไม่แจ้งว่าบ่าวของท่านเปนคนร้าย, ที่ข้าพเจ้าลงพิมพ์บอกไว้นั้น, ก็ปรารถนาจะให้ท่านทั้งปวงทราบ, จะได้กำชับกดขี่บ่าวไพร่ของท่าน, ไม่ให้กระทำความชั่วต่อไป, ภายน่าราษฎรจะได้อยู่เย็นเปนศุขทั่วกัน, กรุงสยามก็จะได้มีความเจริญยิ่งขึ้นไป, ถ้าท่านผู้ใดห้ามปรามกดขี่คนในบังคับของท่าน, ไม่ให้กระทำความเดือดร้อนต่อแผ่นดินได้แล้ว, ท่านผู้นั้นคงจะมีความดีความเจริญยิ่งขึ้นไป

ว่าด้วยรูปพรรณโลกย

ซึ่งเรียกตามภาษาอังกฤษว่ายีโอโลยี

๑ โลกยนี้เปนเหมือนอย่างดาว, ๆ ที่เรียกว่าแปลเนต, คือดาวพระเคราะห์ คือดาวเวียนรอบพระอาทิตย, รูปโลกยเปนคล้ายกับลูกข่มไม่กลมแท้, ทิศเหนือ ทิศใต้ แบนอยู่เล็กน้อย, อิเคาตอร์, เส้นรอบกลางโลกยโต, ทางเดินรอบพระอาทิตยไม่กลมแท้, แต่เปนดั่งรูปไข่, เอาอย่างกลางโลกยนี้ ห่างจากพระอาทิตยประมาณ ๓๗๖ โกฏิเส้น, หมุนรอบในตัวเอง, ใน ๒๔ ชั่วโมงรอบหนึ่ง, เวียนรอบพระอาทิตยปีละหน, คือ ๓๖๕ วัน, ห้าชั่วโมง ๔๘ มินิต ๔๙ เสกัน, รอบโลกยรอบหนึ่งประมาณ ๔๘๐๐๐ เส้น

๑ นักปราชเขาแบ่งโลกยเปนสองชั้น, ในหนึ่ง เปลือกนอกหนึ่ง, เปลือกนอกนั้นหนาอยู่ใน ๘๑๐ เส้น เปลือกนั้นนักปราชเขารู้มากแล้ว, แต่ชั้นในหาถึงไม่ได้, ไม่มีใครรู้การเปนแน่, รู้แต่ว่าสิ่งซึ่งอยู่กลางโลกยน้ำหนักมาก, ผู้ที่ขุดทำภุกลงในดินเขาเหนว่าถ้าลงภุกไปดินค่อยร้อนขึ้นเสมอ, นักปราชเหนจริงดั่งนี้, แล้วเขาเหนว่ามีบ่อน้ำร้อน มีภูเขาไฟ, แลเมื่อแผ่นดินไหว เปลวไฟเกิดขึ้นจากดิน นักปราชจึงคะเนว่า, สิ่งซึ่งเปนเนื้อโลกยนั้นไม่มีแข็งเลย, เปนของถลุงเสียหมด, มีแต่เปลือกนั้นเปนของแข็ง, ผู้ที่ขุดทำลงในดิน, ได้ขุดลงเพียง ๑๕ เส้น, แลนักปราชได้ตรวจตราตามหิน ตามภูเขา ภอจะรู้บ้าง, เปลือกโลกยนี้มีศิลา มีแร่หลายอย่าง, อยู่เปนชั้น ๆ กันบ้าง, ชั้นดิน ชั้นหิน, เปนแผ่นตรงกับเนื้อดิน, บางทีแตกบ้าง ร้าวบ้าง, หินอย่างอื่นแซรกเข้ามา, บางทีแผ่นดินนั้นไม่ได้อยู่ตรงตามระดับ, คดบ้าง, ตั้งตรงขึ้นบ้าง, บางทีแผ่นดินนั้นกลบทับชั้นล่างกลับเปนชั้นบน, ในรอบดินที่ร้าว, มักมีแร่ต่าง ๆ, ผู้ใดคะเนรูปหิน รูปดิน คงจะเหนว่า, รูปโลกยในคราวนี้ไม่เหมือนรูปโลกยในคราวก่อน, ซึ่งเปนแผ่นดินแห้งในเดี๋ยวนี้, แต่ก่อนเปนทเลบ้าง, ซึ่งเปนทเลนั้น แต่ก่อนเปนแผ่นดินแห้งบ้าง, แม้นว่าบนภูเขาสูงมีเปลือกหอยต่าง ๆ, ซึ่งอาไศรยได้แต่ในน้ำเค็ม นักปราชเขาอาไศรยเปลือกหอย เพื่อจะจำแผ่นดินที่เปนชั้น ๆ นั้น, ถ้ามีหอยอย่างเดียวกันเขาว่าแผ่นดินทั้งสองแห่งนั้น, เปนทเลในคราวเดียวกัน, แล้วเขาแบ่งหินจำพวกดินไปรมะรีหิน คล้ายไปน, แตรนสิตอน หิน

คราวที่สองเรียกว่าเสกอนตรี, หินคราวที่สามเรียกว่าเตอร์ติอารี, กรวด ทราย แลดิน เรียกว่าอาลลูเวียม, ที่เรียกว่าชั้นที่หนึ่งนั้น นักปราชบางคนเรียกว่าปูลโตะนิ, ปูลโตะ แปลว่าพระยายมราชผู้ครองเมืองนรก, เมืองเพลิงไฟ เพราะว่าหินนี้เปนของถลุง, เมื่อร้อนเปนดังนี้ แก้วละลายเมื่อเย็น, เปนของแข็งมีเงาดังดินถ้วยแก้วในจำพวกนี้มีหินสิลาแข็งเปนอันมาก, เมื่อโลกยซึ่งยังเปนไฟมีแต่ธาตุถลุงอยู่หมด, เปนรูปกลมดังเมฆฝน ซึ่งลอยอยู่บนอากาศ, เมื่อความร้อนลดลงบ้างแล้ว, ธาตุซึ่งถลุงอยู่นั้น, อยู่เปนชั้นนอก, เย็นลงแล้วกลายเปนหินดังว่ามาแล้ว, โลกยเดิมมีแต่หินอย่างนี้, มนุษแลสรรพ์สัตวแลสรรพ์พฤกษาชาติหามีไม่, แล้วทีหลังเมื่อเย็นกอนน้ำอยู่ได้, ฝนตกบ้าง น้ำค้างบ้าง, มีสระ มีทเลน้ำไหลไปไหลมาเสมอ, หินซึ่งแข็งนั้นกลับเปนผง เปนทราย เปนโคลน, น้ำพัดไปถึงทเลบ้าง, อยู่ตามริมแม่น้ำบ้าง, เหมือนดังหาดทราย แลที่เกาะเกิดขึ้นทุกปี, ในแม่น้ำแลทเลของเรา. เมื่อเปนอย่างนี้ได้หลายหมื่นปี, รูปโลกยนั้นก็กลายไป, ที่ทเลทีละน้อย, เพราะเปนของถลุงอยู่ข้างในเหมือนดังน้ำ, เปลือกนอกนั้นบางหนิดเดียว, เหมือนดังเยื่อกระเภาะใส่น้ำ, ปูดแห่งหนึ่งพองขึ้นมาแห่งหนึ่ง, เปลือกโลกยนี้ไม่อยู่คงที่, ขึ้นที่นี้ลงที่นั้น, ดังนี้ที่เปนทะเลก็กลายเปนบก, จนทุกวันนี้ยังมีอยู่เสมอ, แลเมื่อทเลกลายเปนบกนั้น, พื้นทเลนั้นหาได้เปนหินแข็งไม่, เหมือนดังหินเดิม, เปนทรายแลดินเปนชั้น ๆ อยู่ ตามแต่แม่น้ำแลทเลนั้น, ได้ล้างที่ดินนั้นออกจากที่ไหน, จะเปนดินสอพองฤๅจะเปนทราย เปนเลน แลทุก ๆ อย่าง, แต่ในหิน แลดินนั้นไม่ใคร่จะมีของ ซึ่งมีชีวิตร, มีแต่สองอย่างสามอย่าง, ที่หลังเกิดสรรพ์สิ่ง ซึ่งมีชีวิตร, แลหินคราวนั้นเรียกว่าสิกอนตรี, มีดินเหนียว หินปูน แลดินสอพองเปนอันมาก, ในคราวนั้นสรรพ์พฤกษาชาติมีมาก, แลสรรพ์พฤกษานั้นได้กลายเปนหิน, ถ้าผู้ใดจะดูถ่านหินให้พิจารณาดูคงจะเหนรูปใบไม้, ในชั้นนั้นไม่ใคร่จะมีสรรพ์สัตว, ในชั้นบนยังเปนสิกอนตรี, สรรพ์สัตวมีมากคือหอย ปลาอย่างใหญ่, งูแลจรเข้โตเหลือที่จะประมาณ, แต่สรรพ์สัตวนี้, ในคราวนี้ไม่เกิดเลยสักอย่างเดียว, เปนรูปอื่นเสียทั้งสิ้นในคราวหลังมาเปนชั้นที่สาม, ในชั้นที่สามนั้นเปลือกหอยก็มาก, กระดูกปลาก็กระดูกสัตวก็มาก, แลสัตวนั้นอยู่จนทุกวันนี้ก็มีบ้าง, แต่คลายแปลกรูปน่อยเดียวสัตวมีหลายอย่าง, โตมากกว่าสัตวทุกวันนี้, เหมือนดังที่

ขื่อมามมอท, ซึ่งมีงาเหมือนช้าง แต่ใหญ่กว่า, ตามที่เมืองรุศเสียแดเมืองอัมเมริกา, เขาขุดงาขึ้นบ่อย ๆ, จนทุกวันนี้, แต่กระดูกคนหามีไม่, เปนแต่ในดินคราวที่สุดที่เรียกว่าอาลลูเวียม, มีกระดูกคน, แลม้าสัตวซึ่งใช้ของมนุษ, แม้นว่าคนได้อยู่เปนหลายหมื่นปี, อายุคนกับอายุโลกยไม่เปนสำคัญเลย, หาเปรียบกันได้ไม่, ถ้าจะคิดเอาตั้งแต่มีมนุษ, จนถึงทุกวันนี้เปนกัลปหนึ่ง, อายุโลกยได้หลายอสงไขยกัลป, ซึ่งที่ว่ามาข้างบนนั้น, เรื่องหินเกิดในไฟในน้ำ, เปนแต่พูด ตามทางขวาง ๆ, ภอจะได้เข้าใจน่อย, ให้รู้ว่าโลกยนี้ไม่ได้เกิดในทันที, ไม่ใช่ของนิรมิตรเสร็จสัพแล้ว, แต่ได้เกิดเติมแลได้กลายรูปในคราวหลัง, ตามแต่ธรรมดาโลกย, ต้องพังสิ่งซึ่งบังคับอยู่เสมอ, จะเปนอย่างโลกยสัณฐานไตรยภพ ของยืนดูที่ชาวเราถือก็ว่าไม่ได้, จะเปนอย่างว่าในคำภีร์ ใบเบลอสาศนาฝรั่งหามิได้เลย, แต่เปนเหมือนทั้งว่าในพุทธสาศนา, เติมสะเหตุธรรมคือมีเหตุจึ่งมีผล, แลผลนั้นเปนต่อไป แต่เหตุต่อไป, ถ้าไม่มีเหตุเปนต้น, ผลที่เปนปลายจะมีมาแต่ไหนได้, เปรียบดังตอกไม้ผลไม้, ถ้าไม่มีต้นพฤกษาชาติแล้วก็ไม่มีฉะนั้น.

ข่าวมาทางตะแลบแกรบ สายไฟฟ้า

ลอนดอนวันที่ ๒๒ เดือนยูน

พระเจ้าแผ่นดินฮอลันดาเสด็จไปวิสิต, เยี่ยมสมเด็จพระเจ้าเอมเปเรอเยรามัน, แลสมเด็จพระเจ้าเอมเปรอรุศเซีย, ที่เมืองเอมศ์

สมเด็จพระนางเจ้ากวินวิกตอเรีย, จะเสด็จไปวิสิตกรุงเซนตบีเตอร์สเบิร์ศ, เมืองหลวงรุศเซีย ในเดือนเสบเตมเบอร์น่า

ลอนดอนวันที่ ๒๗ เดือนยูน

ที่เมืองสเปนพวกดิบ้ปลิก กับพวกดองกาโลด, ยังรบกันอยู่ที่เมืองเอศเตลลา, เยเนราลดอนชามีไชชะนะ แล้วตีที่สำคัญแตกที่หนึ่ง, พวกดองกาโลดเสียท่า, แล้วก็ถอยกองทัพไปที่อาลวา

ที่เมืองฝรั่งเสศพวกอาดเซมบ์ดีบัดเยตกอมมิตตี ไม่ยอมอนุญาตที่จะให้ตั้งภาษีใหม่, ที่จะเกบเงินใช้นี่นั้น.

ปรินเซศลุยศออฝเฮศ, ประสูตรเจ้าหญิงองค์หนึ่ง, เจ้าที่ประสูตรใหม่นั้นเปนนัดาที่ ๒๒ ของสมเด็จพระนางเจ้ากวีนวิกตอเรีย ดูกอาเบอร์กรณ์, ที่เปนไวสรอยเมืองไอรีแลนด์ ได้เชิญปรินสอาร์เทอร์ ไปที่เมืองดับลินทำการใหญ่ให้คนปรากฏ, ด้วยปรินสอาร์เทอร์ ได้รับตำแหน่งยศเปนดุก, ของพวกไวลิช.

เงินที่เรี่ยไรช่วยในการเข้าแพงที่เมืองบังกาลา, เดี๋ยวนี้ที่เมืองลอนดอนรวมได้หมื่นพันชั่ง.

เกิดเข้าแพงที่เมืองเยลูศลัม.

ที่เมืองอเมริกา, น้ำมันได้ทำออกจากเมลดฝ้ายได้เปนอันมาก, การสงครามเมืองอาชันตีนั้น, เสียเงินใช้สรอย ๙๐๐๐๐๐ ชั่ง

ถ่านสิลาที่เกิดในยุไนติศเตศอเมริกา, บีกลายนี้ขุดได้สี่โกฏิห้าล้านสี่แสนหมื่นสามพันสามร้อยสี่สิบตัน, แต่เมื่อบีมเมียโทศกขุดได้ ๕๒๗๕.๒๕๑ ตัน.

อนึ่งได้ข่าวว่ามิศเตอร์อิเดนชิพกอมมิศชันเนอร์เมืองรางงุน, ได้รับตะเลกราบจากลอดนอร์ถบรูกไวสรอยเมืองอินเดีย, ยอมให้ทำทางรถไฟ, ตั้งแต่เมืองรางงุนไป.

ว่าด้วยนิทานเบื้นการเล่นสนุก แลเบื้นคติสดับสติปัญญา

๏ ยังมีพวกหาปลาอยู่สี่คน, ชื่อกันแหลมหนึ่ง, ขี้มูกมากหนึ่ง, สองมือปามหนึ่ง, หูกางหนึ่ง เปนสี่คนด้วยกัน เที่ยวทอดแหคัดขอนหากินอยู่ประเทศบ้านนอก มาวันหนึ่งพวกสี่คนไปเที่ยวหาปลาในลำแม่น้ำ, เหนรวงผึ้งบนต้นไทร, เงาหยั่งลงไปในน้ำ, โดยความที่โง่ของตัว, สำคัญว่ารวงผึ้งนั้นอยู่ใต้น้ำ, เจ้ากันแหลมจึ่งใช้ให้เจ้าหูกางลงดำเอารวงผึ้งนั้นมา เจ้าหูกางลงไปในน้ำไปเที่ยวดำรวงผึ้งนั้น, ก็มิได้เหนสิ่งหนึ่งสิ่งใดเลย, จนตัวเข้าไปใต้รากไทรตาย. ครั้นเพื่อนที่อยู่บนเรือนั้นคอยอยู่เหนหูกางหายไป, จึ่งคิดว่าเจ้าหูกางไปกินผึ้งเสียแต่ผู้เดียว, จึ่งภากันลงไปตามจับตัวเจ้าหูกาง, ครั้นตามลงไปจึ่งภบศพเจ้าหูกาง, ซึ่งขัดอยู่ใต้รากไทร, จึ่งภากันฉุดลากเอาศพนั้นขึ้นมาวางไปบนเรือ, จึ่งภากันเข้าทุบตีศพนั้น, ด้วยความโกรธว่าไปกินรวงผึ้งเสียแต่ผู้เดียว, ไม่เอามาสู่เราบ้าง, ครั้นทุบตีเสร็จแล้วก็เอาศพใส่เรือนั้นไป, ครั้นศพนั้นเน่า คนทั้งปวงที่

ภบเข้าก็ภากันเกลียดบ่นด่าว่าไปทั่วทุกลำ, ครั้นเจ้ากันแหลมได้ยินเขาว่าดังนั้น, จึงถามเขาว่าถ้าเหม็นเน่าดังนั้น, เปนฤๅตายข้าไม่รู้เลย. ชาวเรือทั้งปวงจึงว่าเอาทิ้งเสียเถิด, ไม่ต้องการที่จะเอาไปเลยคนก็ตายแล้ว; เจ้ากันแหลมได้ฟังดังนั้น, จึงชวนพวกเพื่อนหามเอาศพนั้นทิ้งน้ำเสีย, ก็ชวนกันเที่ยวหาปลาต่อไป. ครั้นเวลาเย็นไปจอดเรือหุงเข้าที่น่าวัดแห่งหนึ่ง, ครั้นเจ้าสามมือปามผายลมออกมาก็เหม็นไปทั่วลำเรือ, เจ้ากันแหลมจึงว่ากับเจ้าขี้มูกมากว่า, อ้ายสองคนนี้ตายแล้ว, เราจะไล่เสียดีฤๅ ๆ จะเอาไว้, เจ้าขี้มูกมากว่าให้ไล่เสียดี, ภอนั่งอยู่สักครู่หนึ่ง, เจ้ากันแหลมกับเจ้าขี้มูกมากก็ผายลมออกมาบ้าง เจ้ากันแหลมจึงว่าเราต่างคนต่างตายแล้ว, ควรที่ต่างคนต่างจะไปตามกำลังของตัว, ภอเจ้ากันแหลมว่าดังนั้นแล้ว, ก็ขึ้นจากเรือไปถึงวัดแห่งหนึ่ง, จึงขึ้นไปนอนขวางอยู่บนตพานที่จะข้ามไปบำช้า, ครั้นเวลาเย็นพระในวัดจะไปปลงพระกรรมถานที่บำช้า, จะข้ามตพานไปก็มิได้, จึงปลุกเจ้ากันแหลม เจ้ากันแหลมก็ไม่ลุกด้วยสำคัญว่าตัวตาย. พระนั้นเหนปลุกไม่ลุกขึ้นจึงโกรธ, เอาไม้ท้าวตีลงที่หลังเจ้ากันแหลม ๆ เหลือทนจึงคิดว่า, ไม้ท้าวของพระนี้ชุบคนได้เปนแท้, เมื่ออ้ายหูกางตายนั้น, เราภากันตีทุบเท่าไรก็ไม่ลุกเลย, เราถูกไม้ท้าวพระทีเดียวก็ลุกได้, เจ้ากันแหลมคิดดังนั้นแล้ว, จึงเข้าไปอ้อนวอนขอไม้ท้าวแก่พระ ๆ นั้นก็ยอมให้, จึงรับไม้ท้าวนั้นถือเดิรไปตามทาง, ไปภบบ้านแห่งหนึ่งลูกสาวเขาตาย. ครั้นเจ้ากันแหลมเดิรไปภบเข้า, จึงถามชาวบ้านว่าเปนอไรกัน. จึงพากันร้องไห้อยู่ดังนี้ ชาวบ้านจึงบอกว่าลูกเขาตายเขาจึงได้ร้องไห้. เจ้ากันแหลมจึงว่าข้าจะรับอาษาชุบให้เปน ท่านจงไปบอกแก่พ่อแม่เด็กที่ตายนั้นเถิด เพื่อนบ้านได้ฟังดังนั้นก็ดีใจ, จึงไปบอกกับพ่อแม่ของเด็กที่ตายนั้นว่า, มีชายผู้หนึ่งเดิรทางมาบอกกับเราว่า, จะรับชุบลูกท่านให้เปนขึ้นดังเก่า พ่อแม่ของเด็กนั้นก็ยอม เจ้ากันแหลมจึงเข้าไปยกศพเด็กออกจากโลง, ก็เอาไม้นั้นตีศพจะให้เปนขึ้นดังเก่า ศพนั้นก็มิได้เปน, เจ้ากันแหลมจึงหนีขึ้นไปบนขื่อ, ครั้นเวลาค่ำพ่อแม่ของเด็กจึงเข้าไปดูลูกของตัวก็มิได้พบ, ครั้นแลดูเหนแผลยับไปทั้งตัว, จึงเที่ยวแลหาเจ้ากันแหลมก็มิได้ภบ, ครั้นแลไปบนขื่อเหนเจ้ากันแหลมขึ้นไปนั่งอยู่, จึงขึ้นไปฉุดลากตัวลงมา, เอาไม้ท้าวนั้นโบยตีเจ้ากันแหลมเปนอันมาก, จึงว่ากับเจ้ากันแหลมว่าทำเนียมลูกเขาตายดังนี้, ควร

จะมาช่วยเขาร้องไห้ร้องห่มจึงจะถูก, ครั้นโบยตีเสร็จแล้ว. เจ้ากันแหลมจึงออกจากบ้านของเด็กนั้นไป, ครั้นไปภบบ้านแห่งหนึ่ง, กำลังงานเจ้าบ่าวเจ้าสาวซัดน้ำกันอยู่, เจ้ากันแหลมไปภบเข้าจึงชักผ้าขาวม้าของตัวคลุมหัวเข้าไปร้องไห้อยู่, เขาจึงไล่ทุบตีลงมาจากเรือน, เขาจึงพูดว่าควรจะมาเล่นเปนการสนุกนี่ด้วยกันจึงจะถูก, ไม่ควรที่จะมาร้องไห้, ถ้าทีหลังไปเที่ยวที่อื่นอีก ถ้าเหนเขาทำการจึงช่วยกันโห่ร้องจะได้เปนมงคล,. เขาว่าเท่านั้นแล้วเขาก็ไล่ออกจากบ้าน. ครั้นเดิรมาเหนเขากำลังต่อนกเขาอยู่ในบ่า, ครั้นตัวเดิรเข้าไปใกล้, จึงแก้ผ้ากระพือไล่นกจนนกหนีไปจากต้นไม้จนสิ้น. ผู้ที่ไปต่อนกนั้นเขาก็โกรธ, เขาจึงว่าควรที่จะช่วยกันด้อมมอง, ทีนี้อย่าทำอย่างนี้ต่อไป, ครั้นเขาว่าดั่งนั้นแล้ว. เจ้ากันแหลมจึงเดิรไปจากที่เขาต่อนกเขานั้นเดิรไปตามทาง, ครั้นเหนผู้หญิงกับผู้ชายเขายืนพูดกันอยู่, ตัวจึงค่อยด้อมมองอยู่ข้างหลัง ครั้นเขาเหลียวมาเหนเข้าเขาก็โกรธ, เขาจึงไล่ทุบเอาแล้วเขาจึงว่า, ไม่ควรที่จะมาแอบฟังเขาพูดกันนั้นไม่ควร, ถ้าเห็นคนอื่นมาแอบฟังควรที่จะชักชวนห้ามปรามให้ไปเสียทางอื่น, จะมาขัดคอเขาอย่างนี้ไม่ดี, ครั้นเขาว่าดั่งนั้นแล้ว. เจ้ากันแหลมก็ลาไป, จึงไปภบช้างชนกันอยู่ในบ่า เจ้ากันแหลมจึงเข้าไปกั้นกลางห้ามช้างว่าอย่าชนกันเลย, ช้างเหนคนเข้าไปขวางดั่งนั้นก็เกิดโมโห, จึงแทงเจ้ากันแหลมตาย, เพราะด้วยฤทธิ์โง่ของเจ้ากันแหลมนั้นเอง. ฯะ

ยังมีเสรฐีคนหนึ่งมักภอใจเปนคนพาล, จนเพื่อนบ้านกลัวไปทั่วทุกคน, ยังมีผู้เดิรทางคนหนึ่ง, เดิรมาถึงน่าบ้านเสรฐีนั้น, ภอเปนเวลาพลบค่ำ, ครั้นจะเดิรต่อไปก็ไม่มีที่อาไศรย, จึงเข้าไปในบ้านเสรฐีหวังจะขออาไศรย. ชายนั้นจึงเดิรเข้าไปในบ้านเสรฐี, เวลานั้นเปนเวลาที่เสรฐีกินเข้า, ครั้นชายผู้นั้นเดิรเข้าไปภบเสรฐีกำลังนั่งกินเข้าอยู่. ชายนั้นจึงนั่งลงไห้, บอกว่าจะขออาไศรยสักคืนหนึ่ง, เวลาเช้าจึงจะไปต่อไปอีก เสรฐีจึงว่า, เรากินเข้าอยู่ไม่ควรจะมาว่าอาไศรย, เรารู้อยู่ว่าเองเปนคนโซรไม่มีอไรจะกิน, เองแกล้งมาสูดกลิ่นกับเข้าของเรา, เสรฐีว่าดั่งนั้นแล้ว, ก็ให้บ่าวไพร่ของตัวจับชายผู้นั้นไว้, แล้วจึงทำเรื่องราวไปพ้องแก่ตระลาการ ๆ จึงตัดสินให้เอากระจกมาวางลง, แล้วให้เอาเงินมาวางลงสิบสองบาท, แล้วจึงว่ากับเสรฐีว่า, ท่านมาพ้องว่าเขาสูดกินกลิ่นกับเข้าของท่านนั้น, เชิญท่านเอาเงินค่าปรับไหมในเงากระจกนั้นเถิด.

คำเปรียบนั้นใจความว่า, หาที่ชอบที่สุจริตจะได้โดยชอบโดยสุจริต, ถ้าหาโดยไม่ชอบถึงจะได้ก็โดยไม่สุจริต, เหมือนตระลาการตัดสินให้เสรฐีเอาเงินค่าปรับไหมในเงากระจกนั้น

ยังมีมดง่ามตัวหนึ่งเดินมา, ครั้นเหนบ่อน้ำก็หยากจะกินน้ำ, จึ่งเดินลงไปริมบ่อ, ภอลมพัดมาต้องตัวมดนั้น, ๆ ก็ตกลงไปในบ่อน้ำนั้น, ยังมีนกเขาตัวหนึ่ง, จับอยู่บนต้นไม้ริมบ่อนั้น เหนมดนั้นตกลงไปในบ่อน้ำก็มีความสงสาร, จึ่งเอาปากจิกใบไม้ทิ้งลงไปในบ่อ, มดนั้นก็ต่ายขึ้นบนใบไม้ได้, ลมพัดมามดนั้นก็ขึ้นฝั่งได้ อยู่มาวันหนึ่งมีคนเที่ยวยิงนกเดินไปในป่า, คนนั้นครั้นเหนนกเขาจึ่งยกบืนขึ้นจะยิง มดนั้นครั้นเหนคนจะยิงนกเขา, จึ่งคิดถึงคุณนกเขาว่า เขาได้ช่วยชีวิตรเราไว้ครั้งหนึ่งแล้ว, ครั้งนี้เขาคงจะถึงที่ตายเปนแท้, เราจะต้องช่วยชีวิตรเขาไว้ให้รอดจากความตาย, คิดแล้วจึ่งเข้าไปกัดเอาคนที่จะยิง, คนที่จะยิงได้ความเจ็บก็ยิงไม่ได้, จึ่งลดบืนลงเสียจากบ่า ก้มลงฆ่ามดนั้นตาย, ครั้นนกเขาแลลงมาเหนคนก็ตกใจ, จึ่งบินหนีไปได้,

คำเปรียบนั้นใจความว่า, ทำคุณกับเขาแล้ว, ถึงเขาจะเล็กกว่าก็จริง, เขาก็คงจะสนองคุณได้, เหมือนมดกับนกเขานั้น.

นิทานสามเรื่องนี้ของท่านขุนศรีทนนไชย

คำโคลงแลบทกลอนต่าง ๆ

◎ ข้าพเจ้าขอแจ้งความมายังท่านทั้งหลายให้ทราบทั่วกัน, ด้วยข้าพเจ้าคิดเหนว่าคำโคลงแลกาพยกลอนต่าง ๆ, ซึ่งนักปราชได้แต่งไว้นั้น, ควรที่ท่านทั้งหลายจะรู้, เพราะคำเปนคติที่มีประโยชน์, ควรจะสดับสติปัญญา, ข้าพเจ้าจึ่งได้เก็บหนังสือเก่ามาแต่ที่ต่าง ๆ ลงพิมพ์ในหนังสือครุโณวาทนี้, เพื่อจะให้เปนที่สดับสติปัญญาของท่านทั้งหลายต่อไปภายน่า

รังแกกำบั้นต่อย, ตีดิน
ไข่กระทบหินหิน ห่อนสั้น
แมลงเม่าโฉบเพลิงบิน บังอาจ
คนเคอะคิดต้นต้น ลูบเล่นคมดาว
หนูร้ายแรงโทษแท้ เรือนผลาญ
ลิงถ่อยจันทานราน บ่าไม้
กาโฉดชาติธันทพาน เบียพหมู่ นกนา
พราหมณโหดโทษทั้งให้ เบียดเบื้องนรชน
อารักษมีทั่วไม้ รุขมูล
ที่ศักดิ์สิทธิ์บริบูรณ เครื่องเส้น
ที่ไบ่ศักดิ์สิทธิ์สูญ สงัดลาภ
ดุจตั้งเสวกาเวน ว่าถ้อยความเมือง

บอกน่าหนังสือดรุโณวาท

๑ ในหนังสือดรุโณวาทฉบับที่สองนี้, มีแปดน่าคือน่า ๙, ๑๐, ๑๑, ๑๒, ๑๓, ๑๔, ๑๕, ๑๖.

ในน่า ๙ นั้นมีเรื่องตั้งตระลาการศาลรับสั่งเรื่องเสด็จประภาษลำแม่น้ำ.

ในน่า ๑๐ นั้น, มีเรื่องยกยอดพระเจดีย. ข่าวตาย, ข่าวผู้ร้าย

ในน่า ๑๑ อธิบายด้วยรูปโลกย

ในน่า ๑๓ บอกข่าวที่มาทางตะแลบแกรบ.

นิทานเบื้นการสนุกนี้, แลที่เบื้นคติสติปัญญา.

ในน่า ๑๖ จะว่าด้วยคำโคลงแลบทกลอนต่าง ๆ.

ของขวัญ สุขพานิช

หนังสือดรุโณวาท

๑ หนังสือดรุโณวาทนี้, ได้ตีพิมพ์ที่โรงพิมพ์ในบ้านข้าพเจ้า, ที่สุดถนนเจริญกรุง, ใกล้ประตูใหญ่วัดสเกษ, จะตีพิมพ์ออกเจ็ดวันครั้งหนึ่ง, ออกวันอังคารเสมอจนตลอดปี, ๆ หนึ่ง ๕๒ ฉบับ, ราคา ๘ บาท, ถ้าส่งถึงบ้าน ๑๐ บาท, หกเดือนราคา ๕ บาท, ส่งถึงบ้าน ๖ บาท ๒ สลึง, สามเดือนราคา ๓ บาท, ส่งถึงบ้าน ๔ บาท, ถ้าซื้อใบหนึ่งสองใบราคาใบละสลึงเฟื้อง, ถ้าผู้ใดจะซื้อหนังสือนี้, เชิญมาลงชื่อที่บ้านข้าพเจ้าเทอญ.

อนึ่ง หนังสือดรุโณวาทฉบับที่ ๓ นี้ ในน่า ๑๗ จะว่าด้วยเคาน์ซิลลอร์ออฟ-สเตต แลข่าวผู้ร้ายในกรมกองตระเวนพระยาอินทราธิบดีสีหราชรองเมือง ในน่า ๑๙ ว่าด้วยข่าวประหารชีวิตรผู้ร้ายแลข่าวผู้ร้ายในโรงออพีตทหาร ในน่า ๒๐ ว่าด้วยชาร์กรุงรุศเสียเสด็จเมืองอังกฤษ. ในน่า ๒๒ ว่าด้วยข่าวมาทางตะเลแครฟสายไฟฟ้า, ในน่า ๒๓ ว่าด้วยนิทานเล่าเล่นเบ็นการสนุก, ในน่า ๒๔ ว่าด้วยว่าด้วยบทกลอนแลคำโคลงต่าง ๆ,

ข่าวเคาน์ซิลลอร์ออฟสเตต

ณ วันอังคารขึ้นค่ำหนึ่งเดือนแปดทุติยาสาท, ตั้งพระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒสัตยา, ณ พระธินั่งสมมุติเทวราชอุบัทว, ในการที่ท่านเคาน์ซิลลอร์, จะได้ถวายสัตยานุสัจสาบาลตามกฎหมาย, แลท่านเคาน์ซิลทั้งปวงจะได้รับพระราชทานตราตั้งตามตำแหน่งเคาน์ซิล. ครั้นเวลาค่ำพระสงฆ์สวดพระพุทธมนต์จบแล้ว, พระมหาราชครูจึงอ่านคำแช่ง, น้ำชุบพระแสงครั้นเสร็จแล้ว, พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวประทับพระธินั่งโทรน, ท่านเคาน์ซิลลอร์แลเคลิกออฟเคาน์ซิล, ลุกขึ้นพร้อมกันอ่านคำสาบาลรับพระราชทานน้ำพระพิพัฒสัตยา, ครั้นเสร็จแล้วพระบาทสมเด็จพระเจ้าหยู่หัวพระราช-ทานตราตั้ง, ถ้วนทุกนายตามลำดับ, ขาดแต่พระยากลาโหมราชเสนานายหนึ่ง, ยังมิได้ถวายสัตยานุสัจ, แลรับพระราชทาน ตราตั้ง, เพราะมีราชการขึ้นไปเมืองตาก.

ข่าวผู้ร้าย

ในกองตะเวนพระยาอินทราธิบดีสีหราชรองเมือง

เรื่องหนึ่งอำแดงมอนโจท, อ้ายเมืองจำเลย, หากันว่ามีคนร้ายลอบพ้นจีนเกผัวอำแดงมอน, จีนเก ออกความระบุว่าอ้ายเมืองพ้นจีนเก,ๆ ออกความเท่านั้น, จีนเกขาดใจตาย. อ้ายเมืองบัติเสศไม่รับ, สืบพยานรังวัดได้พิรุท, ผูกอ้ายเมืองยกหนึ่งยืนคำอยู่,

เรื่องหนึ่งอำแดงคำภรรยามหมัดฮุเซนโจท, อ้ายเผือกอ้ายขาวจำเลย, หากันว่าแย่งชิงวิ่งราวแหวนเพ็ชร ตุ้มหูเพ็ชร, ราคา ๑๐๐๐ บาทเสศ, อ้ายเผือกอ้ายขาวให้การบัติเสศไม่รับ, สืบพยานสมโจทจำเร่งอยู่.

เรื่องหนึ่งหม่อมเจ้าบงกฎโจท, อ้ายจีนฮองจำเลยหากันว่าเปนผู้ร้ายย่องเบา, ลักทรัพยสิ่งของเครื่องนาก, เครื่องทอง, เครื่องถม, เครื่องเพ็ชร, ราคา ๒๕๐ ชั่ง, อ้ายจีนฮองให้การรับเปนสัจ, ซัดถึงอ้ายเล็กทาษนายครุต, ว่าเปนพวกเพื่อนย่องเบาด้วยกับอ้ายจีนฮอง,ๆ ได้เอาทรัพยสิ่งของรวมใส่หีบลั้นกุญแจ, ฝากอ้ายแย้มพี่อ้ายจีนฮองไว้ อ้ายจีนฮองนำโจทกับเสมียรผู้คุมไปเอาของกลางที่อ้ายแย้ม,ๆ หนีหาภบตัวไม่, นายหนูพี่เขยอ้ายจีนฮองเอาหีบของกลางมาคืนให้ว่า, อ้ายจีนแย้มฝากไว้, ขณะนั้นตรวจทรัพยสิ่งของต่อหน้าพร้อมกัน, อ้ายจีนฮองว่าสิ่งของที่ฝากนั้นถูกต้องแล้ว,ๆ ได้ผูกหีบสิ่งของมาตรวจสอบคำหาคำตราสีน, ได้ทุนทรัพยของกลางแล้ว, ประมาณ ๒๐๐ ชั่ง, ยังขาดอยู่ประมาณ ๕. ชั่ง, อ้ายเล็กหนีหาได้ตัวไม่, ได้นายครุดนายเงินมาเปนตัวจำนำ, นายครุดผัดส่งตัวอ้ายเล็ก, ก็ยังหาได้ตัวไม่

เรื่องหนึ่งอำแดงโจท, อ้ายพันจำเลย, หากันว่าตัดประตูห้องตึกหลวงที่เช่า, เข้าย่องเบาลักทรัพยสิ่งของราคาชั่งหนึ่ง, มีผู้รับสินบนจับของกลางกับตัวอ้ายพันได้, อ้ายพันรับเปนสัจซัดถึงอ้ายสัง,ๆ เปนน้องครูจ้อยนายทหารหมู่นักสวด อ้ายสังหนีไปยังหาได้ตัวไม่, ไปขอตัวอ้ายสังที่ครูจ้อย,ๆ ทุเลาติดตามก็ยังหาได้ตัวอ้ายสังไม่.

เรื่องหนึ่งจีนเกงโจท, นายเฮงจีนฉ่างอำแดงหร่ายจำเลย, หากันว่าทรัพย์สิ่งของหายประมาณสองชั่ง, จับแหวนทองคำตราหนังสือจีนได้ที่นายเฮง,ๆ ซัดถึงอำแดงหร่ายว่า, อำแดงหร่ายให้ยืมมา, อำแดงหร่ายว่าเปนแหวนจีนฉ่าง, ตานายเฮงฝากต่างคนต่างให้ทานบนไว้ว่าไม่มีพยาน, คัดสำนวนส่งให้พระครูพิเชตปฤกษาชี้ขาด

เรื่องหนึ่งจีนเจียมโจท, จีนแดงจำเลย, หากันว่าจีนแดงเบิดหีบหมาก, ลักสายสร้อยตขาบทองคำหนักสิบตำลึงไป จีนแดงให้การไว้แต่เดิมไม่รับ, บัดนี้จีนแดงแบ่งรับเข้ามาว่า, เครื่องน้องสาวจีนเจียมรักใคร่กับจีนแดงเครื่อง, ให้สายสร้อยตขาบจีนแดงจำนำส่งค่าตัวจีนแดง, ให้แก่จีนกิมหลานจีนเจียม, จีนแดงส่งสายสร้อยให้จีนคงลูกจีน ๆ กับจีนแดงเอาสายสร้อยไปจำนำแล้ว, ให้นายโม่ลูกจีนน้องภรรยาจีนแดงถอนไปขายที่โรงกงสีย่าผื่นเปนเงิน ๗๐๐ บาท, หารู้ว่าขายไว้กับผู้ใดไม่, ยังไม่ได้เกาะจีนคงจีนแดงจีนโม่มาถาม.

เรื่องหนึ่งอำแดงเชียวโจท, อ้ายจีนพ่ออีแพอีเอมจำเลย, หากันว่าอีแพเปนลูกเลี้ยงลักเงิน, ทรัพย์สิ่งของหนีตามตัวแลสิ่งของได้บ้าง, ของยังขาดหายอยู่คิดเปนเงิน ๑๒ ชั่ง, อีแพให้การว่าอ้ายจีนพ่ออีเอมคบคิดให้ลักของหนี, ครั้นลักได้แล้วส่งของให้อ้ายจีนพ่ออีแพแล้ว, อีเอมเอาห่อผ้าสิ่งของเล็กน้อยลงเรือส่งอีแพข้ามฟาก, สิ่งของทองรูปพรรณนอกจากนั้น ราคา ๑๒ชั่ง, อีเอมยักเอาไว้, อ้ายจีนพ่ออีเอมให้การว่าหาได้ยักยอกของทั้งนั้นไว้ไม่, พิจารณาเสร็จสำนวนส่งให้พระยามานูศาสตราลูกขุนปฤกษาชี้ขาดแล้ว, อีแพป่วยเปนโรคโลหิตค้างขำระ

เรื่องหนึ่งนายเทียรโจท, นายเชยนายเล็กทหารจำเลยหากันว่าพันแทงมีบาตแผล, นายเล็กให้การรับ, ตาบเชยตายนายเล็กจำอยู่

เรื่องหนึ่งอำแดงจีดผู้น้องไว้ความให้นายฉายพี่ว่าโจทอำแดงขาวจำเลย, หากันว่ายืมทองรูปพรรณหนักทอง ๑๐๗ บาทเสศ, อำแดงขาวให้การไม่รับอ้างสืบพยาน, แล้วอำแดงขาวพ้องนายเชียวนายบัวพยาน, พิจารณาถึงส่งสัจทั้งสองเรื่อง.

เรื่องหนึ่งนายหมื่นภรคลังสุพรัตนโจท, อ้ายสุดจำเลย, หากันว่าลักม่วงตำเพลาะตำรัดคดของหลวง, อ้ายสุดรับเป็นสัจ, ได้ของกลางบ้างยังบ้าง, นายแดงช่างรับเอาไป.

เรื่องหนึ่งจีนมั่งโจท, จีนเฉยจำเลย, หากันว่าจีนเฉยกับนายพัดลอบแอบเอาเหล็กมีคมฟันจีนมั่ง, จีนจิ๋วมีบาดแผล, ถามจีนเฉยจำเลยให้การปฏิเสธไม่รับ, พิจารณาถึงสืบพยาน, ๆ เบิกความสมจีนมั่ง, จีนเฉยให้การกลับรับเปนสัจ, ซัดถึงนายพัดเพื่อนจีนเฉย, ยังไม่ได้ตัว.

ข่าวที่ออฟฟิศทหาร

วันศุกรเดือนแปด แรมสิบสองค่ำ กับตันเภายามถนนหอกลอง, จับเอาตัวนายบางโจท, นายบั้นจำเลยกับกลองยาวมาส่ง, โจทอายัดตัวนายบั้นกับกลองยาวไว้, ตัดลืนให้นายบั้นคืนกลองให้โจท.

วันศุกรเดือนแปด แรมสิบสองค่ำ, ชายันโพยามถนนวัดราชบูรณ, เอาตัวหญิงพุ่มโจทอำแดงปรางจำเลยมาส่ง, โจทหาว่าอำแดงปรางกู้เงินไปรายหนึ่ง, ต้นเงินห้าตำลึงดอกบาทหนึ่ง, รายหนึ่งต้นชั่งหนึ่ง, อำแดงปรางได้เอาเงินมาชำระให้ห้าตำลึงแล้ว, ยังแต่รายต้นชั่งหนึ่ง.

วันเสารเดือนแปด แรมสิบสามค่ำ, ขุนอำมรศักดาวุธ, จับเอาตัวอ้ายคร้ามทาษท่านพระยาพิศณุโลกยมาส่งว่าอ้ายคร้ามเปนทาษ. อ้ายคร้ามรับว่าค่าตัวชั่งหนึ่ง.

วันอังคารเดือน ๘ ขึ้นค่ำหนึ่ง, ชายันเพื่องยามท่าเตียน, จับเอาตัวนายกุนกับบืนคาบสิลาสองบอกมาส่งว่า, ถือมาเวลากลางวันไม่คำนับยาม, ถามนายกุนว่าบืนชำรุทจะเอาไปจ้างช่างทำ.

วันอังคารเดือน ๘ ขึ้นค่ำหนึ่ง, ชายันต่อมยามถนนโรงหวยเก่า, ภาเอาตัวนายนะโจทจีนจีนจำเลยมาส่ง, โจทหาว่าจีนจีนเหยียบเรือนายนะล่ม, ทรัพย์สิ่งของๆ นายนะตกน้ำหายไป, คิดเปนเงินตราสองชั่งห้าบาท, จีนจีนว่าเรือนายนะโดนเรือจีนจีนล่ม, ของจีนจีนเสียไปเงินตราสิบห้าตำลึง, เข้าสารสี่ถัง,

วันพฤหัศบดีเดือน ๘ ขึ้นสามค่ำ, ชายันต่อมยามประตูถนนตพานหัน จับเอาตัวจีนชังโจทจีนสีจำเลยมาส่ง, โจทหาว่าจีนสีวิ่งราวกางเกงแพรดำตัวหนึ่ง, ราคาห้าบาท รับเปนสัจ,

วันพฤหัศบดีเดือน ๘ ขึ้นสามค่ำ ชายันนุ้ยยามน่าวัตราชบพิต, จับเอาตัวอ้ายจีนเสียงมาส่ง, ว่าวิ่งราวผ้าพันศรีเหลือบผืนหนึ่ง, ผ้าลายแดงผืนหนึ่ง, ของบ้านคุณจมื่น, รับเปนสัจจำไว้,

วันพฤหัศบดีเดือนแปดทุติยาสาทขึ้นสามค่ำ, บีจอฉอศก, ชายันยามตพานถ่าน, จับเอาตัวนายกึ่งมาส่งว่า, นายกึ่งเอาขวานไล่พันนายเบียก, ให้การไม่รับได้ขวานกลางจำไว้.

ข่าวประหารชีวิตรผู้ร้าย

กรมการเมืองบางลมุง, บอกส่งอ้ายผู้ร้ายมาสองราย,ๆ หนึ่งอ้ายคุ้มมีใจรักอำแดงวิ่งๆ ไม่รักอ้ายคุ้มโกรธ, เอามีดมีคมพันอำแดงวิ่งเก้าแห่งขาดใจตาย, รายหนึ่งอ้ายจีนซุยลอบขึ้นไปบนเรือนปั้ง, พันนายปั้งตาย. พระยาพิพัฒโกษาเปนตระลาการชำระ, ได้ความเปนสัจ, ลูกขุนปฤกษาโทษนำข้อความขึ้นกราบบังคมทูล, พระกรุณาทราบใต้ฝ่าลอองทุลีพระบาท, จึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ลงพระราชอาญาคนละสามยกเก้าสิบที, แล้วเอาไปประหารชีวิตรเสียตามโทษานุโทษ, ครั้น ณ วันพฤหัศบดีเดือนแปดทุติยาสาธขึ้นสามค่ำ. เจ้าพนักงานนำตัวอ้ายคุ้มอ้ายจีนซุย, ออกมาลงพระราชอาญาคนละสามยกเก้าสิบที, แล้วนำไปประหารชีวิตรที่วัดพลับพลาไชย

ชาร์กรุงรุศเซียเสด็จมาเมืองอังกฤษ

๑ ณวันเดือนหกแรมสิบสามค่ำ, สมเด็จพระเจ้าอาเลกสานเดอร์, ที่ ๒ ชาร์บรมราชาธิราชพระเจ้ากรุงรุศเสีย, ได้ถึงเมืองอังกฤษ, เสด็จมาเยี่ยมสมเด็จพระนางเจ้ากวินวิกตอเรีย, มีงานรับต่างๆ ดังจะว่ามาข้างหลัง, พระเจ้าชาร์องค์นี้, ได้เสวยราชสมบัติตั้งแต่สิบเก้าปีมาแล้ว, เมื่อแรกตั้งบรมราชาภิเศกท่านยังหนุ่มอยู่, แต่ชื่อท่าน

เลื่องฦาตลอดทั่วภิภพ, แลอังกฤษรักใคร่มาก, ด้วยท่านได้เปลี่ยนธรรมเนียมกรุงรุศเสีย, ให้เปนยุตติธรรมหลายอย่าง, เมื่อท่านแรกเสวยราช, ราษฎรในเมืองรุศเซียเปนไพร่หลวงหมด, ถ้าจะทำการสิ่งหนึ่งสิ่งใด, ประโยชน์ตกอยู่กับนายผ่ายเดียว, ราษฎรหามีประโยชน์ไม่, ชุนนางเล็กน้อยทั้งเมืองข่มเหงนัก, แลเจ้านายผู้ใหญ่เขาไม่เปนธุระเลย, ไม่ได้ถือว่าเปนมนุษชนิดเดียวกันกับเขา, แต่นับคิดในสรรพ์สิ่งของตั้งนั้น, คือมีพลอยเพ็ชรราคาเท่านั้น, มีตึกมีที่ราคาเท่านั้น, มีม้าเท่านั้น, สุนัขไล่เนื้อเท่านั้น, ใช้คนชายเท่านั้น, ใช้คนหญิงเท่านั้น, โคกระบือแลสัตวอื่นๆ เท่านั้น, แต่พระเจ้าซาร์องค์นี้, ท่านเหนว่าเปนมนุษด้วยกัน, มนุษย์ซึ่งเปนใหญ่ควรจะช่วยมนุษซึ่งเปนผู้น้อยให้มีความศุขเจริญขึ้น, ถ้าจะเลิกความกดขี่แลจะเตือนปัญญา, เขาคงจะมีอายในความชั่ว. แลความร้ายความชั่วในเมืองจะน้อยลง,ท่านเหนดังนี้แล้ว, จึงได้มีพระราชดำรัศสั่งให้เลิกความกดขี่, ความมีเลขมีทาษมีบ่าว, คนซึ่งที่เปนเลขเปนทาษเปนบ่าว, ท่านจัดแจงยกนาให้ทำทุกคน, เพื่อจะเลี้ยงชีวิตรได้, แลนาที่ยกให้นั้นอยู่ริมนาของนายคนเก่า, เพื่อจะได้ช่วยทำนาของนายคนเก่าพร้อมกับนาของตนด้วย, บ้านเมืองก็ได้เจริญขึ้นมาก, ท่านก็ได้จัดทหารของท่าน, แขงแรงดีขึ้นกว่าแต่ก่อนเปนอันมาก, แลความชำระลงพระราชอาญาโดยฉกรรจท่านเหนเปนที่เวทนา, ท่านจึงให้เลิกการสิ่งนี้เสีย, ตระลาการชำระความต้องอาไศรยปัญญาของตน, จะอาไศรยไม้หวายนั้นไม่ได้, แลท่านได้จัดโรงสอนหนังสือ, ให้ราษฎรมีปัญญาขึ้น, แลได้เกบเอาภาษีอากรเอง, ไม่ให้มีเจ้าภาษีอากรเลย, แลได้ให้ราษฎรในหัวเมืองประชุมเลือกเอาคนแทนตัว, ที่จะนั่งปฤกษากับเจ้าเมืองกรมการในการบ้านเมือง, แลในการศึกท่านก็ไม่ได้ประมาทเหลิ่นเล่อเลย, ท่านได้แต่งทหารออกไปปราบปรามเมืองซึ่งหยุกหยิกในขอบขันธเสมา, แลท่านได้ตีเอาเมืองหลายเมือง, เข้าอยู่ในพระราชอาณาจักรของท่าน, ต้องรับว่าท่านเปนพระมหากระษัตริยเปนแท้, แลเมื่อสองเดือนสามเดือนมาแล้ว, พระราชธิดาของท่านองค์หนึ่ง, ท่านให้ทำการวิวาหมงคลกับพระเจ้าลูกเธอดุกออฟเอดินเบิคก์, บุตรที่สองของสมเด็จพระนางเจ้ากวินอังกฤษ, ท่านทรงเรือพระธินั่งกลไฟของท่านเอง, มีเรือรบอังกฤษมาส่งท่านด้วย, แรกท่านนัดว่าจะขึ้นบกที่ท่าเกรฟเซนด์, แต่เรือพระธินั่งติดหาดอยู่ครึ่งวัน, จึงโปรดให้ขึ้นที่ท่า

เมืองดูเวอร์, ที่เมืองดูเวอร์พระเจ้าลูกเธอองักฤษทุกองค์คอยรับท่าน, แต่งเครื่องอิศริยศเมืองรุศเสีย, เมื่อเรือพระยินั่งถึงท่าแล้ว, พระเจ้าลูกเธอก็ขึ้นเรือไปเฝ้าท่านทุกองค์, ท่านแต่งตัวเปนทหารใส่เครื่องอิศริยศองักฤษ, แล้วปรินออฟเวลส์พระเจ้าลูกเธอพระองค์ใหญ่ภายน่า, ซึ่งจะได้สืบราชอิศริยศในเมืองอังกฤษต่อไปภาท่านขึ้นรถไฟไปวังวินด์เซอร์, ถึงประตูชั้นในสมเด็จเจ้ากวินลงมารับสมเด็จพระเจ้าชาร์แล้ว กวินกับพระเจ้าลูกเธอองค์หญิงได้ภาท่านขึ้นบันไดเข้าในวัง, มีทหารมหาดเลกยืนเบ็นแถวริมบันได, เจ้าแลขุนนางทั้งเมืองรุศเสีย, เมืองอังกฤษเดิรตามหลังท่านเปนอันมาก, ในเมืองรุศเสียที่มีชื่อเสียงมีหลายนาย, ดอวนต์อาดเวอร์เบิกด์เปนจางวาง, ซึ่งเปนตำแหน่งสูงใหญ่กว่าตำแหน่งทั้งปวงในเมืองรุศเสีย, มีอายุใกล้ๆ กันกับพระเจ้าชาร์, พระเจ้าชาร์ก็ได้เปนคนโปรดมาตั้งแต่หนุ่มๆ ด้วยกัน, คอนต์ชูอาลอฟเปนนายทหารโปลิต, แลผู้บังคับในการลับทั้งปวง, ท่านเผ้าทุกวันแลจะทูลกับแอมเปรอพูดได้หมด, ไม่มีใครทูลความเหมือนดังท่าน, แลยังมีแอดมีราลแม่ทัพเรือสองนาย, เยเนอราลแม่ทัพบกในที่ประทับนายหนึ่ง, เยเนอราลรองท่านจางวางนายหนึ่ง, เยเนอราลผู้บังคับในการเสด็จประภาษนายหนึ่ง, กับตันนายเรือรบสองนาย, เจ้าเปนนายทหารสององค์ เปนหมอหลวงองค์หนึ่ง ที่สองกรมต่างประเทศนายหนึ่ง.

๏ ในหนังสือพิมพ์ว่า, ณวันพุฒพระเจ้าชาร์มาถึงนอนที่วังวินด์เซอร์ ณวันพฤหัสบดีพระเจ้าชาร์จะขึ้นรถมาเที่ยวตามบ้านวินด์เซอร์จะชมนาหลวง, ซึ่งพระเจ้ากวินรักษาดูแลเองแห่งหนึ่ง, ปลูกเข้าต่างๆ แลลงเครื่องทำนาต่างๆ เพื่อจะรู้ว่าเมลดพรรไรดี, เครื่องสิ่งไรดี, ที่ราษฎรจะได้ใช้ต่อไป, แลเลี้ยงโคกระบือม้าหมูแกะไก่เบ็ดทุกๆ บี, ท่านให้เอาไปข้อมดูกับของๆ ราษฎร, กับของขุนนางที่เอาใจใส่ในการทำนา, แลในการเลี้ยงสัตว์ซึ่งเปนของใช้, แลเปนอาหารของมนุษ, แลมีผู้ชำระตัดสินว่าของใครดี, ตามพรรณตามสิ่ง, ผู้ใดดีสิ่งหนึ่งสิ่งใด, ผู้นั้นได้ตราเงินตราทองเปนบำเหน็จ, จะเปนของในหลวงดี, ฤๅของขุนนางราษฎรดี, ผู้ที่ชำระตัดสินนั้นก็ชำระตามยุตติธรรม, ไม่เหนแก่หน้าผู้ใด, ชมนาหลวงแล้วเสร็จทางปาร์กไปชมที่น้ำตก, ที่ตกปลาบ้อนเล่น, แล้วลงเรือบดเที่ยวตามสระใหญ่, เวลาเย็นเลี้ยงโต๊ะที่ในวัง ๑๔๐ คน. สมเด็จพระนางเจ้า

กวินนั่งกลาง, พระเจ้าชาร์นั่งข้างขวา, พระเจ้าลูกเธอของพระเจ้าชาร์นั่งข้างซ้าย, ผู้ที่นั่งกินโต๊ะด้วยมีแต่เจ้าแลราชทูต, แลคนดิโปลมาติกแลมินิศเตอร์, แลขุนนางผู้ใหญ่กับภรรยาของท่าน, เครื่องตั้งโต๊ะล้วนแต่พลอยเพชรทองเงินแลของประหลาด ณวันสุกรเวลาเช้าพระเจ้าชาร์เสด็จไปอยู่ที่วังบักกิงฮามในกรุงลอนดอน, รับราชทูตซึ่งอยู่เมืองลอนดอน, กับขุนนางแลผู้ดีอังกฤษเข้ามาเฝ้า, เวลาบ่ายสี่โมงท่านเสด็จรถไปเยี่ยมปรินซ์ออฟเวลส์, แลเจ้าอังกฤษองค์อื่นๆ อีกสามแห่งสี่แห่ง, แลเจ้าฝรั่งเศสองค์หนึ่งด้วย, เวลาเย็นเสด็จไปกินโต๊ะที่วังปรินซ์ออฟเวลส์, แล้วไปบ้านดูกออฟสเตอร์แลนต์, ที่มีการรำท้าว, ณวันเสารเวลาเช้า ๕ โมง, ท่านเสด็จไปเยี่ยมพระเจ้าเอมเปรศภรรยาพระเจ้านโปลีออนที่สาม, ที่สิ้นพระชนม์แล้ว, แล้วไปเที่ยวดูวัดแลที่สำคัญในเมืองลอนดอน, เวลาบ่ายห้าโมงเสด็จรถไปกริสตาลแปลาศ, แปลว่าวังแก้ว, ด้วยฝาแลกระดานแก้วแลเหล็กทั้งนั้น, ในกริสตาลแปลาศมีสวนดอกไม้สิ่งหนึ่ง, มีเพลงมโหรีหลายอย่าง, คนพิณฑ์พาทยแลคนขับร้องมีประมาณสามพันตน, พระเจ้าชาร์โปรดมาก, เรียกผู้นายงานที่กำกับมาเฝ้า, แล้วสรรเสริญในทันที, แล้วไฟฟ้าเตกราฟถึงสมเด็จพระนางเจ้ากวินที่วังวินด์เซอร์, แลถึงพระเจ้าเอมเปรศ, ซึ่งเปนธรรมเนียมของท่านที่เมืองรุศเสีย, แล้วเสด็จไปดูน้ำพ่นขึ้นเปนของงาม, แล้วเลี้ยงโต๊ะ, แล้วดูดอกไม้ไฟ, มีพลุจุดที่ละ ๖๐๐, กรวดที่ละ ๑๖๐๐. ณ วันอาทิตยได้ไปวัด, ราชทูตรุศเสีย, เวลากลางวันเสด็จไปวินด์เซอร์ลาพระนางเจ้ากวิน, แล้วเวลาเย็นเลี้ยงโต๊ะกับปรินซออฟเวลสที่วังชิดสนีก. ณ วันจันทรพระเจ้าชาร์เสด็จไปเยี่ยมลอดแมร์ ผู้รักษาเมืองลอนดอนแลเปนในลูกค้าเมืองลอนดอน, ตามทางตลอดมีล้วนแต่ธง, แลผ้าแดงดอกไม้แลเครื่องตั้ง, ทหารยืนสองข้างทางตลอด, ถึงศาลากลางเมืองแล้ว, ที่เรียกว่ากิลด์หอลล, ลอดแมร์ถวายหนังสือแอดเดรศขมพระเจ้าเอมเปรอ, ๆ ตอบแล้วจึงภากันไปนั่งกินโต๊ะ, เลี้ยงลอดแมร์ให้ดื่มน้ำองุ่นคำนับสมเด็จพระนางเจ้ากวิน, แล้วให้ดื่มคำนับพระเจ้าเอมเปรอร์, แล้วพระเจ้าเอมเปรอร์ดื่มคำนับลอดแมร์, แล้วลอดแมร์ดื่มคำนับปรินออฟเวลส, ๆ ตอบแล้ว, เลิกโต๊ะภากันขึ้นรถไปวังบักกิงฮาม, แล้วไปกินโต๊ะที่วังเจ้าดูกอฟเกมบริช. แล้วไปฟังเพลงมโหรีที่โรงเพลงใหญ่แห่งหนึ่งชื่อว่าอาลบิตฮอล์. ณ วันอังคารพระเจ้า

แอมเปรอเสด็จรถไฟ, ไปชมทหารที่เมืองออลเดอร์ชอต, มีทหารผีกหัดกัน ๑๕๐๐๐ คน, แลปืนใหญ่สี่สิบแปดบอก, พวกทหารนั้นเล่นเหมือนการรถศึกวิ่งไปวิ่งมา, ยิงปืนตูมตาม มีแต่ควันดินปืนขึ้นเป็นหมอก, แลบนอากาศมืดด้วยฝุ่นกลุ้มไป, เว้นแต่บัศดันไม่มีลูกกระสุน, วันอังคารเวลาค่ำมีการรำท้าวที่วังบักกิงฮาม, ณ วันพุธพระเจ้าชาร์เสด็จไปวุลวิจ, เวลาเช้าไปดูโรงช้างหลวง, แล้วเลยไปดูทหารปืนใหญ่หัดกัน, ปืนมีเก้าสิบหกกระบอก,. ม้า ๑๓๖๙, เวลาเย็นไปลอนดอน, แล้วเสด็จไปที่ศาลต่างประเทศมีงาน, ณ วันพฤหัศบดีจึ่งได้เสด็จกลับไปเมืองของท่าน. ฯะ

ข่าวมาทางสายตะเลบแครฟไฟฟ้า

ลอนดอนวันที่ ๒๙ เดือนยูน, ที่เมืองสเปนเยเนอราลกอนซ่าต้องอาวุธตายเวลาวานนี้, เมื่อเข้าไปตีค่ายพวกตองกาโลสที่มาโรค ใกล้กันกับเมืองเอสเตลลา, กองทัพฝ่ายลิบ้บลิกถอยออกมาโดยเรียบร้อย, เยเนอราลชาบาลาได้เปนแม่ทัพแทนเยเนอราลกอนซ่า, แต่รบกันที่เอสเตลลานั้น, กองทัพฝ่ายพวกลิบ้บลิกแตกยับเยินเสียทหารประมาณสี่พัน, ออฟพีเซอร์ก็ตายมาก, แต่เครื่องอาวุธนั้นไม่เสีย, กองทัพถอยมาตั้งอยู่ที่เลรีม.

ที่เมืองฝรั่งเสด

เปรซิเดนต์มาคมาฮอนออกวิวิวซ้อมทหาร แล้วสรรเสริญกองทัพว่า, ถ้าเรามีกองทัพดั่งนี้แล้ว, เราคงรักษาอำนาจให้บ้านเมืองเรียบร้อยตลอด ๗ ปีได้.

ที่เมืองยุในติศเตด อเมริกา

ที่ชุมนุมราชการ, ซึ่งเรียกว่าเฮาสออฟกอนเกรศทั้งสองแห่ง ตกลงกันตั้งกฎหมาย, เรียกว่ากูร์เรนซีเบิล. ยอมให้ใช้เงินกระดาด, ซึ่งเรียกว่ากรินแบก, มีกำหนดเพียง ๓๗๕ ล้าน.

ลอนดอน

วันที่ ๒๕ เดือนยูน, สายตเลแครฟทางทเล, ซึ่งบอกข่าวเหตุการตั้งแต่เมืองลิศบอน, เมืองหลวงเมืองโปรตุคอล, จนถึงเมืองปานำบุกโก, อยู่ที่อเมริกันใต้นั้นเบีดแล้ว, บอกข่าวได้ด้วยดี.

ลอนดอน

วันที่ ๒๖ เดือนยูน, ที่ปาลิวแมนต์, ในเฮาสออฟลอร์ดชุมนุมกันเวลาค่ำนี้, ปฤกษาตกลงกันด้วยเรื่องกฎหมาย, ท่าปากอ่าวเมืองกอลอมโบ, ซึ่งเปนเมืองขายทเลอยู่ที่เกาะลังกา, เมืองกอลอมโบเดี๋ยวนี้ทำเปนท่าสำรับเรือกลไฟพัก, แทนท่าปอยน์ต์เดอคอล ที่ในเฮาสออฟกอมอน, พวกแมมเปรอที่ชุมนุมเปนอันมาก, ได้โวตขอเงินที่จะจัดการรักษาเมืองโกลศใหม่, ซึ่งอยู่ในทวีปอาฟริกา.

ว่าด้วยนิทานเปนการเล่นสนุก

๏ ยังมีสมภานองค์หนึ่ง, อยู่ในวัดบ้านนอกมานานแต่พระองค์นั้นเปนไม่สู้จะบริสุดธิ์ในพระวินัย, ชาวบ้านในประเทศนั้นไม่ใคร่จะชอบ, อยู่มาวันหนึ่งกำนันแกลังมานิมนต์พระสงฆ์ในวัดนั้นห้าองค์ ไปสวดมนต์เย็นในการตัดจุกบุตรชายที่บ้าน, แต่มิได้นิมนต์สมภานองค์นั้นไปไม่ สมภานก็นึกเคืองว่าทำไมมันจึงไม่นิมนต์เราไปบ้าง, เราจะห้ามลูกวัดของเราเสีย, ไม่ให้ไปกินของมัน ๆ จะได้เสียของ, จะได้สมน้ำหน้าที่มันดูถูกเรา, ภอพระที่ไปสวดมนต์นั้นกลับมาวัด, สมภานก็ทำเปนโกรธ, จึงว่ากับลูกวัดว่า, พวกท่านภากันไปเที่ยวเล่นในบ้าน, ทำไมจึงไม่บอกกับเราผู้เปนใหญ่ในอารามนี้, ท่านมีความผิดเปนอันมาก, เราจะให้ขนทรายตั้งแต่เช้าจนเพนจึงจะพ้นโทษ พระพวกนั้นจึงพูดขึ้นว่า, เมื่อกระผมจะไปใต้ท้าวก็ได้เหน, กระผมก็ได้รับใช้ใต้ท้าวอยู่, ทำไมใต้ท้าวเหนผิดจึงนิ่งเสียเล่า. สมภานนั้นก็จนไม่รู้ที่จะว่าประการใดได้, จึงว่าถ้าทีหลังจะไปให้มาบอกแก่เรา, หนะขอรับพระพวกนั้นก็ไปยังกะฎิของตนทุกองค์, ครั้นพระลูกวัดกลับไปแล้ว สมภานยังไม่หายโกรธ, นั่งบ่นเพ้ออยู่จนเวลาสามยาม. ครั้นหาวนอนจึงเข้าไปในกะฎิก็หลับไป ครั้นเวลาเช้าพระสงฆ์ทั้งปวงบันดาที่ได้รับนิมนต์ไว้ทั้งห้าองค์, ก็ชวนกันเข้าไปหาสมภานจึงบอกแก่สมภานว่า, จะลาไปบินทบาตรแล้วจะแวะไปฉันด้วย. สมภานกำลังม้วนอน, ก็หาทันคิดถึงความที่โกรธไม่, จึงอ้างเอาพระที่มาลานั้นว่า ไปเถิดพระพวกนั้นก็ภากันออกมา, ครั้นสมภานตื่นขึ้นเรียกหาตัวลูกวัดจะขนทราย สิษที่อยู่ในที่นั้นก็บอกว่า, ไปฉันที่บ้านกำนันแลง. สมภานจึงเดินลงไปนั่งอยู่ที่ตพานน้ำ, คอยว่า

พระพวกนั้น. วันนั้นนายจิตไปเที่ยวยิงนก, เหนสมภานนั่งอยู่. นายจิตจึงถามว่าเขาไม่ได้นิมนต์ท่านไปฉันด้วยฤๅ. สมภานนั้นจึงบอกว่า, ถึงมันจะนิมนต์รูปก็ไม่ไป, ถึงจะไปก็ไม่ฉันของมัน, ถึงจะฉันก็ไม่มาก, ถึงจะฉันมากก็ไม่ให้อิ่ม, ก็ภอกับท้องของรูป แล้วนายจิตก็ลามา.

มีคางคกตัวหนึ่ง, ไม่ภอใจเที่ยวหากินสิ่งไรเลย, ครั้นเวลาเช้าก็ไปนั่งอยู่ริมบ่อแห่งหนึ่ง, เวลาบ่ายมีคนมาเที่ยวยิงนกในประเทศนั้น, ครั้นมาถึงที่บ่อนั้น,ก็มิได้เหนอะไรเหนแต่นกยางอยู่ตัวเดียว, เขาก็ยิงเอานกนั้น, ฝ่ายคางคกเหนได้ทีที่จะหาความ, ก็นำความไปฟ้องแก่ ฯพฯ ผู้ว่าราชการในสัตว์ต่าง ๆ, ซึ่งยูบีดเตอตั้งไว้นั้น, ว่าเดิมเมื่อบิดาข้าพเจ้าได้สั่งไว้ว่า, ถ้าเราตายไปแล้วจะไปเปนนกอยู่ที่บ่อนั้น, ข้าพเจ้าจึงได้ติดตามไปรักษาบิดาข้าพเจ้าในที่นั้น, มีผู้ชายผู้หนึ่งมาข่มเหงบังอาจ, มายิงเอาบิดาข้าพเจ้านั้นตาย, ขอท่านได้หาตัวผู้บังอาจข่มเหงข้าพเจ้า, มาพิจารณาให้เหนเท็จแลจริง, ฯพฯ จึงสั่งให้หาตัวผู้ที่ไปยิงนกนั้นมา, จึงว่าท่านไปบังอาจยิงบิดานกยางซึ่งเปนของคางคกเขาจริงฤๅไม่. ชายผู้นั้นจึงว่า, เดิมบิดาข้าพเจ้าจะตายนั้น, ได้สั่งไว้ว่าจะไปเกิดเปนปลาอยู่ในบ่อนั้น, ครั้นบิดาข้าพเจ้าตาย. ข้าพเจ้าก็จะได้ขอยืมอย่างอังกฤษที่ชื่อวิลกิลซัน, บอกหนึ่งบิดาข้าพเจ้า, ครั้นอยู่มานกยางตัวนี้มากินบิดาข้าพเจ้าสำรับรักษาถึงแก่ความตาย, ข้าพเจ้าจึงได้ฆ่านกนี้ตนของคุณบิดาข้าพเจ้าเสีย, จะได้ไม่ข่มเหงกันต่อไป

คำเปรียบนี้ใจความกงเกวียนกำเกวียน, ตัวโกงเขาเขาก็โกงตัวเหมือนกัน.

นิทานสองเรื่องนี้ของท่านขุนศรีทนนไชย.

บทกลอนชมโฉมเพชมงกุฎ

๏ ร่าย ๆ เมื่อนั้น ศรีสุริยวงษองค์พระเพชมงกุฎ, โฉมเฉิดสุดโสภณ, เจริญพระชนม์สิบหกปี, ทรงลักษณศรี สุนทเวศ, บังวรเกษเส้นสลวย, จุไรวรเรียบร้อย ขนงข้อยขดปลาย, วิลาศผ่ายผ่องนวล, เนตรน้ำยวญยิงสร ขนเนตรงอนงามพริ้ม, นาสาบ์มอังกุฎ, กรรณเกลียบบุษบงบาท, ปรางยิ่งปานปรางเปรียบ, ริมโอษฐเรียบไรทันต์,

ทันต์ดำกลแมลงภู่, โฉษฐคุดจุแย้ม, หณุแฉล้มเพราพร้อง, สอทรงปล้องกลกลึง, อังษาซึงองค์รัด, กรรทวยทัดกลงวง, อชินทรจ้วงจับลง, สรรพภางค์กลมอ้อนแอ้น, ยุรยาตแม้นเหมือนหงษ์ หยิงแลหลงลืมนอน, กล่าวกลกลอนขับอ้าง, ชมโฉมหน่อกระษัตรสร้าง, รูปท้าวใดเทียม, พ่อนา.

กลอนคติ

๑ ฝ่ายกระษัตรขัตติยาสิบห้ากระษัตร, ใคร่แจ้งอรรถตามหนังสือพระฤาษี, มาที่แทนแผ่นผาน่าคีรี, เหนบาฬีลายลักณอักขรา, ว่าทุกขสุขสวัสดีเปนสี่สิ่ง, ให้ชายหญิงพึงคิดเบ็นปฤษนา, กับข้อหนึ่งซึ่งว่าเกิดกำเนิดมา, มีหูตาปากจมูกสิ้นทุกคน, แต่ดวงใจไนยนาก็ภาษี, ดูอื่น ๆ เหนแจ้งทุกแห่งหน, แต่หัวตาหน้าผากในปากตน, แจ้งว่าตนใดเหน่จะเปนบุญ, แม้นไม่เหนเปนกระบือทั้งตอด, มทลุโลเลในเมถุน, ไม่ภบเหนเปนประโยชน์ที่โทษคุณ, ยอมหมกหมุ้นเมามัวว่าชั่วดี, แม้นใครอยากเหนหน้าหากระจก, มาหยิบยกเงาสร่องให้ต้องที่, อนึ่งนั้นตันหาตาไม่มี, ไม่เหนที่ดินสวรรค์ในสันดาน, เหมือนหนึ่งว่าตาบอดสอดตาเหน ให้พิจเปนทางธรรมพระกรรมถาน, ตามกุศลผลพลาปรีชาชาญ, ตามโบราณรักษาสัจจาใจ,

คำโคลงแลบทกลอนต่าง ๆ

นายหนึ่งแรงโกรธร้าย	เรียกชาน
นายหนึ่ง บ เจือจาน	ทรัพย์บ้าง
นายหนึ่งเมื่อเอางาน	บ ย่อง ยกนา
นายหนึ่งข่มคนมล้าง	สีนเสพไฉน
ผัวฆ่านางนาฏถ้วน	ถึงพ้น
ฆ่าพฤฒิพราหมณพรตกรรม์	เกือบร้อย
ฆ่าโคอุสุพสรรพ์	แสนโกฏิ ก็ดี
บาป บ เปรียบปรับถ้อย	ท่านให้ลำเอียง

หนังสือดรุโณวาท

๏ หนังสือดรุโณวาทนี้, ได้ตีพิมพ์ที่โรงพิมพ์ในบ้านข้าพเจ้า, ที่สุดถนนเจริญกรุง, ใกล้ประตูใหญ่วัดสเกษ, จะตีพิมพ์ออกเจ็ดวันครั้งหนึ่ง, ออกวันอังคารเสมอจนตลอดปี, ๆ หนึ่ง ๕๒ ฉบับ, ราคา ๗ บาท, ถ้าส่งถึงบ้าน ๑๐ บาท หกเดือนราคา ๕ บาท ส่งถึงบ้าน ๖ บาท ๒ สลึง, สามเดือนราคา ๓ บาท, ส่งถึงบ้าน ๔ บาท, ถ้าซื้อใบหนึ่งสองใบราคาใบละสลึงเฟื้อง, ถ้าผู้ใดจะซื้อหนังสือนี้, เชิญมาลงชื่อที่บ้านข้าพเจ้าเทอญ.

การสมโภชแลทรงผนวช

๏ ณ วันพฤหัสบดีเดือน ๗ ขึ้นสิบค่ำเวลาทุ่มเสศ, พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, เสด็จออกพระที่นั่งอัมรินทรวินิจไฉย, พร้อมด้วยพระบรมวงษานุวงษ, แลข้าราชการเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท, ในการจะสมโภชพระเจ้าน้องยาเธอ, พระองค์เจ้าเจ้ากฤดาภินิหาร, ซึ่งจะทรงผนวชพระ, แลพระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าไชยานุชิตหนึ่ง, พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าวรวรรณากรหนึ่ง, กับหม่อมเจ้าในพระเจ้าพี่ยาเธอกรมหมื่นมเหศวรศิวิลาศสององค์, คือหม่อมเจ้ากรรณเจียกหนึ่ง, หม่อมเจ้าชายดำหนึ่ง, ซึ่งจะทรงผนวชเปนสามเณร,ครั้นได้มงคลฤกษ, พระครูพราหมณก็เบิกแว่นเทียร, เวียนสมโภชโดยทักษิณวัตห้ารอบ, แล้วดับเพลิงโบกควันถวายจุลเจิมตามราชประเพณีย, แล้วพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, ทรงรดน้ำพระสังขแลทรงเจิม, พระราชทานตามลำดับ, ครั้นเสร็จจากสมโภชแล้ว, จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้พระบรมวงษานุวงษ, ซึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เชิญไว้นั้น, คือสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้าจาตุรนต์รัศมี น.ร, ป.จ, จ.ช. หนึ่ง, สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงษ, น.ร.,ป.จ. หนึ่ง, พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้ากฤดาภินิหาร ท.จ.ว.,ม.ม. หนึ่ง, พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าคัคณางคยุคล ท.จ. หนึ่ง, พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าศุขสวัสดิ ท.จ. หนึ่ง, พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าทวีถวัลยลาภ ท.จ. หนึ่ง, พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าทองกองก้อนใหญ่ ท.จ. หนึ่ง, พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าเกษมสันต์โสภาคย ท.จ. หนึ่ง, พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้า-

กมลาศน์เลอสวรค์ ท.จ. หนึ่ง, พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าเกษมศรีสุภโยค ท. จ. หนึ่ง, พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าสีสิทธิองไชย ท.จ. หนึ่ง, พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าทองแถมถวัลวงษ ท.จ. หนึ่ง, พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าชุมพลสมโภช ท.จ. หนึ่ง, พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้ากาพย์กนกรัตน ท.จ.,ว.ม., หนึ่ง, พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าเทวันอุไทยวงษ ท.จ. หนึ่ง, พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้ามนุษนาคมานพหนึ่ง, พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าไชยานุชิตหนึ่ง, พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าวรวรรณากรหนึ่ง, พระองค์เจ้าสายสินิทวงษ ท.จ.ว.,ม.ม. หนึ่ง, เข้าเฝ้าทูลละอองทุลีพระบาท, นั่งโต๊ะในที่ประชุม, เปนการไปรเวตเนื่องจากการสมโภชพระเจ้าน้องยาเธอทั้งสามพระองค์, ที่พระอินั่งสมมติเทวราชอุบัติว, เพื่อจะให้เปนสวัสดิมงคลอีกอย่างหนึ่ง, แลพระบรมวงษานุวงษซึ่งได้มาประชุมในที่นั้น, สวมฉลองพระองค์แยกเกตขาว, ติดตราทุติยจุลจอมเกล้า, แต่พระองค์เจ้าเกษมสีสุภโยค, กับพระองค์เจ้าไชยานุชิต, สองพระองค์มิได้มาในที่ประชุมนั้น, ครั้นเสร็จการประชุมแล้ว,เวลาเจ็ดทุ่มเสศเสด็จขึ้น, ทรั้นรุ่งขึ้น ณ วันศุกร เดือน ๘ ขึ้นสิบเอ็ดค่ำเวลาเช้าห้าโมงเสศ, พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, เสด็จออกทรงพระอินั่งราชยานเสด็จพระราชดำเนินไปประทับพลับพลา, ที่ข้างประตูวัดพระศรีรัตนสาศดาราม, แล้วพระเจ้าน้องยาเธอแลหม่อมเจ้าที่จะทรงผนวชห้าองค์, ทรงเสลี่ยงมาขึ้นเกยโปรยทาน, ครั้นทรงโปรยทานเสร็จแล้ว, พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, เสด็จพระราชดำเนินมาประทับในพระอุโบสถ, พระองค์เจ้าแลหม่อมเจ้าที่จะทรงผนวช, ก็ตามเสด็จพระราชดำเนินเข้าไปในพระอุโบสถ, พระองค์เจ้าแลหม่อมเจ้าก็ทรงผนวชตามลำดับไป, ครั้นเสร็จแล้วพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, จึงทรงถวายไทยธรรมแก่พระองค์เจ้าแลหม่อมเจ้าซึ่งทรงผนวชใหม่, ครั้นเสร็จแล้วก็เสด็จกลับเข้าสู่พระบรมมหาราชวัง, แล้วจึงทรงพระกรุณาโปรด, ให้พระเจ้าบรมวงษเธอกรมพระปวเรศวริยาลงกรณหนึ่ง, หม่อมเจ้าพระอรุณนิภาคุณากรณหนึ่ง, พระธรรมวโรดมหนึ่ง, พระองค์เจ้าพระกฤดาภินิหารหนึ่ง, พระองค์เจ้าเณรไชยานุชิตหนึ่ง, พระองค์เจ้าเณรวรวรรณากรหนึ่ง, เข้าไปอยู่ในพระพุทธรัตนสฐานพระที่นั่งทรงผนวช, อยู่ที่พระที่นั่งทรงผนวชคืน

หนึ่ง, รุ่งขึ้นเวลาเช้า, ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้า-ภาณุรังษีสว่างวงษ, พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าศุขสวัสดี, ไปส่งพระองค์เจ้าพระกฤดากินิหาร, พระองค์เจ้าเณรไชยานุชิต, พระองค์เจ้าเณรวรวรรณากรณที่วัดบวรนิเวศ

๑ ณ วันศุกรขึ้นสิบเอ็ดค่ำ, เวลาค่ำแล้วทุ่มเศศ, พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จออกพระที่นั่งอัมรินทรวินิจไฉย, พร้อมด้วยพระบรมวงษานุวงษ, แลข้าราชการเข้าทูลอองทุลีพระบาท, จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เวียนเทียนสมโภชหม่อมเจ้า, ซึ่งจะผนวชเปนภิกษุหกองค์, คือหม่อมเจ้าเล็กหนึ่ง, หม่อมเจ้าอ่อนหนึ่งหม่อมเจ้าสององค์คู่, เปนหม่อมเจ้าในพระบรมวงษเธอกรมหลวงสรรพ์คิลป์ปรีชา, หม่อมเจ้าปุยในพระบรมวงษเธอกรมขุนสฐิตยสถาพรหนึ่ง, หม่อมเจ้าเอกในพระบรมวงษเธอกรมขุนวรจักรธรานุภาพหนึ่ง, หม่อมเจ้าโฉมในพระบวรวงษเธอพระองค์เจ้ารัชนิกรหนึ่ง, หม่อมเจ้าแสในพระบวรวงษเธอพระองค์เจ้าชายหนึ่ง, มีการสมโภชตามธรรมเนียมเหมือนวันก่อน, ครั้นสมโภชเสร็จแล้ว, พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็เสด็จขึ้น, รุ่งขึ้น ณ วันเสารเดือน ๗ ขึ้นสิบสองค่ำเวลาบ่ายโมงเศศ, หม่อมเจ้าที่จะผนวชทั้งหกองค์, ก็ขึ้นทรงเสลี่ยงไปโดยลำดับขึ้นเกยโปรยทาน, ครั้นโปรยทานเสร็จแล้ว, ก็เข้าในพระอุโบสถทรงผนวชเปนภิกษุ, ตามลำดับกันทั้งหกองค์, เวลาบ่ายห้าโมงเศศ, พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จออก, ทรงพระที่นั่งราชรถไปประทับวัดพระศรีรัตน-ศาศดาราม, ทรงถวายไทยธรรม, แก่หม่อมเจ้าที่ผนวชใหม่เสร็จแล้ว, เสด็จทรงพระที่นั่งราชรถไปประทับที่สวนน่าวังสราญรมย, เวลาค่ำเสด็จกลับพระบรมมหาราชวัง.

ข่าวที่ออฟฟิศทหาร

นายครุดทหารยามเอาตัวนายจ่าจิตนุกูลโจท, นายสวัสดิ์จำเลยมาส่ง, โจทหาว่านายสวัสดิ์ยืมเรือเปดไปลำหนึ่งราคาชั่งหนึ่งกับสิ่งของรับกัน, จำเร่งเงินยังไม่ได้

วันอาทิตยขึ้นหกค่ำเดือน ๗, ชายันชำยามถนนตพานถ่าน, จับเอาตัวจีนเสงโจท, อ้ายข้างทาษมาส่ง, โจทหาว่าอ้ายข้างเปนทาษค่าตัวชั่งห้าตำลึง, จีนเสงเสียเงินค่าทหารจับสิบบาท, สินบนนายแสงนำขี้สามสิบสี่บาทรับกัน, นายเงินรับตัวไปแล้ว.

นายโต๊ะ, นายแย้ม, นายสอนทหารบืนทองปลายขวา, ยามประตูสวัดโสภา, จับเอาตัวนายโทนบ่าวเจ้ากรมเนียมในสมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระบำราปประบัก, กับกระดานหลวงสามแผ่นมาส่ง, ว่าลักกระดานหลวง, ให้การรับเปนสัจจำไว้.

วันพฤหัศบดีขึ้นเก้าค่ำเดือน ๗, นายยิ้มนายตานทหารล้อมพระราชวัง, มาร้องเรียนว่าเมาสุราวิวาทกัน, นายตานเอากระบี่ทั้งฝักฟันเอานายยิ้มทีหนึ่ง. นายยิ้มชกเอานายตานทีหนึ่ง, ตัดสินให้เฆี่ยนคนละสองโทล.

ข่าวตาย

๏ พระเจ้าบรวงษเธอกรมหมื่นกระษัตริยศรีศักดีเดช ท.จ.ว. ทรงพระประชวน, เสวยพระอาหารไม่ได้, ประทมไม่หลับ, ให้อ่อนเปลี้ยไป, พระอาการทรงอยู่เก้าวันสิบวันแล้วซบลง, ประชวนอยู่ประมาณห้าเดือนเสศ, พระอาการกำเริบมากขึ้น, ครั้น ณ วันพฤหัศบดี เดือน ๗ ขึ้นสิบค่ำ, เวลาเช้าสี่โมงเสศสิ้นพระชนม์ ๆ ได้เจ็ดสิบห้าพรรษา.

๏ ณ วันเสารขึ้นห้าค่ำเดือนแปดทุติยาสาธบีจอฉอศกจุลศักราช ๑๒๓๖ ปี, ตรงกับวันที่ ๑๔ เดือนยุไล คฤษตศักราช ๑๘๗๔, หม่อมเจ้าชายในพระเจ้าน้องยาเธอ, พระองค์เจ้าคุณากรรณอนันตนรไชย, ท.จ.,ภ.ม, สิ้นชีพตัดไสย, หม่อมเจ้าคนนี้ได้คลอดเมื่อ ณ วันพฤหัศบดีเดือนแปดแรมแปดค่ำ บีระกาเบญจศก, ศักราช ๑๒๓๕, ตรงกับวันที่ ๑๗ เดือนยุไล, คฤษตศักราช ๑๘๗๓, เปนโรคลมขางแต่กำเนิต, ครั้น ณ วันพุฒเดือนห้าขึ้นสิบสามค่ำบีจอยังเปนเบญจศก จุลศักราช ๑๒๓๕. พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, ทรงพระกรุณาโปรดให้ท้าวสมศักดิ์เนยนอกราชการ, ออกมาผูกข้อมือทำขวัน, แลพระราชทานทองยี่ห้ออันเสงห้าตำลึง, ด้วยเปนธรรมเนียมบ๋ยุบันั้น, ถ้าพระองค์เจ้าองค์ไรมีหม่อมเจ้าออกมาแล้ว, จนภาเข้าไปเผ้าได้จะทรงพระกรุณาโปรดพระราชทานทองสามตำลึงทุก ๆ คน, ก็นี่ทรงพระกรุณาสงสาร, เหนว่าพระองค์เจ้าอุณากรรณสิ้นพระชนม์ชีพเสียแล้ว, หม่อมเจ้าชายนั้นยังไม่ได้เข้าเผ้า, จึงพระราชทานทองเติมอีกสองตำลึงดั่งนี้, ครั้นอยู่มาได้ ๑๑๐ วันตั้งแต่พระองค์เจ้าอุณากรรณสิ้นพระชนม์ชีพแล้ว, โรคที่เปนนั้นไม่คลายจึงกำเริบขึ้น, ครั้นถึงเวลายามเสศในวันนั้นก็สิ้นชีพตัดไสย.

ข่าวมาทาง ตะเลบแครฟ สายไฟฟ้า

ลอนดอนวันที่แปดเดือนยุไล, ที่เมืองฝรั่งเสคมินิสเตอร์เสนาบดี, ขอลาออกจากราชการ, แต่เปรสิเดนต์มากมาขอร้น. ไม่ย่อมรับให้ออกจากราชการ, แล้วมีจดหมายไปถึงเสนาบดีว่า, ท่านคิดจะบำรุงรักษาเมืองฝรั่งเสคให้ครบเจ็ดปี, ตามที่ได้ยอมให้ท่านมีอำนาจ

แครนด์ตุก, กอนสเตนไตน์กับเยเนอราล, รุสเซียสามนายได้มาถึงเมืองอิยันเนอร์, ซึ่งเปนเมืองหลวงกรุงออสเตรีย, ในข่าวว่าท่านจะมาเฝ้าสมเด็จพระเจ้าเอมเปรอ, แลถวายพรในการบี, ซึ่งได้ฉลองในการสงครามที่แรก, ซึ่งออสเตรียมีไชยชำนะ, แก่พวกฮังเคเรียนซึ่งเปนขบถ.

ข่าวเบตเตลด

เมืองเยอรมนีมีข่าวว่า, มีผู้ร้ายขึ้นปล้นเรือนวิเปรเซนเตติฟ, ผู้แทนคอเวอรน์แมนต์ต่างประเทศ, ที่เมืองเบอรลินหลายบ้าน

พระเจ้าอลูกเธอพระองค์ใหญ่, กรอนบีรนซ์กับเทวี, ของท่านซึ่งเปนพระราชอิดาของสมเด็จพระนางเจ้าวิกตอเรียกำหนดจะออกจากกรุงเยอรมนี, มาอยู่ที่เกาะไอล์ออฟไวซ์ต์ของอังกฤษ, ณวันที่หนึ่งเดือนยุไล

ที่เมืองสิงคโปร์ข่าวว่า, คอเวอรน์เนอร์เซอร์แอนดรูกลารด์, ซึ่งได้ออกจากเมืองสิงคโปร์วันที่ ๑๙ เดือนเมล์,ไปตรวจเมืองขึ้นต่าง ๆ นั้น, เดี๋ยวนี้ไปอยู่ที่เมืองบีนัง, จะจัดการให้สำเร็จแล้ว, ต่อสิ้นเดือนนี้ท่านจึงจะกลับมา.

ข่าวมาจากเมืองอาจินในเรว ๆ นี้, ว่ากองทัพพวกดัตซึ่งรักษาเมืองอยู่นั้น, ต้องรบกับพวกนั้น, ต้องระวังอยู่เสมอกำลังก็อ่อนลง. ถ้าจะรักษาเมืองต่อไป, ต้องขอกองทัพเพิ่มเติมไปช่วย, โดยเรวจึงจะได้

ที่เมืองเปอร์เซีย

มีข่าวว่าเปอร์เซียยกกองทัพไปตีเขตรแดนของพวกเติก, แล้วก็จับเอาพวกเติกซึ่งไปมาในเมืองเปอร์เซียขังคุกไว้, เพราะว่าพวกเติกข่มเหงพวกเปอร์เซียซึ่งไปเที่ยวทุดงมาก, คอเวอรน์แมนต์เมืองตุรคี, คิดจะยกกองทัพมารบ, ถ้าเปอร์เซียไม่ยอมตามคำขอของพวกเติกแล้ว, ทางพระราชไมตรีจะเศร้าหมอง

ที่เมืองยี่ปุ่น

มีข่าวว่าเมืองยี่ปุ่นได้ยกกองทัพมาตีเกาะฟอโมซา, ซึ่งขึ้นแก่เมืองจีน, แต่การที่ยกกองทัพมารบนั้น, มารบกับพวกชาวเกาะนั้น, ซึ่งเปนคนชาติร้ายได้ข่มเหงพวกยี่ปุ่นมาก, หาได้รบกับพวกจีนซึ่งอยู่ที่เกาะนั้นไม่ พวกจีนเหล่านั้นมีความยินดีด้วยเปนอันมาก. คอเวอรน์แมนต์จีนก็ได้ให้เรือรบมาดูการที่รบพุ่งกันด้วย, พวกออฟพีเซอร์เรือรบจีน, กับนายทหารยี่ปุ่นก็มีความรักใคร่ชอบภอกันเปนอันมาก, การซึ่งพวกยี่ปุ่นยกกองทัพมารบพวกเกาะฟอโมซาครั้งนี้, คอเวอรน์แมนต์จีนก็ไม่ได้เกี่ยวข้อง, ทางพระราชไมตรีก็ไม่ได้เศร้าหมองทั้งสองฝ่าย

เข้าแพงในเมืองอินเดีย

๑ ในหนังสือพิมพ์อังกฤษ, กล่าวความด้วยเรื่องเข้าแพงในเมืองอินเดีย, ว่าแต่ท่านผู้มีชื่อได้อ้อนวอนขอคอเวอรน์แมนต์ให้ขุดคลองในเมืองมคธราฐ, ซึ่งภาษาอังกฤษเรียกว่าบิฮาร์, ซึ่งขึ้นอยู่ในบังคอลเปรสิเดนซี, ซึ่งเปนที่เข้าแพงเดี๋ยวนี้, ว่าให้ลงทุนสักห้าแสนชั่ง, แล้วราษฎรก็จะทำนาได้ด้วยดี, เข้าก็จะบริบูรณทุกปี, แต่คอเวอรน์แมนต์ไม่ยอมตามคำผู้ขอตั้งนั้น, จึงต้องเสียเงินถึงล้านชั่ง, ในปีเดียวซื้อเข้าเลี้ยงราษฎรซึ่งอดอาหารนั้น ฯะ

อนึ่งที่ในปาร์ลิอเมนต์, คือที่ปฤกษาราชการในเมือง อังกฤษ, ดุกออฟอาร์ไคยส์, ซึ่งเปนเสนาบดีได้ว่าการอินเดียคนเก่า, ได้พูดคำสบีชในเฮาส์ออฟลอร์ด, คือที่ประชุมของเบียร์ขุนนางที่มีตระกูล, ปฤกษาราชการแผ่นดินในคำสบีชนั้น, มีความด้วยเข้าแพงเปนหลายอย่าง, อย่างหนึ่งท่านว่าในเมืองอินเดีย, เดี๋ยวนี้มักเกิดเข้าแพงขาดเสบียงอาหารบ่อย ๆ, ตั้งแต่คฤษตศักราช ๑๘๕๗, คือ ปีมเสงนพศกมาจนถึงคฤษตศักราช ๑๘๕๓, คือ มีรกา เบญจศก, เกิดเข้าแพงถึงสี่ครั้ง, แต่ขั้วในว่าง ๑๖ ปีเท่านั้น, แล้วได้มีขุนนางอังกฤษประชุมปฤกษาสืบเหตุ, แลคิดการที่จะผ่อนให้ความลำบากอันนี้น้อยลง, แต่ในคราวนี้คอเวอรน์แมนต์ได้เหนว่า, คงจะเกิดเข้าแพงอีก, เพราะว่าเดือนแปด, เดือนเก้า, เดือนสิบ, เดือนสิบเอ็ดฝนน้อย, ถึงเข้ายังถูกบริบูรณอยู่ก็ดี,

คอเวอรน์แมนต์จึงได้ปฤกษาในการที่ควรจะจัดการเรื่องนี้ไว้, แลมีผู้ว่าควรคอเวอรน์-แมนต์จะห้ามไม่ให้เรือลูกค้า, บันทุกเข้าไปขายเมืองต่างประเทศให้เอาเข้าไว้ใช้อยู่แต่ในเมืองจึ่งควร, แต่คอเวอรน์แมนต์ไม่เหนด้วยกับผู้ที่ห้ามในการเรื่องนี้, เพราะว่าถ้าจะห้ามก็จะเปนการขัดขวางแก่การค้าขาย, จะเปนที่ลำบากแก่ลูกค้า, แล้วเมืองนั้นการค้าขายคงจะไม่เจริญ, ลูกค้าคงจะน้อย, แล้วลูกค้าเปนผู้เก็บผู้แจกเสบียงอาหาร, แลหาของใช้เข้ามาใช้ต่าง ๆ, แลเปนผู้ทำให้เงินทองบริบูรณเกิดขึ้นในบ้านเมือง, คอเวอรน์แมนต์ได้อาไศรยเปนกำลัง, ดุจดั่งสายโลหิตที่เลี้ยงในกายตัว, ที่เปนคอเวอรน์แมนต์จะรักษาหวงแหนนัก, จึ่งไม่หยากจะห้ามปราม, ทำการสิ่งใดให้เปนที่รังเกียจแก่ลูกค้าประการหนึ่งถ้าเกิดเข้าแพงขึ้นแล้ว, ผู้คนอดอาหารมากตั้งแต่สิบล้านขึ้นไปดั่งนี้, แต่กำลังคอเวอรน์แมนต์จะเปนผู้ซื้อเข้าหาเข้ามาแจกเองไม่ไหว, ต้องอาไศรยกำลังลูกค้าหาเข้ามาขายให้คอเวอรน์แมนต์ ถ้าคอเวอรน์แมนต์ไม่ได้ทำความให้เปนที่รังเกียจแก่ลูกค้าแล้ว, ถึงเข้าจะแพงก็ดี, ลูกค้าจะเอาเข้าเข้ามาขายช่วยกำลังคอเวอรน์แมนต์ ๆ จึ่งไม่ได้ห้าม ไม่ให้ลูกค้าบันทุกเข้าไปขายเมืองต่างประเทศนั้น. อนึ่งการเข้าแพงคราวนี้, ราษฎรที่เปนคนจนขัดสนอนาถาหาเงินซื้อเข้ากินไม่ได้เปนอันมาก คอเวอรน์แมนต์ก็ต้องเปนธุระ, ให้ราษฎรที่อนาถามาทำการหลวงชุดคลองแลทำถนนให้เปนการจ้าง, ภอได้เงินมาซื้อเข้าเลี้ยงชีวิตรตัว, แต่ผู้ที่มีเงินนั้น, คอเวอรน์แมนต์ให้ซื้อของตัวเอง, แลคอเวอรน์แมนต์ได้เอาใจใส่เปนธุระโดยเร็ว, ในการที่จะหาเข้ามาส่งให้ทันคนที่ขัดสนเลี้ยงชีวิตร, แลคอเวอรน์แมนต์ได้หาเรือแลทำทางค้อทางเกวียน, บันทุกเข้ามาส่งให้โดยเร็ว. อนึ่งลูกค้าแต่แรกได้บันทุกเข้าออกไปขายเมืองอื่นนั้น, ทีหลังรู้ว่าเข้าแพงก็ซื้อเข้าที่เมืองอื่นมาขายที่เมืองนั้น, ช่วยกำลังคอเวอรน์แมนต์. ๆ ก็ได้จัดการทุกอย่าง, ที่จะให้ไปมาได้โดยเร็ว, จึ่งได้ผ่อนผันให้เปนขั้นน้อยที่สุด, ก็ซึ่งมีผู้ติเตียนไวยสรอยคอเวอรน์นาเยเนอราลนั้น, ข้าพเจ้าเหน่ว่าควรจะชมท่านเปนอันมาก, เพราะท่านได้คิดการช้างน่าไว้, ตั้งแต่เมื่อเข้ายังไม่แพง, แล้วก็ยังไม่ได้หยุด, ทำการแขงแรงตลอดไป, ข้าพเจ้าไม่หยากจะอวดเลย, การอย่างนี้เปนคุขแต่สิ่งซึ่งเปนประธานในสกลโลกยจะโปรด. แม้นว่าคนจะตายบ้างนั้น, จะติเตียนท่านไวยสรอยไม่ได้, การใหญ่ดั่งนี้ก็เหลือบัญญาแห่งบุคคล ๆ

สุเอซกเนล

๑ คือคลองขุดใหม่ในเมืองไอยคูบโต, ที่ภาษาอังกฤษเรียกว่าอิยิปต์, ซึ่งเปนคลองลัดต่อทเลแดง, กับทเลเมดิเตอร์เรเนียน, ให้กำบั่นใหญ่ในเมืองยุโรปมาค้าขายในทวีปอาเซียได้โดยเรว, เพราะในคราวก่อนนั้น, เรือกำบั่นใบแลเรือกำบั่นไฟ, ต้องเดิรรอบเบกออฟกุดโฮบ, แปลว่าแหลมไวใจดีเปนทางอ้อม, เรือกลไฟเดิรได้ตั้งแต่ยุโรปมาถึงอินเดียในประมาณ ๒ เดือน, แล้วต้องเอาถ่านสิลาบันทุกให้ภอใช้ในตามทาง, ระวางเรือที่เหลืออยู่นั้นบันทุกสินค้าได้น้อยนัก, ทั้งเสียเวลาก็มาก, ถ้าเปนเรือใบเดิรถึงสามเดือนเสศสี่เดือน, จึ่งจะถึงเมืองอินเดีย, แต่เมื่อประมาณ ๒๕ ปีมาแล้ว, มีคนอังกฤษคนหนึ่ง, คิดเหนว่าจะให้เรือกลไฟ, ซึ่งเปนเรือเมล์ส่งหนังสือแต่เมืองกัลกัตตา, ถึงเมืองลอนดอน, ให้เรือเมล์ออกจากเมืองกัลกัตตา, ไปทางทเลแดงเพียงถึงท่าสุเอซ, แล้วขนของขึ้นบนบก, บันทุกต่างบนหลังอูฐไปถึงเมืองอาเลกซันเดอร์, ทางประมาณห้าพันเส้น, ที่เมืองอาเลกซันเดอร์ให้เอาสิ่งของลงกำบั่นไฟอีก, ส่งที่เมืองลอนดอนก็ดี, เมืองฝรั่งเสศก็ดีตั้งนั้น, แต่เมืองกัลกัตตาถึงเมืองลอนดอนทางประมาณเดือนเดียว, เรวกว่าแต่ก่อนสักครึ่งเท่า ครั้นในภายหลังเขาไม่ใช้อูฐ, แต่ได้ทำรถไฟบันทุกสินค้าส่งเมล์ไปมา, แต่ท่าสุเอซถึงเมืองอาเลกซันเดอร์นั้น, ความเรื่องนี้แจ้งอยู่ในหนังสือหม่อมราโชไทยกะต่าย, ว่าด้วยราชทูตออกไปเมืองลอนดอน, ซึ่งได้ลงพิมพ์ไว้ในกรุงเทพหลายปีมาแล้ว, ครั้นในคราวหลังนั้น, มีอินยิเนียนายช่างฝรั่งเสศคนหนึ่ง, ชื่อมองซิเออร์เดอเลศเซบ, คิดเหนว่าการขนของขึ้นบนบก, แล้วเอาลงบันทุกเรือนั้น, เปนที่ลำบากมาก, ควรจะขุดคลองลัดให้เรือกลไฟเดิรไปได้ตลอด, ตั้งแต่ทเลแดงถึงทเลเมดิเตอร์-เรเนียน, แล้วเรือกำบั่นคงจะเดิรได้สดวกไม่ต้องเปนการลำบากขนของขึ้นลง, แต่เมื่อแรกมองซิเออร์เดอเลศเซบ, คิดขึ้นดังนั้นไม่มีผู้เหนชอบด้วยเลย, บางคนว่าขุดไม่ได้ทีเดียว, บางคนว่าขุดแล้วรักษาไม่ได้, ด้วยแผ่นดินอินยิปต์นั้นเปนทเลทราย, เมื่อลมพัดมาทรายก็ไหลไปไหลมาตามลม, แต่เอมเปอเรอนโปลีอนนั้น, ทรงเหนด้วยตามคำมองซิเออร์เดอเลศเซบว่าควรจะทำ, ฝรั่งเสศหลายคนจึ่งได้เรี่ยไรกันลงทุน, แลว่าเจ้าไกโรคือไวยสรอยฤาเคดิบฤาบี้ชชาออฟอิยิบต์ได้ลงทุน, แลเกณฑ์คนไปช่วยด้วย, การลงทุนขุดคลองนั้น.

คิดเบ็ดเสร็จได้ล้านสามแสนเจ็ดหมื่นหกพันชั่ง, จึงได้ลำเร็จ, เรือกำปั่นใหญ่ได้เดิรเสมอ ตั้งแต่ ๕ ปีมาแล้ว, แต่ในปีมีคฤษต์ศักราช ๑๘๗๒, ปีวอกจัตวาศกนั้น, มีเรือชาติอังกฤษเดิร ๖๗๑ ลำ, ฝรั่งเสศแปดสิบลำ, อิตาลี ๖๖ ลำ, ออศเตรีย ๖๑ ลำ, เยอรมนี ๑๖ ลำ, ฮอลลันดา ๑๓ ลำ, โปตุคอล ๑๐ ลำ, กับเรือชาติอื่น ๆ อีกรวมเปน ๑๐๘๓ ลำ, อนึ่งผู้เรี่ยไรการขุดคลองนั้น, ต้องลงทุนมากหยากจะได้กำไรบ้าง, จึ่งเรียกค่าเรือเดิร, ค่าธรรมเนียมแรงนัก, ลูกค้าทั้งหลายจึ่งร้องขอคอเวอรน์แมนต์หลายประเทศ ๆ, จึ่งได้ตั้งราชทูตประชุมปฤกษากันในข้อนั้น, ราชทูตกับมินิศเตอร์เสนาบดีฝ่ายเมืองไกโร, ซึ่งเปนเมืองหลวงของอิยิบต์ แลมินิศเตอเสนาบดีเมืองตุรกี, ซึ่งอิยิบต์เปนเมืองขึ้น, ได้ประชุมปฤกษาตกลงกันตั้งพิกัดใหม่, แต่มองซิเออร์เดอเลศเซบไม่ยอมเรียกพิกัดใหม่. แล้วมองซิเออร์เดอเลศเซบว่าจะบีดห้าง, คือจะบีดคลองเสีย, แต่เจ้าไกโรเพราะซึ่งได้สัญญากับราชทูตไว้แล้วท่านจึ่งให้เรือรบไปลาดตระเวนอยู่ในคลอง, แลให้ทหารขัดตั้งทัพรักษาชายคลอง, ไม่ให้มองซิเออร์เดอเลศเซบบีดคลองได้

ฝ่ายมองซิเออร์เดอเลศเซบ, จึงต้องยอมเรียกค่าธรรมเนียมตามพิกัดใหม่, แต่ได้ออกโปรเตศต์ความเรื่องนี้ยังจะเกิดอีก, แลฝรั่งเสศที่เมืองปารีศหลายคนบ่นว่า, เราได้ลงทุนทำซึ่งจะไม่ยอมให้เรียกเอาค่าธรรมเนียมเดิรเรือ, ขอคืนทุนที่ได้ลงไว้นั้นไม่เปนยุตติธรรม, แลคนซื่อตรงในเมืองอื่น ๆ คงจะเหนด้วยมาก, ถ้าคอเวอรน์แมนต์ต่างประเทศยากจะบังคับ, เรื่องเงินค่าธรรมเนียมเรือเดิรในคลองนั้น, ควรจะซื้อคลองไว้ก่อนจึ่งจะบังคับได้,

แต่นี้จะว่าด้วยพระนามพระเจ้าแผ่นดิน
แลผู้ครองแผ่นดินในทวีปยุโรป แลทวีปอาเซีย
ลำดับต่อดรุโณวาทน่าที่แปดต่อไป

โปรตุคอล

สมเด็จพระเจ้าหลุยส์ที่หนึ่ง, กิงบรมราชาของกรุงโปรตุคอล, ประสูตรวันที่สามสิบเอ็ดเดือน ออกโตเบอร์, คฤษตศักราช ๑๘๓๘, ได้ภานภิภพแทนพระเชษฐาธิราช, ซึ่งไม่มีพระราชโอรศจะสืบวงษ, วันที่สิบเอ็ดเดือนนอแวมเบอร์, คฤษตศักราช ๑๘๖๑, พระชนมายุได้สามสิบหก, เปนปีที่สิบสี่ในราชสมบัติ,

รุศเซีย

สมเด็จพระเจ้าอาเลกซันเดอร์ที่สอง, เอมเปเรอร์ราชาธิราชของกรุงรุศเซีย, ประสูตรวันที่สิบเก้า เดือนเอปรีล คฤษตศักราช ๑๗๑๗, ได้ภานภิภพแทนพระราชบิดา, วันที่สอง เดือนมารช, คฤษตศักราช ๑๗๕๕, พระชนมายุได้ห้าสิบหก เปนปีที่ยี่สิบ, ในราชสมบัติ

สวิแดนด์แอนด์นอระเว

สมเด็จพระเจ้าออศการที่สอง, กิงบรมราชาของกรุงสวิแดนแอนด์นอระเว, ประสูตรวันที่ยี่สิบเอ็ด เดือนยันนุแวรี, คฤษตศักราช ๑๗๒๙, ได้ภานภิภพแทนพระบรมเชษฐาธิราช, ซึ่งไม่มีพระราชโอรส จะสืบวงษ, วันที่สิบแปด เดือนดิเซมเบอร์, คฤษตศักราช ๑๗๗๒, พระชนมายุได้สี่สิบห้า เปนปีที่สามในราชสมบัติ

แซกซอนี

สมเด็จพระเจ้าอาลเบิรต์ที่หนึ่ง, กิงบรมราชาของกรุงแซกซอนี, ประสูตรวันที่ยี่สิบสาม เดือนเอปริล, คฤษตศักราช ๑๗๒๙, ได้ภานภิภพแทนพระราชบิดา, วันที่ยี่สิบเก้า เดือนออกโตเบอร์, คฤษตศักราช ๑๗๗๓, พระชนมายุได้สี่สิบหก เปนปีที่สองในราชสมบัติ

ตุรคีย์

สมเด็จพระเจ้าอับดุลฮามิดข่านสุลตานราชาธิราช, ของตุรคีย์อาณาจักร, ประสูตรวันที่เก้า เดือนเฟบวารี, คฤษตศักราช ๑๗๓๐, ได้ภานภิภพแทนพระบรมเชษฐาธิราช, วันที่สิบห้า เดือนยูน คฤษตศักราช ๑๗๖๑, พระชนมายุได้สี่สิบสี่ เปนปีที่สิบสี่ในราชสมบัติ

เวอร์เตมเบิร์ค

สมเด็จพระเจ้าการ์ลที่หนึ่ง, กิงบรมราชาของกรุงเวอร์เตมเบิร์ค, ประสูตรวันที่หก เดือนมารช, คฤษตศักราช ๑๗๒๓, ได้ผ่านภิภพแทนพระราชบิดา วันที่สิบห้า, คฤษตศักราช ๑๗๖๔, พระชนมายุได้ห้าสิบเอ็ด เปนปีที่สิบเอ็ดในราชสมบัติ

ฝรั่งเศส

มาชานมักมาฮอนดุกออฟมักเคนตา, เปรสิเดนต์หัวหน้าประธานาธิบดี, ของลิบั๊บลิกฝรั่งเศส, เกิดวันที่สิบสาม เดือนยุไล, คฤษตศักราช ๑๘๐๘, ได้รับตำแหน่งยศเปรสิเดนต์ วันที่ยี่สิบสี่ เดือนเม, คฤษตศักราช ๑๘๗๓ อายุได้หกสิบเจ็ด, ว่าราชการได้สองปี.

สเปน

อิมีลิโอกาศเตลา, เปรสิเดนต์หัวหน้า ประรามาธิบดี, ของเคาน์ซิลเมืองสเปน, เกิดเมื่อคฤษตศักราช ๑๘๓๒, ได้รับตำแหน่งยศเป็นเปรสิเดนต์, วันที่เจ็ด เดือนเสพเตมเบอร์, คฤษตศักราช ๑๘๗๓, อายุได้หกสิบเจ็ด, ว่าราชการได้สองปี

จะว่าด้วยนามพระเจ้าแผ่นดินในทวีปอาเซียในบั๊ตยุบันนี้

สยาม

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, สมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ พระจุลจอมเกล้าเจ้าแผ่นดินสยาม, เป็นพระเจ้าแผ่นดินในรัชกาลที่ห้า, ในพระบรมวงษ ซึ่งได้ประดิศฐาน, แลดำรงค์กรุงรัตนโกสินทรมหินทรายุทยา ณะประเทศบางกอก, เป็นพระบรมราชธานีมหานคร ใหญ่ทั้งสยามเหนือสยามใต้, แลเป็นบรมราชาธิราชแก่ประเทศที่ใกล้เคียง, คือลาวเฉียง ลาวกาวเกรี่ยง มาลายู, แลอื่น ๆ ฯลฯ สมภพณวันที่ยี่สิบเอ็ด เดือนเสพเตมเบอร์, คฤษตศักราช ๑๘๕๓, พระบรมราชวงษานุวงษ, แลท่านเสนาบดีข้าราชการทั้งปวง, พร้อมกันโวตถวายให้พระองค์สืบราชอิศยศ, แทนพระบรมชนกนารถ, ณ วันที่หนึ่ง เดือนออกโตเบอร์, คฤษตศักราช ๑๘๖๘ ได้บรมราชภิเศกวันที่สิบเอ็ด เดือนนอแวมเบอร์, คฤษตศักราช ๑๘๖๘, โดยวิเยนชี, ได้ละราชสมบัติออก ทรงผนวช, วันที่ยี่สิบหก เดือนเสพเตมเบอร์, คฤษตศักราช ๑๘๗๓, ได้บรมราชาภิเศกครั้งที่สอง, รับราชสมบัติเต็มอำนาจ มีพระชนมายุบริบูณ, เช่นภาษาอังกฤษเรียกว่าดิเกล่ออฟเอจย์, วันที่สิบหก เดือนโนแวมเบอร์, คฤษตศักราช ๑๘๗๓, พระชนมายุได้ยี่สิบสอง เป็นที่เจ็ดในราชสมบัติ

พม่า

สมเด็จพระเจ้าเมงดวงเมง, พระเจ้าช้างฉัตรทันต์, ซึ่งเป็นเจ้าของช้างทั้งหลาย, แลพระเจ้าช้างเผือกเป็นเจ้าของแร่ทองคำ แร่เงิน แร่ทับทิม แร่อำพัน แร่หยก, เป็นเจ้าเป็นใหญ่แก่ชมพูทวีป, แลเอมไปร์ราชาธิราชอาณาจักร แลประเทศต่าง ๆ, ซึ่งมีเจ้าผู้ครอง, ได้นั่งเสวตรฉัตร แลเป็นผู้บำรุงพระสาศนา, เป็นพระเจ้าแผ่นดิน สืบเนื่องมาจากพระอาทิตย, เป็นเจ้าชีวิตร, เป็นพระเจ้าทรงธรรม, ซึ่งได้รับนามยศตามภาษาบาฬีว่า, เป็นผู้สว่างไนไตรยโลกย, แลเป็นราชาธิราชของอาณาเขตร, ที่จะคณานับไม่ได้, แลเป็นพระสัพพัญญูรู้จบทุกประการ, ฯลฯ **ประสูตรในปีมีคฤษตศักราช ๑๘๓๓**, ได้ภานภิภพโดย **เนรเทศพระบรมเชษฐาธิราช** จากราชสมบัติ, พระชนมายุได้หกสิบเอ็ดปี **เป็นปีที่** ยี่สิบสามในราชสมบัติ

จีน

สมเด็จพระเจ้าทองเจฮ่องเต้, แต่ก่อนทรงพระนามว่ากีเซียง, เอมเปเรอราชาธิราชของจีนอาณาจักร, **เป็นพระเจ้าแผ่นดินที่แปดของบรมวงษตาฉิงพวกตาต, ซึ่งได้ผลัดวงษเหมง ของพวกจีน, ในปีมีคฤษตศักราช ๑๖๔๔**, ประสูตรวันที่ยี่สิบเจ็ดเดือนเอปริน, คฤษตศักราช ๑๘๕๖, ได้ภานภิภพแทนพระราชบิดา, วันที่ยี่สิบสองเดือนออเกิศต์, คฤษตศักราช ๑๘๖๑, โดยริเยนซีได้รับอำนาจเต็ม, มีพระชนมายุบริบูรณ, ซึ่งภาษาอังกฤษเรียกว่า, ดิแกลร์ออฟเอดย์ ไม่ต้องมีริเยนต์, ณ วันที่ยี่สิบสาม เดือนเฟปปรูแวรี, คฤษตศักราช ๑๘๗๓, พระชนมายุได้สิบแปด เป็นปีที่สิบสี่ในราชสมบัติ

ยี่ปุ่น

สมเด็จพระเจ้ามักชูหิโตมิกาโด, ราชาธิราชของกรุงยี่ปุ่น, ประสูตร ณ วันที่ยี่สิบสอง เดือนเสปเตมเบอร์, คฤษตศักราช ๑๘๕๒, ภานภิภพแทนพระราชบิดา, ในปีมีคฤษตศักราช ๑๘๖๗, ได้ทรงเปลี่ยนคอลสติตูชัน, กฎหมายธรรมเนียมราชการแผ่นดินตามอย่างยุโรป, เลิกอำนาจไตคูน, ซึ่งเป็นเจ้าได้ว่าราชการแผ่นดิน, แลคอโมศเจ้าประเทศราช, ซึ่งมีอำนาจเต็มในอาณาเขตรของตนเสียหมด, มีอำนาจแต่พระองค์เดียว, ในปีมีคฤษตศักราช ๑๘๖๙, พระชนมายุได้ยี่สิบสาม เป็นปีที่แปดในราชสมบัติ

เปอร์เซีย

สมเด็จพระเจ้านัศรเอดดินชาอินชาราชาธิราชของกรุงเปอร์เซีย, ประสูตรวันที่ สี่ เดือนเสฟเตมเบอร์, คฤษตศักราช ๑๘๒๙, ได้ภานภิภพแทนพระราชบิดา, วันที่สิบ เดือนเสฟเตมเบอร์, คฤษตศักราช ๑๘๔๘, พระชนมายุได้สี่สิบห้า เปนบีที่สี่สิบเจ็ดในราชสมบัติ

นิทานโบราณว่าด้วยราชสีห์กับช้าง

๏ กาลวันหนึ่ง, ยังมีราชสีห์อยู่ตัวหนึ่ง, อยู่ในถ้ำอันใหญ่. ก็หากินของตัว, แลหาของที่ถ้ำอื่น ๆ มาใส่ที่ถ้ำของตัว, แลเขาดีมีความซื่อสัจ, คิดแต่จะให้ถ้ำของเขาเจริญดี, แลคบพวกพ้อง, แลคิดจะให้เปนสามีเปนต้น, แลเพื่อสัตวอื่น ๆ จะมาอยู่ในถ้ำนั้นต่อไป, ภายน่าจะได้เปนที่ชื่อเสียงปรากฏให้สัตวนั้นทั้งปวงจึงคิดให้ดีด้วยเขาไม่โง่, แลสัตวจะได้สรรเสริญราชสีห์ตัวนั้น, แลเขาได้ไปเที่ยวดูในถ้ำนั้น, เพื่อจะได้หมดจดให้เจริญขึ้น, ก็มาเวลาวันหนึ่ง, เขาได้เดิรไปเที่ยวตรวจถ้ำของเขา ๆ ก็ได้พบช้างเข้าตัวหนึ่ง (ที่เจ้าของเขาปล่อยไปแล้ว, ด้วยช้างนั้นแก่แล้ว, เหนว่าจะใช้การไม่ได้เขาจึงปล่อยไป, แลเขาได้ใช้มานานแล้ว, เขาจึ่งคิดถึงบุญคุณของช้าง, ที่เขาได้ใช้มานาน, เขาจึงปล่อยให้ไปตามใจไม่ขัดขวาง ครั้นช้างได้ไปก็ดีใจ, จึ่งไปในถ้ำที่ราชสีห์อยู่, เหนถ้ำนั้นใหญ่กว้าง แลสอาดภอควรเราจะอยู่ได้, ไม่ต้องทำอะไรต่อไป, แล้วเขาเข้าไปอยู่ในถ้ำแห่งหนึ่ง) ครั้นราชสีห์ไปปะเข้า แล้วราชสีห์จึ่งรู้แน่ว่าคงจะสู้เราไม่ได้เปนแน่แล้ว, ราชสีห์จึ่งเข้าไป ครั้นช้างเหนราชสีห์เข้าก็โกรธ, หารู้ว่าราชสีห์ทำถ้ำไม่, แลหมายว่าตัวใหญ่โตราชสีห์คงสู้ไม่ได้, จึ่งเอาอำนาจของตัวเข้าพูดกับราชสีห์, ว่าท่านเอ๋ยทำไมจึ่งได้เข้ามาในถ้ำของเรา, ที่เราได้มาอยู่ในนี้, แลท่านเหนว่าถ้ำนี้ไม่โสโครก, แลเรียบร้อยดีไม่ต้องทำอะไร, ท่านจะมาแย่งเราอย่างไรได้, ท่านกลัวท่านจงออกไปเสียจากถ้ำนี้ให้พ้นเถิด ราชสีห์จึงตอบว่าทำไมเราได้มาอยู่แต่เดิม, แลเราได้รักษาทำถ้ำนี้มาช้านานแล้ว, เราได้ออกไปเที่ยวตรวจทำถ้ำของเราอยู่เสมอ, ภอเราเดิรมาวันนี้มาปะท่านเข้าวันนี้, ท่านจะมาไล่เราดั่งนี้จะได้ฤๅ, เราไม่กลัว

ท่านตอก, เราก็ได้เปนราชสีห์เบื่นใหญ่ในสัตว์ทั้งปวง, ท่านมาตูหมิ่นเรานัก, ท่านจงไปเสียจากถ้ำของเรา,ๆ ไม่ชอบใจให้มีสองคนอยู่ในถ้ำนี้, เราจะได้รักษาผู้เดียว. ครั้นช้างได้ฟังดั่งนั้น, จึงพูดว่าท่านมาดูถูกเรานัก, เราโตกว่าท่านมากนัก, ว่าแล้วก็ว่า. ท่านมีอำนาจมีฤทธิอย่างไร, ท่านทำอะไรได้, เราฤาเราให้คนใช้ได้, เราได้ให้เขาขี่เราทำงานการได้สาระพัด, ก็ท่านทำอะไรได้. ราชสีห์จึงหัวเราะแล้วว่า, ท่านเอ๋ยท่านนี้โง่นัก, ยังจะแค่นมาอวดวิชา, ถึงมีวิชาก็จริง, มีแต่วิชาให้เขาใช้มันจะใช้ได้ฤๅ, เราฤาเราไม่ได้ให้เขาใช้, เรามีบุญญาเราก็ได้ทำนุบำรุงถ้ำของเราให้เจริญดี, เราจะได้อยู่ให้สบายไปภายน่า, แลเราคิดว่าจะให้คนรักเรา, ก็เพราะบุญญาความดีของเรา, ไม่ได้ให้เขาใช้, ให้คนเขาชอบไม่ต้องเหนื่อยเปล่า. ครั้นช้างได้ยินดั่งนั้น, ก็ยิ่งมีความโกรธมากขึ้นจึงว่า, ท่านอย่าพูดวุ่นวายไป, มาแผดเสียงกันใครจะดังมีอำนาจกว่ากัน, ถ้าดังกว่าใครคนนั้นอย่าอยู่ในถ้ำ (ที่เขาพูดนี้เพราะความโง่ของเขา, หมายว่าตัวโต) จึงร้องแผดเสียงด้วยเตมกำลังของตัวจนคอจะแตกก็หาสู้ดังไม่, แล้วราชสีห์จึงร้องแผดเสียงขึ้นบ้าง, เสียงนั้นดั่งมากกว่าช้าง, (ด้วยเปนราชสีห์) ช้างก็ตกใจกลัวตัวจึงวิ่งหนีไปในบ่าด้วยความกลัวแลความละอาย, แล้วราชสีห์ก็กลับไปที่อยู่ของตน จะกล่าวถึงช้างไปอยู่ในบ่า, สั้นกลัวแล้วจึงคิดขึ้นมาได้, ว่าเราจะกลัวทำไมไม่ต้องการ, แล้วก็กลับไปอยู่ที่ในถ้ำอย่างเดิม. ภอราชสีห์ไปเที่ยวตรวจในถ้ำก็ไปปะช้างเข้าอีก, ก็ทุมเถียงกันกับราชสีห์, ๆ ก็แผดเสียง. ช้างก็วิ่งหนีไปอีกอย่างนั้น, ถึงสองหนสามหน, (ก็เพราะความโง่หยากได้ถ้ำนั้น, แลคิดว่าตัวโตร่ำไปมีแต่ยศเปนที่ยิ่ง,) วันหนึ่งเขาคิดขึ้นมาได้, ว่าเราจะนิ่งอยู่ทำไม, นายเราก็มีนาย, ถึงเขาใช้เราไม่ได้ก็เอาเถิด, เขาคงคิดถึงบุญคุณเราที่เขาใช้มั่งดอก, จำเราจะไปอ้อนวอนนายเรา, ให้ไปช่วยไล่ราชสีห์ให้ไปเสียจากถ้ำ, ถ้านายเราชวนพวกพ้องไปไล่ราชสีห์,ๆ ก็คงกลัว, เราคงจะอยู่ในถ้ำได้สบายเปนแน่. ครั้นคิดแล้วจึงไปบอกกับนายว่า, นายช่วยไปไล่ราชสีห์เสียทีเถิด, ฉันไปอยู่ในถ้ำราชสีห์เขาไปไล่ฉัน, ฉันอยู่ไม่ได้ก็ต้องมาบอกนาย, ขอให้นายช่วยภากันไปไล่ราชสีห์ให้ฉันอยู่ได้สบายเถิด, ว่าแล้วก็ออกมาจากนาย, ครั้นนายได้ทราบแล้วก็มีความสงสาร, จึงคิดว่าจำเราจะไม่ชวนเพื่อนของเราให้ไปช่วยไล่ราชสีห์เสียเหนจะดี, ด้วยช้างนี้มีคุณกับเรา

มาก, ว่าแล้วก็ไปชวนพวกพ้องที่รู้จักกันเปนอันมาก. เล่าความที่ข้างมาบอกทุกประการ, แล้วคนเหล่านั้นจึงว่า, ไม่ใช่ธระของเรา, แลไปเผื่อราชสีห์แผดเสียงเอาเรา,ๆ ก็จะมิตายเสียฤๅ. ครั้นนายช้างได้ยินดั่งนั้นแล้ว, ก็มาคิดว่าราชสีห์ทำไมใครได้, มารังแกช้างของเราเปล่าๆ, เปนไรก็เปนไป, เราก็จะไปคนเดียว, ว่าแล้วก็เดิรไปในถ้ำ, ที่ราชสีห์อยู่นั้น, ก็ไปกับช้างขี่ช้างนั้นไป. ครั้นปะราชสีห์เข้า, ราชสีห์เหนคนเข้าก็แผดเสียงอันดั่ง, นายช้างบนหลังช้างก็หูแตกตกช้างตาย, ครั้นช้างเหนนายตายก็เสียใจเปนอันมาก, แล้วแลวิ่งหนีไปยังบ่ำที่ตัวอยู่แล้ว, จึงมาคิดว่า, ไหนๆ นายเราก็สู้ไม่ได้, จำเราจะไปบอกช้างทั้งปวง, ให้ไปช่วยรบฆ่าราชสีห์, เราก็จะอยู่ได้โดยสบาย, คิดแล้วก็ไปบอกช้างทั้งปวงว่าให้ช่วยกันฆ่าราชสีห์ให้ตายเสียทีเถิด, เราจะได้อยู่ในถ้ำให้สบาย, ถ้าเราได้เราจะแทนคุณท่าน, ว่าแล้วก็ภากันมายังถ้ำราชสีห์.ๆ เหนช้างมาเปนอันมาก, จึงคิดเหนว่ามามากนัก, เหนจะเหลือกำลัง. ราชสีห์จึงร้องเรียกพวกราชสีห์ทั้งปวงๆ ก็วิ่งมาเปนอันมาก, ต่างคนต่างเหนกันเข้า, ก็มีความโกรธเปนอันมาก, ก็เข้าสู้รบกันเปนสามารถช้างเหนจะสู้ราชสีห์ไม่ได้, ด้วยมีกำลังกว่าก็วิ่งหนีไปหมด. ยังเหลือแต่ช้างตัวเก่าอยู่ตัวเดียว, (ด้วยความทฤฐิมานะอันกล้า, แลความโง่เปนประมาณ,) ราชสีห์เหล่านั้น, ก็ฆ่าช้างนั้นตาย ราชสีห์ตัวนั้นก็อยู่สบาย, ไม่มีใครมารบกวนต่อไปอีกเลย. ฯะ

๏ (คำเปรียบว่าความโง่, แลคิดปราฐนาร้าย, ไม่รู้จักว่าจะสู้เขาได้ฤามิได้, คอยแต่จะทำยคว่าตัวใหญ่ไม่ได้, ต้องดูอำนาจเปนต้นจึงจะได้. ฯะ

๏ ยังมีคนชราคนหนึ่ง, อยู่มากับชายหนุ่มผู้หนึ่ง, ซึ่งเปนญาติแก่กัน, ครั้นอยู่มาวันหนึ่ง, คนชราผู้นั้นไปเที่ยวในตลาด, เหนผลเงาะแรกมีมาในท้องตลาด, ก็หยากจะใคร่ซื้อไปกิน, จึงเดิรเข้าไปถามผู้ขายเงาะนั้นว่า, เท่าไรต่อเพื่อง (เพราะแกเปนคนหูหนวกมักภอใจพูดเสียงดัง, จึงได้ใช้หนังสือตัวโตไว้เปนที่สังเกต,) เจ้าของเงาะจึงบอกว่าสิบผลต่อเพื่อง คนชราผู้นั้นก็เอาเงินสลึงให้แก่เจ้าของเงาะนั้นสลึงหนึ่ง, แล้วก็รับเอาเงาะนั้นมา, ครั้นเดิรมาใกล้บ้านก็คิดว่า, เราจะเอาเงาะนี้ขึ้นไปบนเรือน, ก็จะต้องแบ่งให้แก่หลานเสียบ้าง, เหนเราจะกินไม่อิ่ม, เราจะเอาเงาะนี้ข่อนเสียบ้าง, จะเอาขึ้นไปแต่ห้าผล, แล้วเราจะเข้ากินด้วย, ถ้าหมดแล้วก็แล้วกัน, คิดดั่งนั้นแล้วจึงเอาเงาะนั้นไป

ซ่อนไว้ในครกตำเข้าสิบห้าผล, เอาขึ้นไปให้หลานแต่ห้าผล, เมื่อเวลาคนขราเดิรถือเงาะมานั้น, หลานแลดูอยู่, ครั้นเหนตาเอาเงาะไปซ่อนไว้ในใต้ครกก็มิได้ว่าประการใด, ครั้นตาเอาเงาะมาให้, หลานจึ่งถามว่า, ตาได้เงาะมาเท่านี้ฤๅ. ตาได้ฟังหลานถามก็ตกใจ, จึ่งคิดจะบอกจริงให้แก่หลาน, แต่ยังหักความเสียดายไม่ลง, จึ่งทำเปนไม่ได้ยิน, แล้วกลับถามหลานว่า, อาไรหาหลานจึ่งพูดว่า, ธรรมเนียมในบ้านเมืองทุกวันนี้เขาจะเอาจริงกันหมดแล้ว, การที่เหลวๆ ไหลๆ เขาไม่ใช้กันเลย, ตาจะมาหวงกินอยู่อย่างนี้ไม่ควร. ครั้นตาเหนหลานว่าสิ่งนั้น, จึ่งคิดว่า, เขารู้เท่าเอาแต่ครึ่ง, ถ้ารู้ไม่ถึงจึ่งจะเอาให้เตม, คิดดั่งนั้นแล้ว, ก็ลงไปเอาเงาะมาให้แก่หลานอีกห้าผล, แล้วจึ่งพูดว่า, ตั้งแต่ข้าแก่ตัวลงนี้, หูก็หนวก, ตาก็มัว, หลงก็หลง, ผิดปรกตินับอาไรก็ไม่ใคร่จะถ้วน, เจ้าอย่าถือโทษเราเลย, เราไม่แกล้งจะแบ่งให้เองน้อยดอก, เพราะข้านับผิดไป.

นิทานสองเรื่องนี้ของท่านขุนศรีทนนไชย.

คำโคลงแลบทกลอนต่าง ๆ

ทำผิดกุกลับได้ พันวากก็ดี
ทำชอบเสมอภูผา เขตรขั้น
อย่าคิดจิตรสัญญา หลีกลับอยู่แฮ
ผิดชอบที่ทำนั้น หากให้คนเหน
พวกพ้องผิดเท่าช้าง งำเงา
พวกอื่นผิดเท่าเหา หากรู้
โทษตนเท่าภูเขา คิดบิดไว้เฮย
โทษท่านเท่าถ้อยสู้ ส่งให้เหนสูง
สกูลส่อชาติให้ เหนการ
กล่าวมโนโอพาน แช่มช้อย
มาระยาตรส่อสันดาน เหนสาวาใจนา
หวานสิ้นดุจทาอ้อย กล่าวถ้อยเจริญผล

บทกลอนเพชมงกุฎ

ร่าย ๏ ศรีสุดาสุดสวาสดิ์, ไท้อิราชกระษัตรา, หวังกรีธารมเยศ, เด็ดโกเมทกุสุมา, ทำปฤษนาแนะให้, แกว่งดอกไม้เลอเศียร, เวียนรอบเสร็จสับ, เอาบุษบันมาทับ, กับอุระเชยชิด, แล้วจุมพิตวบุบผา, ทัดกรรณาแห่งนาง, ชำเลืองหางเนตรค้อนสท้อนฤไทยถวิล, แล้วเทพินทรลีลาษ, ขึ้นสู่ราชอดทอง, สนมนองแห่ห้อม, ล้อมเสด็จโดยขบวน, นางรัญจวนจ่อท้าว, อกผะเผ่าเพียงทอง, แหวกม่านมองเหลียวหลัง, จนถึงวังเวียงราช, ขึ้นสู่ปราสาทกระมนเศร้า, เพราะเสน่ห์กลุ้มเร้า, เร่งร้อนภายใน. ฯะ

กาพย ๏ ครั้นนางไคลคลาศแคล้ว, พระปลุกพี่เลี้ยงแล้ว, เล่าสั้นสุดความ. ฯะ

๏ พี่เอยนางงามแท้, น้องใคร่ได้นางแล้, เสน่ห์นั้นสุดหวัง. ฯะ

ร่าย ๏ พี่เลี้ยงพังภูวนารถ, ยอกรอภิวาทบังคม, อย่าปรารมเลยณพ่อ, นางก็ต่อปฤษนา, เสน่หาแห่งท่านไท้, ข้าพลันได้โดยกล, ซึ่งบอกยุบลบัณหา, เอาบุษบาเวียนเศียร, บอกมณเฑียรแห่งหัน, ว่าเจ็ดชั้นปราสาท, ซึ่งบุบผะชาติทัดกรรณ, บอกสำคัญนามเมือง, ชื่อกรรณเรืองบุรี, ซึ่งเทพีย้ำบุบผา, แนะมารดาบิตุรงค์, พระองค์ชื่อท้าวทันตราช, ซึ่งเอาบุบผะชาติชุมพิตร, นางใคร่ชิดชมท้าว, อันดอกไม้บันทับ, กับอุราแนบเนื้อ, คือใคร่ร่วมรสเกี้อ, กับท้าวศุขรมย ฯะ

กาพย ๏ พระนิยมคำพี่เลี้ยง, ดั่งได้นุชเนื้อเกลี้ยง, แนบเคล้าคลึงชม. ฯะ

๏ พี่เอยฉันใดจักได้. วานพี่ช่วยชักให้, ร่วมน้องตุจปอง, ฯะ

๏ อ้าพระทองอย่าเศร้า. เชิญพระแปรองค์เจ้า, เช่น เชื้อพราหมณา ฯะ

ขอแจ้งความให้ทราบทั่วกัน

๏ ขอแจ้งความมายังท่านทั้งหลาย, ผู้ซึ่งจะรับหนังสือตรุโณวาทนี้, ให้ทราบทั่วกัน, ด้วยหนังสือตรุโณวาทที่ทำเดี๋ยวนี้ช้ากว่าแต่ก่อน, ด้วยผู้ที่ท่านจะช่วยส่งข่าวนั้น, ท่านไม่ใคร่จะส่งมาโดยเรว, การจึงต้องช้าไป, แต่นี้ขอท่านทั้งปวงที่สัญญาว่าจะให้คนมารับนั้น, จงให้คนมารับตั้งแต่เวลาบ่ายสามโมงแล้วไป, ที่ข้าพเจ้าจะให้คนไปส่งนั้น, ตามแต่เวลาที่การจะแล้ว, แต่ก่อนข้าพเจ้ามิได้มีที่สัญญาเวลาให้ผู้มารับ, ผู้ซึ่งจะมารับก็มา, การแล้วทันบ้างไม่แล้วบ้าง, ข้าพเจ้าต้องขอโทษท่านผู้มารับแทบทุกครั้ง, ต่อไปนี้ท่านผู้ใดจะให้คนมารับ, จงให้คนมาตามเวลาที่บอกไว้นั้นเทอญ. ฯะ

หนังสือดรุโณวาท

๑ ขอแจ้งความให้ทราบทั่วกัน, ด้วยหนังสือดรุโณวาทนี้, ข้าพเจ้าได้จัดการหวังจะให้เรียบร้อย, ก็ยังไม่เรียบร้อยเปนปรกติลงได้, บัดนี้ข้าพเจ้าคิดเหนว่า, หนังสือดรุโณวาทที่ออกไปทุก ๆ วันนี้, ข้าพเจ้าได้เอาข่าวต่าง ๆ มาลงในหนังสือดรุโณวาทแล้วออกไปทุกคราวออก, มีข่าวดังที่ลงมาแล้วนี้, บางแห่งท่านผู้ที่ได้ออกเงินซื้อไปก็จะชอบ, บางแห่งก็จะไม่ชอบ, เพราะหนังสือที่ออกไปนี้, ข้าพเจ้าได้จัดข่าวทั้งปวงมาใส่เปนการเดา ๆ, ที่ออกไปก็ไม่ถูกตามความประสงค์ของท่านผู้ซึ่งจะรับ, การที่เปนประโยชน์แก่ท่านก็น้อยลง, ท่านผู้รับทั้งปวงก็ควรที่จะเสียดายเงินเปนอันมาก, ข้าพเจ้าขอกำนับมายังท่านทั้งปวง, ผู้ซึ่งได้ออกเงินซื้อหนังสือนี้, ขอท่านทั้งปวงจงได้ช่วยข้าพเจ้า, จัดการทำหนังสือนี้ให้เรียบร้อย, คือช่วยติเตียนในหนังสือดรุโณวาทที่ซื้อไม่เปนประโยชน์, ที่ท่านทั้งหลายไม่ภอใจฟัง, เพราะเปนการไม่เปนที่ชอบใจของท่าน, แลขอให้ช่วยตักเตือนข้าพเจ้า, ให้หาสิ่งที่เปนประโยชน์, ที่ท่านทั้งปวงปรารถนาจะฟัง, แลประสงค์จะให้เปนที่สืบสอนของคนต่อไปในภายน่า, แลท่านทั้งปวงได้เห็นนิทานใดที่ดี, มีประโยชน์ควรจะสืบสอนชนทั้งปวงได้แล้ว, จงส่งมาให้ข้าพเจ้าลงพิมพ์ในดรุโณวาท, จะได้เปนที่สืบสอนแก่ชนทั้งปวงไปภายน่า, ถ้าการที่จะจัดนี้เรียบร้อยลงได้แล้ว, คุณ-ประโยชน์ก็จะมีแก่ทั้งปวงผู้ซึ่งช่วยจัดการนี้เปนอันมาก, ถ้าการที่จะจัดให้เรียบร้อยนี้ไม่สำเร็จลงได้แล้ว ท่านผู้รับแลตัวข้าพเจ้าก็เปนที่เสียใจ, เพราะท่านผู้รับท่านก็ได้ออกเงินซื้อ, ด้วยหวังจะทราบการต่าง ๆ แลหวังจะให้เปนคุณประโยชน์แก่ชนทั้งปวงต่อไปภายน่า, การก็มิได้สมปราฐนา, ก็จะเปนที่เสียใจของท่านผู้ซื้อ, ตัวข้าพเจ้าก็เปนผู้ได้อุส่าห์จัดการเรื่องนี้ขึ้น, ก็หวังจะให้เปนประโยชน์การก็หาเปนประโยชน์ไม่, ข้าพเจ้าก็จะเปนที่เสียใจเปนอันมาก, ขอท่านผู้รับจงเหนแก่สิ่งที่เปนประโยชน์ในแผ่นดิน, จงช่วยจัดการนี้ให้สำเร็จด้วยเทอญ ฯ

ข่าวราชการ

๏ ณ วันพุฒเดือนแปด อุตราสาท แรมค่ำหนึ่ง, เวลาย่ำรุ่งแล้วพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จทรงรถพระที่นั่ง, เสด็จทางสถลมารค, ทอดพระเนตรสวนน่าวังสราญรมย์, เสด็จทรงพระราชดำเนิรทอดพระเนตรต้นไม้ต่าง ๆ ในสวน, แล้วเสด็จขึ้นทรงรถพระที่นั่งมาประทับน่าวัดราชประดิษฐ์เสด็จขึ้นบนพระอุโบสถ, ทรงจุดเทียรพรรษาถวายพุ่มกับพระธรรมวโรดม, ถานานุกรมอันดับรวม ๒๕ องค์, พระสงฆ์ถวายยถาสัพพี, เพลา ๓ โมงเช้าเสด็จกลับพระบรมมหาราชวัง, เพลา ๕ โมงเช้าเสด็จออกพระที่นั่งอมรินทรวินิจไฉย, ทรงเลี้ยงพระสงฆ์, ทรงจุดเทียรเครื่องทองน้อย, ทรงนมัศการพระบรมอัฐิ พระอัฐิ ทรงทอดผ้าจาฤกพระนามสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, ซึ่งเสด็จล่วงลับไปแล้วนั้น, กับทั้งพระประยูรวงษซึ่งทรงสกุลอันใหญ่ยิ่ง, อันสมควรซึ่งจะทรงประดิษฐานอยู่บนพระที่นั่งเสวตรฉัตร, อีกทั้งพระอัฐิซึ่งเปนอันดับตั้งต่ำลงมา, พระราชาคณถานานุกรมถวายสดับกรณแล้วเสร็จ, เสด็จทรงพระราชยาน, ไปประทับเกยวัดพระศรีรัตนศาศดารามด้านตวันตก, แล้วเสด็จพระราชดำเนิรขึ้นพระอุโบสถ, ทรงเปลื้องเครื่องพระพุทธรัตนบัติมากรณตามอย่างธรรมเนียม, เข้าวสันตฤดู, ครั้นทรงเปลื้องเครื่องแล้ว, พระครูราชพิธีจุดเทียรให้แว่น, เจ้าพนักงานก็ประโคมมหรทึกแตรสังข์พิณพาทย์, แล้วเสด็จกลับขึ้นข้างใน, เวลาบ่าย ๕ โมงเสศ, เสด็จทรงพระที่นั่งรถ, เสด็จทางสถลมารคประทับวัดพระเชตุพล, เสด็จทรงพระราชดำเนิรขึ้นบนพระอุโบสถ, ทรงจุดเทียรพรรษาทรงถวายพุ่มพระพุทธปติมากรณ, แล้วเสด็จพระราชดำเนิรไปวิหารพระพุทธมารวิไชย, แล้วเสด็จพระราชดำเนิน, ไปที่วิหารพระพุทธชิณราชวโรวาทบรมจักร, แล้วเสด็จไปที่พระวิหารพระพุทธชิณศรีมณีนารถ, แล้วพระราชทานเทียรให้พระเจ้าน้องยาเธอ, พระองค์เจ้าดิษวรากุมาร, ไปจุดบูชาที่วิหารพระบำเลไลย, แล้วเสด็จไปทรงนมัศการพระเจดีย ๔ องค์, แล้วเสด็จไปทรงจุดเทียรพรรษาที่วิหารพระพุทธไสยาศน์, แล้วเสด็จพระราชดำเนิรไปที่ตำหนัก, พระเจ้าบรมวงษเธอกรมสมเด็จพระปรมานุชิต, ซึ่งเปนใหญ่ในราชตระกูลฝ่ายข้างบรรพชิต, ทรงนมัศการพระอัฐิตามราชประเพณีย์, แล้วทรงถวายพุ่มสมเด็จพระวรวรณรัตนซึ่งเปนอธิบดีในพระอาราม, แล้วเสด็จกลับพระบรมมหาราชวัง, ฯ

๏ ณ วันพฤหัสบดีเดือนแปดอุตสาขแรมสองค่ำ เวลาโมงเช้าเสด็จทรงพระที่นั่งรถ, เสด็จไปประทับสรวญน่าวังสราญรมย์, ทรงพระราชดำเนิรทอดพระเนตรต้นไม้, แล้วเสด็จทรงพระที่นั่งรถมาประทับวัดราชบพิต, ทรงพระราชดำเนิรขึ้นพระอุโบสถ, ทรงจุดเทียรนมัศการถวายพุ่มพระพุทธปติมากรณ, แล้วถวายพุ่มหม่อมเจ้าพระอรุณนิภาคณากรณ, หม่อมเจ้าพระศักดิ์ศรี, ถานานุกรมอันดับรวม ๓๓ องค์, ทรงถวายเสร็จแล้ว, พระสงฆ์ทั้งปวงก็สวดถวายไชยมงคลเสร็จแล้ว, เวลา ๓ โมงเช้าเสด็จกลับพระบรมหาราชวัง. ๚

๏ ณ วันพฤหัสบดีเดือน ๘ แรมสองค่ำ, เวลาบ่ายห้าโมงเสศพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระออกสนามหญ้า, น่าพระที่นั่งใหม่ แล้วเสด็จขึ้นทรงรถพระที่นั่ง, เสด็จพระราชดำเนิรโดยทางสถลมารถ, ไปประทับวัดบวรนิเวศ, แล้วเสด็จพระราชดำเนินเข้าในพระอุโบสถ, ทรงนมัศการพระชินศรีเสร็จแล้ว, ทรงถวายพุ่มพระสงฆ์ ๓๔ รูป, มีพระบรมวงษเธอกรมพระปวเรศวิริยาลงกรณเปนประธาน, ครั้งทรงถวายครบ ๓๔ รูปแล้ว, จึงพระเจ้าบรมวงษเธอกรมพระปวเรศวิริยากรณ, ถวายอติเรก, พระสงฆ์ทั้งปวงก็สวดถวายไชยมงคล, ครั้นเสร็จแล้ว, พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงเสด็จพระราชดำเนินออกจากพระอุโบสถ, เสด็จไปประทับที่วิหารข้างพระอุโบสถ, ทรงนมัศการพระพุทธรูป, แล้วเสด็จพระราชดำเนิรไปประทับบนพระเจดีย, ทรงถวายนมัศการเสร็จแล้ว, เสด็จพระราชเนิรไปประทับที่วิหารพระศรีสาศดา, ทรงนมัศการพระศรีสาศดา, แลพระพุทธไสยาศเสร็จแล้ว, จึงเสด็จพระราชดำเนินไปประทับที่ตำหนักพระเจ้าน้องยาเธอ, พระองค์เจ้าพระกฤดาภินิหารทรงถวายพุ่มเสร็จแล้ว, เสด็จประทับตรัสอยู่ที่นั้นจนเวลาสองทุ่มเสศ, จึงเสด็จพระราชดำเนิรไปประทับ ที่ตำหนักพระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าเณรสวัสดิประหวัด, พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าเณรจันทร์ทัตจุฬาภาร, พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าเณรไชยานุชิต, ทรงถวายพุ่มตามลำดับเสร็จแล้ว, เสด็จพระราชดำเนิรออกทางประตูน่าวิหารพระพุทธไสยาศ, ขึ้นทรงรถพระที่นั่งเสด็จกลับพระบรมหาราชวัง. ๚

ข่าวประหารชีวิตรผู้ร้าย

๑ ณ วันจันทรเดือน ๘ แรมหกค่ำ, ประหารชีวิตรผู้ร้ายฆ่ากันตายสองราย, ๆ หนึ่งอ้ายคล้ายบ้านอยู่บางพระครู, เอามีดเสียมพ้นนายยาขุนหมื่นในกรมแสงหอกดาบตาย, รายหนึ่งอ้ายยิ้มอ้ายแสงอ้ายวัน, เอาหลาวไม้รวกแทงหมื่นกล้าณรงค์ตาย, อ้ายแสงอ้ายวันอพยบหนีไป, ได้แต่อ้ายยิ้มพระยาพิพัฒโกษาเปนตระลาการชำระได้ความเปนสัจ, จึ่งให้ลูกขุนวางบทพระธัยการ, แล้วนำความขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณาให้ทราบใต้ฝ่าลอองทุลีพระบาท, จึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้า, ๆ ให้ลงพระราชอาญาคนละสามยกเก้าสิบที, แล้วเอาไปประหารชีวิตรที่วัดพลับพลาไชย, แต่อ้ายแสงอ้ายวันหนีไปยังหาได้ตัวไม่.

ข่าวมาทางตะเลบแครฟสายไฟฟ้า

ลอนดอน วันที่ ๑๕ เดือนยุไล, คฤษตศักราช ๑๘๗๕. เกิดไฟไหม้ใหญ่ที่เมืองชิกคาโค, ซึ่งอยู่ในเมืองยุในติดสเตตยเมริกา, เมื่อกำลังไฟไหม้นั้นเกิดลมพายุใหญ่, ไฟไหม้ติดต่อดับไม่หยุด.

ลอนดอนวันที่ ๑๖ เดือนยุไล, ไฟที่ไหม้เมืองชิกคาโคนั้นดับแล้ว, คิดเอสติเมศราคาของที่เสียประมาณสี่ล้านเหรียญ

ที่เมืองยกเชอร์แลเมืองเดอร์บีเชอร์, หัวเมืองซึ่งอยู่ในเมืองอังกฤษนี้, คนทำถ่านสิลาประมาณ ๑๘๐๐๐๐ คน, หยุดการเสียไม่ทำถ่านสิลา, จะขอเงินค่าจ้างขึ้นอีก

ลอนดอนวันที่ ๑๓ เดือนยูน, มีผู้ร้ายคนหนึ่งเปนคนหนุ่มไม่มีใครรู้จัก, คิดจะทำร้ายฆ่าปรินซบิศมาร์ก, เมื่อเวลาท่านขี่รถเล่นบนรถที่เมืองซิตสิงเคน, อ้ายผู้ร้ายนั้นเอาปืนยิงถูกปรินซบิศมาร์กที่ข้อมือ, แต่ไม่สู้สำคัญนัก, แล้วเขาจับตัวอ้ายผู้ร้ายได้.

ที่เมืองปรุศเซียฝ่ายตวันออกนั้น, พวกชาวนาชาวสวนเกิดขบถลุกขึ้น, เพราะเหตุด้วยตั้งกดหมายสำหรับหัวเมืองนั้นใหม่.

ลอนดอนวันที่ ๑๔ เดือนยุไล, อ้ายผู้ร้ายที่ยิงปรินซบิศมาร์กนั้น, เปนช่างทำถัง เปนผู้เดิรทางมาจากมักเดอร์เบอร์ค, อ้ายผู้ร้ายนั้นเปนพวกกาโธลิกโซไซอาตี, แล้วให้การว่าตัวนั้นคิดจะฆ่าปรินซบิศมาร์กให้ได้, อนึ่งพวกบาทหลวงที่คิดว่าเปนพวกเพื่อนอ้ายผู้ร้ายนั้น, ก็ได้จับตัวไว้ด้วย, ที่ในเมืองเบอร์ลิน, คนตื่นตกใจเปนอันมากด้วยเหตุอันนี้, แล้วคนทั้งปวงก็มีคนวิตกด้วยส่านบ่วย, แต่มีความยินดีที่ท่านไม่เปนอันตราย.

ลอนดอนวันที่ ๑๙ เดือนยุไล, ที่เมืองอังกฤษในเฮาศออฟกอมมัน, ที่ชุมนุมปฤกษาราชการของราษฎร, ปฤกษากันด้วยเรื่องกฎหมายสาศนา, เรียกว่ากันตบูริบลี, แต่มิศเตอร์แกรศตอนเปนผู้ขัดขวางไม่ยอม ด้วยเรื่องนี้แขงแรงทีเดียว, เพราะว่าการอันนี้เปนที่น่ากลัวจะมีอันตรายนัก

ที่เมืองสเปน, เยเนอราลซาบาลาได้รับกองทัพเพิ่มเติมมาอีก, แล้วเตรียมกองทัพพร้อม, จะยกไปตีพวกดองกาโลส.

เมืองจีนกับเมืองยี่ปุ่น, ข่าวว่าจะทำสงครามแก่กัน, ได้ประกาศที่จะรบแล้ว ๆ

ข่าวมาทางสายตะเลแกรฟว่า, ราชทูตรุสเซียที่จะมาอยู่เมืองจีนนั้น, ได้มาถึงเมืองปกิ่งแล้ว, ได้เผ้าแอมเปรอเจ้ากรุงจีนด้วยทางราชการแล้ว.

จะว่าด้วยพระนามเจ้าแผ่นดิน แลนามผู้ครองในทวีปอเมริกาในบัดยุบันนี้ต่อไป

ปราซีล

สมเด็จพระเจ้าเปโดร์ที่ ๒ เอมเปรร์ราชาธิราชของกรุงปราซีล, ประสูตร ณ วันที่ ๒ เดือนดีเซมเบอร์, คฤศตศักราช ๑๘๒๕, ได้ภานภิภพแทนพระราชบิดาซึ่งออกจากศิริราชสมบัติ, วันที่เจ็ดเดือนเอบปริล, คฤษตศักราช ๑๘๓๑, โดยริเยนซีได้รับอำนาจเต็ม, มีพระชนมายุอันเต็ม, ซึ่งภาษาอังกฤษเรียกว่า, ดีแคลร์ออฟเอดย์, ณ วันที่ ๒๓ เดือนยุไล คฤษตศักราช ๑๘๔๐, พระชนมายุ ๔๙ เปนที่ ๔๔ ในราชสมบัติ.

อาร์เยนตีนกอนเฟ็เดอเรชัน

กอลอแนลโดมิงโคฟอศติโนชชารเมียนโต, เปรศิเดนต์หัวหน้าประธานาธิบดี, ของอาร์เยนตีนกอนเฟ็เดอเรชัน, เกิดเมื่อ ณ บีมิคฤษตศักราช ๑๘๙๐, ได้รับตำแหน่งยศที่เปรศิเดนต์, วันที่ ๑๒ เดือนออกโตเบอร์, คฤษตศักราช ๑๙๖๗, อายุได้หกสิบห้า, ว่าราชการได้เจ็ดปี

โบลิเวีย

ดอนอาดอลโฟบาลลิเวียน, เปรศิเดนต์หัวหน้าประธานาธิบดีของสีบั๋บลิกโบลิเวีย, ได้รับตำแหน่งยศเปรศิเดนต์เมื่อคฤษตศักราช ๑๙๗๓, ว่าราชการได้สองปี.

ชีลี

ดอนเฟเดอริโกเอรวาซูรีช, เปรศิเดนต์หัวหน้าประธานาธิบดีของสีบั๋บลิกชีลี, ได้รับตำแหน่งยศที่เปรศิเดนต์วันที่ ๑๗ เดือนเสพเตมเบอร์, คฤษตศักราช ๑๙๗๑ ว่าราชการได้สี่ปี.

โกลอมเบีย

เยเนอราล ตรูชิลโล, ได้รับตำแหน่งยศที่เปรศิเดนต์หัวหน้าประธานาธิบดี. เดือนออเกิศต์, คฤษตศักราช ๑๙๗๒, ว่าราชการได้ ๓ ปี.

กอศตาริกา

เยเนอราล โทมาศ, เปรศิเดนต์หัวหน้าประธานาธิบดีของสีบั๋บลิกกอศตาริก, ได้รับตำแหน่งยศที่เปรศิเดนต์, ณ เดือนเม, คฤษตศักราช ๑๙๗๒, ว่าราชการได้ ๓ ปี.

เอกัวดอร์

ดอกเตอร์ควิมติโนคาร์เซียโมริโน, เปรศิเดนต์หัวหน้าประธานาธิบดีของสีบั๋บลิกเอกัวดอร์, ได้รับตำแหน่งยศที่เปรศิเดนต์, วันที่ ๑๓ เดือนออเกิศต์ คฤษตศักราช ๑๙๖๙, ว่าราชการได้หกปี.

ควัตมาลา

ดอนมิคูเอลคารเซียกระนาโดศ, เปรสิเดนต์หัวหน้าประธานาธิบดีของลีบั้บลิกควัตมาลา ได้รับตำแหน่งยศที่เปรสิเดนต์, เดือนเม, คฤษตศักราช ๑๘๗๒, ว่าราชการได้สามปี.

เฮตี

เยเนอราล นิศเซตย์ชาเคต, เปรสิเดนต์หัวหน้าประธานาธิบดีของลีบั้บลิกเฮตี, ได้รับตำแหน่งยศที่เปรสิเดนต์ ณ วันที่ ๑๕ เดือนเม, คฤษตศักราช ๑๘๗๐, ว่าราชการได้ห้าปี.

ฮอนดุเรศ

ดอนซิริโอแอรริยศ, เปรสิเดนต์หัวหน้าประธานาธิบดีของลีบั้บลิกฮอนดุเรศ, ได้รับตำแหน่งยศที่เปรสิเดนต์เดือนยูน, คฤษตศักราช ๑๘๗๒, ว่าราชการได้สามปี.

เมกซิโก

ดอนเซอยาศเดือนเลอร์โดเตอติชาดา, เปรสิเดนต์หัวหน้าประธานาธิบดีของลีบั้บลิกเมกซิโก, ได้รับตำแหน่งยศที่เปรสิเดนต์, วันที่สองเดือนนอแวมเบอร์, คฤษตศักราช ๑๘๗๒, ว่าราชการได้สามปี.

นีการาคัว

ดอนอิเซนต์คัวดอท, เปรสิเดนต์หัวหน้าประธานาธิบดีของลีบั้บลิกนีการาคัว, ได้รับตำแหน่งยศที่เปรสิเดนต์, วันที่ ๑ เดือนเฟบวารี คฤษตศักราช ๑๘๗๑, ว่าราชการได้ ๔ ปี.

ปะราคัวย์

ดอนซลัวดอร์โรเอลนาโอศ, เปรสิเดนต์หัวหน้าประธานาธิบดีของปะราคัวย์, ได้รับตำแหน่งยศที่เปรสิเดนต์, วันที่ ๑๒ เดือนดีเซมเบอร์ คฤษตศักราช ๑๘๗๑. ว่าราชการได้ ๔ ปี.

บีรู

ดอนมานุเอลปาวโล. เปรสิเดนต์หัวหน้าประธานาธิบดีของลีบั๊บลิกบีรู, รับตำแหน่งยศที่เปรสิเดนต์ วันที่ เดือนออเกิสต์ คฤษตศักราช ๑๘๗๒, ว่าราชการได้ ๓ ปี.

เซนโดมินโค

ดอนอิลนาซินาโอดอนซาเลศ. เปรสิเดนต์หัวหน้าประธานาธิบดีของลีบั๊บลิกเซนโดมินโค, ได้รับตำแหน่งยศที่เปรสิเดนต์ วันที่ ๒๑ เดือนดีเซมเบอร์ คฤษตศักราช ๑๘๗๓, ว่าราชการได้ ๒ ปี.

เซนซาลวาดอร์

เยเนอราล เซนต์ชโดดอนซาเลศ. เปรสิเดนต์หัวหน้าประธานาธิบดีของลีบั๊บลิกเซนซาลวาดอร์, ได้รับตำแหน่งยศที่เปรสิเดนต์ วันที่ ๒๐ เดือนยันนุวารี, คฤษตศักราช ๑๘๗๒, ว่าราชการได้ ๓ ปี.

ยุไนเตดสเตดส์

เยเนอราล ยุริเสศแครนต์, เปรสิเดนต์หัวหน้าประธานาบดีของลีบั๊บลิกยุไนเตดสเตดส์, เกิดในปีคฤษตศักราช ๑๘๒๒ รับตำแหน่งยศที่เปรสิเดนต์คราวแรก วันที่ ๓ เดือนนอแวมเบอร์, คฤษตศักราช ๑๘๖๘, แล้วรับตำแหน่งยศที่เปรสิเดนต์ซ้ำอีกเป็นคราวสอง, วันที่ห้าเดือนนอแวมเบอร์, คฤษตศักราช ๑๘๗๒, ว่าราชการได้ ๗ ปี.

อุรูคัวย์

ดอนโฆเซเอเลากรี. เปรสิเดนต์หัวหน้าประธานาธิบดีของลีบั๊บลิกอุรูคัวย์ รับตำแหน่งยศที่เปรสิเดนต์หัวหน้าประธานาธิบดี, วันที่ ๑ เดือนมาช คฤษตศักราช ๑๘๗๓, ว่าราชการได้ ๒ ปี.

วินิชุลา

คอนอันโตนิโอคุชมานแบลนโก, เปรสิเดนต์หัวหน้าประธานาธิบดีของลีบับลิกวินิชุลา, รับตำแหน่งยศที่เปรสิเดนต์, วันที่ ๑๕ เดือนเอปริล คฤษตศักราช ๑๘๗๓, ว่าราชการได้ ๒ ปี.

พระนามเจ้าแผ่นดินแลนามผู้ครองในทวีปอาฟริกาใยบัดยุบันนี้

โมรอกโก

สมเด็จพระเจ้ามูเลหัดขันสุลตานราชาธิราชของกรุงโมรอกโก, ประสูตร ณ ปีมีคฤษตศักราช ๑๘๓๑ ได้ภานภิภพแทนพระราชบิดา ณ วันที่ ๒๐ เดือนเซพเตมเบอร์, คฤษตศักราช ๑๘๗๓, พระชนมายุได้ ๕๓ เป็นปีที่ ๒ ในราชสมบัติ.

ไลเบเรีย

โยเสพเชนกินส์เบิร์ตล์, เปรสิเดนต์หัวหน้าประธานาธิบดีของลีบับลิกไลเบเรีย, ได้รับตำแหน่งยศที่เปรสิเดนต์ ณ ปีมีคฤษตศักราช ๑๘๗๒, ว่าราชการได้ ๓ ปี.

พระราชพงษาดารไท

๏ ศุภมัศดุศักราช ๗๑๒ ปีขานโทศก, วันสุกเดือนห้า ขึ้นหกค่ำ, เวลาสามนาฬิกาเก้าบาท, สถาปนากรุงพระมหานครศรีอยุธยา, ชีพ่อพราหมณให้ฤกษตั้งพิธีกลปบาท, ได้สังขทักษิณวัฏใต้ต้นหมันขอนหนึ่ง, แลสร้างพระที่นั่งไพฑุริยมหาปราสาทองค์หนึ่ง, สร้างพระที่นั่งไอสวรรยมหาปราสาทองค์หนึ่ง. แล้วพระเจ้าอู่ทองเสด็จเข้ามาครองราชสมบัติ. ชีพ่อพราหมณถวายพระนามว่า, สมเด็จพระรามาธิบดีศรีสุนทรบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว, กรุงเทพทวาราวดีศรีอยุธยามหาดิลกภพนพรัตนราชธานีบุรีรมย. จึงให้สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ พระรามเมศวรขึ้นไปครองราชสมบัติในเมืองลพบุรี. ครั้งนั้น พระยาประเทศราชขึ้น ๑๖ เมือง, คือเมืองมาลากา, เมืองชวา, เมืองตนาวศรี, เมือง

นครศรีธรรมราช, เมืองทวาย, เมืองเมาะตมะ, เมืองเมาะลำเลิ่ง, เมืองสงขา, เมืองจันบุรี, เมืองพิศณุโลกย, เมืองสุโขไทย, เมืองพิไชย, เมืองสรรโคลกย, เมืองพิจิตร, เมืองกำแพงเพชร, เมืองนครสวรรค, แลวให้ขึ้นไปเชิญสมเด็จพระเจ้าลูกเธอพระรามเมศวรลงมาแต่เมืองลพบุรี ทรงพระกรุณาตรัสว่าขอมแปรภักดรจะให้ออกไปกระทำเสีย. พระรามเมศวรได้ฤกษยกพลห้าพัน. ไปถึงกรุงกำพูชาธิบดีเวลาพลบค่ำ พระยาอุปราชราชบุตรพระเจ้ากำพูชาธิบดีทูลว่า, ทัพเจ้าซึ่งยกมาเลื่อยถ้าอยู่, ยังมิได้พร้อมมูลจะขอออกโจมทัพ. พระเจ้ากำพูชาธิบดิเหนด้วยพระยาอุปราชก็ออกโจมทัพ, ทัพน่ายังไม่ทันตั้งค่าย, ก็แตกฉานมาปะทะทัพหลวง, เสียพระศรีสวัสดิ์แก่ขาวกำพูชาธิบดี, มีข่าวเข้ามาถึงพระนคร. มีพระราชโองการให้ขุนดำรวจออกไปอัญเชิญ, สมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้า, ผู้เปนพระเชษฐาอยู่ ณ เมืองสุพรรณบุรี. ครั้นเสด็จเข้ามาถึงพระนครแล้ว, พระเจ้าอยู่หัวตรัสว่า, ให้อัญเชิญท่านออกไปช่วยหลานท่าน. สมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้า, จึ่งยกทัพรีบออกไปถึงกรุงกำพูชาธิบดี, ได้รบเอาไชยชำนะได้, ให้กวาดเข้าถ่ายครัวขาวกำพูชาธิบดี, เข้าในพระนครเปนอันมาก.

๏ ศักราช ๗๑๕ ปีมเสงเบญจศก, วันพฤหัสบดีเดือนสี่ขึ้นค่ำหนึ่ง เวลาสองนาฬิกาห้าบาท, ทรงพระกรุณาตรัสว่า, ที่ตำนักเวียงเล็กนั้นให้สถาปนาพระวิหาร, แลพระมหาธาตุเปนพระอารามแล้ว, ให้นามชื่อวัดพุทไธยสวรรค. ม้าขุนสุวรรณพินิจไชยตกลูกสีสะเดียว, ตัวเปนสองตัวแปดท้าวชิงสีสะกัน. ไก่พระพรมโหสถ, พ้กฟองตกลูกสองสีสะ ฯะ

๏ ศักราช ๗๒๕ ปีเถาะเบญจศก, ทรงพระกรุณาตรัสว่า, เจ้าแก้วเจ้าไทยออกอหิวกะโรคตาย, ให้ขุดขึ้นเผาเสีย, ที่ปลงศพนั้น, ให้สถาปนาพระเจดียแลพระวิหารเปนพระอารามแล้ว, ให้นามชื่อว่าวัดบำแก้ว ฯะ

๏ ศักราช ๗๓๑ ปีเถาะเอกศก, สมเด็จพระรามาธิบดีเสด็จสวรรคต, อยู่ในราชสมบัติ ๒๐ ปี, สมเด็จพระรามเมศวรเสด็จมาจากเมืองลพบุรี, ขึ้นครองราชสมบัติ

ว่าด้วยนิทานโบราณ

๑ ยังมีพระเจ้าแผ่นดินองค์หนึ่ง, จะเสด็จไปประภาษบ่า, จึงสั่งแก่มนตรีให้เตรียมพล, ครั้นมนตรีจัดการเสร็จแล้วก็เอาความไปทูลให้ทราบ, แล้วก็เสด็จประภาษบ่า, ครั้นทอดพระเนตรเหนเนื้อเดิวมาตัวหนึ่ง, จึงเสด็จขึ้นทรงม้าพระที่นั่งตามเนื้อนั้นไป, ครั้นเห็นเสือตัวหนึ่งเดิวมา,พระองค์ก็ตกพระไทย, จึงแลหาข้าราชการซึ่งตามเสด็จมาด้วยนั้นก็ไม่เหน, ก็ยิ่งตกพระไทยนัก, จึงทอดพระเนตรเหนศาลเจ้าแห่งหนึ่งอยู่ในบ่า, จึงเสด็จลงจากม้าพระที่นั่ง, วิ่งเข้าไปอาไศรยอยู่ในศาลนั้น.

๑ ฝ่ายเทพารักษซึ่งอยู่ในศาลนั้นจึงพูดขึ้นว่า, พระมหากระษัตรองค์นี้, หนีมาอยู่ในศาลของเรา, เหตุไรจึงไม่บอกแก่เราผู้เปนเจ้าของก่อน, ดูถูกเรานักหนาเราจะทำให้ศาลนี้หักลงเสียจะได้เอาไปกินเสียจะได้สมน้ำหน้า (เมื่อเวลาเจ้าพูดดังนี้ พระมหากษัตรไม่ได้ยินด้วยเจ้าเปนผี) ยังมีวานรตัวหนึ่งนั่งอยู่บนต้นไม้ริมศาลเจ้านั้น, ครั้นได้ยินเจ้าว่าดังนั้น, เหนไม่เปนธรรมเลย, จึงโจนลงไปนั่งอยู่บนหลังคาศาล, แล้วจึงพูดว่าทุกวันนี้, สรรพสิ่งทั้งปวงก็ย่อมอยู่ในอำนาจมนุษทั้งสิ้น, ตัวท่านทุกวันนี้เล่าก็อาไศรยแผ่นดินของพระมหากระษัตรอยู่ไม่ใช่ฤๅ, ถ้าท่านไม่ชอบพระไทยศาลของท่าน,ๆ จะให้ข้าราชการเข้ารื้อศาลของท่านเสีย, ท่านจะไปเอากับใครเล่า, มิต้องไปเที่ยวพ่อลวงให้เขามาทำศาลให้ใหม่ฤๅ, ข้าพเจ้าจะขอเล่าให้ท่านฟัง, คำที่เขาว่าหนีร้อนมาพึ่งเยนนั้นสองประการ, คือเปนยุตติธรรมประการหนึ่ง, ที่เปนกรรมนั้นคือคนที่มาอาไศรยนั้น, ไม่เกี่ยวข้องต้องคดีกับผู้หนึ่งผู้ใด, มาพึ่งโดยไภยบัตยุบันซึ่งจะมาถึงตัวจึ่งได้เข้ามานั้น, ก็ได้ชื่อว่าเปนธรรม, ที่ไม่เปนธรรมนั้นคือคนที่หนีทิมหนีตรางแลหนีเจ้าเงิน, แลเปนหัวไม้เที่ยวฉกชิงวิ่งราวเปนต้น, กลัวเขาจะจับจึงได้เข้ามาพึ่งดังนี้,, ก็ได้ชื่อว่าไม่เปนธรรม, ก็นี่ท่านมาพึ่งโดยธรรมจริงๆ, ไม่ควรที่จะไปทำลายท่านเสียเลย, เราอาไศรยแผ่นดินท่านอยู่, ควรจะต้องคิดถึงพระคุณท่านให้มากๆ จึงจะควร ครั้นเจ้าได้ฟังลิงว่าดังนั้นก็บันดานให้เสือหนีเข้าบ่าไป, พระมหากษัตรก็เสด็จกลับมาได้.

คำเปรียบนั้นใจความว่า, อย่าให้คิดที่ผิดให้คิดแต่ที่ถูก, อย่าว่าแต่มนุษเลย, ถึงสัตวพูดถูกก็ควรจะต้องฟัง

๑ ข้าพเจ้าได้ฟังนิทานของคนชาวยุโรป, เขาเล่าให้ฟังมีความว่า, ยูเปเตอคือดาวพระพุทธบดี, เปนเจ้าของสัตวใหญ่น้อยทั่วทั้งโลกย, พระองค์พิจารณาดูสัตวทั้งปวงมีสันดานต่างๆ กัน ที่กินมนุษก็มีที่กินกันแลกันก็มีโดยการไม่เปนธรรม, พระองค์รำพึงถึงที่จะจัดให้เรียบร้อยโดยยุตติธรรมนั้น, มาวันหนึ่งพระองค์คิดขึ้นมาได้ว่า, อย่าเลยเราจะปราบปรามสัตวทั้งหลาย, ให้มีสันดานอันเรียบร้อยขึ้น, จึงใช้ทูตสวรรค์คนหนึ่งให้เอาแตรไปเป่า, เรียกสัตวทั้งหลายใหญ่น้อยทั่วทั้งโลกยมาพร้อมกันยังที่อยู่ของพระองค์, ๆ จึงตรัสกับสัตวทั้งหลายว่า, ทุกวันนี้การโลกยก็ไม่เรียบร้อยปรกติ, มนุษก็ข่มเหงสัตว ๆ ก็กินมนุษ, แลสัตวกินกันแลกันอยู่ดังนี้, ไม่เปนยุตติธรรมเลย, ก็บัดนี้เราจะให้เจ้าทั้งหลายถือความสัจต่อเราดังนี้, เจ้าจะยอมฤๅไม่ยอม, ข้อ ๑ จะไม่ให้ทำการที่ผิดจากเราอนุญาตโดยยุตติธรรม, ข้อ ๒ ให้มีความสัจต่อกัน, ว่าจะไม่คิดร้ายถ่ายเททำอุบายให้สัตวชาติเดียวกันเปนอันตรายด้วยความหลง, ข้อ ๓ จะไม่คิดร้ายกับเรา, แลคิดให้ผิดจากคำเราบังคับทุกประการ. สัตวทั้งหลายก็เหนพร้อมด้วยยูบีเตอหมด, แต่เสือกับหมีกับไลออนนั้นนึกรำพึงอยู่แต่ในใจว่า, ตัวเราหาอาหารกินอยู่ทุกวันนี้, โดยความพ่อลวงของเราได้เปนอันมาก ถ้าเราจะถือตามยูบีเตอแล้ว, เราจะมิได้อาหารที่จะกินน้อยไปฤๅ, จึงได้นิ่งอยู่มิได้ตอบประการใด. ยังมีลิงตัวหนึ่ง, รู้น้ำใจของไลออนแลเสือแลหมีทั้งสาม, จึงแอบเข้าไปสกิดหลังถามว่า, ตัวท่านกินมนุษแลสัตวทั้งหลายโดยความไม่กรุณา, มาแต่เดิมนั้นยังไม่อิ่มภอใจฤๅ, อนึ่งตัวท่านทุกวันนี้นั้น, ยังจะคิดกินมนุษกินสัตวอีกสักกี่ร้อยปี, จึงได้มีความลุ่มหลงอยู่ดังนี้, ไลออนเสือหมีทั้งสามได้ยินดังนั้น, ก็สดุ้งตกใจเหลียวหลังมาดู, ก็เหนลิงอยู่ที่นั้น

กาพยต่างๆ

๏ ขอแจ้งความมาให้ทราบ, ด้วยข้าพเจ้าได้ภบจินตามณีฉบับหนึ่ง, มีนามบอกไว้ว่าพระโหราธิบดีได้แต่งไว้, ครั้งแผ่นดินสมเด็จพระนารายน์เมืองลพบุรี, ข้าพเจ้าคิดเหนว่า, หนังสือจินตามณีฉบับนี้, เปนหนังสือโบราณคนในบ้ตยุบันนี้น้อยตัวที่จะได้ภบเหน, ข้าพเจ้าจึงได้คัดมาลงดรุโณวาท, เพื่อจะให้เปนที่เจริญสืบต่อไป

ชื่อมหาวิชรบั่นติกาพย

๏ ข้าแต่พระผู้มีพระภาคย, ทั้งพรมยมากแผ้วบาป, เปนสำพุทธวญาน, ที่พึ่งทราบศรับทบุรุษ, เสวยนฤพานอัน, ติยฌาณพรรษทั้งห้า, สั่งสอนหล้านิรันดร, จงรักษาสรรพสัตว, ด้วยมหากรุณ ฯะ

ชื่อพรหมคติกาพย

แดนเกล้าเจ้าไตรยภพ, พระคุณตระหลบชัชวาลย, ได้นฤพานประเสริฐ, ภาคยอันเลิศทรงเพียร, มีพระเกียรติอนันต, ตรัสแก่ธรรมสะหละ, ข้าไหว้พระจอมญาณ, ผู้ให้นฤพานยิงไตรยภพ

ชื่อมณฑคติกาพย

สรรเพชสาศดา. ม้วยราคาในไตรภพ, พำนักน้ำสัตวสบ, หมู่อนาถให้สงสาร

ข้ามสัตวเหลือตรา, อันนา ๆ จากกันดาร, เปนครู ๆ เปนอาจาริย์, บอกมรรคาอันบริสุทธิ์

คือโมคมรรคา, แลกุศลอันล้ำอุด, ตมเตชคือพุทธ, จงรักษาประชากร

โคลงรามเกียรติ์

๏ ขอแจ้งความให้ทราบ ข้าพเจ้าได้เหนโคลงเรื่องรามเกียรติ์, ที่ในวัดพระเชตุพลซึ่งพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว, ทรงประดิษฐานไว้เพื่อจะให้เปนแบบอย่างต่อไปภายน่า, ข้าพเจ้าเหนว่าของน้อยู่ที่ลี้ลับ, น้อยตัวที่ผู้จะได้ไปประสบภบเหน, ข้าพเจ้าจึงได้คัดมาลงในดรุโณวาทเพื่อจะได้เปนที่แพร่หลาย, ไม่เปนของอยู่ที่ลี้ลับ, จะได้เปนคุณเปนประโยชน์แก่ชนทั้งปวงต่อไปภายน่า, ฯะ

บทที่ ๑ ท่อนที่ ๑

๑ รมเรศราเมศตั้ง เดิมแสดง เรื่องฦๅ
วุฒมฤคม้ารีศแปลง พ่อไท้
ด่วนค่ามผ่านพนัศแขวง ประสบ นุชนา
เสนอเหตุอรรคเรศใช้ ติดเต้าตามองค์

แสดงภาพทศภักตรอุ้ม วรษี ดาเอย
รีบออกนอกกุฎี ด่วนเต้า
ขึ้นรถเลื่อนลอยลี่ เรวรวดมาแฮ
นงนุชสุดเทวศเศร้า สวาดร้างห่างเกษม

รีรูปรามเรื่องไท้ เทพี
สถิตยอยู่ยังกทลี บ่ากว้าง
สุครีพราชกระบี่ ทูลบาท พระฦๅ
เชิญปราบพาลีมล้าง ชีพด้วยแสงศร

ปางพระยาพานเรศเจ้า ขีดขิน
ออกหมู่มาตยาผิน ภักตรพร้อง
สุครีพเหาะเยาะยิน คำหยาบ หยามแฮ
ออกจากคฤหาศห้อง เหาะเข้ารณรงค

จักรกฤษณ์พิศนุขั้น ศรสาย
คอยฆ่าพาลีหมาย มุ่งน้าว
เหนฤทธิคิดเสียดาย เพราะสัจ เสียนา
จนจิตรจำใจท้าว ลั่นล้างวางศร

พาลีตีต่อน้อง เฉวียนฉวัด
ศรจักรบั๊กอกหัดถ์ จับไว้
เหลือบเหนพระจักรพัฒ เปนสี่ กรแฮ
คลายโกรธน้องร้องไห้ สั่งแล้วลาตาย

จำหลักจักรกฤษณ์ให้ หณุมาน
องคตชมภูพาน รีบเร้า
คุมพลสี่สมุดชาญ ไชยเยศ
ไปสืบหนทางเต้า หนึ่งทั้งถวายแหวน

แสดงรูปสุครีพเผ้า บาทบง
สิบแปดมงกุฎวงษ ใหญ่น้อย
ลิงเล็กไพร่หลวงคง มีชื่อ
ตามที่มีนับร้อย นอบน้อมทูลถวาย

ลำดับจับที่นั้น สามทหาร
รับสั่งองค์อวตาล ใส่เกล้า
ภาพลอกจากสถาน คันธมาศ
หมายมุ่งเมืองมารเข้า เขตรแคว้นแดนพนม

คำโคลงสุภาสิตว่าไว้เปนคำเปรียบ

๑ มือไม่ภาย พูดเพ้อ ถือภาย
ตีนราน้ำ ทำนาย นั่งโง้
การไม่ทำ กินหมาย หมดม่อ-
ข้าห้ามปราม ตามโต้ แต่ล้วนคำชม

ข้างตาย	หมายกระดูกเน้อ	หางขนาย
เขางา	มาซื้อขาย	แลกได้
เจรจา	สัจจริงหมาย	เหมาะแม่น
เอาคำ	มั่นสัญญาไว้	ว่าแล้วเหลือเหลว
หมูเขาหาม	หาบห้ว	หวงแหน
ตามคานสอด	เสือกแขน	ขัดหวัง
ชู้เขากอด	เกือแก่น	กากเก่งโกงฮา
สอดนอนกลาง	ขวางกลั้ง	กลับคว้าหาถูง

ความทั้งหนังสือ

◎ อาตมะภาพขอรับประทานอารักขา, เจริญพรแก่ท่านพระยาภาษกรวงษ, ซึ่งเปนกำนันซิลที่ปฤกษาราชการแผ่นดินได้ทราบ, ด้วยในกาลบัดยุบันนี้, ราชการในกรมธรรมการกรมสังฆการี, พระวุฒิการก็ได้ว่ากล่าวชำระอยู่โดยมาก, พระวุฒิการจึ่งคิดการกระทำความชั่วแก่พระสงฆ์สามเณร, แลราษฎรชาวบ้านให้ได้ความทุกร้อนยากแค้นเปนอันมาก. ข้อหนึ่งพระวุฒิการคบคิดกับพรรคพวก, แต่งให้ผู้มีชื่อเปนโจทพ้องกล่าวโทษพระสงฆ์สามเณร, แลชายหญิงชาวบ้านที่ไม่มีความผิดมาชำระ, เหล่าคนจำพวกนั้นก็เหนความลำบากในการที่จะมาเปนความ, ก็ต้องจำใจเสียเงินให้แก่พระวุฒิการ, ๆ ก็ให้แล้วกันไป. ประการหนึ่งที่พระสงฆ์สามเณร, คฤหัถทำความผิดล่วงกฎหมาย, พระวุฒิการแต่งให้ผู้มีชื่อเปนโจทพ้อง, ได้ตัวสมผู้ต้องคดีมาถาม, ให้การสารภาพแล้ว, ก็ให้ขัดพวกเพื่อนที่ทำชั่วจริงบ้างไม่จริงบ้าง, คนที่ทำความชั่วจริงแต่มีเงิน, ก็เดิรเสียเงินให้พระวุฒิการ,ๆ ก็ไม่ให้ต้องสึก. คนที่ไม่ได้ทำความชั่ว, แต่ไม่มีเงินจะให้พระวุฒิการ,ๆ ก็ให้เอาตัวไปมอบเจ้าคณะกักขังให้ได้ความยากลำบากจนทนมิได้, จึ่งต้องหาเงินเปนนี่เปนสีนเขา, มาให้พระวุฒิการเช่นนี้โดยมาก, แต่ที่ไม่มีเงินก็ให้สึกเปนโทษหลวงไป.

อนึ่งครั้งแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้า, ฯ สั่งให้ชำระความพระสงฆ์สามเณร, ก็ท่านที่เป็นใหญ่, คือกรมหมื่นอุดม, หม่อมเจ้าจินดาสั้นพระชนม์แล้ว, ต่อมาท่านที่ได้รับราชการในกรมธรรมการสังฆการีนั้น, คือหม่อมเจ้าสุวรรณ, หม่อมเจ้าสุรามฤตย, หม่อมราชวงษคลี่, หม่อมราชวงษน่วม, พระธรรมการ, หลวงธรรมเสนา, ขุนศรีประชานนท์, หลวงธรรมรักษา, หลวงธรรมาธิบ, ขุนศรีธรรมดังกา, ท่านเหล่านั้นได้ว่ากรมธรรมการสังฆการีทั้งสิ้น, แต่เหนทรงพระกรุณาโปรดหม่อมราชวงษน่วม, แล้วได้รับราชการในการพระสงฆ, มากกว่าคนในกรมธรรมการสังฆการี, คนทั้งสองกรมแลพระสงฆสามเณร, ก็มีความรักใคร่ในหม่อมราชวงษน่วมโดยมาก, บาญชีพระสงฆที่ถูกในการพระราชกุศลนั้นเล่า, หม่อมราชวงษน่วมก็เปนผู้จัดทำทั้งสิ้น, อนึ่งแต่ก่อนความในกรมธรรมการสังฆการี, หม่อมเจ้าสุวรรณ, หม่อมเจ้าสุรามฤตย, หม่อมราชวงษคลี่, หม่อมราชวงษน่วม, พระธรรมการ, หลวงธรรมรักษา, หลวงธรรมเสนา, ขุนศรีประชานนท์, เปนผู้ชำระ, แล้วหม่อมเจ้าสุรามฤตยมีความผิดในเรื่องความพระสงฆ, พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า, ฯ ทรงทราบไม่โปรดให้ชำระต่อไป, เมื่อสวรรคตแล้วอาตมะภาพ, ทราบว่าหม่อมราชวงษน่วมไปเปนบุตรเขยพระธรรมการ, บ่วยอยู่มารับราชการไม่ได้, หม่อมเจ้าสุวรรณ, หม่อมเจ้าสุรามฤตย, หม่อมราชวงษคลี่, หม่อมราชวงษปาน, คบคิดกันแกล้งทูลคัดหม่อมน่วมออกเสีย, กับตระลาการทั้งปวงไม่ให้ได้ทำบาญชีพระสงฆ, แลชำระความต่อไป, คิดแบ่งกันทำตามชอบใจ, หม่อมเจ้าสุวรรณ, หม่อมเจ้าสุรามฤตยนั้น, ได้ชำระความพระสงฆสามเณรพระวุฒิการนั้นให้ทำบาญชีพระสงฆ, หม่อมราชวงษปานที่เปนนายชิตนอกราชการ, แอบหากินอยู่ทั้งสองฝ่าย, แต่นั้นมาหม่อมราชวงษน่วม, พระธรรมการ, หลวงธรรมเสนา, หลวงธรรมรักษา, ขุนศรีประชานนท์, ก็ไม่ได้ชำระความด้วย, ครั้นหม่อมเจ้าสุรามฤตยผิดด้วยราชการ, ไม่ได้ชำระความแล้ว, พระวุฒิการเปนบุตรเขยหม่อมเจ้าสุวรรณ, จึงได้ชำระความกับด้วยหม่อมเจ้าสุวรรณสองคนเท่านั้น, แต่ในกาลทุกวันนี้, อาตมะภาพเหนพระวุฒิการมาชำระความที่เรือนแต่ผู้เดียวเช่นนี้, ความซึ่งกล่าวมานี้อาตมภาพได้ทราบทุกประการ, ซึ่งพระวุฒิการแต่งผู้มีชื่อให้เปนโจท, หาความใส่โรงศาลชำระกดขี่

เอา, ตามพละการตนเองไม่เปนยุตติธรรม, พระสงฆสามเณรคฤหัสถที่ต้องคดีได้ความทุกร้อนมาก, ด้วยไม่เหมือนแต่ครั้งก่อน. คือกรมหมื่นไกรษรวิชิต, แลกรมหมื่นอุดม, หม่อมเจ้าจินดา ๆ, ก็หาได้ขำระทำความชั่วเช่นนี้ไม่, แต่ครั้งนี้พระวุฒิการมาทำเช่นนี้, แลความที่กล่าวมานี้เปนความสัจความจริง, อาตมะภาพได้รับทราบ, ถ้าท่านพระยาภาษกรวงษมีความสงไสยอยู่, เชิญท่านสืบสวนผู้ที่มีชื่ออยู่ในนี้, ก็จะได้ความจริงชัด, ถ้าท่านพระยาภาษกรวงษ, ซึ่งมีความกตัญญูกตะเวทีแก่พระเจ้าอยู่หัว, แลพระสงฆสามเณรราษฎรชาวบ้านแล้ว, ขอท่านได้นำความเรื่องนี้, ขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณาจะได้ทรงทราบ, จะได้ทรงพระกรุณาโปรดให้เปนที่เย็นใจแก่พระสงฆสามเณร, แลราษฎรชาวบ้านที่ต้องอยู่ในอำนาจพระวุฒิการ, ขอท่านได้กรุณาเมตตาแก่อาตมะภาพ, แลพระสงฆสามเณรให้มาก ๆ, ว่าความเรื่องนี้ท่านได้ทราบมาเอง, ครั้นจะไปที่อื่นกลัวความจะไม่ทรงทราบถึงพระเจ้าอยู่หัว, ท่านได้นำความเรื่องนี้, ขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณาแล้ว, ส่วนกุศลที่อาตมะภาพได้รักษาสุจริต, จงช่วยอภิบาลรักษาแก่ท่านให้สมดั่งประสงค์ของท่าน, แต่ที่ขอบทุกประการเทอญ ฯ

ตอบความพระสงฆ์สามเณรทั้งหนังสือ

◎ ถึงท่านอิดิเตอรเจ้าของหนังสือพิมพ์ครุโณวาท, ด้วยมีพระสงฆสามเณร, ทำเรื่องราวมาทั้งไว้ที่แพข้าพเจ้าฉบับหนึ่ง, ความในหนังสือเรื่องราวที่ทั้งนั้น, กล่าวโทษพระวุฒิการบดีเจ้ากรมธรรมการหลายข้อนั้น, ข้าพเจ้าได้ทราบความทุกประการแล้ว, ข้าพเจ้าขอแจ้งตอบความให้พระสงฆสามเณร, ที่มีความขัดข้องเดือดร้อนในใจ, แลต้องถูกกดขี่ข่มเหงด้วยความไม่ชอบธรรมให้ทราบว่า, การที่จะมาทั้งหนังสือกล่าวโทษแก่ผู้กดขี่ข่มเหงเปนการร้องทุกข, กับข้าพเจ้าอย่างนี้นั้นเปนการไม่สมควรแก่ตัวข้าพเจ้า, ซึ่งทรงพระกรุณาชุบเกล้า ๆ ให้เปนเกาน์ซิลลอรออฟสเตต, รับปฤกษาราชการแผ่นดิน, ทำนุบำรุงให้พระสงฆสามเณร· ราษฎรให้มีความศุขโดยชอบธรรมต่างพระเนตรพระกรรณ, เพราะการที่ทั้งหนังสือดั่งนี้, ดูเหมือนเปนการแกล้งกล่าวโทษเปนการไม่จริง, เพราะไม่มีชื่อเสียงเบื้นสำคัญ, ถ้าเปนการจริงในใจแล้ว, ควรจะร้องฟ้องกล่าว

โทษให้เปนการเบิดเผยจึงจะชอบ, ข้าพเจ้าจึงจะได้นำความขึ้นทูลเกล้า ฯ ถวายให้ทรงทราบ, ในการทุกข์เดือดร้อนของพระสงฆสามเณรได้. อนึ่งถ้าพระสงฆสามเณรมีความเจ็บแค้น, เพราะสังฆการีกรมการกดขี่ข่มเหงให้ได้ความเดือดร้อนด้วยประการใด ๆ, ผิดจากขอบธรรมแล้ว, ควรจะมาพูดจาบอกเล่าให้ข้าพเจ้าฤๅทำเรื่องราวมายื่นต่อท่านเกาน์ซิลลอร์ผู้หนึ่งผู้ใดก็ได้, อย่าให้พระสงฆสามเณรหวาดหวั่นเลย, เพราะท่านเกาน์ซิลลอร์เหล่านี้, ได้ถือตามกฎหมายข้อพระราชบัญติสำหรับเกาน์ซิลทุกประการ, ถ้าแม้นพระสงฆสามเณรมีความหวาดหวั่นกลัวว่า, ความเรื่องนี้จะดังแพร่งพราย, ถ้าความเรื่องนี้ไม่สำเร็จกลัวจะมีผู้กดขี่ให้ได้ความเดือดร้อนภายหลังอีก, ข้าพเจ้าจะรักษาความลับของท่านไว้ให้จนสำเร็จ, ขออย่ามีความร้อนใจ, เชิญมาหาข้าพเจ้าที่แพนั้นเทอญ. ๚

๑ ขอท่านอิดิเตอรได้เอาหนังสือตอบ, แลเรื่องราวหนังสือทั้งนั้น, ลงพิมพ์ในหนังสือครุโณวาท, ให้พระสงฆสามเณรรู้ทราบทั่วกันด้วย. ๚

ราชกุกกุโฏเฮาศ์บางกอกภาษกรวงษ

วันอาทิตยเดือน ๘ แรมห้าค่ำ ปีจอฉอศก ศักราช ๑๒๓๖

หนังสือดรุโณวาท

๏ ขอแจ้งความให้ทราบทั่วกัน. ด้วยหนังสือดรุโณวาทนี้. ข้าพเจ้าจัดการหวังจะให้เรียบร้อย. ก็ยังไม่เรียบร้อยเป็นปรกติลงได้. บัดนี้ข้าพเจ้าคิดเหนว่า. หนังสือดรุโณวาทที่ออกไปทุก ๆ วันนี้. ข้าพเจ้าได้เอาข่าวต่าง ๆ มาลงในหนังสือดรุโณวาทแล้วออกไปทุกคราวออก. มีข่าวตั้งที่ลงมาแล้วนี้. บางแห่งท่านผู้ที่ได้ออกเงินซื้อไปก็จะชอบ. บางแห่งก็จะไม่ชอบ. เพราะหนังสือที่ออกไปนี้. ข้าพเจ้าได้จัดข่าวทั้งปวงมาใส่เปนการเดา ๆ. ที่ออกไปก็ไม่ถูกตามความประสงค์ของท่านผู้ซึ่งจะรับ. การที่เปนประโยชน์แก่ท่านก็น้อยลง. ท่านผู้รับทั้งปวงก็ควรที่จะเสียดายเงินเปนอันมาก. ข้าพเจ้าขอกำนับมายังท่านทั้งปวง. ผู้ซึ่งได้ออกเงินซื้อหนังสือนี้. ขอท่านทั้งปวงจงได้ช่วยข้าพเจ้า. จัดการทำหนังสือนี้ให้เรียบร้อย. คือช่วยติเตียนในหนังสือดรุโณวาทที่ชั่วไม่เปนประโยชน์. ที่ท่านทั้งหลายไม่ภอใจฟัง. เพราะเปนการไม่เปนที่ชอบใจของท่าน. แลขอให้ช่วยตักเตือนข้าพเจ้า. ให้หาสิ่งที่เปนประโยชน์. ที่ท่านทั้งปวงปราฐนาจะฟัง. แลประสงค์จะให้เปนที่สืบสอบของคนต่อไปในภายน่า. แลท่านทั้งปวงได้เหนนิทานใดที่ดี. มีประโยชน์ควรจะสืบสอนชนทั้งปวงได้แล้ว จงส่งมาให้ข้าพเจ้าลงพิมพ์ในดรุโณวาท. จะได้เปนที่สืบสอนแก่ชนทั้งปวงไปภายน่า. ถ้าการที่จะจัดนี้เรียบร้อยลงได้แล้ว. คุณประโยชน์ก็จะมีแก่ท่านทั้งปวงผู้ซึ่งช่วยจัดการนี้เปนอันมาก. ถ้าการที่จะจัดให้เรียบร้อยนี้ไม่สำเร็จลงได้แล้วท่านผู้รับแลตัวข้าพเจ้าก็เปนที่เสียใจ. เพราะท่านผู้รับท่านก็ได้ออกเงินซื้อ. ด้วยหวังจะทราบการต่าง ๆ. แลหวังจะให้เปนคุณเปนประโยชน์แก่ชนทั้งปวงต่อไปภายน่า. การก็มิได้สมปราฐนา. ก็จะเปนที่เสียใจของท่านผู้ซื้อ. ตัวข้าพเจ้าก็เปนผู้ได้อุส่าห์จัดการเรื่องนี้ขึ้น. ก็หวังจะให้เปนประโยชน์การก็หาเปนประโยชน์ไม่. ข้าพเจ้าก็จะเปนที่เสียใจเปนอันมาก. ขอท่านผู้รับจงเหนแก่สิ่งที่เปนประโยชน์ในแผ่นดิน. จงช่วยจัดการนี้ให้สำเร็จด้วยเทอญ. ๚

ข่าวที่ออฟฟิศทหาร

วันพุฒเดือน ๘ แรมค่ำหนึ่ง, ชายันสายามประตูตพานหัน, จับเอาตัวจีนฮีโจท, นายพ่วงทหารน่ามาส่ง, โจทหาว่านายพ่วงเมาสุราเตะเอาจีนฮี, ตัดสินให้เฆี่ยนนายพ่วงสองโหล, ท่านจมื่นสังให้นายรับตัวนายพ่วงไป.

วันสุกรเดือน ๘ แรมสามค่ำ ทหารยามท่าพระจันเอาตัวนายอ่วมโจท, อีสวนจำเลยมาส่ง, โจทหาว่าอีสวนเปนทาษ, ค่าตัวแปดตำลึง, อีสวนให้การรับถูกต้องตามสารกรมหัน.

วันอังคารเดือน ๘ แรมเจ็ดค่ำ, ทหารกรมหาดไทยามถนนรำรุงเมือง, จับเอาตัวจีนเทงโจท, อำแดงฉิมจำเลยมาส่ง, โจทหาว่าเล่นไพ่ไว้ได้เงินที่บ่อนอำแดงฉิมเบ็นเงินตราห้าตำลึงสองบาทสองสลึง, จีนเทงทวงอำแดงฉิมหาให้ไม่, ต่างคนต่างอายัดกัน.

วันพุฒเดือน ๘ แรมเก้าค่ำ, ชายันริทยามท่าเตียนจับเอาตัวนายพ่วงตำรวจโจท, อีสำฤทจำเลยมาส่ง, โจทหาว่าอีสำฤทเช่าเรือไปลำหนึ่ง ราคาห้าตำลึงค่าเช่าวันละเพื่อง. หาได้ค่าเช่าไม่.

วันอาทิตยเดือน ๘ แรม ๑๒, หุนเอาสารกรมหันกับตัวอ้ายเปรมทาษมาทำคำอายัด, ให้เรียกเงินต้นเงินชั่งหนึ่ง, สินบนสี่ตำลึงรับกัน.

๑ ขอแจ้งความมายังท่านทั้งปวงได้ทราบ, ด้วยข้าพเจ้าได้ทราบความว่า, ทาษขุนเทพอาญาคนหนึ่ง, ชื่ออ้ายสายอายุได้สิบแปดปี, อ้ายสายไปเที่ยวสูบกันชาแล้วหายไป, ขุนเทพอาญาผู้นายเงินได้เที่ยวตามอ้ายสายถึงสามวันสี่วัน, จึงได้ภบศพอ้ายสายผูกคอตาย อยู่ที่ช่องคูหาใต้พระจเดีย, ทิศใต้. วัดบุรณศิริมาตยาราม, ขุนเทพอาญาได้มาบอกขุนชาญนคร, ๆ ได้บังคับให้นายรอดเสมียร, กับหมื่นพินิตรรักษานายอำเภอ, ไปชันสูตบาดแผล, ขุนพินิตรรักอำเภอ, ก็ไม่เหนบาดแผลที่ศพอ้ายสาย, เพราะศพนั้นเน่าเบื่อยมาถึงห้าวันแล้ว, ได้ถามผู้ขี่อบ้านใกล้เรือนเคียง, ว่าอ้ายสายได้ไปวิวาทกับผู้หนึ่งผู้ใดบ้างฤๅหาไม่, ชาวบ้านบอกว่าอ้ายสายไม่ได้วิวาทกับผู้หนึ่งผู้ใด.

ขุนเทพอาญานายเงินอ้ายสายแจ้งความว่า, มาทุกขยากอยู่สองคนพี่น้องเปนเงินตรา สามชั่ง, บิดาอ้ายสายอยู่บ้านตเกาล่มแขวงกรุงเก่า, อ้ายสายฝากหนังสือขึ้นไปถึง สี่ฉบับ, บิดาก็หาลงมาไม่, อ้ายสายบอกกับพี่ชายว่า, พี่ไม่ได้เหนหน้าข้าแล้ว, แล้ว อ้ายสายก็ไปสูบกันชา, อ้ายสายก็หายไป. ขุนเทพอาญากับพี่ชายอ้ายสาย, เที่ยวตาม จึงได้ภบศพเข้า.

ข้าพเจ้าเหนว่าการที่สูบกันชานี้เปนการไม่ดี, อาจจะทำลายชีวิตรได้ดังนี้, ฤๅท่านทั้งปวงจะเหนไปว่าอ้ายสายผูกคอตายนี้ด้วยมีความน้อยใจบิดา, ที่ท่านทั้งปวง คิดดังนี้ก็ชอบ, แต่ข้าพเจ้าคิดเหนว่า, คนทุกวันนี้มีชีวิตรเปนที่รัก, ถ้าอ้ายสายจะ น้อยใจบิดา, ก็คงจะไม่กระทำตัวให้ถึงแก่ชีวิตร, ที่อ้ายสายผูกคอตายเสียนี้, ก็เพราะ ความที่จะสูบกันชานี้ มีแต่จะชักนำอันตรายต่าง ๆ มาถึงตัว, เปนการไม่ดีไม่มี คุณประโยชน์สิ่งหนึ่งสิ่งใดเปนแน่, ขอท่านทั้งหลายอย่าได้คิดที่จะสูบกันชาเลย, มีแต่ โทษฝ่ายเดียว.

ว่าด้วยเมล็ดลหุ่งเปนยาพิศม์กินตาย

๏ หนังสือพิมพ์, ที่เมืองสปริงฟีลด์อยู่ในเมืองยุไนติดสเตต, มีความว่า, คนผู้หนึ่งซึ่งอยู่ที่สวนไกลหกไมล์จากเมืองสปริงฟีลด์, กำลังร่อนลูกลหุ่ง, เด็กคนหนึ่งซึ่ง เปนบุตรผู้นั้น, ไม่รู้ว่าลูกลหุ่งเปนยาพิศม์, กินลูกลหุ่งเข้าไปตาย, สุนัขตัวหนึ่งซึ่งอยู่ ที่นั้นก็กินเข้าไปหลายลูกตายเหมือนกัน. ลูกลหุ่งที่เมืองอเมริกาเขาปลูกไว้มาก, ด้วยมี ผลประโยชน์, แต่เมล็ดลหุ่งนั้นเปนยาพิศม์, จนต้องมีหนังสือตำราปลูกเมล็ดลหุ่งแล้ว, ที่ในกรุงที่ท่านทั้งปวง, ที่ปลูกต้นลหุ่งทำน้ำมันลหุ่งนั้น, จงระวังให้ดีมีบุตรมีหลานอย่า ให้ซุกซนเที่ยวเก็บเมล็ดลหุ่งมาเล่น, อย่าซุกซนกินเข้าไปจะตายเสียเปล่า.

การกินฝิ่นที่เมืองยุไนเตดสเตดอเมริกา, ตามในหนังสือพิมพ์, ชินชินนาทีคาเซต์, มีความว่าการกินฝิ่นที่เมืองอเมริกาเดี๋ยวนี้ก็มากขึ้นกว่าแต่ก่อน, ผู้หญิงกินมากกว่าผู้ชาย, แลการกินฝิ่นนั้น, ที่เปนผู้ดีกินมากกว่าคนจน, ในบาญชีที่โรงภาษีแจ้งว่ายาฝิ่นที่เข้ามา เวลานี้, เกือบถึง ๒๕ หมื่นปอนด์, เปนสิบเท่ามากกว่าแต่ก่อน. ฝิ่นที่เข้ามาในเมือง อเมริกานั้น, สามส่วนใช้เปนยา, อีกเจ็ดส่วนนั้นกินทั่วกันไปทั้งผู้หญิงผู้ชาย.

ข่าวมาทางสายติเลแครฟสายไฟฟ้า

ลอนดอนวันที่ ๑๗ เดือนยุไล, คฤษตศักราช ๑๘๗๕. เกิดน้ำท่วมขึ้นที่เปนซิลเวเนียสเตต, เมืองในยุไนติดเตศอเมริกา, คนตายบ้าง, ที่เมืองบิศเบิร์ดแลเมืองอาเลคานีน้ำท่วมเมือง, คนตายประมาณ ๒๐๐ เสศ.

ลอนดอนวันที่ ๑๕ เดือนยุไล, กองทัพเรืออังกฤษซึ่งรักษามหาสมุทปะซีฟีก, ได้รับคำสั่งให้ยกไปที่ปะนะมา, ไปบังคับกดขี่เมืองเกาติมาลา, ให้ใช้เงินค่าปรับซึ่งได้ทำโทษกงสุลอังกฤษ.

ตพานขึ้นที่เมืองลิเวอร์ปูล์, ยาวคลึงไมล์นั้น, ไฟไหม้หมดทีเดียว.

ลอนดอนวันที่ ๒๓ เดือนยุไล, ที่เมืองเบอร์ลินเมืองหลวงเมืองเยรมนี, พวกโปลิศได้ห้ามพวกกะโอลิกโซไซอาติ, บัญญัติพระเบิดโรงชุมนุมเสียหลายแห่ง.

ที่เมืองอังกฤษ, ในเฮาศออฟคอมมัน, พวกที่ประชุมปฤกษาราชการ, ได้โวตเงินแผ่นดินให้พระเจ้าลูกเธอ, ปรินซลีโอโปลด์, ปีละ ๑๕๐๐๐ ปอนด์

๑ ขอแจ้งความมายังท่านทั้งปวงได้ทราบ, ด้วยหนังสือดรุโณวาทที่ออกในวิกนี้, ที่ไม่มีข่าวการประหลาดสิ่งใดสิ่งหนึ่งนั้น, ด้วยข้าพเจ้าบ่วยไปจะนั่งคิดเขียนแลจะขวนขวายหาข่าวสิ่งใดมาลง, ก็ไม่มีกำลังที่จะขวนขวาย, ข้าพเจ้าขอโทษท่านทั้งปวงทุกๆ คน, ขอท่านทั้งปวงอย่าได้ขัดเคืองเลย, เมื่อข้าพเจ้าหายบ่วยมีกำลังที่จะขวนขวาย, หาสิ่งประโยชน์ต่าง ๆ ได้แล้ว, ข้าพเจ้าก็ได้คิดอยู่ว่า, ข้าพเจ้าจะอุส่าห์เก็อกูลการนี้ให้เปนการดีเจริญยิ่งขึ้นไป.

นิทานเรื่องไตรยภูม

๑ นิทานเนื่องไตรยภูมว่า, ในชมภูทวีปนี้, มีต้นชมพูพฤกษคือต้นหว้าเปนไม้ประจำทวีป. ต้นหว้านั้นเปนไม้ใหญ่หลายร้อยอ้อม, ประกอบด้วยรากเปลือกกะพี้แก่นกิ่งก้านใบผลบริบูรณ, ตั้งอยู่ในท่ากลางแห่งทวีป ฯะ

๑ อยู่มายังมีพระมหากระษัตริยทั้งสิบประเทศ, เสด็จออกไปประภาศบ่า, เมื่อไปถึงตามทางภบต้นหว้าใหญ่ต้นนั้น, ก็เสด็จเข้าไปประทับร้อนอาไศรยอยู่ในใต้ร่มหว้า

ต้นนั้น, เมื่อผลหว้าหล่นลงมาจากต้น. พวกไพร่พลเสนาก็ชวนกันเกบกิน, แล้วก็เสด็จกลับคืนเข้าพระนคร. แต่เสด็จออกมาประภาศดั่งนี้ทุกๆ ปีมิได้ขาด, ประมาณสัก ๑๗ ปี ๑๘ ปีมา. ครั้นอยู่มาพระมหากระษัตรเสด็จออกมาประภาศอีก, เหนต้นหว้านั้นเท่าไรก็เท่านั้น, ไม่โตขึ้นกว่าแต่ก่อน. จึ่งรับสั่งว่าต้นหว้านี้แต่เราได้เหนมาก็ ๑๗ ปี ๑๘ ปีแล้ว, ทำไมจึ่งไม่ใคร่จะโตขึ้นได้อีกเพียงไรก็เพียงนั้น. จะเปนเพราะเหตุใดหนอ. ฯะ

◎ ฝ่ายไพร่พลของพระมหากระษัตร, ซึ่งได้เคยกินผลหว้านั้น, เมื่อปีนั้นไปถึงที่ใต้ต้นหว้า, เหนผลหว้านั้นน้อยไปกว่าแต่ก่อน, (เพราะฝนแล้งมาถึงสองปีแล้ว,) ก็ภากันพูดต่าง ๆ ว่า, ผลหว้าน้อยไปกว่าแต่ก่อน. ได้เคยอาไศรยกินอยู่เปนประโยชน์แก่เราทั้งหลาย ก็ภากันเที่ยวค้นหา, เหตุสิ่งไรที่จะให้ต้นหว้านั้นไม่มีผล, แลไม่เจริญขึ้นได้. บางคนก็ไปภบมดแดงมดดำขึ้นต่ายอยู่ตามลำต้น, ในซอกเปลือกของกะพี้. บางคนก็เหนว่าปลวกขึ้น, บางคนก็เหนกาฝากแลเถาวัลย์ขึ้นพัวพันธ์ตามกิ่งไม้ต้นไม้, บางคนก็เหนนกกามาจับอาไศรยทำรวงรังรกไปทั้งต้น. จึ่งได้ภากันติเตียนว่าต้นหว้าต้นนี้เหนจะไม่เจริญ. เพราะมีต้นไม้แลอันตรายติดพัวพันธ์ไปทั้งต้นดั่งนี้. ถ้าจะทิ้งไว้ให้ค้างฝนอยู่ต้นหว้าก็จะตายไม้ก็จะผุเสีย. ถ้าตัดเอาไม้ไปใช้เสียเหนจะดีกว่า. เพราะลูกผล,ไม่มีแล้ว. ฯะ

◎ ฝ่ายต้นหว้านั้นได้ยินคำไพร่พลพูดกันดั่งนี้, ก็ต่างสิ่งต่างพูดแก้ตัวไปต่างๆ. คือกะพี้ ก็เถียงว่าข้าดีอยู่ดอก, เปลือกก็เถียงว่าข้าดีอยู่ดอก. ข้าหุ้มแก่นอยู่เสียอีก. เพราะแก่นไม่ดีเอง. ข้างฝ่ายกิ่งก็เถียงว่ากิ่งของข้าดีอยู่. ใบสดกว่ากิ่งนี้กิ่งโน้น, เพราะรากเพราะแก่นไม่ดี, รากซึ่งขึ้นอยู่บนดิน. (เพราะเปนต้นไม้ใหญ่มักมีรากขึ้นโกงอยู่บนแผ่นดิน.) ก็เถียงว่ารากข้าก็ดีอยู่, ข้าอยู่บนแผ่นดินมานานแล้ว, รากที่ใต้ดินแลแก่นนั้นและผุ. ทั้งฝ่ายรากใต้ดินก็เถียงว่าแก่นผุ. ต่างสิ่งต่างเถียงกันนุงไปทั้งต้น. คนซึ่งมาอยู่ที่นั้นบางพวกก็หัวเราะ. ว่าจะเอาสิ่งไรเปนเสียแน่, ต้นไม้จึ่งไม่เจริญต้นเดียวรากเดียวก็เถียงกันดั่งนี้. บางคนได้ยินบางสิ่งพูด, ก็เข้าใจไปตามที่พูดนั้น, ว่าเปลือกผุบ้าง, กะพี้ผุบ้าง, รากผุบ้าง, กิ่งผุบ้าง, แต่ที่เข้าใจว่าแก่นผุนั้นและมีโดยมาก, เพราะแก่นอยู่ข้างใน. ไม่แลเหนก็ต้องเชื่อว่า, เพราะแก่นไม้นี้ผุ, ต้นไม้จึ่งไม่งอกงามเจริญไปได้แล้ว, ก็กลับไปเข้าอยู่ที่อาไศรยของตน. ฯะ

◎ ฝ่ายเทพยดาซึ่งสร้างวิมานอยู่ต้นไม้ใหญ่นั้น. ได้ยินคำถุ้งเถียงกันดังนั้น, ก็มีความวิตก คิดว่าต้นไม้นี้ได้เคยเปนที่อาไศรยเปนที่อยู่มานาน. บัดนี้เกิดเหตุการขึ้นดังนี้ ถ้าจะนิ่งอยู่ดังนี้พวกไพร่พลเหล่านั้น. จะไปทูลพระมหากระษัตรให้มาตัดเอาต้นไม้นี้ไปเสีย. เราก็จะไม่มีที่อยู่อาไศรยอีกประการหนึ่งเล่า. ถ้าถึงโดยพระมหากระษัตรจะไม่ตัดเอาไม้นี้ไป, เพราะเหนว่าเปนไม้อยู่ในกลางบ้ากลางดง. ได้เคยอาไศรยได้เคยประทับร้อนมานมนาน. จะทิ้งไว้แลไม้ซึ่งใกล้พระนครแลที่มีสร่วยมาส่ง, ก็ภอทำการพระนครมากอยู่แล้ว. จะไม่ตัดไปต้นไม้ก็คงจะผุลงไปเอง. เพราะมดปลวกกาฝากเถาวัลย์ขึ้นพันพัว. นกหนูมาทำรังมาก. ก็คงเปนอันตราย, แต่ช้าบีไปถึงลมต้นคงเปนตอโกรงเกรงตั้งอยู่. เราก็จะอาไศรยอยู่ไม่มีความศุขในที่นี้. ครั้นเทพยดาคิดดังนี้แล้ว. จึงได้ว่ากับต้นหว้า. ว่าดูกรต้นหว้า. ซึ่งท่านได้กล่าววาจาทุ่มเถียงขัดทอดกันเมื่อตะกี้นั้น. เราเหนว่าเปนการผิดโดยแท้. เปนการไม่ควรที่ท่านทั้งปวงจะกล่าวดังนั้น, เพราะเหตุว่าท่านทั้งปวงมีชาติพืชน์พันธ์อย่างเดียวกัน. ลำต้นที่ต้นเดียวกัน. ถึงโดยจะแยกเอาเปลือกไปไว้ข้างหนึ่ง. กะพี้ไปไว้ข้างหนึ่ง. รากไปไว้ข้างหนึ่ง. แก่นไปไว้ข้างหนึ่ง. กิ่งไปไว้ข้างหนึ่ง. ใบไปไว้ข้างหนึ่ง. คนทั้งปวงซึ่งมาแลเหน. ก็ต้องเรียกว่าเปลือกหว้ากะพี้หว้า. รากหว้าแก่นหว้ากิ่งหว้าใบหว้า. เพราะเหตุเปนพืชน์พันธ์อย่างเดียวกันดังนี้. อนึ่งซึ่งจะขัดกันว่าสิ่งใดเปนผิดแท้นั้นก็ขัดไม่ได้. แลจะได้ขัดเอาแก่นซึ่งอยู่ข้างภายในนั้นก็ไม่ควร. เพราะแก่นอยู่ภายในจะออกมาเถียงท่านทั้งปวง. ซึ่งอยู่ภายนอกนั้นไม่ได้. คนทั้งปวงก็จะเข้าใจว่า. แก่นนั้นผุเสียโดยจริง. ก็เมื่อเข้าใจว่าแก่นผุดังนี้แล้ว. จะตัดกิ่งตัดก้านลงไป. ก็คงกระเทือนถึงแก่น. ถ้าจะตัดแก่นเสียทีเดียว. ก็คงตายด้วยกันทั้งต้น. ถึงโดยจะเหลือตออยู่งอกก็หรอมแหรมไม่บริบูรณได้. ท่านทั้งปวงจงดำริห์ตฤกตรองให้จงดี. อย่าให้กล่าวโทษซักทอดกันดังนี้. เพราะจะเจริญก็คงจะเจริญด้วยกัน · จะเปนอันตรายด้วยกัน. จงช่วยกันรักษาให้บริบูรณด้วยกันทุก ๆ พนักงาน. คือพนักงานของรากก็ให้สูบน้ำขึ้นมาเลี้ยงลำต้นให้สดชื่นอยู่. อย่าให้เปนอันตาย. พนักงานของแก่นซึ่งดำรงค์ลำต้นอยู่. ก็ให้ตั้งให้มั่นคง. พนักงานของเปลือกของกะพี้. ซึ่งจะรักษาแก่นก็ให้หุ้มห่อกันอยู่ให้ได้โดยดี. พนักงานของกิ่งก้าน. ซึ่งจะแตกลอกเปนลูกเปนผล. ก็ให้

แตกออกไปตามพนักงานของตัว, เมื่อท่านทั้งปวงมาพร้อมเพรียงกันบริบูรณอยู่, ไม่มีความแตกร้าวกันดังนี้แล้ว, เราจะช่วยสงเคราะห์ท่านทั้งปวง, จะได้ไปตลพระไทยของพระมหากระษัตรทั้ง ๑๐ ชาติ ไม่ให้ตัดพันต้นของท่านได้, แลจะให้สั่งให้มหาอำมาตยทั้ง ๑๐ ชาติพร้อมกัน, ตัดพันต้นไม้แลเถาวัล, ซึ่งยังพัวพันธ์ท่านอยู่, ไม่ให้งอกงามเจริญนั้น, ให้หมดสิ้นจนได้, เมื่อการเปนดังนี้แล้ว, ต้นของท่านก็จะยั่งยืนไปชั่วฟ้าดินแลดิน, ร่มใบก็จะเปนที่อาไศรยของมนุษแลสัตว, ที่ไปมาในที่นี้, ผลของท่านก็จะเปนอาหารของมนุษแลสรรพสัตวทั่วกัน, ครั้นเทพยดาพูดดังนี้แล้ว, ต้นหว้าก็เห็นโทษซึ่งตัวผิด. แลจะรับประพฤติตามเทวดาว่านั้นทุกประการ. เทพยดาพระองค์นั้นก็เข้าตลพระไทยพระมหากระษัตรทั้ง ๑๐ ชาติ ให้ยอมตัดพันต้นไม้เถาวัล, ซึ่งพัวพันธ์ต้นหว้ามิให้งามเจริญ, อยู่นั้นเสียสิ้น, ต้นหว้านั้นก็ถึงความเจริญประกอบด้วยใบผลกิ่งก้านบริบูรณ, เพราะเหตุทั้งสองประการ, คือต้นหว้านั้นพร้อมใจกันรักษากันแลกันโดยจริง, ประการหนึ่งเพราะพระมหากระษัตร, ยอมตัดพันเครือเขาเถาวัลซึ่งพัวพันธ์อยู่นั้น, เพราะเหตุสองประการนี้แล. ต้นหว้านั้นก็เปนไม้ใหญ่โต, ประจำทวีปมาจนกาลบัดนี้แล. ฯะ

สัพเพสัมภูตานำ สามัคคีวุฒิสาธิกา

พวกหมู่ใดเหล่าใดก็ดี, มีความสามัคคีพร้อมเพียงกันก็อาจจะให้การทั้งปวงสำเร็จได้.

เรื่องไลอ้อน และช้างโขลง

๑ ในเวลาวันหนึ่ง, ไลอ้อนตัวหนึ่งออกจากถ้ำของตน, เพื่อจะไปหาอาหาร, (ไลอ้อนตัวนี้นั้นคิดจะฉลาดแกมโกง, อาหารก็มีอยู่ในถ้ำ, แต่ยังหยากได้อยู่อีกเสมอ.) ไลอ้อนนั้นเดิรเข้าไปในป่าใหญ่, ใกล้เมืองอินเดียนนิดหน่อย, แล้วไลอ้อนนั้นจึงกบช้างเข้าในป่านั้นโขลงหนึ่ง. ครั้นไลอ้อนได้เหนดังนั้นแล้วจึงนึกว่า, คราวนี้สมประสงค์ของเราแล้ว, แต่ว่าครั้นจะโจมจามเข้ากัดช้างตัวหนึ่งตัวใด, ช้างทั้งหลายเหล่านั้นก็จะช่วยกันแทงเอาเราตายเปล่า, จำเราจะต้องคิดถ่ายเทอุบายอย่างไรอย่างหนึ่ง, ฆ่าช้างเหล่านี้

ให้ตายให้ได้. แล้วจะได้กินทำเล่นตามสบายใจของเรา. ครั้นไลอ้อนคิดได้แล้วจึงเข้าไปใกล้ช้างทั้งหลายแล้วจึงพูดว่า: "ท่านทั้งหลายเจ้าข้า. เมื่อกันข้าพเจ้าได้ภบสัตวตัวหนึ่งสูงใหญ่น่ากลัว. มันกินสัตวเหมือนกับท่าน. อยู่ที่ข้างทิศใต้ดูน่ากลัวมากนัก. ช้างทั้งหลายจึงถามว่า. "จริงอย่างนั้นแน่ฤๅ" ไลอ้อนจึงตอบว่า. "จริงอย่างนั้นแน่แล้ว" ช้างทั้งหลายจึงถามว่า. "ก็ที่อาศัยสัตวนั้นมันอยู่ไกลจากเราฤๅใกล้" ไลอ้อนจึงตอบว่า. "ไม่ไกลดอก" ช้างทั้งหลายจึงถามว่า. "ถ้าแท้อย่างนั้นเราจะทำอย่างไรเล่า" ไลอ้อนจึงตอบว่า. "ถ้าท่านทั้งหลายอยู่เปนหมู่ด้วยกันดังนี้. ข้าพเจ้าคิดว่าคงจะเสียทีเปนแน่. ด้วยว่าถ้ามันมามันก็จะแลเหนเราได้แต่ไกล ๆ. ว่าเราอยู่ด้วยกันในที่นี้. ถ้าเราท่านทั้งหลายต่างคนต่างไปนอนซุ่มแอบเสีย. มันก็จะแลดูเราได้โดยยาก. ข้าพเจ้าคิดเห็นดังนี้เปนการดีจริง. จึงได้บอกกับท่าน" ช้างจึงว่า. "ดีแล้ว" แล้วต่างคนต่างไปตามอย่างไลอ้อนว่า. ครั้นไลอ้อนเหนช้างแยกกันไปสมดังความคิดแล้ว. ไลอ้อนจึงเที่ยวกัดฆ่ากินเล่นตามสบายใจของไลอ้อนนั้น. ฯะ

๏ ความข้อนี้เปรียบว่า. ถ้าพวกใดหมู่ใดไม่มีสามัคคีรศความพร้อมเพรียงแล้ว. คงมีความอันตรายเหมือนหมู่ช้างทั้งหลายนั้นเปนอันแน่.

อีกข้อหนึ่ง. สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า. ก็ได้ตรัสธรรมเทศนา. อยู่ในธรรมบทบั้นปลาย. ไว้บทหนึ่งว่า. "สุโขพุทธานะมุปปาโท. สุทะสัทธัมมะเทสนา. สุทสังฆัสสะ สามัคคี. สะมัคคนังตะโปสุโข" แปลเนื้อความว่า. "สุโขพุทธา-นะมุปปาโท'. ความบังเกิดขึ้นแห่งพระพุทธเจ้า. เปนทางมาแห่งความสุขข้อหนึ่ง "สุทสัทธัมเทศนา" การแสดงซึ่งธรรม" (คือการประฏิบัติชอบ.) เปนทางมาแห่งความสุขข้อหนึ่ง" สุทธสังฆัสสะสามัคคี" ความพร้อมเพียงแห่ง "สงฆ" (คือหมู่ต่าง ๆ) เปนทางมาแห่งความสุขข้อหนึ่ง "สะมัคคานังตะโปสุโข" เมื่อ "สงฆ" (คือหมู่ต่าง ๆ) พร้อมเพรียงแล้ว "ตะ ปะ" ความเพียรเครื่องเผากิเลศให้ร้อน (นั้นคือบัดความชั่วต่าง ๆ ให้หมด) ก็ทำได้โดยง่าย. ฯะ

๏ นิทานบัดยุบัน, ครั้งเมื่อมีการสมโภชช้างเผือกนั้น, ยังมีเด็กพวกหนึ่งเล่นอยู่ที่นั้น, ประมาณสามสิบคนสี่สิบคน, เล่นอยู่ตามสบายของเด็ก เวลานั้นมีผู้ใหญ่คนหนึ่ง, เหนเด็กเล่นอยู่เปนอันมาก, ก็หยากจะทราบว่าเด็กนั้นจะเล่นการอะไรจึ่งมีเด็กมาก. ผู้ใหญ่คนนั้นก็เดิรเข้าไปถามเด็กว่า, พวกเจ้าเล่นอะไรกัน. เด็กเหล่านั้นก็ไม่ตอบประการใด, แล้วพร้อมใจกันร้องเฮขึ้น ผู้ใหญ่เหนเด็กทำกิริยาดูถูกล้อเรียนก็มีความโกรธ. พวกเด็กเหนว่าผู้ใหญ่มีความโกรธแล้ว, ก็ชวนกันร้องด่าตาคนนั้นเปนบ้า ๆ, แล้วก็เข้าล้อมหน้าล้อมหลัง. ผู้ใหญ่เหนเด็กทำอย่างนั้นก็ไม่รู้ว่าจะทำอย่างไร, มีแต่ความโกรธเปนกำลัง. พวกเด็กเหนผู้ใหญ่โกรธมากขึ้น, ก็ช่วยกันจับบ้างทุบบ้างผลักเอาบ้าง ผู้ใหญ่นั้นไม่รู้ที่จะทำอย่างไร, ก็เข้าไล่ทุบเด็ก. แล้วพวกเด็กก็วิ่งล้อมเข้าเปนกลุ่ม ๆ ไป, เด็กผู้หนึ่งจึ่งร้องถามว่า, ตาบ้านบ้านแกอยู่ที่ไหน. ผู้ใหญ่นั้นจึ่งตอบด้วยความโกรธว่า, กูเปนทหาร บ.ค.ย.ว, เพราะคิดว่าจะให้เด็กนั้นกลัวด้วย. เด็กคนหนึ่งจึ่งถามว่าเปนทหาร บ.ค.ย.ว. ทำบื๋นได้ฤๅ. ผู้ใหญ่จึ่งคิดว่าจะให้มันกลัว, จึ่งตอบว่ามึงไปเอาบื๋นมาซีกูจะทำให้ดู. เด็กคนหนึ่งก็วิ่งไปเอาปลายไม้ไผ่มาแล้วก็ส่งให้, บอกว่าทหาร บ.ค.ย.ว. แล้ว ไม่ว่าไม้ฤๅอะไรก็ทำเหมือนบื๋นได้หมด. ผู้ใหญ่คนนั้นก็รับไม้มาทำ ถ้าบื๋นในระว่างกลางหมู่เด็ก, ๆ เหล่านั้นก็ยิ่งร้องเฮ ๆ มากขึ้น, คนที่มาดูการเล่นต่าง ๆ นั้น, ก็ชวนกันมาดูทหารแก่เปนอันมาก, คนหล่านั้นก็พลอยเหนว่าเปนบ้าจริง, ในเวลานั้นยังมีผู้แก่คนหนึ่ง, เปนคนรู้จักกับทหาร, เหนเด็กล้อตาทหารก็มีความโกรธ, จึ่งแหวกเข้าไปในวงเด็กแล้วพูดว่า, อะไรมายืนให้เด็กล้ออยู่จนเปนบ้า, จงกลับไปบ้านเสียเถิด. เด็กเหล่านั้นก็พร้อมใจกันว่า, เอะยายคนนี้ก็เปนบ้าอีกคนหนึ่งแล้ว. ยายแก่คนนั้นมีความโกรธมากจึ่งร้องด่าเด็ก. ๆ เหล่านั้นก็ยิ่งร้องเฮหนักขึ้น, แล้วยายแก่ก็เข้าจับมือตาทหารจูงไปบ้านทั้งคน. คนที่มาดูก็เหนว่าเปนบ้าจริงทุกคน. ฯะ

๏ ปางสมเด็จพระร่วงเจ้า, เผ่าแผ่นภพศุโขไทย, มลักเหนในอนาคต, จึ่งผายพจนประภาษ, เปนอนุสาศน์กะถา, สอนคณานรชน, ทั่วธราดลพึงเพียร, เรียนบำรุงผดุงอาตม์, อย่าเคลื่นคลาศคลาถ้อย, เมื่อน้อยให้เรียนวิชา, ให้หาสินเมื่อใหญ่, อย่าไผ่เอาทรัพย์ท่าน, อย่าริร่านแก่ความ, ประพฤติตามบูรรพ์ธรบอบ, เอาแต่ชอบเสียผิด,

อย่ากอบคิดเป็นพาล, อย่าอวดหาญแก่เพื่อน, เข้าเถื่อนอย่าลืมพร้า, น่าศึกอย่านอนใจ, ไปเรือนท่านอย่านั่งนาน, การเรือนตนเร่งคิด, อย่านั่งชิดผู้ใหญ่, อย่าไผ่สูงให้พันศักดิ์, ที่รักอย่าดูถูก, ปลูกไมรตีอย่ารู้ร้าง, สร้างกุศลอย่ารู้โรย, อย่าโดยคำพลอด, เข็นเรือหอดทางถนน, เป็นคนอย่าทำใหญ่, ข้าคนไพร่อย่าไฟฟุน, คบขุนนางอย่าโกหก, โทษคนผิดรำพึง, หว่านพืชน์จักเอาผล, เลี้ยงคนจักกินแรง, อย่าขัดแข้งผู้ใหญ่, อย่าไผ่ตนให้เกิน, เดิรทางอย่าเดิรเปลี่ยว, น้ำเชี่ยวอย่าขวางเรือ, ที่ชุ่มเสือจงประหยัด, เร่งรมัดพืนไฟ, คนเป็นไทยอย่าคบทาษ.

๏ อย่าประมาทท่านผู้ดี, มีสีนอย่าอวดมั่ง, ผู้เฒ่าสั่งจงจำความ, ที่ขวากหนามอย่าเสียเกือก. ทำรั้วเรือกไว้กันคน, คนรักอย่าวางใจ, ที่มีไภยพึงหลีก. ปลีกคนไปโดยด่วน, ได้ส่วนอย่ามักมาก, อย่ามีปากกว่าคน, รักคนกว่ารักทรัพย์, อย่าได้รับของเช็ญ, เหนงามตาอย่าปอง, ของฝากท่านอย่ารับ, ที่ทับจงมีไฟ, ที่ไปจงมีเพื่อน, ทางแถวเถื่อนไคลคลา, ครูบาสอนอย่าโกรธ, โทษคนผิดพึงรู้, สู้เสียสีนอย่าเสียศักดิ์, ภักดีอย่าด่วนเคียด, อย่าเบียพเสียดแก่มิตร, ที่ผิดช่วยเตือนตอบ, ที่ชอบช่วยยกยอ, อย่าขอของรักมิตร, ชอบชิดมักจางจาก, ภบสัตรูปากปราไศรย, ความในอย่าไขเขา, อย่ามัวเมาเนืองนิจ, คิดตรองตฤกทุกเมื่อ, พึ่งนั้นเผื่อต่อญาติ, รู้ที่ขลาดที่หาญ, คนพาลอย่าพาลผิด, อย่าผูกมิตรไมตรี, เมื่อพาที่พึงตอบ, จงนบนอบผู้ใหญ่, ข้างไล่แล่นเลียงหลบ, สูวานชบอย่าชบต่อย, อย่ากอบจิตรวิศยา.

คำโคลงรามเกียรติ์

ท่อนที่ ๑ บทที่ ๒

อสุรีตีต่อด้วย	องคต
องคตจับรากษษ	จักล้าง
บั้กหลั้นเสื่อมเสียพยศ	ขอโทษ
ต่างไต่ถามนามอ้าง	เรื่องต้นตนแถลง

หลานอินทร์ยินยักษย้อน ถามหาทางนา
ยักษบอกทางลงกา เกาะให้
องคตลูบเกษา ตลอดสุด หลังแฮ
บักหลั่นพันสายได้ สู่พ้าเสวยรมย์

วายุบุตรยุดหยอกน้อง นางสวรรค
เทพบุษมาลีผัน ภักตรภัอ
ลิงหาวเปนดาวตวัน จันทรจาก โฉษฐเอย
นางนิยมชมอ้อ แอบชู้ชวนเกษม

ลูกลมสมศุขด้วย ดวงสมร
นางว่าวานวานร ส่งพ้า
วายุบุตรหักอาวร สังวาศ
ภานุชสุดสวาดิคว้า ควางขันเสวยสวรรค

ภบนกโลมหลุ้นชื่อ สำพา ทีเอย
รู้แห่งทางลงกา เกาะแก้ว
วานลิงโห่สามลา โลมงอก งามแฮ
วายุบุตรขันชี่แล้ว นกนั้นพาไป

ตรุงคธาวิภาพย

วรภาคยวิสุทธ์, พระพุทธดำเกิง, รตนาพนิเชิง แทบพระโพธิพฤกษา, ผู้จะเสมอก็บยล, ก็ผจญบาบี กระลีมาระเทวา, แลพวกพลถวายกร, ครั้นเสร็จแล้วพระบาท, ตรัสแก่ธรรมบวร, ข้านบด้วยสาธรขอบังคมพระสรรพเพช,

ตรงคธาวิกาพยม้าแล่น

พระสยมพุทธ, บริสุทธิ์องค์เรืองศรี, ธรรมวิสัตรวาที, ใครจะเปรียบจะเทียบ, ฤทธิ์เสมอ, วรองค์เกลากลม, ทรงพระญาณยิ่งเลอ, อาดมจิตรคิดด้วยอำเพอ, บังคม พระบาทวรลักษณ.

กาพยคติกาพยกาบิน

สรรเพชเจ้าใด, ทรงฤทธิ์เรืองไกร, ย่อมบำเพญทาน, ให้พระพิมุติ, โลกุตรญาณ, แสวงหาศิลาจารย, ประเสริฐนักหนา,

ทรงสรรพลักษณ, มีลายกงจักร, อยู่ในบาทา, ย่อมน้อมอำมฤตย, แก่พระ-อาตมา, แลแก่ประชา, ศรัทบุรุษทั้งหลาย.

ทรงศิลอันดี, ในห้องโลกี, บมีสองหมาย, ยิ่งกว่าเทวา, มานุษบรรยาย, อยู่ในภูมรายสิบสาม, เอ็ดอัน.

ควรแก่บูชา, แห่งสัตวนานา, อันพันบาปธรรม, โลโภโทโษ, มาโนฉกรรจ, เสียสิ้นทุกอัน, บมีไยยอง,

ตรัสสัพพัญญู, ประโปล่งไภยรู้, ในธรรทั้งผอง, สมภารพระองค์, ทรงรูปเรืองรอง, งามบมีสอง, ในโลกยแดนไตรย.

ข้าขอบังคม, บัวบาทอุดม, มีศรีเกรียงไกร, เต็มในพระบาท, บมีผู้ใด, จะเสมอจอมไตรย, ภพเกล้าโลกา

พระผู้ล้ำเลิศ้น, ไตรยโลกยประเสริฐดี, ด้วยภาคยวา, พ้นที่จะเปรียบ, จะเทียบฤทธา, เกรียติเจษฎ, ยิ่งกว่าพระอาจาริย์.

กิเลศทั้งพัน, ห้าร้อยนิรันดร, สำหรับสงสาร, เสียสิ้นพินาศ, ด้วยมารรคญาณ, ย่อมเหนแก่นสาร, บื่นเกล้ากระวีย.

ข้านบบัวบาท, รัศมีเรืองอาตม, เสมอดั่งทุลี, ติดในพระบาท, พระพุทธชิณศรี, ใส่เกล้าโมหี, แห่งข้านิจกาล.

ประกาศสำหรับเดือน ๔ ปีจอฉอศก

วัน.	ขึ้น	วัน เดือน อังกฤษ	พระอาทิตย์ ขึ้น	พระอาทิตย์ตก	พระอาทิตย์ เที่ยง	พระจันทร์ ขึ้น ตก
พฤหัสบดี	๑	ออเกิสต์ ที่ ๑๓	๑๐ ทุ่ม ๔๖ นาที	๖ ทุ่มแล้ว ๑๔ นาที	๑๒ ทุ่มแล้ว ๔ นาที	ค่ำหนึ่ง ตก
ศุกร์	๒	,, ๑๔	๑๐ ทุ่ม ๔๐ นาที	๖ ทุ่มแล้ว ๑๔ นาที	๑๒ ทุ่มแล้ว ๔ นาที	ทุ่ม ๑ กับ ๑๐ นาที
เสาร์	๓	,, ๑๕	๑๐ ทุ่ม ๔๓ นาที	๖ ทุ่มแล้ว ๑๓ นาที	๑๒ ทุ่มแล้ว ๔ นาที	ทุ่ม ๑ กับ ๕๐ นาที
อาทิตย์	๔	,, ๑๖	๑๐ ทุ่ม ๔๓ นาที	๖ ทุ่มแล้ว ๑๓ นาที	๑๒ ทุ่มแล้ว ๔ นาที	๒ ทุ่ม ๒๘ นาที
จันทร์	๕	,, ๑๗	๑๐ ทุ่ม ๔๗ นาที	๖ ทุ่มแล้ว ๑๓ นาที	๑๒ ทุ่มแล้ว ๓ นาที	๓ ทุ่ม ๑๐ นาที
อังคาร	๖	,, ๑๘	๑๐ ทุ่ม ๔๔ นาที	๖ ทุ่มแล้ว ๑๓ นาที	๑๒ ทุ่มแล้ว ๓ นาที	๓ ทุ่ม ๕๕ นาที
พุธ	๗	,, ๑๙	๑๐ ทุ่ม ๔๔ นาที	๖ ทุ่มแล้ว ๑๒ นาที	๑๒ ทุ่มแล้ว ๓ นาที	๔ ทุ่ม ๔๓ นาที

RAMSAY WAKE FIELD & COMPANY
แรม เซ เวก ฟิลด์ แอนด์ กัมเปนี
ตั้งห้าง ณกรุงเทพฯ

ขอแจ้งความให้ท่านทั้งปวงทราบว่า, ได้โปรดเกล้าฯ รับสั่งให้ห้างนี้เปนผู้ส่ง, เครื่องแต่งตัวทหาร, แลเปนผู้รับเหมา, ส่งของในหลวง, แลของคอเวอนร์เมนต์พระเจ้าแผ่นดิน.

แรมเซเวกฟิลด์แอนด์กำเปนี

- ได้รับของมาแต่อิงแลนด์, โดยกำปั่นไฟยานยองแสง
- ถุงท้าวด้ายศรีน้ำเงินอ่อนแลศรีน้ำเงินแก่ โหลละ ๖ บาท
- ถุงท้าวสักลาดศรีน้ำเงินอ่อนแลศรีน้ำเงินแก่ คู่ละ ๖ สลึง
- ถุงท้าวสักลาดศรีน้ำเงินอ่อนน้ำเงินแก่งามนักคู่ละ ๒ บาท
- ถุงท้าวสกอชงามนัก, คู่ละ ๒ บาท
- ถุงท้าว ศรีม่วง, ศรีเขียว, ศรีแดง, คู่ละ ๖ สลึง
- ถุงท้าวแพรคู่ละ ๓ บาท ๔ บาท ๕ บาท แล ๖ บาท
- คอเสื้อผู้หญิง, โหลละ ๕ บาท
- ข้อมือเสื้อผู้หญิง, โหลละ ๕ บาท
- คอเสื้อผู้หญิง, แลข้อมือเสื้อผู้หญิง, โหลละ ๑๐ บาท
- คอเสื้อผู้หญิง, แลข้อมือเสื้อผู้หญิง, สำรับละ ๑ บาท
- ผ้าสำหรับตัดเสื้อผู้หญิง, มีศรีต่างๆ เลหลาละ ๒ บาท
- ผ้าศรีดำงามนัก, เลหลา ๓ บาท
- แพรศรีดำ, เลหลาละ ๓ บาท
- ผ้าปูโต๊ะ, ผืนละ ๑๕ บาท
- หมวกผู้ชาย, ทั้งดำแลขาว, ใบละ ๔ บาท
- เสื้อโคตทำด้วยผ้ากำมลิต, ตัวละ ๑๐ บาท
- เสื้อโคตแต่งตัวผู้ชายเวลาเย็น, ตัวละ ๘ บาท
- เสื้อโคตแต่งตัวผู้ชายเวลาเย็น, งามนัก ตัวละ ๔๐ บาท
- เสื้อโคตใส่สำหรับไปเยี่ยมกัน ตัวละ ๒๐ บาท

เครื่องประดับเพชร ฯ

๏ ข้าพเจ้าขอแจ้งความมายังท่านทั้งปวงให้ทราบ. ด้วยข้าพเจ้าได้รับสิ่งของทั้งนี้มาแต่เมืองปารีศ. เปนสิ่งของประดับด้วยเพ็ชร. อย่างดีอย่างวิเสศหลายสิ่ง. คือ

๏ สายสร้อยนาฬิกาทองคำประดับเพ็ชร. สำหรับผู้หญิงราคาชั้ง ๑ ขึ้นไปถึง ๑๒ ชั้ง

๏ ตุ้มหูหลายคู่. รูปอย่างยุโรปบ้าง. รูปอย่างไทยบ้าง. ประดับเพ็ชร ราคาชั้ง ๑. ขึ้นไปถึง ๕๐ ชั้ง

๏ เข็มกลัดคอสำหรับแต่งตัวผู้หญิง. ประดับเพ็ชรทั้งเม็ดราคาสิบตำลึงขึ้นไปถึง ๒๕ ชั้ง

๏ เข็มกลัดแลตุ้มหูเปนสำรับกัน. ประดับเพ็ชรทั้งเม็ดราคา ๒ ชั้ง ขึ้นไปถึง ๓๐ ชั้ง

๏ ตลับรูปทองคำประดับเพ็ชร. แลไม่ประดับเพ็ชร. ราคาชั้ง ๑. ขึ้นไปถึง ๖ ชั้ง.

๏ แหวนเพ็ชรอย่างงามหลายวง. มีราคาต่างๆ กัน. แลของอื่น ๆ ยังมีอีกหลายสิ่ง. ถ้าผู้ใดจะต้องการขอเชิญมาดูที่ห้าง. มาแลบยุเลียนแอนดกำปนี. ฯะ

บางกอกอู่กำปั่นนีลิมมิติด

๏ การอู่กำปั่นนี้. เดียวนี้ก็พร้อมแล้ว. ที่จะทำกอนเตรกต์คือสัญญาที่จะรับเรือให้เข้าอู่ซ่อมแซมแปลงใหม่. เรือใบเล็กก็ดี. แลเรือไฟเล็กก็ดี. จะจัดแจงให้สอาจ. แลทาศรีใหม่. แลที่จะต่อเรือใหม่. จะเปนเรือไฟก็ดี. เรือโบตก็ดี. แลจะทำกอนเตรกต์เครื่องเหล็กแลทองแดงแลผ้าใบ. แลน้ำมันทาศรี. แลกระดาน. แลชุงสำหรับก่อสร้าง. มีช่างเหล็กม่อน้ำแลอินเยอเนีย. ทำการที่อู่เสมอ. ดูแลในการเอาเรือเข้าอู่. แลการซ่อมแซม. ถ้าผู้หนึ่งผู้ใดจะต้องการใช้อย่างไร. สุดแต่จะสัญญา.

หนังสือดรุโณวาท

๑ ขอแจ้งความให้ทราบทั่วกัน, ด้วยหนังสือดรุโณวาทนี้, ข้าพเจ้าได้จัดการหวังจะให้เรียบร้อย, ก็ยังไม่เรียบร้อยเปนปรกติลงได้, บัดนี้ข้าพเจ้าคิดเหนว่า, หนังสือดรุโณวาทที่ออกไปทุกๆ วันนี้, ข้าพเจ้าได้เอาข่าวต่างๆ มาลงในหนังสือดรุโณวาทแล้วออกไปทุกคราวออก, มีข่าวตั้งที่ลงมาแล้วนี้ บางแห่งท่านผู้ที่ได้ออกเงินซื้อไปก็จะชอบ, บางแห่งก็จะไม่ชอบ, เพราะหนังสือที่ออกไปนี้, ข้าพเจ้าได้จัดข่าวทั้งปวงมาใส่เปนการเลาๆ, ที่ออกไปก็ไม่ถูกตามความปาะสงค์ของท่านผู้ซึ่งจะรับ, การที่เปนประโยชน์แก่ท่านก็น้อยลง ท่านผู้รับทั้งปวงก็ควรที่จะเสียดายเงินเปนอันมาก, ข้าพเจ้าขอกำนับมายังท่านทั้งปวง, ผู้ซึ่งได้ออกเงินซื้อหนังสือนี้, ขอท่านทั้งปวงจงได้ช่วยข้าพเจ้า, จัดการทำหนังสือนี้ให้เรียบร้อย, คือช่วยติเตียนให้หนังสือดรุโณวาทที่ขัอไม่เปนประโยชน์, ที่ท่านทั้งหลายไม่ภอใจฟัง, เพราะเปนการไม่เปนที่ชอบใจของท่าน, และขอให้ช่วยตักเตือนข้าพเจ้า, ให้หาสิ่งที่เปนประโยชน์, ที่ท่านทั้งปวงปราฐนาจะฟัง, แลประสงค์จะให้เปนที่สืบสอนของคนต่อไปในภายน่า, แลท่านทั้งปวงได้เหนนิทานใดที่ดี, มีประโยชน์ควรจะสืบสอนชนทั้งปวงได้แล้ว จงส่งมาให้ข้าพเจ้าลงพิมพ์ในดรุโณวาท, จะได้เปนที่สืบสอนแก่ชนทั้งปวงไปภายน่า, ถ้าการที่จะจัดนี้เรียบร้อยลงได้แล้ว, คุณประโยชน์ก็จะมีแก่ท่านทั้งปวงผู้ซึ่งช่วยจัดการนี้เปนอันมาก, ถ้าการที่ท่านจัดให้เรียบร้อยนี้ไม่สำเร็จลงได้แล้วท่านผู้รับแลตัวข้าพเจ้าก็เปนที่เสียใจ. เพราะท่านผู้รับท่านก็ได้ออกเงินซื้อ, ด้วยหวังจะทราบการต่างๆ. แลหวังจะให้เปนคุณเปนประโยชน์แก่ชนทั้งปวงต่อไปภายน่า, การก็มิได้สมปราฐนา, ก็จะเปนที่เสียใจของท่านผู้ซื้อ. ตัวข้าพเจ้าก็เปนผู้ได้อุส่าห์จัดการเรื่องนี้ขึ้น, ก็หวังจะให้เปนประโยชน์การก็หาเปนประโยชน์ไม่, ข้าพเจ้าก็จะเปนที่เสียใจเปนอันมาก, ขอท่านผู้รับจงเหนแก่สิ่งที่เปนประโยชน์ในแผ่นดิน, จงช่วยจัดการนี้ให้สำเร็จด้วยเทอญาะ

ขอแจ้งความมายังท่านทั้งปวงได้ทราบ, ด้วยท่านทั้งหลายบางคนมีความปรารถนาจะช่วยข้าพเจ้าจัดการนี้ แต่ไม่ปรารถนาจะให้ผู้ใดรู้, ว่าถ้อยคำทั้งปวงที่ท่านส่งมาให้ข้าพเจ้า, ว่าเป็นของ ๆ ท่าน, แล้วก็มีความรังเกียจกลัวว่า, ข้าพเจ้าจะไปบอกกับคนทั้งปวงแพร่พรายไปนั้น, ขอท่านหลายผู้ซึ่งปรารถนาจะช่วยในการนี้, อย่าได้มีความรังเกียจเลย, ข้าพเจ้าจะรับบีดซื่อเสียงของท่าน, มิให้แพร่งพรายได้, แต่เนื้อความที่ท่านจะส่งมาให้มาข้าพเจ้าลงพิมพ์นั้น, ข้าพเจ้าจะต้องขอกรวดดูก่อน, ถ้าควรจะลงพิมพ์ได้แล้ว, ข้าพเจ้าก็จะเอาลงในตรุโณวาท, ถ้าข้าพเจ้าเห็นความนั้นจะขัดข้องด้วยประการหนึ่งประการใด, ข้าพเจ้าก็ต้องขอยกเสีย, ถ้าท่านผู้หนึ่งผู้ใดส่งสิ่งทั้งปวงมาให้ข้าพเจ้า ๆ จะได้ลงพิมพ์ไปแล้วก็ดี, ฤๅยังไม่ได้ลงพิมพ์ก็ดี, ข้าพเจ้าก็จะมิได้แพร่งพรายให้ผู้หนึ่งผู้ใดรู้เป็นอันขาด, ขอท่านทั้งปวงอย่าได้มีความรังเกียจสิ่งหนึ่งสิ่งใดเลย, ที่ท่านทั้งหลายมีความปรารถนาจะช่วยทำนุบำรุงในการนี้, ให้เป็นการดีการเจริญนั้น, ข้าพเจ้ามีความชอบใจท่านเป็นอันมาก ๆ ๆ

การตั้งปรีวีเคาน์ซิล

๏ ณ วันเสาร์เดือนเก้าขึ้นสามค่ำปีจอฉอศก, ทรงพระกรุณาโปรดให้ตั้งการราชพิธี, ถือน้ำพระพิพัฒสัตยา, ที่บนที่นั่งบรมราชสถิตยมะโหฬาร, พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, ซึ่งภาษาอังกฤษเรียกว่าปรีวีเคาน์ซิล, ที่จะให้พวกที่รับปฤกษาจะได้ถวายสัตยานุสัจ, ครั้นเวลาทุ่มเสศ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, จึงทรงพระกรุณาโปรด, ให้นิมนต์พระสงฆสิบรูป, ซึ่งจะได้สวดพระพุทธมนต์นั้น, คือพระเจ้าบรมวงษเธอกรมพระปวเรศวริยาลงกรณหนึ่ง, หม่อมเจ้าพระญาณวราภรณ์หนึ่ง หม่อมเจ้าพระธัมมุณหิศอาดาหนึ่ง, หม่อมเจ้าพระอรุณนิภาคุณากรณหนึ่ง, สมเด็จพระวรวรัตนหนึ่ง, พระพิมลธรรมหนึ่ง, พระธรรมวโรดมหนึ่ง, พระพรหมมุนีหนึ่ง, พระธรรมเจดีย ๑, พระธรรมไตรโลกย ๑, รวมสิบรูปเข้าไปในที่พระที่นั่งบรมมะโหฬาร, จึงพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จออก, ทรงจุดเทียนมัคการ, แล้วพระสงฆก็ถวายศีล, ครั้นทรงศีลเสร็จแล้ว, พระสงฆก็สวดพระพุทธมนต์, พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, ก็เสด็จ

พระราชดำเนิรมาประทับตรัสกับพระบรมวงษานุวงษแลขุนนางข้าราชการ, ซึ่งได้เข้าไปเฝ้าในที่นั้น, คือสมเด็จพระเจ้าบรมวงษเธอ เจ้าพ้ามหามาลากรมพระบำราบปรปักษ์หนึ่ง, สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าพ้าภาณุรังษีสว่างวงษหนึ่ง, พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าทองกองก้อนใหญ่หนึ่ง, พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าเกษมสันโสภาคยหนึ่ง, พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้ากาพย์กนกรัตนหนึ่ง, พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าเทวันอุไทยวงษหนึ่ง, พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้ามนุษนาคมานพหนึ่ง, หลวงพินิตยจักรภัณฑ์หนึ่งรวมแปดด้วยกันครั้นพระสงฆสวดพระพุทธมนต์ใกล้จะจบ, ก็เสด็จขึ้นประมาณสี่นาทีห้านาทีเสด็จออก, ครั้นพระสงฆสวดมนจบแล้ว, ก็เสด็จพระราชดำเนินไปถวายไทยธรรม, ครันทรงถวายไทยธรรมเสร็จแล้ว, พระสงฆทั้งปวงถวายอติเรกแล้วถวายพระพรลา, ครั้นพระสงฆออกมาแล้ว, จึงทรงพระกรุณาโปรด, ให้พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าเทวันอุไทยวงษ, ออกมาเชิญพวกปรีวีเคาน์ซิลซึ่งจะได้รับเปนที่เกาน์ซิลนั้น, คือพระเจ้าบรมวงษเธอกรมพระเทเวศวัชรินทร, พระเจ้าบรมวงษเธอกรมหลวงวรศักดาพิศาล, สมเด็จพระเจ้าบรมวงษเธอเจ้าพ้ามหามาลากรมพระบำราบปรปักษ์, พระบรมวงษเธอกรมหมื่นอนันตการฤทธิ, พระเจ้าราชวงหเธอกรมหมื่นอักษรสาสนโสภณ, พระเจ้าราชวงษเธอกรมหมื่นเจริญผลภูลสวัสดี, สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าพ้าจาตุรนตรัศมี, พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้ากฤดาภินิหาร, พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าคัคณางยุคล, พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าศุภสวัสดี พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าทวีถวัลยลาภ, พระวรวงษเธอพระองค์เจ้าสิงหนาทราชตุรงค์ฤทธิ, พระวรวงษเธอพระองค์เจ้าสายสนิทวงษ, เจ้าพระยาภูธราภัย, เจ้าพระยาภาณุวงษมหาโกษาธิบดี, พระยาราชสุภาวดี, พระยาศรีพิพัฒน, พระยาราชวรานุกูล, พระยากระสาปนกิจโกสล,พระยาภาษกรวงษ, พระยาอภัยรณฤทธิ, พระยามหาอำมาตย, พระยาเจริญราชไมตรี,พระยาราไชยมหัยสวริยาธิบดี, พระยาพิชิตโภไคย, พระยาจ่าแสนบดี, พระยาอนุรักษราชมณเฑียร, พระยารัตนภัณฑ์มนตรี, พระยาอาหารบริรักษ, พระยาเพชร์ชฎา, พระพิพัฒโกษา, พระยาอินทราธิบดีสีหราชวรองเมือง, พระยาราชสงคราม, พระยาโชฎึกราชเศรษฐี, พระยานรนารถภักดี, พระมหาเทพย, พระมหามนตรี,

พระอินทรเทพย, พระพิเรนทรเทพย, เจ้าหมื่นเสมอใจราช, เจ้าหมื่นไวยวรนารถ, เจ้าหมื่นสรรพเพชภักดี, พระสุนทรานุกิจปรีชา, พระยาสมุทบุรานุรักษ, พระปรีชากลการ, พระราชเสนา, พระนรินทรเสนี, พระไพรัชภาคยภักดี, หลวงพิจารณจักรกิจ, รวมสี่สิบแปดด้วยกัน, (แต่เจ้าหมื่นไวยวรนารถนั้นบ่วย, มิได้เข้าไปในที่ประชุมนั้นด้วย,) เมื่อท่านปรีวีเคาน์ซิลเข้าไปนั้น, เรียงตัวเข้าไปทีละคน, ครั้นเข้าไปถึงน่าพระที่นั่งภอสมควรก็น้อมเกล้าถวายคำนับ, พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงพระราชทานพระหัตถ์ให้จับทุก ๆ คน โดยลำดับ, ครั้นพร้อมกันแล้ว, ภอเวลายามหนึ่ง, จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า, ฯ ให้นั่งที่เก้าอี้ซึ่งตั้งไว้นั้น, แล้วจึงทรงยืนขึ้นสบีก อธิบายในการซึ่งเชิญมาเปนปรีวีเคาน์ซิลนั้นประมาณ ๒๐ นาทีจึงเสร็จ, แล้วพวกเคาน์ซิลทั้งปวง ก็ยืนขึ้นถวายคำนับ, แล้วก็นั่งลงตามเดิม. พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, ก็เสด็จประทับตรัสอยู่ในที่นั้น, ครั้นเวลายาม ๓๔ มินิตยก็เสด็จขึ้น พวกปรีวีเคาน์ซิลทั้งปวงก็ยืนขึ้นถวายคำนับพร้อมกันแล้วก็กลับออกมา.

ปรีวีเคาน์ซิลสาบาล

๏ วันอาทิตย เดือนเก้า ขึ้นสี่ค่ำ เวลาบ่ายห้าโมงเสศ, พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, เสด็จออกที่พระที่นั่งบรมราชสถิตยมะโหพาร, จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า, ให้นิมนต์พระสงฆ์ทั้งสิบรูป, ซึ่งจะได้เข้าไปนั่งเปนประธานในที่นั้น, ครั้นพระสงฆเข้าไปพร้อมแล้ว, หลวงราชมณีพราหมณก็อ่านมนต์ไสยเวตร, แช่งน้ำตามธรรมเนียมเหมือนอย่างที่มีทุก ๆ ปี, แล้วจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าเทวันอไทยวงษ, ออกมาเชิญพวกซึ่งจะได้รับสัญญาบัตเปนปรีวีเคาน์ซิลนั้น, เข้าไปในพระที่นั่งบรมราชสถิตยมะโหพาร, เมื่อเคาน์ซิลเข้าไปนั้นเดิรเรียงกันเข้าไปทีละคน, ครั้นถึงน่าพระที่นั่งภอสมควร, ก็น้อมเกล้าถวายคำนับ, แล้วไปยืนอยู่ตามที่ของตนทุกคน, แล้วพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, ก็เสด็จขึ้นประทับบนพระที่นั่งโทรน, แล้วจึงทรงพระกรุณาโปรด, ให้พวกปรีวีเคาน์ซิลนั้นนั่งลง ภอหลวงราชมณีพราหมณอ่านมนต์ไสยเวตรแช่งน้ำแล้ว พระสิทธิไชยพราหมณก็เชิญพระแสงขุบน้ำพระพิพัฒสัตยา

ตามอย่าง ตามธรรมเนียม, ครั้นเสร็จแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, จึงพระราชทาน พระบรมราชานุญาติ, ให้ท่านผู้ซึ่งจะได้เปนปรีวีเคาน์ซิล, ทำสัตยานุสัจสาบาลถวายทีละพวก, ตามผู้ใหญ่ผู้น้อย, ที่หนึ่งนั้นคือพระเจ้าบรมวงษเธอกรมพระเทเวศวัชรินทรหนึ่ง, พระเจ้าบรมวงษเธอกรมหลวงวรศักดาพิศาลหนึ่ง, สมเด็จพระเจ้าบรมเธอเจ้าฟ้ามะหามาลากรมพระบำราบปะบ๊กหนึ่ง, ที่๒ พระวรวงษเธอกรมหมื่นอนันตการฤทธิหนึ่ง, พระเจ้าราชวงษเธอกรมหมื่นอักษรสาสนโสภณหนึ่ง, พระเจ้าราชวงษเธอกรมหมื่นเจริญผลภูลสวัสดิหนึ่ง, ที่ ๓ สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้าจาตุรนรัศมีหนึ่ง. พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้ากฤดาภินิหารหนึ่ง, พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าคัคณางค์ยุคลหนึ่ง, ที่ ๔ พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าศุขสวัสดีหนึ่ง. พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าทวีถวัลยลาภหนึ่ง, พระวรวงษเธอพระองค์เจ้าสิงหนาทราชตุรงค์ฤทธิหนึ่ง, พระวรวงษเธอพระองค์เจ้าสายสนิทวงษหนึ่ง, ที่ ๕ เจ้าพระยาภูธราภัยหนึ่ง, เจ้าพระยาภาณุวงษมหาโกษาธิบดีหนึ่ง, พระยาราชสุภาวดีหนึ่ง, พระยาศรีพิพัฒนหนึ่ง. พระยาราชวรานุกูลหนึ่ง, พระยากระสาปนกิจโกศลหนึ่ง, ที่ ๗ พระยาภาษกรวงษหนึ่ง, พระยาอภัยรณฤทธิหนึ่ง, ที่ ๘ พระยามหาอำมาตยหนึ่ง, พระยาเจริญราชไมตรีหนึ่ง, พระยาราไชยมหัยสุวริยาธิบดีหนึ่ง, พระยาพิพิธโภไคยหนึ่ง, พระยาจ่าแสนบดีหนึ่ง, พระยาอนุรักษราชมณเฑียรหนึ่ง, ที่ ๙ พระยารัตนภัณฑ์มนตรีหนึ่ง, พระยาอาหารบริรักษหนึ่ง, พระยาเพชรชฎาหนึ่ง, พระยาพิพัฒโกษาหนึ่ง, ที่ ๑๐ พระยาอินทราธิบดีสีหราชรองเมืองหนึ่ง, พระยาราชสงครามหนึ่ง, พระยาโชฎึกราชเศรษฐีหนึ่ง, พระยานรนารถภักดีหนึ่ง, ๑๑ พระมหาเทพยหนึ่ง, พระมหามนตรีหนึ่ง, พระอินทรเทพยหนึ่ง, พระพิเรนทรเทพยหนึ่ง, ๑๒ เจ้าหมื่นเสมอใจราชหนึ่ง, เจ้าหมื่นไวยวรนารถหนึ่ง, เจ้าหมื่นสรรพเพชภักดีหนึ่ง พระยาสุนทรานุกิจปรีชาหนึ่ง, ๑๓, พระยาสมุหบุรานุรักษหนึ่ง, พระปรีชากลการหนึ่ง, พระราชเสนาหนึ่ง, ๑๔ พระนรินทรเสนีหนึ่ง, พระไพรัชภาคยภักดีหนึ่ง, หลวงพิจารณจักรกิจหนึ่ง, ครั้นทำสัตยานุสัจถวายแล้ว, ก็รับพระราชทานน้ำพระพิพัฒสัตยา, ครั้นรับพระราชทานน้ำพระพิพัฒสัตยาแล้ว, ก็น้อมเกล้าถวายคำนับครั้งหนึ่ง, แล้วก็เดิรเข้าไปตรงน่าพระที่นั่ง, คุกเข่าซ้ายลงคอยพระราชทานตราตั้ง พระบาทสมเด็จ-

พระเจ้าอยู่หัว, จึงพระราชทานสัญญาบัตรตั้งตำแหน่งที่ปรีวีเคาน์ซิลทุก ๆ คน โดยลำดับ, ครั้นรับพระราชทานสัญญาบัตรแล้ว, ก็ลุกขึ้นน้อมเกล้าถวายคำนับครั้งหนึ่ง, แล้วก็ไปเซนชื่อทูลเกล้าถวายทุก ๆ คน, ครั้นเซนชื่อแล้ว, ก็มานั่งยังที่ของตน, ครั้นเซนชื่อทูลเกล้าถวายถ้วนทั่วทุกคนแล้ว, พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงเสด็จขึ้นทรงสบีคส์ ท่านปรีวีเคาน์ซิลก็ยืนขึ้นพร้อม, กัน ครั้นทรงสบีคส์แล้ว, ท่านปรีวีเคาน์ซิลทั้งปวง, ก็น้อมเกล้าถวายคำนับครั้งหนึ่ง, แล้วเจ้าพระยาภูธราภัยจึงอ่านคำแอดเรส, ของท่านปรีวีเคาน์ซิลทั้งปวง, ทูลเกล้าถวาย, ครออ่านจบลงท่านปรีวีเคาน์ซิลทั้งปวงก็น้อมเกล้าถวายคำนับครั้งหนึ่ง, ครเวลาสองทุ่มเสศ, พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็เสด็จขึ้น, ท่านปรีวีเคาน์ซิลทั้งหลายก็ภากันกลับออกมา, ที่ยังเหลืออยู่ในนั้นก็มีบ้าง, สมเด็จ-พระเจ้าอยู่หัวก็เสด็จออก, ประทับที่พระลงฆ, ๆ ทั้งปวงก็ถวายอติเรกแลถวายพระพรลา, แล้วเสด็จประทับตรัสอยู่ในที่นั้น, ประมาณสองนาทีก็เสด็จขึ้น, ฯะ

๑ ข้าพเจ้าขอแจ้งความมายังท่านทั้งปวงให้ทราบ, ด้วยเรื่องข้อความที่ข้าพเจ้าบอกในการที่ตั้งปรีวีเคาน์ซิลนั้น, ข้าพเจ้ายังหาได้บอกละเอียดไม่, ด้วยเวลาทำนั้นน้อย, ครั้นจะบอกให้ละเอียดทีเดียว, ก็ไม่ทันกับเวลาที่จะทำ, วิกน่าข้าพเจ้าจึงจะอธิบายในการปรีวีเคาน์ซิลนั้นต่อไป ฯะ

มรณกรรม

๑ นายรองพลพรรน, ชื่อตัวชื่อหล่อ, บ่วยเปนผีในท้องมาแต่ณปีวอกจัตวาศก, จุลศักราช, ๑๒๓๕ มา จนถึงณวันอังคาร เดือน ๕ แรมสิบสี่ค่ำ, หนองแตกขุดหนักลง, จนถึงณวันพฤหัศบดี เดือนเก้า ขึ้นค่ำหนึ่ง, อาการกำเริบมากขึ้น, เวลาสิบทุ่มเสศถึงแก่กรรม, นายรองพลพรรณคนนั้น, ได้เกิดแต่ณวันสุกรเดือนแปต ขึ้นสิบสามค่ำ ปีมะแมนพศก, จุลศักราช ๑๒๐๙ ปี, นายรองพลพรรณคนนี้, ได้ทำราชการสนองพระเดช พระคุณมาแต่แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, แล้วก็ได้รับราชการสนองพระเดชพระคุณ, พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในกาลบัดยุบันนี้, ก็ได้ตั้งใจทำราชการสนองพระเดชพระคุณ, โดยความซื่อสัจสุจริต, มิได้มีความผิดร้ายในราชการ, สิ่งหนึ่งสิ่งใดเลย.

การลาผนวช

๑ ณ วันสุกรเดือนเก้าขึ้นสองค่ำเวลาเจดทุ่มสี่สิบสองนาที, พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้ากฤดาภินิหารลาผนวช, ด้วยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, มีลายพระหัตถเลขาไปถึงกรมพระปวเรศวริยาลงกรณ, ขอให้พระองค์เจ้าพระกฤดาภินิหารลาผนวช, ด้วยจะได้รับที่ปรึกษาในราชการ, ท่านจึงทรงผนวชอยู่ช้าไม่ได้, ๚

พระราชพงษาดารไท

๒ ครั้นถึงศักราช ๗๓๒ บีจอโทศก, สมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้า, เข้ามาแต่เมืองสุพรรณบุรี, เสนาบดีกราบทูลว่า, สมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้าเสด็จเข้ามา สมเด็จพระรามเมศวรก็ออกไปอัญเชิญเสด็จ, เข้ามาพระนครถวายราชสมบัติ, แล้วถวายบังคมลากลับขึ้นไปลพบุรีดังเก่า. ๚

๓ ศักราช ๗๓๓ บีกุนตรีศก, สมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้า, เสด็จไปเอาเมืองฝ่ายเหนือแลได้เมืองเหนือทั้งปวง

๔ ศักราช ๗๓๕ บีชวดจัตวาศก, เสด็จไปเอาเมืองนครพังคาแลเมืองแชงทรา ๚

๕ ศักราช ๗๓๕ บีกุนเบญจศก, เสด็จไปเอาเมืองชากังราว, แลพระยาไชยแก้วพระยากำแหงเจ้าเมือง, ออกต่อรบท่าน ๆ ได้ตัวพระยาไชยแก้วตาย, แต่พระยากำแหงแลไพร่พลทั้งปวงหนีเข้าเมืองได้, ทัพหลวงก็เสด็จคืนมาพระนคร,

๖ ศักราช ๗๓๖ บีชานฉอศก, สมเด็จพระบรยราชาธิราชเจ้าพระมหาเถรธรรมกัตญาณ, แรกสถาปนาพระศรีรัตนมหาธาตุฝ่ายบูรทิศ, นำพระบรรขั้นสิงห์สูง ๑๙ วา, ยอดนพฐญ ๓ วา ๚

๗ ศักราช ๗๓๗ บีเถาะสัปตศก, เสด็จไปเอาเมืองพระพิศณุโลกย, แลได้ตัวขุนสามแก้วเจ้าเมือง, กวาดครอบครัวอพยพมาครั้งนั้นมาก

๘ ศักราช ๗๓๗ มโรงอัฐศก, เสด็จไปเอาเมืองชากังราว ได้พระยากำแหงแลท้าวฉากองคิดกันว่าจะยกตีทัพหลวง, ครั้นทำมิได้ท้าวฉากองเลิกทัพหนี, เสด็จยกทัพหลวงตามตีทัพท้าวฉากองแตก, ได้ท้าวพระยาเสนาขุนหมื่นครั้งนั้นมาก, แล้วทัพหลวงเสด็จกลับคืนพระนคร, ๚

◎ ศักราช ๗๔๑ ปีมเมียสมฤทธิศก ไปเอาเมืองชากังราวอีกเล่า, ครั้งนั้น มหาธรรมราชาออกมาถวายบังคม, ฯะ

◎ ศักราช ๗๔๒ ปีวอกโทศก, เสด็จไปเอาเมืองเชียงใหม่, แลให้เข้าปล้นเมืองลำปางมิได้, จึงแต่งสนังสือให้เข้าไป, หมื่นนครให้เจ้าเมืองนครลำปางออกมาถวายบังคม แล้วทัพหลวงเสด็จกลับคืนพระนคร, ฯะ

ข่าวต่างประเทศ

นักปราชเยรมันผู้หนึ่ง, ซึ่งรู้วิชาในการสัตวซึ่งเรียกว่าแนตุราลิศต์, ได้แปลคำร้องของนกอย่างหนึ่ง, ชื่อไนซ์ติงแคลซึ่งร้องแต่เวลากลางคืนว่า, "โซโซโซโซโซโซโซโซโซเซอร์เหดิงเหช์ชีชีชีชีชีชีชีชีเกาเวอร์ยีดชีหอย ยี ไคไคไคไคไคไคไคไคไคกอริกร์ด ชิออดชิออบี" ท่านผู้หนึ่งผู้ใดที่ได้อ่านหนังสือพิมพ์, ซึ่งมีใจปราฐนาจะร้องสู้กับนก, แม้ชั่งร้องหวานเยนของกลางคืนนั้น, ก็ให้ผึกหัดดัดสำเนียง อย่างเช่นว่ามาแล้วข้างบนนี้เทอญ, ฯะ

ข่าวเตเลกราฟแปลออกจากหนังสือพิมพ์, ชื่อสเตรตซ์เตม์เมืองสิงคโปร์ว่า, ที่เมืองสเปนกาลิศนั้น, ได้จับควินกาได้แล้ว, ระยะทางควินกานั้นไกลจากแมดรีด ๗๓ ไมล์, คอเวอรน์แมนต์เมืองสเปนได้เรียกทหารไว้พร้อมแล้ว ๑๒๕๐๐๐ แล้วได้ประกาสว่า, ทั้งหมดแว่นแคว้นเมืองสเปน, ต้องอยู่ในบังคับกฎหมายสำหรับศึก, ซึ่งเรียกว่ามาเชียลลอ, แล้วได้ริบราชบาทสิ่งของ ๆ พวกกาลิศทั้งสิ้น. การศึกฝ่ายข้างพวกกาลิศนั้น, เดียวนี้ทวีมากขึ้น, พร้อมไปด้วยความพยาบาทเปนต้น, พวกที่เข้าข้างฝ่ายกาลิศ, ต้องถูกจับแล้วเอาไปจำไว้ในคุก. ฝ่ายข้างพวกกาลิศนั้นได้ยิงคนโทษที่จับไว้ได้ในกลางสงครามนั้นเสียทั้งสิ้น, เพราะจะตอบแทนแก้แค้นที่พวกของตัวต้องตายนั้นเสียบ้าง.

เมืองโปร์ตุคอล

ได้ทำการสมโภชใหญ่ตลอดอาณาเขตร, เปนการบีฉลองที่ได้ตั้งธรรมเนียมดวนสติออนแมนมอนนาคี, คือผู้ครองเมือง, ต้องถือกฎหมายพระสำหรับแผ่นดิน. อนึ่ง การที่เลือกราษฎรเข้ามาว่าในที่ชุมนุมนั้นยังเลือกอยู่.

เมืองยุไนเตคเตคอเมริกา

คนทั้งปวงมีความกลัวว่าจะรบกับพวกอินเดียอีก.

เมืองอังกฤษ

สมเด็จพระนางเจ้ากวินวิกตอร์เรีย. กับเจ้าหญิงลูกเธอองค์เลก. ได้เสด็จไปทอดพระเนตรทหารที่วัดเตอรของคาลจชบิวรอบออฟกันตบูรี. พระสังฆราชเมืองอังกฤษ. ได้เชิญปรินเวลเลเกจของท่านไป. ต้องมีการรับเลี้ยงดูแขงแรง. ที่ปาวลิแมนต์แลเฮาส ออฟลอดที่ปฤกษาราชการ. ขุนนางเอิดขับเตคบูรี. ได้ทำบิลร่างกฎหมายว่าด้วยจะให้ขายที่แผ่นดินได้ง่าย ๆ. แลที่แผ่นดินนั้น. จะได้ทำตึกที่อยู่ของคนทำการให้ดีขึ้นด้วย. มาให้ปฤกษาลอดเตอรบี. ซึ่งได้ว่าราชการต่างประเทศได้แจ้งในที่ประชุมว่า. คอเวอร์นเมนต์จะให้มีริเปรเซนเตติน. ไปปฤกษาราชการแผ่นดินเมืองต่อเมือง. ที่เมืองบุคแชลค์. เมืองหอวางเมืองเปลเยียม.

เมืองรุคเซีย

คอเวอร์นเมนต์ได้คืนโปรเยาค์. ของมองซิเอรวเลอแลคเสป. คือการที่จะคิดทำทางรถไฟมาเมืองอินเดียนั้นเสียแล้ว. ไม่รับเปนธุระต่อไป.

ว่าด้วยใต้ฝุ่นพยุใหญ่เกาะฟอโมซา

ออกจากหนังสือพิมพ์. สิงคโปร์เคร์ไตม์ ลงวันที่สี่. เดือนออเกิศคฤษตศักราช ๑๘๗๔ ได้ความแต่เมืองตาบซุวีว่า. พยุใต้ฝุ่นอันแรงเกิดในวันที่ ๑๗ เดือนยุไล. ที่บ้านตี๋ตฉานซึ่งเปนทรัพยสมบัติของชาวต่างประเทศ. ซึ่งอยู่ที่ชายทเลเสีย เปนอันมาก. แต่โรงคั่วใบชานั้นไม่เสีย เลฟเตอร์แนมต์คาร์ดเนอรกับกลาสีหกคน. ซึ่งเปนออฟพีเซอร์แลลูกเรือรบอังกฤษชื่อเกตเตรลซึ่งได้ไปช่วยเรือพ่อค้าที่เสียชื่อแลบเตกที่เสียในโลโตรก. แลมิสเตอร์เกรกห้างเมเซอร์ดอกแอนด์กอมปนี. ก็จมน้ำสูญหมดด้วยกันไป. แลเรือสับเตกซึ่งเข้าไปช่วยนั้นก็หายสูญไป. ตะเภาในทเลนั้นได้เสียเสากระโดงโปหลายตเภา. หนังสือเขียนที่เมืองอาโมยวันที่ ๒๐ เดือนยุไล. คฤษตศักราช ๑๘๗๔.

เมืองฟูเจ้า

ได้ความแต่ในหนังสือจดหมายเหตุ

ซื่อฟูเจ้าแฮะแรลด์

ในวันที่ ๑๓ เดือนยุไล, สายเตเลคราฟตั้งแต่เมืองนี้คือ เมืองฟูเจ้า, จนถึงพระเจดียที่เรือทอดสมอนั้น, เขาวางสายลงไว้เสร็จแล้ว, เดี๋ยวนี้เขาก็ได้ใช้อยู่เสมอ, ผู้ที่จะอ่านหนังสือพิมพ์นี้, คงหยากจะรู้ความนี้โดยชื่นใจ, ข้าพเจ้าขอให้ทราบว่า, สายเตเลคราฟที่ยาว ๘ ไมล์องักฤษ, ไปตามลำแม่น้ำฝั่งข้างขวาจนถึงแขวงเมืองลิมปู ๒ ไมล์, แต่เมืองลิมปูมีสายเตเลคราฟใต้น้ำข้ามฟากแม่น้ำ, ยาวสามส่วนไมล์ด้วยแบ่ง ๔, ตั้งแต่นั้นสายเตเลคราฟบนบก, ไปตามฝั่งแม่น้ำข้างซ้ายจนถึงอาเสนแนล, คือเปนที่ทำบีนใหญ่, แลเครื่องจักรต่าง ๆ ของคอเวอร์นแมนต์จีน, แล้วถึงที่อยู่มิศยอนฝอศเตอร์แอนต์กอมปนี, สายเตเลคราฟนี้ในตลอดทางนั้น, เขาได้ทำไว้ใน ๑๒ วัน, ได้ใช้เงินประมาณ ๕๐๐๐ เหรียญ, เครื่องเตเลคราฟนั้นตามอย่างมิศเตอร์มอร์ส, ถ้ามีคนชำนาญทั้งสองข้าง, จะได้ส่งคำ ๑๕ คำถึงแก่กันในเวลานาทีเดียว, ท่านท้าวไทกับมันครินชุนนางจีนหลายนาย, ได้ไปเยี่ยมออฟพีซ์เตเลคราฟในเมืองฟูเจ้า, มิศเตอรเฮนนิงเซนเอเยนต์กอมปนีสายเตเลคราฟ, ได้รับภาไปดูเครื่องเตเลคราฟ, ได้อธิบายการเครื่องเตเลคราฟทั้งหมด, ท่านอยู่ดูเครื่องถึงสองชั่วโมง, ท่านประหลาดใจไปแลมีความยินดี, เพราะได้สั่งคำไปถึงมันครีนชุนนางอยู่ที่ปะโกดาสเตแชน, อยู่ในปากน้ำเมืองฟูเจ้า, ได้รับความตามในเวลาห้านาที. มิศเตอเฮนนิงเซนได้ให้ระฆังอิเล็กตริก, เปนของคำนับแก่ท่านท้าวไท, ท่านได้รับด้วยความยินดีเปนอันมาก, มิศเตอรเฮนนิงเซนว่าจะเอาไปใส่ที่ยามุน, คือบ้านของท่าน, ซึ่งกอมปนีสายเตเลคราฟได้ทำสายเตเลคราฟนี้, ถึงมีความลำบากเปนอันมากก็ได้สำเร็จแล้ว, ข้าพเจ้ามีความไว้ใจว่ากอมปนีนี้จะมีกำไรเปนอันมาก.

ข่าวต่างประเทศ

ออกจากหนังสือพิมพ์สิงคโปร์เดรีไตม์, ลงวันที่สี่เดือนออเกิศคฤษตศักราช ๑๘๗๔. ความต่อไปที่ได้คัดจากหนังสือพิมพ์ซื่อลอนดอนแอลด์ไซนาเอกษเปรศ. ลงวันที่ ๑๐ เดือนยุไล คฤษตศักราช ๑๘๗๔.

เมืองรุเซียกับเยรมนี

ได้มีความฤๅกันว่า, เมืองสองเมืองนี้ยังจัดแจงทำหนังสือสัญญาลับ ๆ. อยู่ด้วยการที่จะแบ่งปันออสเตรียเอมไปร์ให้แตกออกจากเอกราช, เปนเมืองขึ้นข้างเมืองรุเซียเมืองเยรมนี

เมืองฝรั่งเสศ

ท่านกอมป์เลอ ชัม บอร์ด, ได้ออกหนังสือประกาศแก่ราษฎรเมืองฝรั่งเสศทั้งปวงว่า, ราษฎรฝรั่งเสศจะตกอยู่ในความลำบาก, ราษฎรควรจะมีเจ้าแผ่นดิน, แลกอมป์เตอ ชัม บอร์ด, ได้เกิดเปนเจ้าแผ่นดินฝรั่งเสศแล้ว, คนได้คิดให้ข้าพเจ้ากับราษฎรเกิดแก่งแย่งกันนั้น, ถ้าข้าพเจ้าไม่ได้อุส่าห์ให้พวกนี้ยอมเหนกับข้าพเจ้า, ๆ ก็จะผิดธรรมเนียมซึ่งถือพระเจ้าในโลกย, แลราชการบ้านเมือง

หนังสือพิมพ์เมืองปารีศ, ชื่อยุเนียนได้เอาหนังสือประกาศนี้ลงพิมพ์ไว้, คอเวอน์รแมนต์ฝรั่งเสศที่กรุงปารีศบังคับให้หยุดหนังสือพิมพ์นั้นเสีย.

ในเคาน์ซิลแอศแซมลี, คอเวอน์แมนต์ได้ยืนความคิดแต่พวกเคาน์ซิลก็ไม่ยอมเอย, จึงท่านมินิศเตอรมีความโกรธจะขอออกจากตำแหน่งไม่ทำราชการต่อไป, แต่มาร์แชลมากมาออนซึ่งเปนเปรสิเดนต์, ไม่ยอมให้มินิศเตอรเลิกการ.

เมืองเยรมนี

แซมเปรอกรุงรุเซียทรงรถมาเกือบจะถูกอันตรายที่บนรถ.

วอร์บัศเยศความคิดด้วยเรื่องการผ่ายสงครามนั้น, ปารลิเมนต์เมืองบาเวเรียได้ยอมแล้ว.

เมืองสเปน

พวกกาลิศลองอาลฟอนโส, เปนหัวหน้าได้ตีเมืองเตรียุเอนแต่ไม่ได้, เดี๋ยวนี้เขาคิดการจะไปตีเมืองซันตันเดอร์, ผ่ายคอเวอน์แมนต์คิดการใหม่, จะไปตีเมืองเอศเตลา, ซึ่งเปนที่พวกกาลิศตั้งอยู่.

นิทานพระยาจักร

๏ ยังมีพระมหากระษัตรองค์หนึ่ง, เปนพระยาจักวเสด็จออกพระแกว, ตรัสแก่พระมเหษีว่าในทิศตวันออกนี้, ใครจะมีบุญมากกว่าเราบ้างฤๅไม่, พระมเหษีจึงทูลว่าพระองค์ทำไมจึงมาประมาทอย่างนี้, ผู้ที่มีบุญกว่าพระองค์ก็มีมาก, พระมหากระษัตรได้ทรงฟังก็กริ้ว, จึงทรงฉลองพระบาท, พระหัตถ์ทรงพระขรรค, ผินพระภักตรเหาะไปทิศบูรพาภักหนึ่ง, แล้วเสด็จทรงพระดำเนินไปตามมรรคา, ทอดพระเนตรไปเหนพระยาราชสีห์จึงตำรัศถามว่า, ท่านนี้นามกรชื่อไร, พระยาราชสีห์ตอบว่าเรานี้มีนามว่าพระยาราชสีห์, เปนใหญ่กว่าสัตว์บันดาอยู่ในป่านี้, พระยาจักรว่าท่านมาลองกำลังต่อยุทธกับเรา, ใครจะมีฤทธิกว่ากัน, แล้วต่างก็สรรพยุทธกันโดยกำลังไม่แพ้ชะนะกัน, พระยาจักรจึงตรัสว่า, เราต่อสู้กันก็ไม่แพ้ชะนะกันแล้ว, ก็จงมาเปนมิตรกันเสียเถิด, ต่างก็สนทนาปราไศรยกันด้วยความรัก, พระยาจักรจึงตรัสถามพระยาราชสีห์ว่า, ต่อไปข้างน่าใครมีฤทธิยิ่งกว่าเราจะมีฤๅหาไม่, พระยาราชสีห์จึงว่าผู้มีฤทธิยิ่งกว่าเรายังมีอีก, คือพระยาช้างเผือก, พระยาวลาหก, พระยาวานร, ทั้งสามสัตว์นี้ล้วนมีศักดาเดชเข้มแขงสามารถมหิมา. ฯะ

๏ พระยาจักรได้ฟังก็มีขัตติยมาณะกล้ากำเริบจิตร, คิดจะใคร่ไปทดลองให้ประจักษ, จึงแสดงฤทธิเหาะ, แล้วเสด็จดำเนินตามมรรคาไปภบพระยาช้างเผือก, แล้วไปภบพระยาวลาหกอาชาไนย, แล้วไปภบพระยาวานรใหญ่เผือกผู้, ล้วนมีศักดาเดชแลบริวารเปนอันมาก, พระยาจักรก็กระทำยุทธนาการกับสัตว์ทั้งสามนั้น จนอ่อนกำลังลงก็ไม่แพ้ชะนะกันทั้งสองฝ่าย, พระยาจักรจึงตรัสเชิญพันธ์มิตรเปนสหายที่รักสนิท, แล้วจึงชวนมาพร้อมในที่เดียวกัน, สนทนาโดยมธุรกะถา, แล้วจึงนัดกันว่ากำหนดอีกสามวัน, เชิญท่านไปพร้อมกันที่จอมปลวกโพ้น, เราจะทำสัจต่อกัน, เพราะเราทั้งห้าคนมีฤทธิ, มีโสตรเปนทิพ, ควรมีสามัคคีเปนอันเดียวกัน, แล้วก็กลับไปที่อยู่ของตน, ครั้นถึงวันนัดต่างก็สำแดงเดชาไปพร้อมกันที่จอมปลวกใหญ่ต่างก็สนทนาปราไศรยกัน ณ ที่นั้น, ยังมีพระยามดง่ามอยู่ในปล่องจอมปลวกนั้น, ได้ยินเสียงออึงก็กก้องถึงปล่องที่อยู่, ก็มีความสดุ้งหวาดหวั่นพรั่นใจว่า, แต่เรามาอยู่ในปล่องนี้ก็ช้านานมาแล้ว, ไม่เคยได้ยินเสียง

โกลาหลเหมือนอย่างวันนี้, ขอรอยจะมีเหตุเพทย์ไกยมาแล้ว, พระยามดง่ามก็ออกมาจากปล่องใหญ่, ได้เห็นสี่สัตว์กับมนุษมานั่งสนทนากัน, ก็ถือตนว่าเปนสัตว์มีอำนาจ, จึงกล่าวทักด้วยคำหยาบ, ว่าสูเจ้าเหล่านี้มาแต่ไหน, นามกรสูเจ้าชื่อไรตัวเราเปนพระยามดง่าม, เราเปนใหญ่อยู่ในปล่องอันนี้, ท่านมานี้ธุระประสงค์สิ่งใด, พระยาราชสีห์จึงว่ากับพระยามดง่ามว่า, เชิญท่านมาสนทนาด้วยกัน, นามเราชื่อว่าพระยาราชสีห์, อีกห้าคนนั้น, พระยาช้างเผือก, พระยาวลาหกอาชาไนย, พระยาวานร, กับมนุษนั้นเปนพระยาจักรมีศักดิ์เสมอกัน, พร้อมกันมาทำสัตยานสัจเปนสำพันธมิตรกันในที่นี้, เชิญท่านมาสนทนาด้วยกันกับเราเถิด, พระยามดง่ามได้ฟังดังนั้น, ต่างคนก็สนทนาปราไศรย, แล้วก็ทำสัตยานุสัจกัน, พระยามดง่ามจึงว่า, ตั้งแต่นี้ไปชาวเราควรจะรักษาทางไมตรีอันสนิทต่อกัน, สูพวกเจ้าเหล่านี้จะมีสารทุกข์สิ่งหนึ่งสิ่งใด, จงนึกถึงเรา ๆ จะไปช่วยตามกำลัง แล้วต่างคนก็ลำนับลากันไป.

๑ พระยาจักรก็กลับมาถึงปราสาท, สรงน้ำเสวยกระยาหารเข้าที่ศรีไสยาศน์. อยู่มาไม่นานยังมีหมู่กิมิชาติแมลงคาเรืองอยู่บนเพดานในพระวิสูตร, สองสัตว์ตกลงมาเลื้อยเข้าไปในช่องพระโสตรทั้งสองข้างละตัว, ครั้นสัตว์ทั้งสองเข้าไปในช่องพระกรรณแล้ว, ก็กัดพระกรรณพระมหากระษัตร. ๆ ก็สดุ้งฟื้นตื่นพระบันทมขึ้นก็ให้ปวดพระกรรณเปนกำลัง, แพทยหมอประกอบยาถวาย, พระอาการก็ไม่คลายล่วงมาถึงสี่วัน, พระยาจักรจึงทรงดฤกน็กถึงมิตรสหาย, ซึ่งได้ทำสัจสัญญาไว้ต่อกัน, คือพระยาราชสีห์, พระยาม้า, พระยาช้างเผือก, พระยาวานร, ก็มาพร้อมกัน. พระยาจักรจึงตรัสแก่สหายว่า, เราครั้งนี้มีบ้ดยุบันโรคมีกำลังกล้าแขงนัก, หมอประกอบยารักษาอาการก็กำเริบหนักขึ้นทุกวัน, พระสหายทั้งสี่ก็มิรู้ที่จะตอบประการใด, ฝ่ายพระยาวานรจึงว่าขึ้นว่า, ยังสหายอีกคนหนึ่งยังไม่มาพร้อมกันในที่นี้, ถ้าได้มาพร้อมกันแล้วจะได้ช่วยคิดอ่านบ้าง, พระยาจักรได้ฟังจึงห้ามว่า, เรียกหามาทำไมกะมดง่าม, เราไม่ชอบ. พระยาช้างเผือกจึงว่า, ไหน ๆ ท่านก็เจ็บมากแล้ว, อาการก็ล่วงมาถึงหกวัน, สหายเหล่านี้ก็มานั่งแลดูกัน, มิรู้ที่จะทำประการใด. พระยามดง่ามเขาก็ได้เปนใหญ่ในมดพันตัว, แล้วเขาก็ได้สำพันธมิตรด้วยกับเรา, ๆ ควรจะเชิญมา, เผื่อเขาจะมีสติปัญญา

แก้ไขได้บ้าง. พระยาจักรได้ทรงฟังก็เหนชอบ. พระยามักก็ลำภุกนึกถึงพระยามดง่าม, บัดเดี๋ยวใจพระยามดง่ามก็มาถึงที่ปราสาท, จึงกล่าวว่าสูขาวเจ้าเหล่านี้มานั่งนึ่งดูกันอยู่เปล่าๆ สหายเจ็บการที่จะคิดแก้ไขอย่างไรก็ไม่รู้. สหายของเราเจ็บมาได้กี่วันแล้ว. พระยาราชสีห์จึงบอกว่าป่วยมาหกวันแล้ว. หมอเขาว่าครบเจ็ดวันแล้วก็จะถึงชีพตักไสย. ฯะ

๑ พระยามดง่ามจึงสั่งบริวารทหารมดง่าม, ให้ภากันเข้าไปในช่องพระกรรณพระยาจักร, ทหารมดง่ามก็เข้าไปในโสตรข้างละตัว, แล้วกลับออกมาบอกกับพระยามดง่ามว่า, ฆ่าตึกเข้าไปอยู่ในโสตร. พระยามดง่ามจึงสั่งข้าราชการมดง่ามเข้าไปเปนอันมาก, เข้าไปขบกัดกินชาติแมลงคาเรืองออกมาจนสิ้น, พระยาจักรได้สมบระฤาดีก็มีความศุข, หายพระโรคในทันใด.

คำเปรียบนี้ใจความว่า, จะคบคนอย่าพึงคิดว่าเล็กว่าโต, ให้คบคนไว้ใช้เผื่อเลือกเปนการดี.

ว่าด้วยหมาลักขนม

๑ ยังมีสุนัขสองตัว, เจ้าของเลี้ยงไว้ในเรือน; อยู่มาวันหนึ่งสุนัขนั้นเข้าไปในเรือนเจ้าของ, เหนขนมขั้นวางอยู่บนโต๊ะ, ครั้นสุนัขเหนเจ้าของไม่อยู่, จึงชวนกังลักเอาขนมนั้นไป, ครั้นไปถึงหลังบ้านจึ้งเข้าไปนั่งอยู่ใต้ต้นไม้ใหญ่, จึงเอาขนมนั้นออกแบ่งกัน, ครั้นแบ่งกันแล้ว ตัวดำเหนตัวแดงเอามากกว่าจึงว่าแก่ตัวแดงว่า, ทำไมเราก็ไปลักขนมของนายมาด้วยกัน, เหตุไรเจ้าจึงเอามากกว่าข้าเล่า. ตัวแดงจึงว่าเจ้าว่าเราเอามากก็แบ่งกันใหม่, ครั้นว่าแล้วตัวดำก็เข้าแบ่ง, จึงแบ่งให้ตัวแดงน้อย, ตัวดำเอามาก, ตัวแดงเหนดังนั้นก็โกรธ, จึงเข้ากัดเอาตัวดำ, ต่างตัวก็ต่างเข้ากัดกัน. ยังมีลิงตัวหนึ่งนั่งอยู่บนต้นไม้, เหนสุนัขสองตัวเข้ากัดกันอยู่ดังนั้น, จึงลงมาจากต้นไม้แล้วว่า, ท่านทั้งสองไม่ควรที่จะมากัดกันอยู่ดังนี้, เราไม่เหนด้วยอย่าเลยเราจะตัดสินให้แก่ท่าน, ๆ จะยอมฤาไม่ยอม. สุนัขเหนลิงว่าดังนั้นก็ยอมให้ลิงตัดสิน, ลิงจึงเอาขนมขั้นนั้นมาแบ่งให้กับสุนัขตัวดำมากกว่าตัวแดง, แล้วแบ่งให้ตัวแดงน้อย ตัวแดงเหนดังนั้นก็โกรธ, จึงว่าแก่ลิงว่าของท่าน

ตระลาการได้โปรด, ทำไมท่านพิภากษาให้ลำเอียงเล่า. ครั้นลิงได้ฟังดังนั้น, จึงว่าท่านว่าเราลำเอียงฤๅ. เราก็จะตัดสินให้ใหม่. ครั้นว่าดังนั้นแล้วก็หยิบเอาขนมของตัวดำกินเข้าไปครึ่งหนึ่ง, แล้วจึ่งถามตัวแดงว่าภอดีฤๅยังเล่า ตัวแดงก็ยอม, ฝ่ายตัวดำเหนลิงเอาส่วนของตัวกินเสียครึ่งหนึ่งกลับน้อยกว่าของตัวแดงไปอีก, จึ่งร้องขึ้นว่าทำไมท่านจึ่งกลับให้ข้าพเจ้าน้อยกว่าตัวแดงอีกเล่า. ครั้นลิงได้ฟังดังนั้นก็เอาส่วนของตัวแดงกินเสียอีก, แต่ทำอย่างนั้นอยู่บ่อย ๆ, จนขนมหมดก้อน. ครั้นหมดแล้วก็ขึ้นไปนั่งอยู่บนต้นไม้. ฝ่ายสุนัขทั้งสองเหนลิงกินขนมหมดเสียก็โกรธ, แต่ไม่รู้ที่จะทำอย่างไร, จึ่งร้องว่าแก่ลิงว่าทำไมเจ้าจึ่งกินขนมของกูเสียหมดเล่า. ลิงจึ่งตอบว่าที่กูกินขนมของเองนั้น, กูไม่ได้กินเปล่า, ขนมนี้เป็นค่าอุชาของกู, เองเอามาให้ใหม่กูจึ่งจะตัดสินให้. ฯะ

คำโคลงรามเกรียติ ท่อนที่ ๒ บทที่ ๒

เสียสมุทะฮ้าโฉษฐยั้ง ยืนบีด ทางแฮ
กวัดแกว่งตระบองบิด แบกจ้อง
หฤมาณผาดแผลงฤทธิ เรวรีบ
เข้าปากแขวะแหวะท้อง ยักษร้ายวายชนม์

สายัณห์บันลุด้าว ดาบศ
นามบรมนารท หง่อมง้อม
หฤมาณมาดหมายทด ลองฤทธิ ท่านนา
วอนว่ามายายอ้อม หยุดยั้งยังสถาน

แปลงตนโตมันต้น เต็มศา ลาเอย
ลองฤทธิพระสิทธา ท่านแก้
บันลานเรียกภาวนา ฝนสาดซ้ำฤๅ
ลิงเบียกยับรับแพ้ สั้นท้าวหนาวฝน

อารกรนักสิทธแสร้ง เปนปลิง
สายสั่งคอยเกาะคิง ที่น้ำ
หณุมานตื่นตนติง ลงสู่ สระแฮ
ปลิงเกาะกัดคางปล้ำ ปลดทั้งฤๅถอน

วายุบุตรสาระภาพแพ้ รับผิด
นารทเมตตาจิตร ปลดให้
พลางถามที่ทางทิศ อสุเรศ
ตาบศบอกจำได้ เสร็จแล้วลาจร

กองตระเวรอากาศห้อม แหนลง กาเอย
เหนบุตรพระภายตรง สู่แคว้น
เร่งพลรุกรณรงค์ รุมจับ กระบี่แฮ
กระบี่ตระบัดขัดแค้น ไล่ล้างกลางโพยม

หณุมาณหาญหักเข้า โจมจับ
อากาศตะไลยรับ รบด้วย
หณุมานตัดเคียงภับ แขนขาด ลงแฮ
อากาศตะไลยม้วย มอดกลั้งกลางดิน

เหนนางนอนแนบท้าว ทศกรรฐ
พระสนมนางกำนัน หลับกลั้ง
หณุมาณจับตรีหัน กวัดแกว่ง
ภอแว่วสำเนียงจ้ัง จกยั้งหยุดถวิล

โจษจดพลแห่หน้า นำคบ โคมแฮ
ตำรวจแปดกรมครบ เพียบพั้น
โดยเสด็จจักรพาพภบ อสุเรศ ท่านนา
เชโลห์โกมรศัพท์ลั่นดาษดื่น แดสลอน

พงษพรหมณบรมนารถเจ้า จอมยักษ
เสด็จจากอุทยานรัก ร่มเร้า
รีบรถบทจรอัก อวนทเวศ มานา
ถึงนิวาสวังเข้า สู่ห้องหวนถวิล

ทศเศียรเพียรพูดเล้า โลมชี ดาเอย
นงลักษณภัควดี บั่กไม้
นั่งต่ำอสุรี เหนชอบ อีกนา
รักนักจักนั่งใกล้ เร่าร้อนฤๅหาย

ภอสามยามย่ำฆ้อง คนหลับ
ขันผูกพระสอกับ กึ่งไม้
หณุมาณมุ่งมองชยับ คอยอยู่
ภอโลดรองรับได้ ตัดผ้าวางลง

วายุบุตรอภิวาทไหว้ ถวายแหวน
นางรับมาทรงแสน โศรกเศร้า
แจ้งเหตุพระลลแดน เดิรบำ มานา
นางโศรกกลั้งซบเกล้า เกลือกกลั้นกรรแสง

นก ใหญ่น้อยทั่วด้าว แดนดง
ไร้ เวิดรังยังพง พุ่มไม้
ไม้ ใดตกบินลง เด็มล่า ผลแอ
โหด เหือดผลนกไว้ รีบร้าง .. ราบิน

ว่าด้วย อาณาเขตร ราษฎร เมืองหลวง ของประเทศที่เป็นเอกราชในโลกยุคปัจจุบัน

ชื่อประเทศต่าง ๆ	อาณาเขตนับตามไมล์ สเหลยม	อังกฤษ	ราษฎร	เมืองหลวง	ที่ทำน้ำสำมะถโน	ครัว	
ยุโรป							
ออศเตรียเอมไปร์	๒๒๖,๔๐๖		๓๕,๙๐๔,๔๓๕	วิเอนนา	บี้มเสงเอกศก		๑๒๓๐
เบลเยี่ยม	๑๑,๒๖๗		๗,๐๘๗,๑๐๘	บรุสเซลส์	บี้มเมียโทศก		๑๒๓๒
เดนมาร์ก	๑๔,๕๕๓		๑,๗๘๔,๗๔๑	โกเปนเฮเกน	บี้มแมตรีศก		๑๒๓๓
ฝรั่งเสศ	๒๐๐,๙๐๐		๓๖,๑๐๒,๔๒๑	ปารีศ	บี้วอกจัตวาศก		๑๒๓๔
เยรมันเอมไปร์	๒๑๒,๐๙๑		๔๑,๐๐๙,๙๙๙	เบอร์ลิน	บี้มแมตรีศก		๑๒๓๓
กรีซฤๅเยลเลนซ์	๑๙,๙๔๑		๑,๔๕๗,๘๙๔	อาเรนศ์	บี้มแมตรีศก		๑๒๓๓
อิตาลี	๑๑๒,๖๗๗		๒๖,๗๙๖,๒๕๓	โรม	บี้มแมตรีศก		๑๒๓๓
นิเยอร์แลนด์ศ์	๑๓,๔๖๔		๓,๙๑๕,๙๕๖	เฮต	บี้มเมียโทศก		๑๒๓๒
โปตุกอล	๓๖,๕๑๐		๓,๙๙๕,๑๕๒	ลิศบอน	บี้มโรงสำเรทธิศก		๑๒๓๐
รุศเซียเอมไปร์	๗,๘๖๑,๓๓๐		๘๒,๑๗๒,๐๒๒	เซนต์บี้เตอร์สเบิรก	บี้เถาะนพศก		๑๒๒๙
สเปน	๑๘๒,๗๕๘		๑๖,๓๐๑,๘๕๐	แมดริศ	บี้วอกโทศก		๑๒๒๒
สวิเดนแลนอร์เว	๒๘๘,๗๗๑		๖,๐๑๓,๕๑๒	สตอกโฮล์ม	บี้วอกจัตวาศก		๑๒๓๔
สวิตเซอร์แลนด์	๑๕,๒๓๓		๒,๖๖๙,๑๔๗	เบิร์น	บี้มเมียโทศก		๑๒๓๒
ตรุกีเอมไปร์	๑,๙๑๒,๐๔๘		๓,๕๓๕,๐๐๐	กอนสแตนติโนเปลว	บี้มเสงฉอศก		๑๒๐๖
อาเซีย							
สยาม	๒๕๐,๐๐๐		๑๑,๘๐๐,๐๐๐	บางกอก	เอศคิเมต		
พม่า	๒๖๓,๐๐๐		๘,๐๓๐,๐๐๐	มันตาเล	เอศคิเมต		
จีน	๓,๙๒๔,๖๒๗		๔๒๕,๒๓๑,๑๕๒	ปกิ่ง	เอศคิเมต		
ญี่ปุ่น	๑๕๖,๖๐๔		๓๒,๗๙๔,๘๗๗	เยโด	บรกาเบญจศก		๑๒๓๕
เปอร์เซีย	๒๒๖,๔๐๖		๔,๔๐๐,๐๐๐	ติยิราน	เอศคิเมต		

หนังสือตรุโณวาท

๏ ขอแจ้งความให้ทราบทั่วกัน, ด้วยหนังสือตรุโณวาทนี้, ข้าพเจ้าได้จัดการหวังจะให้เรียบร้อย, ก็ยังไม่เรียบร้อยเป็นปรกติลงได้, บัดนี้ข้าพเจ้าคิดเห็นว่า, หนังสือตรุโณวาทที่ออกไปทุก ๆ วันนี้, ข้าพเจ้าได้เอาข่าวต่าง ๆ มาลงในหนังสือตรุโณวาทแล้วออกไปทุกคราวออก, มีข่าวดั่งที่ลงมาแล้วนี้, บางแห่งท่านผู้ที่ได้ออกเงินซื้อไปก็จะชอบ, บางแห่งก็จะไม่ชอบ, เพราะหนังสือที่ออกไปนี้, ข้าพเจ้าได้จัดข่าวทั้งปวงมาใส่เป็นการเดา ๆ, ที่ออกไปก็ไม่ถูกตามความประสงค์ของท่านผู้ซึ่งจะรับ, การที่เป็นประโยชนแก่ท่านก็น้อยลง, ท่านผู้รับทั้งปวงก็ควรที่จะเสียดายเงินเป็นอันมาก, ข้าพเจ้าขอกำนับมายังท่านทั้งปวง, ผู้ซึ่งได้ออกเงินซื้อหนังสือนี้, ขอท่านทั้งปวงจงได้ช่วยข้าพเจ้า, จัดการทำหนังสือนี้ให้เรียบร้อย, คือช่วยติเตียนในหนังสือตรุโณวาทที่ข้อไม่เป็นประโยชน์, ที่ท่านทั้งหลายไม่ภอใจฟัง, เพราะเป็นการไม่เป็นที่ชอบใจของท่าน, แลขอให้ช่วยตักเตือนข้าพเจ้า, ให้หาสิ่งที่เป็นประโยชน์, ที่ท่านทั้งปวงปรารถนาจะฟัง, แลประสงค์จะให้เป็นที่สืบสอนของคนต่อไปในภายน่า, แลท่านทั้งปวงได้เหนนิทานใดที่ดี, มีประโยชน์ควรจะสืบสอนชนทั้งปวงได้แล้ว จงส่งมาให้ข้าพเจ้าลงพิมพ์ในตรุโณวาท, จะได้เป็นที่สืบสอนแก่ชนทั้งปวงไปภายน่า, ถ้าการที่จะจัดนี้เรียบร้อยลงได้แล้ว, คุณประโยชน์ก็จะมีแก่ท่านทั้งปวงผู้ซึ่งช่วยจัดการนี้เป็นอันมาก, ถ้าการที่จะจัดให้เรียบร้อยนี้ไม่สำเร็จลงได้แล้ว ท่านผู้รับแลตัวข้าพเจ้าก็เป็นที่เสียใจ, เพราะท่านผู้รับท่านก็ได้ออกเงินซื้อ, ด้วยหวังจะทราบการต่าง ๆ แลหวังจะให้เป็นคุณเป็นประโยชน์แก่ชนทั้งปวงต่อไปภายน่า, การก็มิได้สมปรารถนา, ก็จะเป็นที่เสียใจของท่านผู้ซื้อ, ตัวข้าพเจ้าก็เป็นผู้ได้อุตส่าห์จัดการเรื่องนี้ขึ้น, ก็หวังจะให้เป็นประโยชน์การก็หาเป็นประโยชน์ไม่, ข้าพเจ้าก็จะเป็นที่เสียใจเป็นอันมาก, ขอท่านผู้รับจงเหนแก่สิ่งที่เป็นประโยชน์ในแผ่นดิน, จงช่วยจัดการนี้ให้สำเร็จด้วยเทอญ. ๚

๏ ขอแจ้งความมายังท่านทั้งปวงได้ทราบ, ด้วยท่านทั้งหลายบางคนมีความปรารถนาจะช่วยข้าพเจ้าจัดการนี้, แต่ไม่ปรารถนาจะให้ผู้ใดรู้, ว่าถ้อยคำทั้งปวงที่ท่านส่งมาให้ข้าพเจ้าว่าเปนของ ๆ ท่าน. แล้วมีความรังเกียจกลัวว่า, ข้าพเจ้าจะไปบอกกับคนทั้งปวงแพร่งพรายไปนั้น, ขอท่านทั้งหลายผู้ซึ่งปรารถนาจะช่วยในการนี้, อย่าได้มีความรังเกียจเลย, ข้าพเจ้าจะรับปีดชื่อเสียงของท่าน, มิให้แพร่งพรายได้. แต่เนื้อความที่ท่านจะส่งมาให้ข้าพเจ้าลงพิมพ์นั้น, ข้าพเจ้าจะต้องขอกรวดดูก่อน. ถ้าควรจะลงพิมพ์ได้แล้ว, ข้าพเจ้าก็จะเอาลงในตรุโณวาท, ถ้าข้าพเจ้าเหนความนั้นจะขัดข้องด้วยประการหนึ่งประการใด, ข้าพเจ้าก็จะต้องขอยกเสีย, ถ้าท่านผู้หนึ่งผู้ใดส่งสิ่งทั้งปวงมาให้ข้าพเจ้า ๆ จะได้ลงพิมพ์ไปแล้วก็ดี, ฤๅยังไม่ได้ลงพิมพ์ก็ดี, ข้าพเจ้าก็จะมิได้แพร่งพรายให้ผู้หนึ่งผู้ใดรู้เปนอันขาด ขอท่านทั้งปวงอย่าได้มีความรังเกียจสิ่งหนึ่งสิ่งใดเลย ที่ท่านทั้งหลายมีความปรารถนาจะช่วยทำนุบำรุงในการนี้, ให้เปนการดีการเจริญนั้น ข้าพเจ้ามีความชอบใจท่านเปนอันมาก. ๛

พระบรมราโชวาท

๏ ด้วยข้าพเจ้าเหนว่าพระบรมราโชวาท, ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงสยีคส์, เมื่อณวันเสารเดือนเก้าขึ้นสามค่ำนั้น, เปนพระบรมราโชวาทอันประเสริฐ, ควรจะเปนที่สดับสติปัญญาของผู้ซึ่งจะได้รับราชการสนองพระเดชพระคุณไปภายน่า, ข้าพเจ้าเหนว่าผู้หนึ่งผู้ใดซึ่งจะมิได้รับหนังสือราชกิจจานุเบกษา, ก็จะมิได้รับทราบ, ข้าพเจ้าจึ่งได้คัดเอามาไว้ในตรุโณวาท, เพื่อจะได้เปนคุณเปนประโยชน์ต่อไป. ๛

๏ พระบรมราโชวาท, ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงสยีกคส์นั้นมีความพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, มีพระราชประสงค์ในการสุจริตอย่างเดียว, จะให้การทั้งปวงซึ่งเปนการเจริญแก่บ้านเมืองสำเร็จไป, เพราะฉนั้นจึ่งได้ลดหย่อนผ่อนพระราชอิศริยยศลง, มิได้ถือพระองค์ยอมให้ท่านทั้งหลายทูลทานทัดขัดขวาง, ในการซึ่งทรงพระราชดำริห์ซึ่งยังไม่ต้องด้วยยุตติธรรม, แลให้กราบทูลการซึ่งตัวได้คิดเหนว่าเปนคุณ, ตามความคิดของตนเพื่อจะให้เปนคุณเปนประโยชน์แก่ราษฎรไปภายน่า, ก็การที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงลดหย่อนพระราชอิศริยยศ, ซึ่งพระเจ้าแผ่นดินต้นพระบรม-

ราชวงษแต่ก่อน ซึ่งไม่มีผู้ใดเปนผู้ทัดทานขัดขวางได้, แลบัดนี้จะให้ทูลขัดขวางแลชักนำได้นั้น, ก็เปนการสำคัญ, ยากที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, จะทรงสันนิฐานน้ำใจคน คนที่จะคิดการทั้งปวงนั้นจะเปนการสุจริต, ฤๅเปนการคิดแต่ประโยชน์ตน, ไม่คิดถึงคนอื่น ก็จะไม่เปนที่ไว้วางพระราชหฤไทยลงได้, เพราะฉนั้นควรที่ปรีวีเคาน์ซิลลอร์จะต้องถวายสัตยานุสัจ, ด้วยอาไศรยเหตุสามประการ, ประการหนึ่งท่านผู้ซึ่งได้รับเปนปรีวีเคาน์ซิลลอร์, ต้องถือกฎหมายสำหรับเคาน์ซิล, ถ้าจะคิดจะพูดการฤๅจะกราบทูลพระกรุณา, ด้วยได้ทราบการสิ่งไรมาโดยสุจริต, ข้าราชการแลราษฎร, ก็จะมีความหวาดหวั่นว่า, ผู้นั้นจะกราบทูลพระเจ้าแผ่นดินหาถ้อยความใส่ผู้อื่น, ฤๅแกล้งคิดให้ผู้นั้นเปนอย่างนั้น, ผู้นั้นเปนอย่างนั้นไปต่าง ๆ, เพราะผู้ซึ่งเปนเคาน์ซิลลอร์นั้น, เปนคนปรกติอย่างนั้นเอง, นี่เปนการเสียข้างฝ่ายข้าราชการแลราษฎรเพราะไม่ได้สาบาล, อีกประการหนึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, เมื่อเคาน์ซิลลอร์จะพูดการคิดการสิ่งไรมาก็จะต้องทรงพระราชดำริห์, เทียบเคียงข้างน่าข้างหลังมากกว่าการที่พูดมานั้นเปนการจริง, ฤๅเปนอุบายสิ่งไรที่จะแกล้งกัน, ฤๅจะหาประโยชน์ตน, เมื่อต้องทรงพระราชดำริห์ดังนี้ไปทุกทางทุกปตู, การสิ่งไรซึ่งจะสำเร็จเปนการเจริญก็จะไม่ไปได้โดยเรว, ถ้าบางคราวจะพลาดพลั้งลงก็จะเปนที่เดือดร้อนแก่คนทั้งปวง, บางสิ่งก็จะไม่เปนยุตติธรรมได้, ซึ่งเปนดังนี้เพราะโทษที่เคาน์ซิลลอร์ไม่ได้ทำสัจ, อีกประการหนึ่งตัวเคาน์ซิลลอร์, จะประพฤติตัวดีให้ถูกต้องตามพระราชบัญญัติ, เมื่อคิดเหนการอย่างไร, ฤๅได้ทราบการอย่างไร, ก็จะพูดจะคิดไปตามการที่เหนว่าดีมีคุณ, ก็แต่คำนั้นคงจะเปนที่ขัดขวางแก่ผู้นั้นบ้างผู้นั้นบ้าง, บางทีก็จะเปนโทษเปนภัยแก่ตัว, เพราะผู้ที่กล่าวติเตียนขึ้นอย่างนั้นแล้ว, ก็ไม่มีสิ่งไรจะแก้ตัวเลย, ก็เปนโทษแก่ผู้ที่เปนปรีวีเคาน์ซิลลอร์, เพราะเหตุฉนี้ถ้าเคาน์ซิลลอร์ได้สาบาล, มีคุณสามประการคือข้าราชการ, ราษฎรเปนที่วางใจประการหนึ่ง, พระเจ้าแผ่นดินเปนที่วางพระราชหฤไทยประการหนึ่ง, ตัวเองเปนที่ไว้ใจแก่ตัวเองประการหนึ่ง, ถ้าไม่สาบาลมีโทษสามประการ, ดังเช่นที่ว่ามาแล้วนั้น ฯ

อนึ่งคำสาบานนั้น, ถ้าจะถือว่าไม่เคยสาบานมาแต่เดิมชั่วปู่แลบิดาจะต้องสาบานบัดนี้, มีความรังเกียจนั้นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้เป็นพระเจ้าแผ่นดิน, สืบพระบรมราชวงษมาถึงสี่ชั่วสี่ชั้น, นับเป็นพระเจ้าแผ่นดินถึงห้าพระองค์, จนแผ่นดินบัดยุบันนี้ก็ไม่เคยเสด็จนั่งในที่ประชุมให้มีผู้ขัดขวาง, ก็แต่บัดนี้สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, จะเสด็จลงนั่งในที่ประชุมให้พิชฎลขัดขวางขึ้นนำได้, จึงจะต้องขอความสัจข้าราชการทั้งปวง, ก็ต้องตามลดหย่อนเหมือนกันเหนว่าภอดีอยู่แล้ว, แลปรีวีเคาน์ซิลนี้ก็จะเป็นที่ไว้วางพระราชหฤไทย, สนิทของพระเจ้าแผ่นดินที่เดียว, ควรจะต้องมีความสัจไว้ให้เป็นที่วางพระราชหฤไทย, แต่ถึงกระนั้นก็ไม่ได้กะเกณฑ์ให้มาเป่น, เหมือนอย่างเช่นเคาน์ซิลลอร์ออฟเสตต, จึงได้มีพระราชหัตถ์เลขา, แลส่งกฎหมายถึงท่านทั้งปวง, ให้ตริตรองดูตามความเต็มใจที่จะรับได้, เพราะเหตุซึ่งปรีวีเคาน์ซิลนี้เป่นสำคัญ, ถ้ารับแล้วต้องเป่นตลอดไปจนสิ้นแผ่นดิน, ไม่มีเวลาออกเหมือนเคาน์ซิลลอร์ออฟเสตต, ถ้าจะต้องมีเหตุเป่นโทษเพราะผิดข้อคำสาบาล, ก็จะต้องถือว่าผู้นั้นไม่เป่นมนุษเลยทีเดียว, เพราะฉนั้นท่านทั้งปวงซึ่งรับเป่นปรีวีเคาน์ซิลนี้เหนว่าเป่นคนรักความสุจริต, พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวชอบพระไทยเป่นอันมาก, ขอให้ท่านทั้งปวงเข้าใจว่าการที่เป่นปรีวีเคาน์ซิลนี้, เป่นการใหญ่มิใช่เป็นการเล็กน้อย, แลให้รู้สึกตัวว่าเป่นที่ไว้วางพระไทยของพระเจ้าแผ่นดิน, โดยสนิทยิ่งขึ้นกว่าแต่ก่อน, ขอให้ท่านทั้งปวงมีความเจริญเทอญ

แจ้งความแก้ความผิด

๏ ขอแจ้งความมายังท่านทั้งปวงได้ทราบ, ด้วยข้าพเจ้าได้บอกมาในน่า ๖๒ ว่าด้วยพระองค์เจ้ากฤดากินิหารลาผนวชนั้น, ข้าพเจ้าได้ทราบความผิดไป, ข้าพเจ้าได้ว่าไว้ในนั้นว่า, พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีลายพระหัตถ์เลขา, ไปถึงกรมพระปวเรศวริยาลงกรณนั้น, ข้าพเจ้าเข้าใจผิดไป, ที่มีลายพระราชหัตถ์เลขาไปนั้น, ว่าด้วยการจะเชิญเป่นปรีวีเคาน์ซิล. ที่จะบังคับให้ท่านลาผนวชนั้นหามิได้, ที่ท่านได้ลาผนวชนั้น, ด้วยท่านห่วงราชการเป่นอันมาก, เพราะราชการท่านมีอยู่หลายอย่าง, ท่านจึงได้ลาผนวชออกมาโดยเร็ว, ขอท่านทั้งปวงจงได้ทราบด้วยเถิด, ที่ข้าพเจ้าบอกมาใหม่นี้

เปนการถูกต้องแล้ว, ข้าพเจ้ามีความเสียใจเปนอันมาก, ด้วยข้าพเจ้าหาได้ทันพิ้งถนัดไม่. ขอรับทานโทษเสียเถิด ฯะ

คนขอทานเที่ยวขโมย

๏ ขอแจ้งความมายังท่านทั้งปวงได้ทราบ, ข้าพเจ้าได้ทราบความเรื่องหนึ่งว่า, มีคนขอทานคนหนึ่งชื่ออ้ายโพ, ๆ ขี่เรือเล็กไปเที่ยวขอทาน, ครั้นไปถึงน่าวัดประทุมคงคา, อ้ายโพพายเรือเข้าไปจอดขอทานที่เรืออำแดงพึ่ง, เวลานั้นอำแดงพึ่งขึ้นไปพูดอยู่บนแพจีนหมาเท่านั้น, หนูขาวผู้บุตรอยู่ที่เรือ, ครั้นหนูขาวเหนอ้ายโพมาจอดเรือขอทาน หนูขาวก็ลงเบิดกระดานท้องเรือ, จะตักเข้าสารให้ทาน. อ้ายโพเหนหนูขาวก้มหน้าลงตักเข้า, อ้ายโพก็เอื้อมมือไปหยิบเอาถุงเงินของอำแดงพึ่ง, ซึ่งวางอยู่บนกระดานพื้นเรือแล้วถอยเรือหนี. หนูขาวยกคีคะขึ้นเหนอ้ายคนขอทานถอยเรือออกไป, แลเห็นถุงเงินนั้นหายไป, หนูขาวก็ร้องขึ้น. อำแดงพึ่งแลจีนหมาแลคนซึ่งอยู่บนแพจีนหมา, ก็ช่วยกันจับอ้ายโพได้. เอาตัวไปส่งโปลิศ, ๆ ก็นำเอาตัวไปส่งที่บ้านพระยาอินทราธิบดีสีหราช-รองเมือง, ได้ถามปากคำอ้ายโพ, ๆ ได้ให้การว่า, เปนทาษสท้านมณเฑียรค่าตัวสองชั่ง เที่ยวขอทานตามเรือ, ครั้นณวันอังคารเดือน ๘ ขึ้นแปดค่ำ, อ้ายโพลงเรือสำปั้นขี่คนเดียวไปเที่ยวขอทาน, ครั้นถึงเรืออำแดงพึ่งจะเข้าขอทาน, อ้ายโพเหนถุงเงินของอำแดงพึ่งวางผ้าปิดไว้บนพื้นเรือ, ครั้นหนูขาวก้มตักข้าวสาร อ้ายโพเอื้อมมือหยิบเอาไป. หนูขาวร้องขึ้น, พวกจีนตามจับอ้ายโพได้, ส่งให้โปลิศ, ๆ เอาตัวมาส่ง, เงินห้าบาทกับถุงอำแดงพึ่งเจ้าของเอาไป ท่านเจ้ากระทรวงได้ออกเงินสินบนจับอ้ายโพไป, เปนเงินสามตำลึง, ให้กับจีนหมาผู้จับ, ได้รับเงินต่อหน้าอ้ายโพ, ได้จดหมายไว้. เนื้อความนี้, มีผู้ขอให้ลงพิมพ์ ฯะ

ข่าวผู้ร้าย

๏ วันเสารเดือนเจดแรมเจดค่ำ, สับเฟอ โปลิศตำบลที่ถนนบางรัก, เวลาสามทุ่มเสศ. จีนอีเจ้าของโรงใส่กุญแจโรงแล้ว, ไปเล่นโปกำที่บ่อนเจ้สัวขุยตึกประมาณยามเสศ, ผู้มีชื่อร้องว่าขโมย. โปลิศจึงวิ่งไปจับได้ตัวจีนยู, กับสายยูในมือจีนยูจึงจับมาส่ง. ถามจีนยูว่าเปนจีนแต้จิ๋ว, เวลาค่ำจีนยูไปเยี่ยมผู้มีชื่อ, ร้องว่าเปนขโมย, โปลิศมาจับข้าพเจ้าไปส่ง

พระราชพงษาดารไท

๏ แผ่นดินเจ้าท้องลั่น, ฤๅทองจันทรแลสมเด็จพระราเมศวร

๏ ศักราช ๗๔๕ ปีจอจัตวาศก, สมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้าเสด็จสวรรคต, อยู่ในราชสมบัติ ๑๓ ปี, จึ่งเจ้าท้องลั่นราชกุมารขึ้นครองราชสมบัติได้เจดวัน. สมเด็จพระราเมศวรเสด็จลงมาแต่เมืองลพบุรี, เข้าในพระราชวังกุมเอาตัวเจ้าท้องลั่นได้ให้พิฆาฏเสียณวัดโคกพระยา ฯะ

๑ ศักราช ๗๔๖ ปีขวดฉอศก, สมเด็จพระราเมศวรให้เลียบพลไว้, ยกขึ้นไปเมืองเชียงใหม่, ตั้งค่ายหลวงใกล้คูเมือง ๑๕๐ เส้น, ให้นายทัพนายกองตั้งค่ายล้อมแลเร่งการปล้นเอาจงได้, ฝ่ายเจ้าหน้าที่ยิงปืนใหญ่ออกมาถูกกำแพงเมืองพังประมาณห้าวา พระเจ้าเชียงใหม่ขึ้นยืนถือพัดนั่งอยู่บนเชิงเทิน, ให้ทหารเอาหนังสือผูกลูกธนูยิงลงมา, ในหนังสือนั้นว่าขอพระราชทานให้งดสักเจดวัน. จะนำเครื่องพระราชบรรณาการออกไปเจริญพระราชไมตรี พระเจ้าอยู่หัวจึ่งปฤกษาด้วยมุขมนตรีว่า, พระเจ้าเชียงใหม่ให้มีหนังสือออกมาดังนี้, ควรให้งดไว้ฤๅประการใด มุขมนตรีนายทัพนายกองปฤกษาว่า, เกลือกพระเจ้าเชียงใหม่จะเตรียมการมิทัน, จึ่งคิดกลอุบายมา. ขอพระราชทานให้ปล้นเอาเมืองจงได้ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวตรัสว่า, เปนพระเจ้าแผ่นดินใหญ่. เขาไม่รบแล้วเราจะให้รบนั้นไม่ควร ถึงมาทว่าพระเจ้าเชียงใหม่จะมิได้คงอยู่ในสัตยานุสัจก็ดี, ใช่ว่าจะพ้นมือทหารเรานั้นเมื่อไรมี, ฝ่ายในเมืองเชียงใหม่นั้น, ก็ตีแตะบังที่กำแพงทลายแล้วนั้นให้ก่อขึ้น ครั้นถ้วนเจดวันแล้วพระเจ้าเชียงใหม่มิได้แต่งเครื่องเจริญพระราชไมตรีออกมา, นายทัพนายกองข้าทหารร้องทุกข์ว่า, เข้าในกองทัพทนานละสิบสลึงหาที่ซื้อมิได้, จะขอพระราชทานเร่งปล้น, พระเจ้าอยู่หัวบัญชาตามนายทัพนายกองทรงพระกรุณาสั่งให้เลิกกองทัพเสียด้านหนึ่ง, ให้เร่งปล้นณวันจันทรเดือนสี่ขึ้นสี่ค่ำ, เวลาสามทุ่มสองบาทเดือนตก, เจ้าพนักงานยิงปืนใหญ่น้อยรวดทั้งสามด้าน, เอาบันไดหกพาดปืนกำแพงขึ้นไป, พระเจ้าเชียงใหม่ต้านทานมิได้, ก็พาครัวอพยพหนีออกเวลา ๑๑ ทุ่ม, ทหารเข้าเมืองได้, ได้แต่นักสร้างบุตรพระเจ้าเชียงใหม่องค์หนึ่งมาถวาย,

พระเจ้าอยู่หัวตรัสแก่นักส้างว่า, พระเจ้าเชียงใหม่บิดาท่านหาสัจมิได้, เราคิดว่าจะออกมาหาเราโดยสัจ, เราจะให้ครองราชสมบัติ, ตรัสดั่งนั้นแล้วก็ให้นักส้างถวายสัตยานุสัจ พระเจ้าอยู่หัวก็ให้แบ่งไพร่พลเมืองไว้กอสมควร, เหลือนั้นให้กวาดครัวอพยพหญิงชายลงมา, ให้นักส้างลงมาส่งถึงเมืองสว่างบุรี, ทรงพระกรุณาให้นักส้างกลับขึ้นไปครองราชสมบัติเมืองเชียงใหม่, พระเจ้าอยู่หัวเสด็จยังในเมืองพิศณุโลกย, นมัศการพระชินราชพระชินสี เปลื้องเครื่องต้นถวายสการบูชาสมโภชเจดวัน, แล้วเสด็จลงมาพระนคร, แลลาวซึ่งต้อนลงมานั้นให้ส่งไปไว้เมืองพัทลุง, เมืองสงขลา, เมืองนครศรีธรรมราช, เมืองจันทบูรี, แล้วเสด็จออกทรงศีลยังพระที่นั่งมังคลาภิเศก, เวลา ๑๐ ทุ่มทอดพระเนตรไปโดยผ่ายทิศบูรพา เหนพระสาริริกธรมธาตุปราฏิหาร, เรียกปลัดวังให้เอาพระราชยานทรงเสด็จออกไป, ให้กรุยบักขึ้นไว้สถาปนาพระมหาธาตุนั้นสูง ๑๙ วา ยอดนพศูญสูงสามวา, แล้วขนานนามให้ชื่อวัดมหาธาตุ, แลให้ทำพระราชพิธีประเวศพระนคร, แลเฉลิมพระราชมณเฑียร, ขณะนั้นพระยากัมพูชายกเข้ามาถึงเมืองชลบุรี, กวาดครัวอพยพหญิงชายในเมืองชลบุรี, แลเมืองจันทบูรี, คนประมาณหกพันเจดพันกลับไปเมืองกัมพูชาธิบดี, สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวให้พระยาไชยณรงค์เปนทัพน่า, ยกไปถึงตพานแยก, ชาวกัมพูชาออกมาตีทัพพระยาไชยณรงค์, ได้รบพุ่งกันเปนสามารถ พระยากำพูชาก็แตกฉาน, พระเจ้าอยู่หัวให้ตั้งค่ายประจำทัพอยู่สามวัน, แล้วยกเข้าตีแตกฉานเข้าเมืองได้, พระยากัมพูชาลงเรือหนี พระเจ้าอยู่หัวลงจากช้างให้ยิงปืนนกลับลงไปต้องม่อรินเบนเพลิงลุกขึ้น, พระยากัมพูชาหนีไปรอด, จับได้แต่พระยาอุปราชบุตรพระยากัมพูชา, ให้พระยาไชยณรงค์อยู่รั้งเมืองกัมพูชาไว้คนห้าพัน, พระเจ้าอยู่หัวเสด็จคืนพระนครศรีอยุธยา ครั้นอยู่มาญวนยกมารบ, ถ้ามาน้อยชาวกัมพูชาเปนใจรบ, ถ้ามามากก็เรรวนไป พระยาไชยณรงค์บอกหนังสือมากราบทูล, สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวให้มีหนังสือตอบไป, ให้กวาดครัวยกมาถึงพระนครแล้ว, ให้ทำราชพิธีประเวศพระนคร, แล้วปูนำเหน็จรางวัลนายทัพนายกอง

ข่าวต่างประเทศ

เมืองสเปน. รบกันใหญ่ที่เอศเตลลามาเซนกองชา. แม่ทัพฝ่ายพวกลิบ๋บลิก ตายในที่รบ, ด้วยกองทัพฝ่ายพวกลิบ๋บลิก, ได้ยกไปที่เมืองสเปนฝ่ายเหนือ, ต่อสู้กันกับพวกกาลิศกระบถที่เอศเตลลา, เมื่อกองทัพฝ่ายพวกลิบ๋บลิกที่ยกไปนั้น, ก็ได้คิดเหนว่าคงจะมีไชยชำนะเปนแน่, แต่มีเหตุด้วยแม่ทัพใหญ่ต้องอาวุธตาย, ฝ่ายกองทัพพวกลิบ๋บลิกจึ่งได้แตกยับเยิน. การที่รบกันนั้น, คือมาเซนกองชาได้ยกกองทัพตั้งแต่วัน ๗ วิกก่อนนั้น, ยกไปเข้าล้อมพวกกาลิศที่เอศเตลลา, ฝ่ายกองทัพพวกกาลิศเหนกองทัพพวกลิบ๋บลิก, จึ่งทำแตกถอยเข้ามา, ที่ตั้งมั่นอยู่ที่อาเมสกัด, ครั้นเหนพวกกองทัพลิบ๋บลิกยกตามมา. พวกกองทัพกาลิศก็ออกตีรดม, กองทัพมาเซนกองชา. ๆ มีทหารอยู่ ๒ เบตตาเลียน, ทหารเหล่านั้นก็เปนคนหนุ่มทั้งนั้น, ทหารเหล่านี้เหนกองทัพพวกกาลิศตีเข้ามา, ก็มีความสดุ้งตกใจไม่รู้ว่าจะต่อสู้ทำอย่างไร, ฝ่ายพวกกาลิศก็รดมเข้ามา, เอาหอกปลายบืนแทงพวกทหารเหล่านั้นตายเปนอันมาก. ฝ่ายมาเซนกองชาครั้นได้เหนทหารแตกยับดั้งนั้น, จึ่งได้สั่งให้กองทัพเยเนอราลเอศชากูยกตีเข้าไปช่วย, แล้วมาเซนกองชาก็ยกกองทัพเข้าไปต่อสู้กับพวกกองทัพกาลิศเอง, เมื่อกำลังรบกันอยู่นั้น, บืนของกาลิศยิงมาถูกมาเซนกองชาเข้า, ล้มลงตายอยู่คาที่, เมื่อถูกบืนนั้น, เปนเวลากลางคืนประมาณสองทุ่มเสศ, ทหารทั้งปวงจึ่งได้ยกศพไปจากที่สนามโดยเรว, แล้วส่งศพนั้นไปที่ตาฟาล. เยเนอราลเอชากูก็ได้บังคับทหารแทนมาเซนกองชาในเวลานั้นต่อไป, แต่เหนว่าเปนเวลาดึกแล้ว, จะรบต่อไปก็ไม่เหนสมควร, จึ่งได้ถอยกองทัพไปภักอยู่ที่ริมเชิงเขา, ตั้งค่ายรายไปหลายไมล์. เมื่อรบกันนั้น, พวกกาลิศเสียทหารก็มาก, ประมาณ ๓๐๐๐, แต่ฝ่ายกองทัพพวกลิบ๋บลิกที่แตกนั้น, เปนเหตุเพราะแม่ทัพตายในที่รบ, ครั้น ณ วันหนึ่งข่าวแม่ทับตายรู้ไปถึงเมดริส, ซึ่งเปนเมืองหลวงของเมืองสเปนนั้น, เยเนอราลซาบาลา, ซึ่งเปนเปรสิเดนต์หัวน่าของเคาน์ซิลเสนาบดี, ได้ให้มีสำนวนเชิญเสนาบดีประชุมโดยเรว, แล้วมีติเลคราฟไปถึงมาเซนสราโน, (ซึ่งเปนวิเยนเมืองสเปนคนเก่า, ที่ได้ให้ทูตเข้ามาทำหนังสือสัญญา, กับกรุงเทพ ฯ ในบีมเลงเอกศก,) . มาเซนสราโนซึ่งตั้งทัพอยู่ที่ลาคราญยา, แล้วมีคำสั่งให้จัดเครื่องสาตราวุธ,

ทั้งทหารม้าทหารเดิรท้าว, แลจัดบีนใหญ่ชื่อกรุบอีต ๑๘ บอกส่งไปด้วย, มาเซนสราโน มาถึงเมศการิศในเวลาสองยามวันนั้น, กอเวลาเคาน์ซิลประชุมเสนาบดี, ท่านจึ่งได้แสดงความคิดของท่านโดยเรวว่า, ท่านจะรับเปนผู้สำเร็จราชการ, บังคับทหารแทนที่มาแซนกองชาเอง, แต่พวกเสนาบดีทั้งหลายไม่ยอมขัดขวางไว้, ด้วยเกี่ยวข้องในราชการแผ่นดิน, เยเนอราลซาบาลาซึ่งเปนเปรสิเดนต์, จึ่งได้ยอมว่าตัวจะไปเอง. เสนาบดีทั้งปวงก็เหนพร้อมด้วย, รุ่งขึ้น ณ วันจันทรเวลาเช้า, ท่านก็ขึ้นรถไฟไปที่กองทัพหลวงทีเดียว, เมื่อจะไปนั้นได้เอาเยเนอราลโมเลียนไปด้วย, เปนหัวน่าในสตาปของท่าน, แลออฟพีเซอร์อื่นอีกด้วยหลายนาย เซนยอซากาศตาได้เปนที่เปรสิเดนต์-เคาน์ซิล, หัวน่าเสนาบดีแทน อนึ่งศพมาเซนกองชานั้น, จะฝังเปนการใหญ่ที่เมืองเมดริศ, แลวัดคอเวอว์นเมนต์ ได้ยอมให้เปนเช่นกับบุตรภรรยาของท่าน, แลกระบี่ที่ท่านตภายเมื่อต้องอาวุธตายนั้น, ได้เอาไปประดับไว้ที่มีว์เซียมทหารบีนใหญ่.

ที่เมืองรุเซียมีข่าวว่า, สมเด็จพระเจ้าเฮมเรอรูเซีย, ได้เนรเทศเครนด์ดุกมิกอลาศ, ให้ไปอยู่ที่โคเคซัดตลอดชีวิตร แล้วได้คืนเอาตราเซนยอศ, ซึ่งได้พระราชทานในความชอบ, ซึ่งได้ไปรบเมืองชีวะนั้นเสียด้วย.

บทที่ ๑

เรื่องคนที่ทำรถไฟขึ้นแต่แรกเดิม

๑ ยังมีเด็กคนหนึ่งชื่อยอศตีวิลซัน, อยู่เมืองอังกฤษ, ยอศนั้นนั้นเปนบุตรของคนเข็ญใจ, อาไศรยอยู่ในเรือนกระท่อมเล็ก ๆ, มีน้องชายน้องหญิงหลายคน, เจ้ายอศนั้นเปนเด็กดี, ฉลาดตั้งอยู่ในโอวาทคำสั่งสอนของบิดามารดา, มิได้คิดเอื้อเพื่อในกาเล่นเช่นเด็กอื่น ๆ ทั้งปวง, หมั่นอุส่าห์ทำการงานช่วยบิดามารดามิได้เกียจคร้าน. ผ่ายบิดาเจ้ายอศนั้น ได้ไปหากินด้วย เปนลูกจ้างใส่ไฟเครื่องจักร, ที่บ่อขุดถ่านหิน,... เจ้ายอศเปนผู้เอาเข้าแลกับเข้าไปส่งบิดาทุกวัน ๆ, แต่ถ่านหินนั้นอยู่ใต้ดินลึกนัก, ต้องขุดบ่อลงใต้ดินให้ลึกซึ้งก่อน, คนที่จะขุดถ่านหินนั้นต้องลงไปอยู่ในบ่อใต้ดิน, บางทีก็ลงไปค้างอาไศรยอยู่ในบ่อนั้นนานหลายเดือน, ในบ่อนั้นประกอบ

ด้วยอันตรายสองอย่าง, มีน้ำท่วมบ่ออย่างหนึ่ง, ต้องใช้เครื่องจักรสูบน้ำขึ้นจากบ่อเสมอ, เพื่อจะไม่ให้น้ำท่วมเต็มบ่อนั้นได้, มีลมแกศเกิดในบ่อนั้นอย่างหนึ่ง, เมื่อแกศนั้นถูกต้องไฟ ๆ ก็ลุกขึ้นเหมือนดินปืน, คนที่กำลังขุดถ่านหินนั้นก็ถึงแก่ความตายสิ้น, เพราะฉนั้นโคมฤๅตเกียงที่เขาเอาลงไปใช้ส่องให้สว่างในบ่อนั้น, ต้องเอาลวดเล็กเลอียดถักเปนตาข่ายล้อมมิให้ลมแกศเข้าได้, ถ่านหินนั้นเขาใช้เครื่องจักร, ชักเอาขึ้นมาถึงปากบ่อใส่ลงในเกวียน, เทียมด้วยม้า, เข็นไปใส่ไว้ที่โรงโตใหญ่สำหรับไว้ถ่านหินนั้น, เมื่อเจ้ายอศนั้นเอาเข้าแลกับไปส่งบิดาแล้ว, ก็กลับมายังบ้านเลี้ยงน้องชายน้องหญิงของตัว, บางทีก็ไปรับจ้างเลี้ยงวัวของเพื่อนบ้าน, แลเขาใช้ให้ทำการบ้างเล็กน้อย, ได้เงินค่าจ้างวันละเฟื้องบ้างสองไพบ้าง, ครั้นเจ้ายอศมีเวลาว่างการบ้าง, เขาเอาดินมาปั้นเปนรูปเครื่องจักรเล่น, เปนหลอดฤๅปล่องอะไร ๆ, เขาทำด้วยไม้, ครั้นเขามีอายุเจริญโตขึ้น, ก็ไปทำการจ้างกับบิดา, การที่เขาทำนั้นคือเก็บก้อนกรวดก้อนหิน, แลหยากเยื่อทิ้งออกจากถ่านหิน, แลเปนคนขับม้าเกวียนเข็นถ่านหิน, ภายหลังก็ได้ช่วยบิดาใส่ไฟเครื่องจักร, ได้เงินค่าจ้างวันละสลึงเฟื้อง, เวลานั้นอายุเขาได้สิบสี่ขวบ, ตัวยังต่ำไม่สมกับอายุ, เมื่อนายงานมาเจ้ายอศก็หลบตัวซ่อนเสีย, กลัวว่านายงานจะเหนตัวเจ้ายอศต่ำกว่าเพื่อนไป, เขาจะลดเงินค่าจ้างของตัวเสีย, ถึงตัวเขาเปนเด็กเล็กก็จริง, แต่ใจเขาเปนผู้ใหญ่, อุส่าห์ทำการงานไม่เกียจคร้านเลย, อยู่มาวันหนึ่งนายงานมาภบเจ้ายอศกำลังทำการอยู่, เขาก็เหนว่าเจ้ายอศนั้นทำการงานแขงแรงดีเหมือนผู้ใหญ่, ครั้นเจ้ายอศไปรับเงินค่าจ้าง นายงานก็ได้ปูนบำเหน็จทวีคูณวันละสลึงเฟื้องทวีขึ้นถึงวันละสามสลึงให้แก่เจ้ายอศ. ๆ ก็รับเอา, ครั้นเจ้ายอศเหนเงินเกินมากกว่าวันละสลึงเฟื้อง, เจ้ายอศคิดว่านายงานคิดบาญชีผิดลืมหลงไป, จึงเอาเงินที่เกินมาครั้งหนึ่งนั้นกลับคืนให้นายงานอีก, ตายงานบอกกับเจ้ายอศว่า, เราไม่ได้คิดบาญชีผิดเลย, เราปูนบำเหน็จขึ้นให้แก่เจ้า, สมควรเจ้าจะรับเอาเงินบำเหน็จนั้นแล้ว. เจ้ายอศมีความยินดียิ่งนัก, ครั้นรับเอาเงินนั้นแล้ว, ก็วิ่งออกมาจากห้องร้องประกาศว่า, ฉันเปนผู้ใหญ่แล้ว.

๑ ฝ่ายบิดาเจ้ายอดนั้นทำการเป็นคนใส่ไฟ, ตั้งแต่หนุ่ม ๆ จนแก่ชรา, ทำการงานหากินด้วยสิ่งนั้นเลี้ยงบุตรภรรยามาจนสิ้นชีวิตร, มิได้เลื่อนที่รับตำแหน่งอื่นเลย ส่วนเจ้ายอดได้ทำการเลื่อนที่ขึ้นรับตำแหน่งอื่น ๆ ต่อไป, เมื่อเจ้ายอดอายุได้ ๑๗ ขวบนั้น, มีความลำบากอยู่หน่อย ๆ ด้วยเขาได้รับที่ตำแหน่ง, เป็นเจ้าพนักงานดูแลเครื่องจักรที่สูบน้ำออกจากบ่อถ่านหิน, เมื่อสูบน้ำแห้งงวดลงเกือบถึงรูที่น้ำจะเข้าในลำกล้องสูบนั้นแล้ว, ก็ต้องลงไปปิดรูกล้องนั้นไว้, เพื่อจะได้สูบต่อไป, ผู้ที่จะทำการนี้ได้นั้นต้องเป็นคนมีปัญญาตฤกตรองเลียด, และระวังรักษาดี ๆ จึ่งทำได้, แต่เจ้ายอดนั้นเป็นคนมีปัญญาฉลาด, ตฤกตรองโดยเลียดเป็นคนหนุ่มว่องไวบริบูรณด้วยกำลัง, จึ่งอาจที่จะรับการนี้ได้, อนึ่งเขามีใจรักใคร่ชอบที่จะทำการเครื่องจักรนั้นด้วย, เมื่อมีเวลาว่างอยู่เขาก็ถอดเครื่องจักรออกเช็ดถู, ขัดให้เป็นเงาสอาดดี, แลอุส่าห์เอาใจใส่ตฤกตรองไต่ถาม, ก็ได้เข้าใจเลียดในเรื่องเหตุเครื่องจักรนั้น, ว่าแรกเดิมนั้นมาแต่ไหน, ใครเป็นผู้คิดทำขึ้นก่อน, เขาเป็นแต่ได้ยินว่ามีหนังสือจาฤกบอกไว้จะรู้จักเหตุในการนั้น, ตัวเจ้ายอดนั้นเล่ายังอ่านหนังสือไม่ออก, มิได้ทราบความในหนังสือที่เขาจาฤกไว้นั้นเป็นประการใดไม่, อายุเขาถึง ๑๘ ขวบแล้ว, ยังอ่านหนังสือไม่ออก, ไม่รู้หนังสือว่าเป็นตัวอะไร, เรื่องราวนี้บังเกิดแต่เมื่อคฤษตศักราชประมาณได้ ๑๘๐๐ ปี, คราวนั้นพวกที่ขุดถ่านหิน, ผู้ที่รู้จักหนังสืออ่านออกก็น้อย, ที่ไม่รู้จักหนังสืออ่านไม่ออกเป็นคนโง่โฉดเขลานั้นมีมาก, ครั้นเขาได้รับเงินเดือนแล้ว, ก็ชักชวนพากันไปเที่ยวเล่น, ประกอบการชั่วต่าง ๆ, บางคนไปโรงบ่อนเล่นการพนันต่าง ๆ, มีชนไก่เล่นสบ้าเป็นต้น, บางคนไปโรงสุรากินเหล้าเมามัวไป, บางคนไปโรงคนชั่ว, เล่นผู้หญิงจนตัวเจ็บป่วยไปฉิบหายเสียเงินหมด, เมื่อมีคนรู้จักหนังสืออ่านได้สักคนหนึ่ง, เขาทั้งหลายคิดว่าคนนั้นมีสติปัญญาฉลาดมาก, เมื่อเลิกการแล้วเวลากลางคืน, คนนั้นเขานั่งอ่านหนังสือจดหมายเหตุฤๅหนังสืออื่น ๆ อยู่, คนทั้งปวงก็ภากันนั่งล้อมรอบฟังคนนั้นอ่านหนังสือ, เขาเหล่านั้นชอบใจฟังยิ่งนัก. เจ้ายอดก็ได้พลอยไปนั่งฟังกับเขาบ่อย ๆ, ก็อยากจะใคร่รู้หนังสือบ้าง, มีบ้านตำบลหนึ่งอยู่ใกล้บ่อถ่านหิน, มีคนแก่อายุเจริญคนหนึ่งได้คิดตั้งโรงสอนหนังสือขึ้น, สอนแต่กลางคืนกลางวันมิได้สอน, เพราะคนเขาไม่ว่างการไม่มีเวลาจะเรียน, ถึงเวลา

กลางคืนว่างการแล้ว, เขาก็อุส่าห์ภากันไปเรียนหนังสือที่โรงนั้นเปนนิจ. ยอศก็ได้พลอยไปเรียนกับเขาด้วยอาทิตยละสามครั้ง, แลได้เสียเงินให้กับครูเพื่องหนึ่ง, ยอศก็ได้ตั้งใจพากเพียรอ่านแลเขียนกำหนดจำแม่นยำ, ไม่ช้าไม่นานก็รู้มากยิ่งกว่าคนทั้งปวง, มีครูสอนคิดเลขได้คนหนึ่ง, มาสอนที่โรงนั้นด้วย, ยอศก็ไปหัดเรียนคิดเลขด้วยครูนั้น, ยอศอุส่าห์เรียนฉลาดคิดดี, เอาใจใส่หมั่นกำหนด, เมื่อมีเวลาว่างทำงานนิดหน่อย, ก็อุส่าห์คิดเลขที่ตัวเรียนนั้นให้ชำนาญไว้, มิให้เวลาล่วงไปเสียเปล่า ๆ ได้, แลมิได้ไปเที่ยวโรงบ่อนเล่นการพนันต่าง ๆ, แลโรงสุราแลโรงคนชั่วเหมือนพวกเหล่านั้น, บันดาการชั่วทั้งปวงเขาย่อมเกลียดชังทั้งสิ้น, เขามีความเพียรคิดเลขโดยชำนาญ, ไม่ช้าไม่นานเขาก็รู้เลขดี. อยู่มาเขาก็ได้เลื่อนที่อีกครั้งหนึ่ง, เปนเจ้าพนักงานรักษาเครื่องจักรชักถ่านหินออกจากบ่อ, ตำแหน่งนั้นเรียกว่าเบรกแมน, ถ่านหินนั้นเขาเอาใส่บุ้งกี๋ใหญ่ชักขึ้นมาด้วยเครื่องจักร, เมื่อบุ้งกี๋นั้นขึ้นมาถึงปากบ่อที่จะเทแล้ว, ต้องหยุดเครื่องจักรเสีย, เมื่อจะให้จักรหยุดนั้นต้องมีไม้เสือกเข้าที่ริมกงจักรใหญ่นั้น, ห้ามไว้จักรนั้นก็หยุด เมื่อเจ้ายอครับที่เบรกแมนนั้น, มีคนอิจฉาริศยาติเตียนว่า, เจ้ายอศนั้นทำการไม่สู้สันทัด ฝ่ายเจ้ายอศก็ตำแหงวิชาในการนั้นให้คนทั้งปวงรู้ว่า, ตัวเข้าใจชำนาญในการนั้นดีโดยเลอียด.. ฯ

บัญญัติพระร่วง

๑ เจรจาตามคดี, อย่าปลุกผีกลางคลอง, อย่าปองเรียนอาถัน, พลันฉิบหายวายม้วย, อย่ายลถ้วยแตกมิติด, จงยลเยี่ยงสัมฤทธิแตกมิเสีย, ลูกเมียอย่าวางใจ, ภายในอย่านำออก, ภายนอกอย่านำเข้า, อาษาเจ้าจนตัวตาย, อาษานายจงกอแรง, ของแพงอย่ามักกิน, อย่ายินหำคนโลภ, โอบอ้อมเอาใจคน, อย่ายลเหตุแต่ใกล, ท่านไท้อย่าหมายโทษ, คนโหดให้เอนดู, ยอครูยอต่อหน้า. ยอข้าเมื่อแล้วกิจ, ยอมิตรเมื่อลับหลัง, ลูกเมียยังอย่าสรรเสริญ, เยียวสเทินจะอดสู, อย่าชังครูชังมิตร, ผิดอย่าเอา ๆ แต่ชอบ, นอบตนต่อผู้เฒ่า, เข้าออกอย่าวางใจ, ระวังระไวหน้าหลัง, เยียวผู้ชังจะลอยโทษ, อย่ากริ่วโกรธเนืองนิจ, ผิวผิดปลิดไปล้าง, ข้างตนไว้อาวุธ, เครื่องสรรพยุธอย่าวางจิตร,

คิดทุกข์ในสงสาร, อย่าทำการที่ผิด, คิดชวนชวายที่ชอบ, โต้ตอบอย่าเสียคำ. คนข้า อย่าร่วมรัก, พรรคพวกพึงทำนุก, ปลุกเอาแรงทั่วตน. ยลเยี่ยงไก่นกกระทา, ภาลูกหลานมากิน, รบือรบิลอย่าพั้งคำ, การจะทำอย่าด่วนได้, อย่าใช้คนบังปด, ทดแทนคุณท่านเมื่อยาก, ฝากของรักจงภอใจ, เผ้าท้าวไทยอย่าทนงค์, ภักดีจงอย่าเกียจ, เจ้าเคียดอย่าเคียดตอบ, นอบนบใจใสสุทธิ, อย่าชุดคนด้วยปาก, อย่าถากคนด้วยตา. อย่าภาผิดด้วยหู, อย่าเลียนครูเตือนต่ำ, อย่าริกล่าวคำคด, คนทรยศอย่าเชื่อ, อย่าแผ่เผื่อความผิด, อย่าผูกมิตรคนจร, ท่านสอนอย่าสอนตอบ, ความชอบจำใส่ใจ, รวังรไวที่ไปมา, เมตตาตอบต่อมิตร, คิดแล้วจึ่งเจรจา, อย่านินทาท่านผู้อื่น, อย่าตื่นยกยอตน, คนจนอย่าดูถูก. ปลูกไมตรีทั่วชน, ตระกูลตนจงคำนับ, อย่าจับล้นแก่คน, ท่านรักตนจงรักตอบ, ท่านนอบตนจงนอบแทน, ความแหนให้ประหยัด, เผ่ากระษัตรเพลิงงู, อย่าดูถูกว่าน้อย, หึ่งห้อยอย่าแข่งไฟ, อย่าปองไภยต่อท้าว, อย่ามักห้าวพลันแตก, อย่าเข้าแบกงาช้าง, อย่าออกกางชุนนาง, ปางมิชอบท่านช่วย, ปางบ่วยท่านชิงชัง, ผิจะบัง ๆ จงลับ, ผิจะจับ ๆ จงมั่น, ผิจะตั้น ๆ จงตาย, ผิจะหมาย ๆ จงแท้, ผิจะแก้ ๆ จงกระจ่าง, อย่ารักห่างกว่าชิด, คิดช้างน่าอย่าเบา, อย่าถือเอาต้นกว่าภุภ, เมื่อเข้าศึกระวังตน, เปนคนเรียนความรู้, จงยิ่งผู้ ๆ มีศัคดิ์, อย่ามักง่ายมิดี, อย่าตีงูให้แก่กา, อย่าดีปลาน่าไซ, ใจอย่าเบาจงหนัก, อย่าดีสุนัขห้ามเห่า, ข้าเก่าร้ายอดเอา, อย่ารักเหากว่าผม, อย่ารักลมกว่าน้ำ, อย่ารักถ้ำกว่าเรือน. อย่ารักเดือนกว่าตวัน, เสร็จสิ่งสรรพโอวาท, ผู้เปนปราชพึงสดับน์, ตรับตริตรองประฏิบัติ, โดยอรรถอันถ่องถ้วน, แถลงเลศ, เหตุเลือกลั้วน, เลิศอ้างทางธรรม, แลนา. ฯะ

บัน	เจิดจำแนกแจ้ง	พิศฎาร
ดิษย	ยุบลบันหาร	เหตุไว้
พระ	ปิ่นนัคราสถาน	อุดรศุข ไทยนา
ร่วง	ราชนามนี้ได้	กล่าวถ้อยคำสอน

ว่าด้วยกต่ายทั้งหลายกับกบทั้งหลาย

๏ เดิมยังมีกต่ายอยู่หลายตัว, มาวันหนึ่งเขาทั้งหลายปฤกษาคิดเหนด้วยกันหลายตัวว่า, ตัวพวกเราทั้งหลายเกิดมาในชาตินี้, มีแต่คนแลสัตว์ใหญ่ ๆ ข่มแหงเราเสมอ, จะกินก็ไม่เปนศุข, จะนอนก็ไม่เปนศุข, ถ้าได้ยินอะไรแกรกหนิดกรากหน่อยก็ตกใจ, มีแต่ความทุกขอยู่เสมอมิได้วายวัน, อย่ากระนั้นเลยเราจะอยู่ไปทำไป, ตายเสียดีกว่าจะได้พ้นทุกขสำเร็จทุกข, ครั้นกต่ายคิดดั่งนั้นแล้ว, จึงภากันวิ่งไปที่หนองน้ำหมายจะโดดน้ำตาย, ครั้นวิ่งไปใกล้จะถึงริมหนองนั้น, กบที่อยู่ริมหนองนั้น, ได้ยินเสียงแกรกกรากมาก็ตกใจ, มิได้รู้ว่าจะเปนเหตุอันใด. กบนั้นจึงภากันกระโดดหนีลงหนองน้ำไป, เสียงดังตุ๋มตั้ม ๆ เสียงตั้งตุ๋มตั้ม ๆ นั้น, ได้ยินถึงกต่ายเหล่านั้นที่วิ่งมา, ก็เสียงที่กต่ายได้ยินนั้น, แลเปนเหตุที่จะทำให้กต่ายตัวที่ฉลาด, เกิดความคิดขึ้นได้ว่า ถึงตัวเราเล็กเพียงนี้ก็จริง, ยังมีสัตว์ที่กลัวเรา, ชาติต่ำกว่าเรายังมีอีก, จะต้องมาตายเสียเปล่าทำไมอยู่ไปดีกว่า, อุส่าห์เพียรไปคงจะไม่มีใครข่มแหงเราได้, แล้วกต่ายตัวนั้นจึงได้บอกกับเพื่อนของเขาทั้งปวงให้รู้ทั่วกัน, ครั้นกต่ายทั้งหลายรู้ความนั้นแล้ว, จึงกลับไปหากินที่ถิ่นของตัวตามเดิม.

โคลงรามเกรียติบทที่ ๓

หณุมาณวางวิ่งเข้า หักสวน
พร้าวหมากตูมทรวน โค่นค้อม
รากโษษยักษาขวน กันวิ่ง มาแฮ
ก่งกระสุนสายล้อม ไล่เลี้ยวจับลิง

วายุบุตรฤทธิรุทธิร้า แรงรณ
มาไล่กุมภัณฑ์พล แหลกหย้อย
ยักษมารบ่ทานทน ทรุดท้าว หนีแฮ
ตายแตกยับนับร้อย ตื่นครั่นเครงเสียง

พันองค์โอรสเจ้า ลงกา
รู้รีบภากันมา ต่อด้วย
วายุบุตรอาจสา มรณแต่ เดียวแฮ
ฆ่าสหัสกุมารม้วย มอดสิ้นฤาหลอ

โอรสทศภักตรพ้อง พงษพรหม
ยืนรถเหนลูกลม ไล่ล้าว
ยักษมารชานชุกชม แตกพ่าย มาแฮ
จับพระแสงศรน้าว มุ่งล้างวางสาย

ศรเปนนาคราชร้าย เรวัต
วายุบุตรจับงูพ้ด ฟาดทิ้ง
พลยักษช่วยกันมัด เปนหมู่
วายุบุตรทำนอนกลิ้ง ยักษปล้ำนำถวาย

หณุมาณชาญเดชห้าว หาญหัก
เข้าหว่างกลางพลยักษ ไล่ล้าง
หณุมาณบ่หานศักด์ ตาเดช
ฉุดฉีกแขนขวากว้าง เกลือกกลิ้งกลางดิน

ลูกม้ารีศฤทธิร้าย แรงรณ
จับกลุ้มกุมกาศผจญ จับพลิ้ว
กลอกกลับรับกลางพล มารพ่าย หนีนา
บ้างพันหันหัวห้ิว คว่างคว้างกลางแปลง

อิสุระพลยักษร้าย อุตลุด
รุมจับขุนวายุบุตร มัดไว้
ด่าเอาสาตราวุธ พ้นฟาด
ลิงกลับสังหารให้ หักร้ายวายชนม์

บทกลอนจินตามณี

๏ ปางนั้นเบื้องบั้นเขียวขาว, หมอกมัวเดือนดาว, ตระวันชรอ่ำชรอ้นลมฝน. พ้าพื้นหลั้งหล่อโชรชรน, อับแสงสุริยพล, คคร้นคฤกกึกกะเกรอกเวหา. สองท้าวเทียบทศโยธา บรู้กสา, ซ้ายขวาอเนกรองรบกัน. บัดนั้นอินทราธิบดี, ใช้เทพสารถี, ชื่อมาตลีลีลา. เอารถม้าแมน่ลงมา, ถวายสมเด็จราชา, ธิราชกลางณรงค์. รถนั้นรถอินทรบันตยงค, ตรัสใช้ตุชาลง, มาถวายสมเด็จราชา.

๏ เหนนกเรียมเอ็อนโองการ, ว่านกเอยวาน, มาช่วยทำงลโศกา. สูรัดเร่งเรวร่อนหา, จงภบพนิดา, แลทูลจงรู้เรียมสลัย. แล้วสูเร่งบินมาพลัน, บอกข่าวจอมขวัน, แก่กูจงรู้แห่งหา. นกบินไปแล้วบินมา. ร้องโดยภาษา, จแจ้วจจ้อรอกัน. บมิบอกข่าวได้สักอัน, เรียมเจบจาบัลย, บ่วนบั้นหฤไทยทุกขทน. บมิรู้ข่าวแก้วกับตน, แต่เผือสองคน, พี่น้องพินาศหัวใจ. สองพี่น้องเสด็จคลาไคล, ดั้นดงพงไพร. ฉหัอยตระหวนโหยหา ฯะ

การเลหลัง

ข้าพเจ้าผู้มีชื่อที่ท้ายหนังสือนี้ ขอแจ้งความให้ทราบทั่วกัน ด้วย ณ วันพระกลางเดือนสิบห้าค่ำทุก ๆ เดือน จะมีการเลหลังที่ถนนบำรุงเมืองพันบังเวียนไปข้างคลองตลาดห้องที่สอง คือข้าพเจ้าต้องรับของนายห้างพ่อค้า ที่มีสินค้าค้างอยู่บ้าง แลท่านผู้ใดมีสิ่งของที่ไม่ชอบใจจะใช้แล้วจะเอามาฝากขายก็ได้ ถ้าแลท่านผู้ใดหยากจะใคร่ซื้อของที่ถูกกว่าขายตามธรรมเนียม แล้วขอเชิญท่านมาเวลา ๔ โมงเช้าเถิด

ข้าพเจ้านายรุ่งเป็นผู้จะขายเลหลัง

แจ้งความ

๏ ผู้มีชื่อในท้ายหนังสือนี้, ขอแจ้งความให้ท่านทั้งหลายทราบทั่วกัน, ด้วยกำหนดจะประชุมพวกเข้าหุ้นเข้าส่วน ในอู่บางกอกดอกกอมปนี, ณ วันเสารเดือนเก้าแรมสองค่ำบีจอฉอศกเวลาย่ำค่ำ, ปฤกษาด้วยจัดการอู่ต่อไป. แจ้งความมา ณ วันอาทิตยเดือนเก้าขึ้น ๑๑ ค่ำบีจอฉอศก.

พระวิสูตรษาครฎิฐ แมเนชยิงไดเรกตอร์

ประกาศผลการสอบไล่ ๒ ของนักเรียนในสำนักเรียนวัดพระเชตุพนฯ

ที่	ชื่อ	นามสกุล	ชั้น	ได้คะแนน	เต็ม	หมายเหตุ
๑	นาย	ชุมพล	ตรี	๑๙๕	๒๐๐	
๒	นาย	ชุมพล	โท	๑๙๕	๒๐๐	
๓	นาย	ชุมพล	เอก	๑๙๕	๒๐๐	
๔	นาย	ชุมพล	ตรี	๑๙๕	๒๐๐	
๕	นาย	ชุมพล	โท	๑๙๕	๒๐๐	
๖	นาย	ชุมพล	เอก	๑๙๕	๒๐๐	
๗	นาย	ชุมพล	ตรี	๑๙๕	๒๐๐	
๘	นาย	ชุมพล	โท	๑๙๕	๒๐๐	
๙	นาย	ชุมพล	เอก	๑๙๕	๒๐๐	
๑๐	นาย	ชุมพล	ตรี	๑๙๕	๒๐๐	
๑๑	นาย	ชุมพล	โท	๑๙๕	๒๐๐	
๑๒	นาย	ชุมพล	เอก	๑๙๕	๒๐๐	
๑๓	นาย	ชุมพล	ตรี	๑๙๕	๒๐๐	
๑๔	นาย	ชุมพล	โท	๑๙๕	๒๐๐	
๑๕	นาย	ชุมพล	เอก	๑๙๕	๒๐๐	
๑๖	นาย	ชุมพล	ตรี	๑๙๕	๒๐๐	
๑๗	นาย	ชุมพล	โท	๑๙๕	๒๐๐	
๑๘	นาย	ชุมพล	เอก	๑๙๕	๒๐๐	
๑๙	นาย	ชุมพล	ตรี	๑๙๕	๒๐๐	
๒๐	นาย	ชุมพล	โท	๑๙๕	๒๐๐	
๒๑	นาย	ชุมพล	เอก	๑๙๕	๒๐๐	
๒๒	นาย	ชุมพล	ตรี	๑๙๕	๒๐๐	
๒๓	นาย	ชุมพล	โท	๑๙๕	๒๐๐	
๒๔	นาย	ชุมพล	เอก	๑๙๕	๒๐๐	
๒๕	นาย	ชุมพล	ตรี	๑๙๕	๒๐๐	
๒๖	นาย	ชุมพล	โท	๑๙๕	๒๐๐	
๒๗	นาย	ชุมพล	เอก	๑๙๕	๒๐๐	
๒๘	นาย	ชุมพล	ตรี	๑๙๕	๒๐๐	
๒๙	นาย	ชุมพล	โท	๑๙๕	๒๐๐	
๓๐	นาย	ชุมพล	เอก	๑๙๕	๒๐๐	
๓๑	นาย	ชุมพล	ตรี	๑๙๕	๒๐๐	
๓๒	นาย	ชุมพล	โท	๑๙๕	๒๐๐	
๓๓	นาย	ชุมพล	เอก	๑๙๕	๒๐๐	
๓๔	นาย	ชุมพล	ตรี	๑๙๕	๒๐๐	
๓๕	นาย	ชุมพล	โท	๑๙๕	๒๐๐	
๓๖	นาย	ชุมพล	เอก	๑๙๕	๒๐๐	
๓๗	นาย	ชุมพล	ตรี	๑๙๕	๒๐๐	
๓๘	นาย	ชุมพล	โท	๑๙๕	๒๐๐	
๓๙	นาย	ชุมพล	เอก	๑๙๕	๒๐๐	
๔๐	นาย	ชุมพล	ตรี	๑๙๕	๒๐๐	
๔๑	นาย	ชุมพล	โท	๑๙๕	๒๐๐	
๔๒	นาย	ชุมพล	เอก	๑๙๕	๒๐๐	
๔๓	นาย	ชุมพล	ตรี	๑๙๕	๒๐๐	
๔๔	นาย	ชุมพล	โท	๑๙๕	๒๐๐	
๔๕	นาย	ชุมพล	เอก	๑๙๕	๒๐๐	
๔๖	นาย	ชุมพล	ตรี	๑๙๕	๒๐๐	
๔๗	นาย	ชุมพล	โท	๑๙๕	๒๐๐	
๔๘	นาย	ชุมพล	เอก	๑๙๕	๒๐๐	
๔๙	นาย	ชุมพล	ตรี	๑๙๕	๒๐๐	
๕๐	นาย	ชุมพล	โท	๑๙๕	๒๐๐	
๕๑	นาย	ชุมพล	เอก	๑๙๕	๒๐๐	
๕๒	นาย	ชุมพล	ตรี	๑๙๕	๒๐๐	
๕๓	นาย	ชุมพล	โท	๑๙๕	๒๐๐	
๕๔	นาย	ชุมพล	เอก	๑๙๕	๒๐๐	
๕๕	นาย	ชุมพล	ตรี	๑๙๕	๒๐๐	
๕๖	นาย	ชุมพล	โท	๑๙๕	๒๐๐	
๕๗	นาย	ชุมพล	เอก	๑๙๕	๒๐๐	
๕๘	นาย	ชุมพล	ตรี	๑๙๕	๒๐๐	
๕๙	นาย	ชุมพล	โท	๑๙๕	๒๐๐	
๖๐	นาย	ชุมพล	เอก	๑๙๕	๒๐๐	
๖๑	นาย	ชุมพล	ตรี	๑๙๕	๒๐๐	
๖๒	นาย	ชุมพล	โท	๑๙๕	๒๐๐	
๖๓	นาย	ชุมพล	เอก	๑๙๕	๒๐๐	
๖๔	นาย	ชุมพล	ตรี	๑๙๕	๒๐๐	
๖๕	นาย	ชุมพล	โท	๑๙๕	๒๐๐	
๖๖	นาย	ชุมพล	เอก	๑๙๕	๒๐๐	
๖๗	นาย	ชุมพล	ตรี	๑๙๕	๒๐๐	
๖๘	นาย	ชุมพล	โท	๑๙๕	๒๐๐	
๖๙	นาย	ชุมพล	เอก	๑๙๕	๒๐๐	
๗๐	นาย	ชุมพล	ตรี	๑๙๕	๒๐๐	
๗๑	นาย	ชุมพล	โท	๑๙๕	๒๐๐	
๗๒	นาย	ชุมพล	เอก	๑๙๕	๒๐๐	
๗๓	นาย	ชุมพล	ตรี	๑๙๕	๒๐๐	
๗๔	นาย	ชุมพล	โท	๑๙๕	๒๐๐	
๗๕	นาย	ชุมพล	เอก	๑๙๕	๒๐๐	
๗๖	นาย	ชุมพล	ตรี	๑๙๕	๒๐๐	
๗๗	นาย	ชุมพล	โท	๑๙๕	๒๐๐	
๗๘	นาย	ชุมพล	เอก	๑๙๕	๒๐๐	
๗๙	นาย	ชุมพล	ตรี	๑๙๕	๒๐๐	
๘๐	นาย	ชุมพล	โท	๑๙๕	๒๐๐	
๘๑	นาย	ชุมพล	เอก	๑๙๕	๒๐๐	
๘๒	นาย	ชุมพล	ตรี	๑๙๕	๒๐๐	
๘๓	นาย	ชุมพล	โท	๑๙๕	๒๐๐	
๘๔	นาย	ชุมพล	เอก	๑๙๕	๒๐๐	
๘๕	นาย	ชุมพล	ตรี	๑๙๕	๒๐๐	
๘๖	นาย	ชุมพล	โท	๑๙๕	๒๐๐	
๘๗	นาย	ชุมพล	เอก	๑๙๕	๒๐๐	
๘๘	นาย	ชุมพล	ตรี	๑๙๕	๒๐๐	
๘๙	นาย	ชุมพล	โท	๑๙๕	๒๐๐	
๙๐	นาย	ชุมพล	เอก	๑๙๕	๒๐๐	
๙๑	นาย	ชุมพล	ตรี	๑๙๕	๒๐๐	
๙๒	นาย	ชุมพล	โท	๑๙๕	๒๐๐	
๙๓	นาย	ชุมพล	เอก	๑๙๕	๒๐๐	
๙๔	นาย	ชุมพล	ตรี	๑๙๕	๒๐๐	
๙๕	นาย	ชุมพล	โท	๑๙๕	๒๐๐	
๙๖	นาย	ชุมพล	เอก	๑๙๕	๒๐๐	
๙๗	นาย	ชุมพล	ตรี	๑๙๕	๒๐๐	
๙๘	นาย	ชุมพล	โท	๑๙๕	๒๐๐	
๙๙	นาย	ชุมพล	เอก	๑๙๕	๒๐๐	
๑๐๐	นาย	ชุมพล	ตรี	๑๙๕	๒๐๐	
๑๐๑	นาย	ชุมพล	โท	๑๙๕	๒๐๐	
๑๐๒	นาย	ชุมพล	เอก	๑๙๕	๒๐๐	
๑๐๓	นาย	ชุมพล	ตรี	๑๙๕	๒๐๐	
๑๐๔	นาย	ชุมพล	โท	๑๙๕	๒๐๐	
๑๐๕	นาย	ชุมพล	เอก	๑๙๕	๒๐๐	
๑๐๖	นาย	ชุมพล	ตรี	๑๙๕	๒๐๐	
๑๐๗	นาย	ชุมพล	โท	๑๙๕	๒๐๐	
๑๐๘	นาย	ชุมพล	เอก	๑๙๕	๒๐๐	
๑๐๙	นาย	ชุมพล	ตรี	๑๙๕	๒๐๐	
๑๑๐	นาย	ชุมพล	โท	๑๙๕	๒๐๐	
๑๑๑	นาย	ชุมพล	เอก	๑๙๕	๒๐๐	
๑๑๒	นาย	ชุมพล	ตรี	๑๙๕	๒๐๐	
๑๑๓	นาย	ชุมพล	โท	๑๙๕	๒๐๐	
๑๑๔	นาย	ชุมพล	เอก	๑๙๕	๒๐๐	
๑๑๕	นาย	ชุมพล	ตรี	๑๙๕	๒๐๐	
๑๑๖	นาย	ชุมพล	โท	๑๙๕	๒๐๐	
๑๑๗	นาย	ชุมพล	เอก	๑๙๕	๒๐๐	
๑๑๘	นาย	ชุมพล	ตรี	๑๙๕	๒๐๐	
๑๑๙	นาย	ชุมพล	โท	๑๙๕	๒๐๐	
๑๒๐	นาย	ชุมพล	เอก	๑๙๕	๒๐๐	
๑๒๑	นาย	ชุมพล	ตรี	๑๙๕	๒๐๐	
๑๒๒	นาย	ชุมพล	โท	๑๙๕	๒๐๐	
๑๒๓	นาย	ชุมพล	เอก	๑๙๕	๒๐๐	
๑๒๔	นาย	ชุมพล	ตรี	๑๙๕	๒๐๐	
๑๒๕	นาย	ชุมพล	โท	๑๙๕	๒๐๐	
๑๒๖	นาย	ชุมพล	เอก	๑๙๕	๒๐๐	
๑๒๗	นาย	ชุมพล	ตรี	๑๙๕	๒๐๐	
๑๒๘	นาย	ชุมพล	โท	๑๙๕	๒๐๐	
๑๒๙	นาย	ชุมพล	เอก	๑๙๕	๒๐๐	
๑๓๐	นาย	ชุมพล	ตรี	๑๙๕	๒๐๐	
๑๓๑	นาย	ชุมพล	โท	๑๙๕	๒๐๐	
๑๓๒	นาย	ชุมพล	เอก	๑๙๕	๒๐๐	
๑๓๓	นาย	ชุมพล	ตรี	๑๙๕	๒๐๐	
๑๓๔	นาย	ชุมพล	โท	๑๙๕	๒๐๐	
๑๓๕	นาย	ชุมพล	เอก	๑๙๕	๒๐๐	
๑๓๖	นาย	ชุมพล	ตรี	๑๙๕	๒๐๐	
๑๓๗	นาย	ชุมพล	โท	๑๙๕	๒๐๐	
๑๓๘	นาย	ชุมพล	เอก	๑๙๕	๒๐๐	
๑๓๙	นาย	ชุมพล	ตรี	๑๙๕	๒๐๐	
๑๔๐	นาย	ชุมพล	โท	๑๙๕	๒๐๐	
๑๔๑	นาย	ชุมพล	เอก	๑๙๕	๒๐๐	
๑๔๒	นาย	ชุมพล	ตรี	๑๙๕	๒๐๐	
๑๔๓	นาย	ชุมพล	โท	๑๙๕	๒๐๐	
๑๔๔	นาย	ชุมพล	เอก	๑๙๕	๒๐๐	
๑๔๕	นาย	ชุมพล	ตรี	๑๙๕	๒๐๐	
๑๔๖	นาย	ชุมพล	โท	๑๙๕	๒๐๐	
๑๔๗	นาย	ชุมพล	เอก	๑๙๕	๒๐๐	
๑๔๘	นาย	ชุมพล	ตรี	๑๙๕	๒๐๐	
๑๔๙	นาย	ชุมพล	โท	๑๙๕	๒๐๐	
๑๕๐	นาย	ชุมพล	เอก	๑๙๕	๒๐๐	
๑๕๑	นาย	ชุมพล	ตรี	๑๙๕	๒๐๐	
๑๕๒	นาย	ชุมพล	โท	๑๙๕	๒๐๐	
๑๕๓	นาย	ชุมพล	เอก	๑๙๕	๒๐๐	
๑๕๔	นาย	ชุมพล	ตรี	๑๙๕	๒๐๐	
๑๕๕	นาย	ชุมพล	โท	๑๙๕	๒๐๐	
๑๕๖	นาย	ชุมพล	เอก	๑๙๕	๒๐๐	
๑๕๗	นาย	ชุมพล	ตรี	๑๙๕	๒๐๐	
๑๕๘	นาย	ชุมพล	โท	๑๙๕	๒๐๐	
๑๕๙	นาย	ชุมพล	เอก	๑๙๕	๒๐๐	
๑๖๐	นาย	ชุมพล	ตรี	๑๙๕	๒๐๐	
๑๖๑	นาย	ชุมพล	โท	๑๙๕	๒๐๐	
๑๖๒	นาย	ชุมพล	เอก	๑๙๕	๒๐๐	
๑๖๓	นาย	ชุมพล	ตรี	๑๙๕	๒๐๐	
๑๖๔	นาย	ชุมพล	โท	๑๙๕	๒๐๐	
๑๖๕	นาย	ชุมพล	เอก	๑๙๕	๒๐๐	
๑๖๖	นาย	ชุมพล	ตรี	๑๙๕	๒๐๐	
๑๖๗	นาย	ชุมพล	โท	๑๙๕	๒๐๐	
๑๖๘	นาย	ชุมพล	เอก	๑๙๕	๒๐๐	
๑๖๙	นาย	ชุมพล	ตรี	๑๙๕	๒๐๐	
๑๗๐	นาย	ชุมพล	โท	๑๙๕	๒๐๐	
๑๗๑	นาย	ชุมพล	เอก	๑๙๕	๒๐๐	
๑๗๒	นาย	ชุมพล	ตรี	๑๙๕	๒๐๐	
๑๗๓	นาย	ชุมพล	โท	๑๙๕	๒๐๐	
๑๗๔	นาย	ชุมพล	เอก	๑๙๕	๒๐๐	
๑๗๕	นาย	ชุมพล	ตรี	๑๙๕	๒๐๐	
๑๗๖	นาย	ชุมพล	โท	๑๙๕	๒๐๐	
๑๗๗	นาย	ชุมพล	เอก	๑๙๕	๒๐๐	
๑๗๘	นาย	ชุมพล	ตรี	๑๙๕	๒๐๐	
๑๗๙	นาย	ชุมพล	โท	๑๙๕	๒๐๐	
๑๘๐	นาย	ชุมพล	เอก	๑๙๕	๒๐๐	
๑๘๑	นาย	ชุมพล	ตรี	๑๙๕	๒๐๐	
๑๘๒	นาย	ชุมพล	โท	๑๙๕	๒๐๐	
๑๘๓	นาย	ชุมพล	เอก	๑๙๕	๒๐๐	
๑๘๔	นาย	ชุมพล	ตรี	๑๙๕	๒๐๐	
๑๘๕	นาย	ชุมพล	โท	๑๙๕	๒๐๐	
๑๘๖	นาย	ชุมพล	เอก	๑๙๕	๒๐๐	
๑๘๗	นาย	ชุมพล	ตรี	๑๙๕	๒๐๐	
๑๘๘	นาย	ชุมพล	โท	๑๙๕	๒๐๐	
๑๘๙	นาย	ชุมพล	เอก	๑๙๕	๒๐๐	
๑๙๐	นาย	ชุมพล	ตรี	๑๙๕	๒๐๐	
๑๙๑	นาย	ชุมพล	โท	๑๙๕	๒๐๐	
๑๙๒	นาย	ชุมพล	เอก	๑๙๕	๒๐๐	
๑๙๓	นาย	ชุมพล	ตรี	๑๙๕	๒๐๐	
๑๙๔	นาย	ชุมพล	โท	๑๙๕	๒๐๐	
๑๙๕	นาย	ชุมพล	เอก	๑๙๕	๒๐๐	
๑๙๖	นาย	ชุมพล	ตรี	๑๙๕	๒๐๐	
๑๙๗	นาย	ชุมพล	โท	๑๙๕	๒๐๐	
๑๙๘	นาย	ชุมพล	เอก	๑๙๕	๒๐๐	
๑๙๙	นาย	ชุมพล	ตรี	๑๙๕	๒๐๐	
๒๐๐	นาย	ชุมพล	โท	๑๙๕	๒๐๐	
๒๐๑	นาย	ชุมพล	เอก	๑๙๕	๒๐๐	
๒๐๒	นาย	ชุมพล	ตรี	๑๙๕	๒๐๐	
๒๐๓	นาย	ชุมพล	โท	๑๙๕	๒๐๐	
๒๐๔	นาย	ชุมพล	เอก	๑๙๕	๒๐๐	
๒๐๕	นาย	ชุมพล	ตรี	๑๙๕	๒๐๐	
๒๐๖	นาย	ชุมพล	โท	๑๙๕	๒๐๐	
๒๐๗	นาย	ชุมพล	เอก	๑๙๕	๒๐๐	
๒๐๘	นาย	ชุมพล	ตรี	๑๙๕	๒๐๐	
๒๐๙	นาย	ชุมพล	โท	๑๙๕	๒๐๐	
๒๑๐	นาย	ชุมพล	เอก	๑๙๕	๒๐๐	
๒๑๑	นาย	ชุมพล	ตรี	๑๙๕	๒๐๐	
๒๑๒	นาย	ชุมพล	โท	๑๙๕	๒๐๐	
๒๑๓	นาย	ชุมพล	เอก	๑๙๕	๒๐๐	
๒๑๔	นาย	ชุมพล	ตรี	๑๙๕	๒๐๐	
๒๑๕	นาย	ชุมพล	โท	๑๙๕	๒๐๐	
๒๑๖	นาย	ชุมพล	เอก	๑๙๕	๒๐๐	
๒๑๗	นาย	ชุมพล	ตรี	๑๙๕	๒๐๐	
๒๑๘	นาย	ชุมพล	โท	๑๙๕	๒๐๐	
๒๑๙	นาย	ชุมพล	เอก	๑๙๕	๒๐๐	
๒๒๐	นาย	ชุมพล	ตรี	๑๙๕	๒๐๐	
๒๒๑	นาย	ชุมพล	โท	๑๙๕	๒๐๐	
๒๒๒	นาย	ชุมพล	เอก	๑๙๕	๒๐๐	
๒๒๓	นาย	ชุมพล	ตรี	๑๙๕	๒๐๐	
๒๒๔	นาย	ชุมพล	โท	๑๙๕	๒๐๐	
๒๒๕	นาย	ชุมพล	เอก	๑๙๕	๒๐๐	
๒๒๖	นาย	ชุมพล	ตรี	๑๙๕	๒๐๐	
๒๒๗	นาย	ชุมพล	โท	๑๙๕	๒๐๐	
๒๒๘	นาย	ชุมพล	เอก	๑๙๕	๒๐๐	
๒๒๙	นาย	ชุมพล	ตรี	๑๙๕	๒๐๐	
๒๓๐	นาย	ชุมพล	โท	๑๙๕	๒๐๐	
๒๓๑	นาย	ชุมพล	เอก	๑๙๕	๒๐๐	
๒๓๒	นาย	ชุมพล	ตรี	๑๙๕	๒๐๐	
๒๓๓	นาย	ชุมพล	โท	๑๙๕	๒๐๐	
๒๓๔	นาย	ชุมพล	เอก	๑๙๕	๒๐๐	
๒๓๕	นาย	ชุมพล	ตรี	๑๙๕	๒๐๐	
๒๓๖	นาย	ชุมพล	โท	๑๙๕	๒๐๐	
๒๓๗	นาย	ชุมพล	เอก	๑๙๕	๒๐๐	
๒๓๘	นาย	ชุมพล	ตรี	๑๙๕	๒๐๐	
๒๓๙	นาย	ชุมพล	โท	๑๙๕	๒๐๐	
๒๔๐	นาย	ชุมพล	เอก	๑๙๕	๒๐๐	
๒๔๑	นาย	ชุมพล	ตรี	๑๙๕	๒๐๐	
๒๔๒	นาย	ชุมพล	โท	๑๙๕	๒๐๐	
๒๔๓	นาย	ชุมพล	เอก	๑๙๕	๒๐๐	
๒๔๔	นาย	ชุมพล	ตรี	๑๙๕	๒๐๐	
๒๔๕	นาย	ชุมพล	โท	๑๙๕	๒๐๐	
๒๔๖	นาย	ชุมพล	เอก	๑๙๕	๒๐๐	
๒๔๗	นาย	ชุมพล	ตรี	๑๙๕	๒๐๐	
๒๔๘	นาย	ชุมพล	โท	๑๙๕	๒๐๐	
๒๔๙	นาย	ชุมพล	เอก	๑๙๕	๒๐๐	
๒๕๐	นาย	ชุมพล	ตรี	๑๙๕	๒๐๐	
๒๕๑	นาย	ชุมพล	โท	๑๙๕	๒๐๐	
๒๕๒	นาย	ชุมพล	เอก	๑๙๕	๒๐๐	
๒๕๓	นาย	ชุมพล	ตรี	๑๙๕	๒๐๐	
๒๕๔	นาย	ชุมพล	โท	๑๙๕	๒๐๐	
๒๕๕	นาย	ชุมพล	เอก	๑๙๕	๒๐๐	
๒๕๖	นาย	ชุมพล	ตรี	๑๙๕	๒๐๐	
๒๕๗	นาย	ชุมพล	โท	๑๙๕	๒๐๐	
๒๕๘	นาย	ชุมพล	เอก	๑๙๕	๒๐๐	
๒๕๙	นาย	ชุมพล	ตรี	๑๙๕	๒๐๐	
๒๖๐	นาย	ชุมพล	โท	๑๙๕	๒๐๐	
๒๖๑	นาย	ชุมพล	เอก	๑๙๕	๒๐๐	
๒๖๒	นาย	ชุมพล	ตรี	๑๙๕	๒๐๐	
๒๖๓	นาย	ชุมพล	โท	๑๙๕	๒๐๐	
๒๖๔	นาย	ชุมพล	เอก	๑๙๕	๒๐๐	
๒๖๕	นาย	ชุมพล	ตรี	๑๙๕	๒๐๐	
๒๖๖	นาย	ชุมพล	โท	๑๙๕	๒๐๐	
๒๖๗	นาย	ชุมพล	เอก	๑๙๕	๒๐๐	
๒๖๘	นาย	ชุมพล	ตรี	๑๙๕	๒๐๐	
๒๖๙	นาย	ชุมพล	โท	๑๙๕	๒๐๐	
๒๗๐	นาย	ชุมพล	เอก	๑๙๕	๒๐๐	
๒๗๑	นาย	ชุมพล	ตรี	๑๙๕	๒๐๐	
๒๗๒	นาย	ชุมพล	โท	๑๙๕	๒๐๐	
๒๗๓	นาย	ชุมพล	เอก	๑๙๕	๒๐๐	
๒๗๔	นาย	ชุมพล	ตรี	๑๙๕	๒๐๐	
๒๗๕	นาย	ชุมพล	โท	๑๙๕	๒๐๐	
๒๗๖	นาย	ชุมพล	เอก	๑๙๕	๒๐๐	
๒๗๗	นาย	ชุมพล	ตรี	๑๙๕	๒๐๐	
๒๗๘	นาย	ชุมพล	โท	๑๙๕	๒๐๐	
๒๗๙	นาย	ชุมพล	เอก	๑๙๕	๒๐๐	
๒๘๐	นาย	ชุมพล	ตรี	๑๙๕	๒๐๐	
๒๘๑	นาย	ชุมพล	โท	๑๙๕	๒๐๐	
๒๘๒	นาย	ชุมพล	เอก	๑๙๕	๒๐๐	
๒๘๓	นาย	ชุมพล	ตรี	๑๙๕	๒๐๐	
๒๘๔	นาย	ชุมพล	โท	๑๙๕	๒๐๐	
๒๘๕	นาย	ชุมพล	เอก	๑๙๕	๒๐๐	
๒๘๖	นาย	ชุมพล	ตรี	๑๙๕	๒๐๐	
๒๘๗	นาย	ชุมพล	โท	๑๙๕	๒๐๐	
๒๘๘	นาย	ชุมพล	เอก	๑๙๕	๒๐๐	
๒๘๙	นาย	ชุมพล	ตรี	๑๙๕	๒๐๐	
๒๙๐	นาย	ชุมพล	โท	๑๙๕	๒๐๐	
๒๙๑	นาย	ชุมพล	เอก	๑๙๕	๒๐๐	
๒๙๒	นาย	ชุมพล	ตรี	๑๙๕	๒๐๐	
๒๙๓	นาย	ชุมพล	โท	๑๙๕	๒๐๐	
๒๙๔	นาย	ชุมพล	เอก	๑๙๕	๒๐๐	
๒๙๕	นาย	ชุมพล	ตรี	๑๙๕	๒๐๐	
๒๙๖	นาย	ชุมพล	โท	๑๙๕	๒๐๐	
๒๙๗	นาย	ชุมพล	เอก	๑๙๕	๒๐๐	
๒๙๘	นาย	ชุมพล	ตรี	๑๙๕	๒๐๐	
๒๙๙	นาย	ชุมพล	โท	๑๙๕	๒๐๐	
๓๐๐	นาย	ชุมพล	เอก	๑๙๕	๒๐๐	
๓๐๑	นาย	ชุมพล	ตรี	๑๙๕	๒๐๐	
๓๐๒	นาย	ชุมพล	โท	๑๙๕	๒๐๐	
๓๐๓	นาย	ชุมพล	เอก	๑๙๕	๒๐๐	
๓๐๔	นาย	ชุมพล	ตรี	๑๙๕	๒๐๐	
๓๐๕	นาย	ชุมพล	โท	๑๙๕	๒๐๐	
๓๐๖	นาย	ชุมพล	เอก	๑๙๕	๒๐๐	
๓๐๗	นาย	ชุมพล	ตรี	๑๙๕	๒๐๐	
๓๐๘	นาย	ชุมพล	โท	๑๙๕	๒๐๐	
๓๐๙	นาย	ชุมพล	เอก	๑๙๕	๒๐๐	
๓๑๐	นาย	ชุมพล	ตรี	๑๙๕	๒๐๐	
๓๑๑	นาย	ชุมพล	โท	๑๙๕	๒๐๐	
๓๑๒	นาย	ชุมพล	เอก	๑๙๕	๒๐๐	
๓๑๓	นาย	ชุมพล	ตรี	๑๙๕	๒๐๐	
๓๑๔	นาย	ชุมพล	โท	๑๙๕	๒๐๐	
๓๑๕	นาย	ชุมพล	เอก	๑๙๕	๒๐๐	
๓๑๖	นาย	ชุมพล	ตรี	๑๙๕	๒๐๐	
๓๑๗	นาย	ชุมพล	โท	๑๙๕	๒๐๐	
๓๑๘	นาย	ชุมพล	เอก	๑๙๕	๒๐๐	
๓๑๙	นาย	ชุมพล	ตรี	๑๙๕	๒๐๐	
๓๒๐	นาย	ชุมพล	โท	๑๙๕	๒๐๐	
๓๒๑	นาย	ชุมพล	เอก	๑๙๕	๒๐๐	
๓๒๒	นาย	ชุมพล	ตรี	๑๙๕	๒๐๐	
๓๒๓	นาย	ชุมพล	โท	๑๙๕	๒๐๐	
๓๒๔	นาย	ชุมพล	เอก	๑๙๕	๒๐๐	
๓๒๕	นาย	ชุมพล	ตรี	๑๙๕	๒๐๐	
๓๒๖	นาย	ชุมพล	โท	๑๙๕	๒๐๐	
๓๒๗	นาย	ชุมพล	เอก	๑๙๕	๒๐๐	
๓๒๘	นาย	ชุมพล	ตรี	๑๙๕	๒๐๐	
๓๒๙	นาย	ชุมพล	โท	๑๙๕	๒๐๐	
๓๓๐	นาย	ชุมพล	เอก	๑๙๕	๒๐๐	
๓๓๑	นาย	ชุมพล	ตรี	๑๙๕	๒๐๐	
๓๓๒	นาย	ชุมพล	โท	๑๙๕	๒๐๐	
๓๓๓	นาย	ชุมพล	เอก	๑๙๕	๒๐๐	
๓๓๔	นาย	ชุมพล	ตรี	๑๙๕	๒๐๐	
๓๓๕	นาย	ชุมพล	โท	๑๙๕	๒๐๐	
๓๓๖	นาย	ชุมพล	เอก	๑๙๕	๒๐๐	
๓๓๗	นาย	ชุมพล	ตรี	๑๙๕	๒๐๐	
๓๓๘	นาย	ชุมพล	โท	๑๙๕	๒๐๐	
๓๓๙	นาย	ชุมพล	เอก	๑๙๕	๒๐๐	
๓๔๐	นาย	ชุมพล	ตรี	๑๙๕	๒๐๐	
๓๔๑	นาย	ชุมพล	โท	๑๙๕	๒๐๐	
๓๔๒	นาย	ชุมพล	เอก	๑๙๕	๒๐๐	
๓๔๓	นาย	ชุมพล	ตรี	๑๙๕	๒๐๐	
๓๔๔	นาย	ชุมพล	โท	๑๙๕	๒๐๐	
๓๔๕	นาย	ชุมพล	เอก	๑๙๕	๒๐๐	
๓๔๖	นาย	ชุมพล	ตรี	๑๙๕	๒๐๐	
๓๔๗	นาย	ชุมพล	โท	๑๙๕	๒๐๐	
๓๔๘	นาย	ชุมพล	เอก	๑๙๕	๒๐๐	
๓๔๙	นาย	ชุมพล	ตรี	๑๙๕	๒๐๐	
๓๕๐	นาย	ชุมพล	โท	๑๙๕	๒๐๐	
๓๕๑	นาย	ชุมพล	เอก	๑๙๕	๒๐๐	
๓๕๒	นาย	ชุมพล	ตรี	๑๙๕	๒๐๐	
๓๕๓	นาย	ชุมพล	โท	๑๙๕	๒๐๐	
๓๕๔	นาย	ชุมพล	เอก	๑๙๕	๒๐๐	
๓๕๕	นาย	ชุมพล	ตรี	๑๙๕	๒๐๐	
๓๕๖	นาย	ชุมพล	โท	๑๙๕

หนังสือดรุโณวาท

๑ ขอแจ้งความให้ทราบทั่วกัน, ด้วยหนังสือดรุโณวาทนี้, ข้าพเจ้าได้จัดการหวังจะให้เรียบร้อย, ก็ยังไม่เรียบร้อยเปนปรกติลงได้, บัดนี้ข้าพเจ้าคิดเหนว่า, หนังสือดรุโณวาทที่ออกไปทุกๆ วันนี้, ข้าพเจ้าได้เอาข่าวต่าง ๆ มาลงในหนังสือดรุโณวาทแล้วออกไปทุกคราวออก, มีข่าวดั่งที่ลงมาแล้วนั้น, บางแห่งท่านผู้ที่ได้ออกเงินซื้อไปก็จะชอบ, บางแห่งก็จะไม่ชอบ, เพราะหนังสือที่ออกไปนี้, ข้าพเจ้าได้จดข่าวทั้งปวงมาใส่เปนการเตา ๆ, ที่ออกไปก็ไม่ถูกตามความประสงค์ของท่านผู้ซึ่งจะรับ, การที่เปนประโยชน์แก่ท่านก็น้อยลง, ท่านผู้รับทั้งปวงก็ควรที่จะเสียดายเงินเปนอันมาก, ข้าพเจ้าขอกำนับมายังท่านทั้งปวง, ผู้ซึ่งได้ออกเงินซื้อหนังสือนี้, ขอท่านทั้งปวงจงได้ช่วยข้าพเจ้า, จัดการทำหนังสือนี้ให้เรียบร้อย, คือช่วยติเตียนในหนังสือดรุโณวาทที่ข้อไม่เปนประโยชน์, ที่ท่านทั้งหลายไม่ภอใจพึ่ง, เพราะเปนการไม่เปนที่ชอบใจของท่าน, แลขอให้ช่วยตักเตือนข้าพเจ้า, ให้หาสิ่งที่เปนประโยชน์, ที่ท่านทั้งปวงปราฐนาจะพึ่ง, แลประสงค์จะให้เปนที่สืบสอนของคนต่อไปในภายน่า, แลท่านทั้งปวงได้เหนนิทานใดที่ดี, มีประโยชน์ควรจะสืบสอนชนทั้งปวงได้แล้ว จงส่งมาให้ข้าพเจ้าลงพิมพ์ในดรุโณวาท, จะได้เปนที่สืบสอนชนทั้งปวงไปภายน่า, ถ้าการที่จะจัดนี้เรียบร้อยลงได้แล้ว, คุณประโยชน์ก็จะมีแก่ท่านทั้งปวงผู้ซึ่งช่วยจัดการนี้เปนอันมาก, ถ้าการที่จะจัดให้เรียบร้อยนี้ไม่สำเร็จลงได้แล้วท่านผู้รับแลตัวข้าพเจ้าก็เปนที่เสียใจ, เพราะท่านผู้รับท่านก็ได้ออกเงินซื้อ, ด้วยหวังจะทราบการต่าง ๆ แลหวังจะให้เปนคุณเปนประโยชน์แก่ชนทั้งปวงต่อไปภายน่า, การก็มิได้สมปราฐนา, ก็จะเปนที่เสียใจของท่านผู้ซื้อ, ตัวข้าพเจ้าก็เปนผู้ได้อุส่าห์จัดการเรื่องนี้ขึ้นก็หวังจะให้เปนประโยชน์การก็หาเปนประโยชน์ไม่, ข้าพเจ้าก็จะเปนที่เสียใจเปนอันมาก, ขอท่านผู้รับจงเหนแก่สิ่งที่เปนประโยชน์ในแผ่นดิน, จงช่วยจัดการนี้ให้สำเร็จด้วยเทอญ. ฯะ

๑ ขอแจ้งความมายังท่านทั้งปวงได้ทราบ, ด้วยท่านทั้งหลายบางคนมีความปราถนาจะช่วยข้าพเจ้าจัดการนี้, แต่ไม่ปราถนาจะให้ผู้ใดรู้, ว่าถ้อยคำทั้งปวงที่ท่านส่ง

มาให้ข้าพเจ้าว่าเปนของๆ ท่าน, แล้วมีความรังเกียจกลัวว่า, ข้าพเจ้าจะไปบอกกับคนทั้งปวงแพร่งพรายไปนั้น, ขอท่านทั้งหลายผู้ซึ่งปราถนาจะช่วยในการนี้, อย่าได้มีความรังเกียจเลย, ข้าพเจ้าจะรับบีตชื่อเสียงของท่าน, มิให้แพร่งพรายได้, แต่เนื้อความที่ท่านจะส่งมาให้ข้าพเจ้าลงพิมพ์นั้น, ข้าพเจ้าจะต้องขอกรวดดูก่อน. ถ้าควรจะลงพิมพ์ได้แล้ว, ข้าพเจ้าก็จะเอาลงในดรุโณวาท, ถ้าข้าพเจ้าเหนความนั้นจะขัดข้องด้วยประการหนึ่งประการใด, ข้าพเจ้าก็จะต้องขอยกเสีย, ถ้าท่านผู้หนึ่งผู้ใดส่งสิ่งทั้งปวงมาให้ข้าพเจ้า ๆ จะได้ลงพิมพ์ไปแล้วก็ดี, ฤๅยังไม่ได้ลงพิมพ์ก็ดี, ข้าพเจ้าก็จะมิได้แพร่งพรายให้ผู้หนึ่งผู้ใดรู้เปนอันขาด ขอท่านทั้งปวงอย่าได้มีความรังเกียจสิ่งหนึ่งสิ่งใดเลย. ที่ท่านทั้งหลายมีความปราถนาจะช่วยทำนุบำรุงในการนี้, ให้เปนการดีการเจริญนั้น, ข้าพเจ้ามีความชอบใจท่านเปนอันมาก. ฯะ

การเสด็จพระราชดำเนินปีกนิก

๏ ณ วันพฤหัศเดือนเก้าขึ้นสิบห้าค่ำ, เวลาเช้าโมงหนึ่งกับ ๕๐ มินิต, เสด็จพระราชดำเนินทางชลมารค, ทรงเรือที่นั่งปีกนิกออกจากท่าราชวรดิฐล่องลงไป, ครั้นเวลาเช้าห้าโมง ๓๕ มินิตถึงบ้อมผีเสื้อสมุท, เรือพระที่นั่งจอดประทับที่น่าบ้อมนั้นแล้ว, เสด็จพระราชดำเนินขึ้นทอดพระเนตรบ้อมนั้นแล้ว, เสด็จลงประทับในเรือพระที่นั่งจนเวลาบ่าย ๔ โมง, เสด็จกลับจากที่นั้นแล้ว, เวลาเยน ๕ โมง ๔๕ มินิตถึงท่าราชวรดิฐแล้วเสด็จขึ้น. ฯะ

แจ้งความ

๏ แจ้งความมาถึงท่านเอดิตเดอร์, หนังสือดรุณโณวาท, ด้วยข้าพเจ้าได้เหนท่านลงพิมพ์, ออกชื่อข้าพเจ้าในหนังสือดรุโณวาทสองครั้ง, ในน่าที่ ๖๒ เมื่อวันอังคารเดือนเก้าขึ้นหกค่ำ, ว่าข้าพเจ้าสึกนั้น, เพราะพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรับสั่งให้สึกจึงต้องสึก, จึงบวชอยู่ไม่ได้นั้น, ครั้นหนังสือพิมพ์ครั้งหลังวันอังคารเดือนเก้าขึ้น ๑๓ ค่ำ, ในน่า ๗๒, ท่านได้แก้ความว่าก็หาถูกต้องไม่, การซึ่งบอกมานั้นว่าเปนการถูกต้องทีเดียวนั้น, ข้าพเจ้าเหนว่าการซึ่งบอกมาครั้งนี้, ก็เหนว่ายังจะหาถูกต้องไม่อีกการซึ่งข้าพเจ้า

สึกนั้น, เพราะได้รับหนังสือรับสั่งโปรดให้เปนปรีวีเคาน์ซิล, ก็แต่ในหนังสือรับสั่งนั้น, ก็ไม่ได้มีมาว่า, ถึงพระองค์เจ้าพระกฤดาภินิหาร, ออกชื่อมาในนั้นว่า, ถึงพระองค์เจ้ากฤดาภินิหาร ท.จ,ว.,ม.ม, ดั่งนี้, ข้าพเจ้าเข้าใจชัดว่าหนังสือนั้นจะไม่ได้เตรียมไว้, ว่าจะให้ข้าพเจ้าสึกเลย, เพราะการนี้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, ได้ทรงเลือกกะไว้ว่าจะให้เปนปรีวีเคาน์ซิลแต่ยังไม่ได้บวช, ข้าพเจ้าจึงได้มีหนังสือตอบทูลเกล้า ฯ ถวายรับเปนที่ปรีวีเคาน์ซิล, เพราะพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, ได้ทรงเหนหนังสือซึ่งข้าพเจ้ารับมาดั่งนี้. จึงได้มีพระราชหัตถ์เลขา, ถึงพระเจ้าบรมวงษเธอ, กรมพระปวเรศวริยาลงกรณว่า, ข้าพเจ้าเหนจะสึก, ถ้ามาทูลลาแล้ว. ขอให้ได้สึกไป, เพราะการงานก็มีอยู่มากได้ใช้อยู่, การเปนความจริงดั่งนี้, เมื่อข้าพเจ้าจะอยู่ไปอีกก็ยังจะอยู่ได้, แต่เหนว่าการเปนปรีวีเคาน์ซิลนี้เปนการสำคัญ, ควรที่จะสึกออกมารับราชการ, ฉลองพระเดชพระคุณให้เต็มกำลัง, ข้าพเจ้าจึงได้สึกออกมาเพราะเหตุดั่งนี้, ขออย่าให้ท่านมีความวิตกคิดอะไรเพลิดเพลินไปเลย. ฯ

ข้าพเจ้าผู้มีความซื่อสัจสุจริตต่อท่าน

กฤดาภินิหาร

การปลงศพ

ณวันจันทรเดือนเก้าแรม ๔ ค่ำ ปลงศพหม่อมเจ้าชายในพระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าอุณากรรณาอนันตนรไชย ที่วัดเสกษ

พระราชพงษาวดารไท

๏ แผ่นดินพระเจ้าราม, แลสมเด็จพระอินทราชา ฯ

๏ ศักราช ๗๔๙ บีเถาะนพศก, สถาปนาวัดภูเขาทอง, เวลาเย็นเสด็จไปณพระที่นั่งมังคลาภิเศก. ท้าวมณเฑียรซึ่งถึงอนิจจ์กรรมแต่ก่อนนั้น, มานั่งขวางทางเสด็จอยู่แล้วก็แลหายไป สมเด็จพระราเมศวรบรมบพิตรก็เสด็จสวรรคต, อยู่ในราชสมบัติหกปี. จึงพระยารามผู้เปนราชบุตรได้ครองราชสมบัติห้าปี, สมเด็จพระยารามเจ้ามีความพิโรธแก่เจ้าพระยามหาเสนาบดี, ตำรัสสั่งให้กุมเอาตัวไป. เจ้าพระยามหาเสนาบดีหนี

รอดไปอยู่ฟากประทาคูจาม, จึงให้เชิญเสด็จสมเด็จพระอินทราชาณเมืองสุพรรณบุรี เสด็จเข้ามาถึง, จึงเจ้าพระยามหาเสนาบดียกเข้าปล้นเอาพระนครศรีอยุทธยาได้, จึงเชิญสมเด็จพระอินทราชาขึ้นครองราชสมบัติ, ในศักราช ๗๖๓ ปีมเสงตรีศก, ให้สมเด็จพระยารามไปกินเมืองประทาคูจามแล้วพระราชทานเปนบำเหน็จแก่เจ้าพระยามหาเสนาบดี, บุตรพระสนมองค์หนึ่ง, เจียดทองคู่หนึ่ง, ภานทองคู่หนึ่ง, เต้าน้ำทอง, กระบี่กั้นหยั่น, เสลี่ยงงา, เสลี่ยงกลีบบัว ฯะ

๏ ศักราช ๗๖๕ ปีมแมเบญจศก, มีข่าวมาว่าพระมหาธรรมราชาธิราชเจ้าเมืองพระพิศณุโลกย์เสด็จสวรรคต, แลเมืองเหนือทั้งปวงเปนจลาจล, จึงเสด็จขึ้นไปถึงเมืองพระบาง. พระยาบาลเมือง, พระยารามออกมาถวายบังคม. พระเจ้าอยู่หัวก็เสด็จกลับยังพระนคร, แล้วจึงให้สมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าอ้ายพระยาครองเมืองสุพรรณบุรี, เจ้ายี่-พระยาครองเมืองแพรกศรีราชา, เจ้าสามพระยาครองเมืองไชยนาท. ฯะ

๏ แผ่นดินสมเด็จพระบรมราชาธิราช ฯะ

๏ ศักราช ๗๘๐ ปีจอสัมฤทธิศก, สมเด็จพระอินทราชาเสด็จสวรรคต, อยู่ในราชสมบัติ ๑๕ ปี, เจ้าอ้ายพระยา, เจ้ายี่พระยายกเข้ามาชิงราชสมบัติแก่กัน. เจ้าอ้าย-พระยามาตั้งอยู่ตำบลบ่ามพร้าวณวัดพลับพลาไชย. เจ้ายี่พระยามาตั้งอยู่ณวัดไชยภูม, จะเข้าทางตลาดเจ้าพรหม, ข้างต้นมาปะทะกันเข้าที่เชิงตพานบ่าถ่าน, ทั้งสองพระองค์ทรงพระแสงของ้าวต้องพระสอชาตพร้อมกันทั้งสองพระองค์. มุขมนตรีออกไปเผ้าเจ้าสามพระยา, ทูลอาการซึ่งพระเชษฐาธิราชชาตคอช้างทั้งสองพระองค์, แล้วเชิญเสด็จเข้ามาในพระนครครองราชสมบัติ, ทรงพระนามว่าสมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้า, จึงมีพระราชดำรัสให้ขุดพระศพเจ้าอ้ายพระยา, เจ้ายี่พระยาไปถวายพระเพลิง, ที่ถวายพระเพลิงนั้นให้สถาปนาพระมหาธาตุแลวิหารเปนพระอารามแล้ว, ให้นามชื่อวัดราช-บุรณ, ที่เจ้าอ้ายพระยา, เจ้ายี่พระยาชนช้างกันถึงทิวงคตนั้น, ให้ก่อพระเจดียสองพระองค์ไว้ที่เชิงตพานบ่าถ่าน. ฯะ

๏ ศักราช ๗๘๓ บีฉลูตรีศก, สมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้าเสด็จไปเอาเมืองนครหลวงได้, จึงให้พระราชบุตรอยู่ครองเมือง, พระนครอินทเจ้าครองราชสมบัติ ณ เมืองพระนครหลวง, ท่านจึงให้เอาพระยาแก้วพระยาไทย, แลครอบครัวกับทั้งรูปพระโครูปสิงห์สัตว์ทั้งปวงมาด้วย, ครั้นถึงพระนครศรีอยุทธยาจึงให้เอารูปสัตว์ทั้งปวงไปบูชาไว้ณวัดพระศรีรัตนมหาธาตุบ้าง, ไปไว้วัดพระศรีสรรเพชบ้าง ฯะ

๏ ศักราช ๗๘๖ บีมโรงฉอศก, สมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้าสร้างวัดมเหยงคณ์, สมเด็จพระราเมศวรผู้เปนพระราชกุมาร, เสด็จไปเมืองพระพิศณุโลกย, ครั้งนั้นเหนน้ำพระเนตรพระพุทธชินราชตกออกเปนโลหิต. ฯะ

๏ ศักราช ๗๘๘ บีมเมียอัฐศก, ครั้งนั้นเกิดเพลิงไหม้ พระราชมเฑียรสถาน. ฯะ

๏ ศักราช ๗๘๙ บีมแมนพศก, ครั้งนั้นเกิดเพลิงไหม้พระที่นั่งตรีมุข. ฯะ

๏ ศักราช ๗๙๐ บีวอกสัมฤทธิศก, สมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้าเสด็จไปเอาเมืองเชียงใหม่, แลเข้าปล้นเมืองมิได้, กองทรงประชวนทัพหลวงเสด็จกลับคืน, ฯะ

ถามด้วยเรื่องปรีวีเคาน์ซิล

๏ ด้วยข้าพเจ้าได้อ่านหนังสือราชกิจจานุเบกษาเล่มที่หนึ่งแผ่นที่ ๑๕, ลงวันอาทิตยเดือนเก้าขึ้นสิบเอ็ดค่ำ มีข่าวว่าด้วยปรีวีเคาน์ซิลประชุมถือน้ำ, แล้วพระบาทสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยามได้พระราชทานตราตั้ง, แล้วมีพระบรมราชโองการในที่ประชุม, กล่าวถึงการซึ่งจะเปนประโยชน์, ที่ได้ตั้งปรีวีเคาน์ซิล, แลทรงยินดีชอบพระไทยที่ท่านทั้งหลายได้รับเปนที่ปรีวีเคาน์ซิล, ครั้งทรงอ่านสบีคจบแล้วจึงท่านเจ้าพระยาภูธราภัยผู้ว่าที่สมุหนายก, อ่านคำสบีคเปนคำทูลตอบแทนท่านปรีวีเคาน์ซิลทั้งหลาย. ซึ่งได้ลงเชนชื่อไว้ในท้ายหนังสือเอดเรดส์พร้อมกันทั้ง ๔๙ คนนั้น, ข้าพเจ้าได้อ่านตรวจดูเรื่องความในคำสบีค, แลได้ตรวจดูชื่อเจ้าแลขุนนาง, ซึ่งรับเปนที่ปรีวีเคาน์ซิล, มีทั้งผู้ใหญ่ผู้น้อยเปนคนสำคัญในราชการ, ซึ่งข้าพเจ้าได้เคยรู้จักไปมาเปนอันมากนั้น, ข้าพเจ้ามีความยินดีเปนอันมาก, ที่ได้เหนเมืองสยามมีความเจริญขึ้น, การเปลี่ยนธรรมเนียมใหม่, แลยอมให้เจ้าแลขุนนางมีอำนาจพูดการได้ทุกสิ่งทุกอย่าง, ตามที่ตนคิดเหนเปนการดีมีประโยชน์แก่บ้านเมือง, และท่านปรีวีเคาน์ซิลทั้งหลายก็ได้สาบาล

ถวายทุกคน, แต่คำสาบาลนั้นท่านจะสาบาลว่าอย่างไรข้าพเจ้ายังไม่ทราบชัด, เพราะยังไม่มีคำสาบาลลงพิมพ์ในราชกิจจานุเบกษานั้น. อนึ่งในคำเอดเวดส์ของพวกเคาน์ซิลทั้งหลาย, ซึ่งท่านเจ้าพระยาภูธราภัยได้อ่านถวายนั้น, ก็ได้เห็นเปนแน่ว่าท่านทั้งหลายซึ่งรับเปนที่ปรีวีเคาน์ซิลได้ปรานีปรานอมพร้อมเพรียงกัน, ช่วยกันทำนุบำรุงสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยามให้มีความเจริญยิ่งขึ้น, ไม่มีความรังเกียจแก่กันแลกันว่าวาศนาน้อยวาสนามากก็ดี, อายุน้อยอายุมากก็ดี, ที่ได้มาเปนปรีวีเคาน์ซิลลอร์แล้ว, ถ้าผู้ใดผู้หนึ่งคิดการซึ่งเปนความดีความเจริญ, ก็ไม่มีความอิจฉารังเกียจแก่กันดังนี้, ก็เปนที่หมายอย่างหนึ่งว่า, ท่านเคาน์ซิลทั้งปวง, คงจะรักษาความสามัคคีรศพร้อมเพรียงกัน, ช่วยกันคิดราชการทำนุบำรุงแผ่นดินสยาม, ให้มีความเจริญเหมือนคำในเอดเวดส์กล่าวไว้, ว่าปรีวีเคาน์ซิลทั้งหลายจะตั้งความสุจริตกตัญญูกะตะเวที, ต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยาม, ตลอดพระบรมราโชรศที่จะสืบราชอิศริยยศต่อไป, ให้ต่อติดเนื่องไปดังเช่นโปรดพระราชทานพรแก่พวกปรีวีเคาน์ซิลทุกประการนั้น, ก็เปนที่หมายอีกอย่างหนึ่ง, ด้วยว่ากรุงสยามคงจะมีความเจริญต่อไปได้, เพราะการที่จะสืบราชอิศริยยศต่อติดเนื่องกัน, แต่ข้าพเจ้ายังมีความสงไสยอยู่ว่า, ในพวกซึ่งท่านรับเปนที่ปรีวีเคาน์ซิลนั้น, เหนนามท่านเสนาบดียังขาดอีกหลายท่าน, มีชื่อในปรีวีเคาน์ซิล, แต่ท่านเจ้าพระยาภูธราภัยที่สมุหนายก,๑ ท่านเจ้าพระยาภาณุวงษมหาโกษาธิบดีที่พระคลัง๑, แต่ท่านเสนาบดี นอกนั้นไม่มีชื่อในปรีวีเคาน์ซิลจะเปนด้วยเหตุอันใด. ข้าพเจ้ายังไม่ทราบ, ฤๅในหลวงจะไม่เชิญให้ท่านเปนปรีวีเคาน์ซิล, เพราะท่านชราแลบ่วยอยู่บ้างดอกกระมัง, ฤๅในหลวงได้เชิญท่านแล้ว, ท่านจะไม่รับด้วยความขัดข้องด้วยเหตุใดเหตุหนึ่ง, ฤๅท่านจะไม่หยากอวดสติปัญญาก็ยังไม่รู้แน่, แต่ถ้าในหลวงได้เชิญแล้วท่านไม่รับก็ผิดไป, ฤๅคำสาบาลจะเรี่ยวแรงเปนอย่างไร, ท่านกลัวจะรับการไปไม่ตลอด, ท่านจึงไม่อาจรับ, ข้าพเจ้าหยากจะทราบให้ชัด, ขอท่านผู้อ่านที่ได้รู้การเรื่องนี้ชัดเจนแล้ว, ได้ช่วยอธิบายให้ข้าพเจ้าทราบชัดด้วย, ขอท่านเจ้าของหนังสือพิมพ์ดรุโณวาท, จงได้ลงพิมพ์หนังสือนี้, จะได้ให้ท่านผู้อ่านอธิบายความให้ชัดเจนด้วย, แจ้งความมา ณ วันอังคาร เดือนเก้าแรมห้าค่ำ ฯ

ผู้อยากฟัง

๏ ข้าพเจ้าขอแจ้งความมายังท่านทั้งหลายได้ทราบ, ถ้าท่านผู้หนึ่งผู้ใดได้ทราบความนี้แล้ว. มีความปรารถนาจะชี้แจงให้กับผู้ที่มีความสงไสยนั้นแล้ว, ขอท่านได้จดหมายส่งมาให้ข้าพเจ้าจะได้ลงไปในหนังสือดรุโณวาท, ที่จะออกต่อไปในฉบับหลัง ๆ๚

เมืองอังกฤษ

๏ สมเด็จพระนางเจ้ากวินวิคตอเรีย, เสด็จออกรับเอดเวร์ดของพระสังฆราชอาชบิชอปออฟกันตบูรี, ถวายพรในการวิวาหพระเจ้าลูกเธอดุกออฟยอเดนเบอร์ด สมเด็จพระนางเจ้ากวินวิกตอเรียเสด็จออกรับติบุเดชัน, พวกพระสังฆราชที่ห้องขาวณวังวินซอ, กับพระเจ้าลูกเธอองค์หญิงเลกปรินเซชบิเอตริช, พระสังฆราชจึงถวายเอดเดรศกับพระนางเจ้ากวินแล้วจึงทรงสบีคตอบเอดเดรศว่า, เรามีความชอบใจท่านเปนอันมาก, โดยเอดเดรศของท่านนั้น, เหนว่าเปนการชื่อสัจรักใคร่, ที่ได้กล่าวถึงการซึ่งเกิดเปนการเจริญในบรมวงษของเรา, แลท่านได้ให้พรให้บรมวงษานุวงษของเราให้มีความศุขสวัสดียืนยาวด้วยนั้น, เราไว้ใจว่าการวิวาห์ราชโอรศของเรา, กับด้วยพระราชธิดาของสมเด็จพระเจ้าเอมเปเรอกรุงรศเซียนั้น, ทางพระราชไมตรีในระหว่างสองพระมหานคร, ซึ่งถือคฤษตเตียนคงจะต่อติดแน่นขันแข็งแรง, มีความเจริญได้นาน อนึ่งการที่ได้ทำสงครามที่โคลด์โคศในทวีปอาฟพีริกา, ต้องรบกันกับพวกอาชันตี, แลความอยู่เย็นเปนศุขในราชการของเรา, ตลอดพระราชอาณาเขตรนั้น, เปนการซึ่งเราชอบใจเข้าส่วนยินดีด้วยท่านเปนอันมาก, แลด้วยตัวท่านเราไว้ใจด้วยความกรุณาของพระผู้เปนเจ้า, ซึ่งมีเหตุเกิดขึ้นในการเข้าแพงที่เมืองบังกะหล่า, ทำให้สับแยกของเราที่อยู่ในอินเดียเปนอันตรายมาก, บัดนี้การเข้าแพงนั้นกลับดีหมดแล้ว อนึ่งการที่ให้เรามีความศุขสบายโดยมากนั้น, คือได้เหนเปนพยานว่า, การอาจสามารถของพวกเกรอยี่แมนต์พระทั้งหลายของเชิดออฟอิงแลนด์, คือพวกโปริเตศแตนต์, ได้แผ่ความจริงของพระคฤษโต, แพร่หลายไปทั้งในกรุงนี้, แลเมืองต่างประเทศ ช่วยให้คนที่มีความหลงในที่ชั่วได้ความลำบากแลกลับใจให้ดีขึ้น, แลสั่งสอนคนโง่นั้น, การสามารถเหล่านี้, เรามีใจลำภูกว่าคงจะ

ช่วยท่านพร้อมด้วยคฤหัสฐทั้งหลายที่มีความซื่อสัจ, ให้ความนี้สำเร็จไปได้, อนึ่งท่านคงไว้ใจเราว่า, คงจะมีความปรารถนาห้ามการซื้อขายทาษกันที่ในเมืองอาฟพีริกา, ซึ่งเปนเมืองโปรเตกตอเรต์ของเรา, แลจะบำรุงคฤษตสาศนาอันจริงแท้, ให้เจริญในพวกในสับเยกของเราทั้งหลาย, เรามีความชอบใจอีกที่ได้ยินว่าในเรวๆ นี้, การที่เปลี่ยนแอกต์ออฟยูนิฟอมมิตี, คงจะดีขึ้น, สมควรที่จะใช้ทั่วไปในวัดต่างๆ ครั้นทรงสบีคแล้วสมเด็จพระนางเจ้ากวินวิกตอร์เรียก็เสด็จขึ้น,

ภาษีอากรที่เกบได้ในระว่างกออศเตอร์สามเดือนหลังนั้น, จนถึงเดือนยูนวันที่ ๓๐ ได้เกบเงินได้คือเงินได้รับนั้น ๑๗,๖๗๒,๕๒๑ ปอนด์, น้อยกับบีกลายนี้, ซึ่งเดือนต่อเดือนคงกัน ๘๕๓๙ ปอนด์ อนึ่งเงินภาษีอากรบีนี้นั้น, คือเงินที่ซาดนั้น, คือค่าธรรมเนียมภาษีเข้าออก ๒๘๗,๐๐๐ ปอนด์, อิงค่าแตกษ์, คือภาษีเกบจากที่กำไรของคนผู้ค้าขาย, ได้เท่าไรมีกำไรเท่าไร. คอเวอรน์แมนซอซักเอานั้น ๙๗,๐๐๐ ปอนด์ ภาษีเบ็จเสร็จ ๗๖๐,๕๘๓ ปอนด์, แต่เงินที่เกบได้มากเกินกว่าบีกลายนั้น, คือเอกไซซ์ภาษีที่ใช้ในเมืองเหล้ายาเปนต้น ๔๓,๐๐๐ ปอนด์, สแตมค่าตราคอเวอรน์แมนต์ขึ้น ๖๙,๐๐๐ ปอนด์ ภาษีที่ดิน,ภาษีเรือนขึ้น ๕๑,๐๐๐ ปอนด์, โปศออฟพีซที่รับที่ส่งหนังสือ ๑๗๐,๐๐๐ ปอนด์, ค่าติแลคราฟขึ้น ๒๐๐,๐๐๐ ปอนด์ ค่าที่แผ่นดินหลวง ๓,๐๐๐ ปอนด์ รวมภาษีอากรบีนี้, นับวันที่ ๓๐ เดือนยูน, เปนเงิน ๗๗,๓๒๗,๐๖๔ ปอนด์ มากกว่าบีกลายนี้ ๘๕๗,๓๑๓ ปอนด์,

ที่กรุงลอนดอน, ได้อิยิศเตอร์จดบาญชียเกิดบาญชียตายรายวิกนั้น, เมื่อวิกก่อนนั้นคนเกิด ๒,๒๒๘ คน, ตาย ๑,๒๑๖ คน, คนเกิดมากกว่าคนตายห้าคน, ตามอรเรชคนตาย ๑๖๗ คน, ต่ำกว่าตามธรรมเนียม, คนตายนั้นเปนทรพิศม์หนึ่ง, เปนหัด ๔๒, เปนไข้ขื่อสการเลตพีเยอร์ ๓๔, เปนติงเทเรีย ๕, เปนโรคไอแห้ง ๒๕, เปนไข้ต่างๆ ๒๓, ตายเยอเริบลงท้อง ๖๘, มากกว่าสามวิกก่อนนั้นออเรช ๗ คน, คือใน ๓ วิกก่อนนั้น, วิกที่หนึ่ง ๒๒, วิกที่สอง ๓๙, วิกที่สาม ๕๖, เด็กอายุต่ำกว่าขวบหนึ่งตาย ๕๕, ตายด้วยตกม้ารถทับกลางถนน ๕ ปรอดที่เมืองลอนดอนในวิกนี้ ๕๗ ดีกรี ๔ มินิต, ต่ำกว่าบีหลังๆ, ซึ่งเดือนต่อเดือนตรงกัน, ในระว่าง ๕๐ บีมาแล้ว, ๓ ดีกรี ๖ มินิต

ข่าวมาแต่เมืองจีน

ที่เมืองเลี่ยงโผมีข่าวเมื่อวันที่ ๑๒ เดือนยุไล, ว่ามีตุกคือขุนนางผู้ใหญ่คนหนึ่ง, ชื่อเซียงอิหลีมาจากเมืองหลวง, จะถึงเมืองเลี่ยงโผวันนี้, จะไปเมืองฟอโมศาต่อไป, การสงครามจีนกับยี่ปุ่นนั้นคงจะต้องรบกันเปนแน่. ที่เมืองเลี่ยงโผต้องถูกเกณฑ์ทหาร ๒๐๐๐. ที่บ้อมชินไฮกำลังจัดแจงรักษากันแขงแรง

อนึ่งมีข่าวว่ากงสุลยี่ปุ่นที่เมืองห้องกง ได้จ้างคนยุโรป ๗ คนให้ไปรับราชการในยี่ปุ่นที่เกาะฟอโมซา.

เรื่องคนที่ทำรถไฟคือยอศชตีวิลชัน บทที่ ๒

๏ เจ้ายอศมีอายุได้ยี่สิบปีแล้ว, เขาก็ยังทำการจ้างอยู่อย่างเดิม, ครั้นเขามีเวลาว่างการงานบ้าง, จึงทำเกือกสำหรับคนขุดถ่านหินใส่, ขายให้พวกที่ขุดถ่านเหล่านั้น, ได้เงินเพิ่มเติมกับเงินค่าจ้างทำการนั้นประสมไว้, เจ้ายอศเกบประสมไว้ดังนี้นั้น, เพราะเขาชอบใจรักใคร่สัตรีคนหนึ่งชื่อฟาเนเอนเดอชัน. สัตรีคนนั้นมีรูปงามประกอบด้วยกิริยาอาฌาไศรยอันดี, เจ้ายอศประสมเงินไว้นั้นหวังจะได้แต่งงานสัตรีนั้น, แล้วเจ้ายอศก็ได้แต่งงานกับสัตรีนั้น, รับเอาสตรีนั้นเปนภรรยา, จึงภาภรรยาไปอาไศรยอยู่เรือนกท่อมเล็ก ๆ ใกล้เมืองนูกาเซน, ทั้งสามีภรรยาก็อยู่ด้วยกันโดยความภาศุข. ฯะ

๏ อยู่มานางฟาเนเอนเดอชันตั้งครรภ์ขึ้น. ครั้นถ้วนทศมาศแล้วนางนั้นก็คลอดบุตรออกคนหนึ่ง, ยอศบิดาได้ให้นามบุตรนั้นชื่อโรเบิต, เปนนามบิดาเขา, ซึ่งยอศกับทั้งบุตรภรรยาอยู่เปนศุขสบายเช่นนั้น; ก็ยังได้ความทุกขลำบากอยู่บ้าง ณเวลาวันหนึ่งยอศไปทำการที่บ่อถ่าน, เรือนยอศไฟติดลุกขึ้นที่ปล่องเกือบไหม้เรือนหมด, หญิงชายชาวบ้านใกล้เรือนเคียงเปนอันมาก, ก็ภากันตื่นตกใจวิ่งมาช่วยเอาน้ำรดดับไฟ, รดน้ำมากเหลือเกินสิ่งของ, ๆ ยอศก็เบียกเสียไปหมด, สิ่งของในเรือนยอศนั้นไม่สู้มีมาก, มีนาฬิกาเรือนหนึ่งซึ่งเปนของอย่างดี, นาฬิกานั้นเต็มด้วยชี่เท่าแลน้ำก็มิได้เดินต่อไป, ครั้นยอศเหนนาฬิกาเปนดังนั้น, ยอศก็มีความเสียดายไม่รู้จะทำอย่างไร, เมื่อจะเอานาฬิกาไปให้นายช่างเขาแก้เล่า, ก็ไม่มีเงินจะให้เปนบำเหน็จเขา ยอศก็คิดว่าเราจะแก้เอา

เองลองดู, ยอศจึงเปิดจักรนาพิกาออกเช็ดขัดให้หมดขี้เท่าแลน้ำมันแล้ว, ก็เอาใส่เข้าอีกอย่างเดิม, นาฬิกาก็เดินเปนปรกติเหมือนแต่ก่อน, เพราะเหตุนี้ชื่อของยอศก็เลื่องฦๅไปว่า, ยอศเปนนายช่างแก้นาฬิกาเสียให้เปนดีได้, คนทั้งปวงก็ได้เอานาฬิกามาจ้างให้ยอศแก้ต่อไป, เพราะความเลื่องฦๅนี้, ยอศก็ได้เลื่อนที่ขึ้นอีกตำแหน่งหนึ่ง, ได้ว่าการดูแลบ่อถ่านหินใหญ่, เมื่อยอศได้เลื่อนที่ก็อยู่เปนสุขสำราญ; ยอศได้อยู่กินกับภรรยาประมาณได้สามปี, ก็เกิดมรณภัยขึ้นคือภรรยาถึงแก่กรรมตาย. ยอศก็เกิดความทุกข์เศร้าโศรกเสียใจเพราะภรรยาตายเสีย, แล้วก็ออกจากที่ตำแหน่งนั้น, แล้วจึงเอาบุตรกำพร้าไปฝากไว้กับบิดามารดาของตัว, เอาเสื้อกางเกงแลสิ่งของบ้างเล็กน้อยยัดใส่ย่ามตพายบ่าเดินไปยังเมืองซกอดแลน, เปนลูกจ้างอยู่ที่เมืองนั้นได้ปีหนึ่ง. ยอศก็ยังไม่วายความทุกข์โศรกคิดถึงภรรยา, ยอศจ้างได้เงินเกบประสมไว้ได้ ๑๕๐ เหรียญ, ก็กลับมาบ้านเยี่ยมบุตรกำพร้าแลบิดามารดา, ครั้นถึงบ้านแล้วก็มีอันตรายขึ้น, คือบิดายอศเกิดโรคในจักษุ, ๆ บอดทั้งสองข้างทำการต่อไปไม่ได้, ต้องยืมเงินของคนอื่นมาใช้สรอยเปนนี่เขาอยู่. ยอศต้องออกเงินใช้นี่แทนบิดามารดา, แลออกเงินเช่าเรือนให้บิดามารดาอาไศรย, เลี้ยงบิดามารดา, กับบุตรกำพร้านั้น. ฯะ

๑ ขณะนั้นเมืองอังกฤษเกิดศึกสงครามวุ่นวาย, มีความลำบากยากแค้นยิ่งนัก, ทั้งสว่ยสาอากรก็เกบเอาเหลือเกิน พวกราษฎรก็ได้ความเดือดร้อนมาก, แล้วก็เกณฑ์พวกพลไพร่ไปรบฆ่าศึก. เจ้ายอศก็ถูกเกณฑ์ไปรบฆ่าศึกด้วย, เมื่อผู้ใดถูกเกณฑ์แล้วไปไม่ได้, ผู้นั้นต้องจ้างคนแทนตัวเสียเงินมาก, มีหลายคนได้หนีไปอยู่เมืองอเมริกา, คนบ้านใกล้เรือนเคียงกับยอศนั้น, เขาก็ภากันหนีไปอยู่เมืองอเมริกา, ควรยอศจะไปด้วยเขา, ยอศก็ตั้งใจว่าจะไปด้วยเขาบ้าง. ครั้นถึงวันที่จะลงเรือไปแล้ว, ยอศก็ขัดเงินไม่มีเงินจะให้ค่าโดยสานเรือเขา, ก็หาได้ไปไม่, ยอศจึงคิดรำพึงถึงโรเบิดผู้บุตรนั้น, ด้วยหยากจะให้โรเบิดรู้หนังสือมากยิ่งกว่าบิดาอีก เมื่อยอศมีเวลาว่างการบ้านเล็กน้อย, ก็อุส่าห์ทำเกือกขายบ้าง, รับจ้างแก้นาฬิกาบ้าง, เงินนั้นจะได้ให้กับครูผู้ที่สอนหนังสือโรเบิดนั้น. ฯะ

๏ ขณะนั้นมีคนไปเปิดบ่อถ่านหินใหม่ขึ้น, บ่อนั้นมีถ่านมากดียิ่งนัก, แต่น้ำไหลเข้ามาเสมอเต็มบ่อใช้ไม่ได้, เขาทำเครื่องจักรสูบน้ำออกจากบ่อนั้น, หลายเดือนแล้วสูบไม่ไหว, มีหลายคนได้มาคิดอ่านทำการนั้นลองดูก็สูบไม่ไหว, เวลาวันหนึ่งยอศได้ไปเที่ยวดูที่บ่อนั้น. มีคนผู้หนึ่งอยู่ที่บ่อนั้นรู้จักกับยอศเขาถามว่า, การที่สูบน้ำนั้นยอศคิดเหนอย่างไรบ้าง. ยอศตอบว่าเจ็ดวันเราจะให้น้ำออกหมดจากบ่อ. ชายมีชื่อคนนั้นก็โกรธนัก, จึงว่าอ้ายเด็ก ๆ คนนี้พูดจาอวดตัวจองหองนัก, เด็กอย่างเองนี้จะทำได้ฤๅ, แต่เขามีอายุมากแก่แล้วยังทำไม่ไหว. ถ้อยคำซึ่งยอศกล่าวนั้นได้ยินไปถึงนายบ่อ ๆ ให้หาตัวยอศมาถามว่า, เจ้าจะรับทำการนั้นได้จริงฤๅ. ยอศตอบว่าได้. นายบ่อจึงว่าข้าจะให้เจ้าทำการนั้นลองดู. ยอศตอบว่าท่านจะให้ฉันทำการนั้นแล้ว, ฉันจะขอคัดลูกจ้างเดิมออกให้หมด, ฉันจะเรียกลูกจ้างใหม่ตามใจของฉัน, ถ้าท่านยอมดังนี้แล้วฉันก็รับการนั้นได้. นายบ่อก็จนใจต้องยอมตามใจยอศทุกอย่าง. ยอศก็เรียกลูกจ้างมาพร้อมแล้ว, เปิดเครื่องจักรเครื่องสูบออกจนหมดจัดแจงเสียใหม่. คนซึ่งได้ทำการที่บ่อนั้นมาแต่ก่อน, เขาภากันมาดูเหนก็สั่นศีศะว่า, เหนยอศจะทำไม่ได้. ครั้นยอศจัดแจงเครื่องจักรเครื่องสูบพร้อมแล้ว, เขาก็ทำลองดู, น้ำในบ่อนั้นก็อยู่ใต้บังคับของยอศ, เมื่อสูบขึ้นได้สักสามวันบ่อก็แห้งไป. นายบ่อก็มีความยินดี, ให้เงินค่าจ้างตามที่ได้ว่าตกลงกัน, แล้วปูนบำเหน็จอีก ๕๐ เหรียญ, ชื่อเสียงของยอศก็ได้ฦๅไปเปนอันมาก. คนทั้งปวงก็ได้เรียกยอศไปจัดแจงเครื่องจักรในที่นี่ที่โน่น, พวกอินชเนียเก่า ๆ เขาก็คิดอิจฉามาก, ยุยงต่าง ๆ หวังจะให้ยอศตกจากที่นั้น, ที่ซึ่งยอศทำการอยู่เดี๋ยวนี้, เขาได้เงินค่าจ้างปีละ ๕๐๐ เหรียญก็ภอใช้สวยอยู่แล้ว, เขาก็ไม่ทำเกือกแลแก้นาพิกาต่อไป, แก้ก็เวลาว่างบ้างซึ่งจะเรียนหนังสือต่อไป, แลเขาก็อุส่าห์สอนให้โรเบิดด้วย, แล้วจึ่งให้โรเบิดไปเข้าโรงเรียนหนังสือที่เมืองนูแกเซน. โรเบิดเปนเด็กดีฉลาดมีความอุส่าห์เรียน, ที่โรงเรียนนั้นมีหนังสือต่าง ๆ, เมื่อถึงวันเสารโรเบิดยืมมาอ่านที่บ้านให้บิดาอ่านด้วย, หนังสือบางเล่มโตใหญ่มีราคาแพง, ก็ไม่กล้าจะยืมครูแลเอาไปบ้านลำบากด้วย, ในหนังสือนั้นมีแบบอย่างเครื่องจักรต่าง ๆ, แลแบบรูปสำแดงวิชาการหลายประการ. โรเบิดก็อุส่าห์เขียนลอกเอาแบบรูปต่าง ๆ นั้น. ใส่ในกดาดเอามาให้บิดาดู, บิดาแลบุตรก็ได้รู้เจริญขึ้นในวิชาการต่าง ๆ ฯะ

คนคนหนึ่งชื่อยัง

นิทานเรื่องแลเพื่อนของเขา

๑ ยังนั้นได้ทำเรือนขึ้นหลังหนึ่ง, ผู้หนึ่งผู้ใดซึ่งได้เหนเรือนนั้นเข้า, จึงพูดไปต่าง ๆ กัน, คนหนึ่งพูดขึ้นว่า, "ดูช้างน่าเรือนเปนอะไรเข้าได้" อีกคนหนึ่งพูดว่า, "ดูช้างในเรือนนั้นเปนอะไรได้" คนที่สามพูดว่า, "ดูห้องในเรือนเปนอะไรเข้าได้, เล็กออกจุมมะหรู, จะกลับตัวก็ไม่กอ" แล้วเจ้ายังจึงตอบว่า, "ถึงห้องเล็กเหมือนดั่งนั้นก็จริง, ข้าพเจ้าชอบแต่เพื่อนที่จริงซื่อสัจต่อกัน, จะได้นั่งกอเหมาะในห้องของข้าพเจ้า"ฯ

เรื่องมิสเตอโอลแชงแลยังบ่าวของเขา

๑ วันหนึ่งมิสเตอโอลแชงร้องเรียกยังบ่าวของเขามาแล้ว, จึงใช้ให้ไปดูที่ที่อาบน้ำใหญ่ว่ามีคนมากฤๅน้อย, ยังบ่าวนั้นจึงไปดูที่นั้นเหนมีคนเปนอันมาก, แต่ที่ประตูที่เข้าไปในที่อาบน้ำใหญ่นั้น, มีหินอยู่ก้อนหนึ่ง, ใครเขาไปก็สดุดหินนั้นเปนหลายคน, แต่ว่ามีคนอยู่อีกคนหนึ่ง, เดิรเข้าไปจึงสดุดหินนั้นเข้า, แล้วเขาจึงยกหินนั้นไปวางไว้เสียที่อื่นพ้นจากที่นั้น, ครานหลังต่อไปก็ไม่มีใครสดุดอีกเลย, ครั้นยังบ่าวเหนดั่งนั้นแล้ว, จึงกลับไปบอกกับนายของเขาว่า, "มี" "คน" ที่ที่อาบน้ำใหญ่, "คนเดียว" มิสเตอโอล.เชงก็ดีใจ, (ด้วยธรรมเนียมเวลาที่จะไปที่ที่อาบน้ำใหญ่, ถ้าไม่มีคนฤๅคนไปน้อยนั้นเปนการดี, ไม่จอกแจกอีกก็ระทึก) แล้วจึงแต่งตัวไป, ครั้นถึงที่นั้นเข้าแล้ว, จึงได้เหนคนอยู่ในที่นั้นเปนอันมาก, จึงโกรธยังบ่าวแล้วจึงถามว่า, "ทำไมจึงบอกกับข้าว่ามีคน ๆ เดียว, นี่คนเปนกองมาแต่ไหนเล่า" ยังบ่าวจึงตอบว่า, "เมื่อข้าพเจ้ามาข้าพเจ้าเหนก้อนหินตั้งอยู่ที่ประตู, ใครไปก็สดุดมาก็สดุด, ไม่เหนมีใครยกหินนั้นไปเลย, แล้วมามีคน ๆ หนึ่งเดิรเข้าไปสดุดหินนั้นเข้า, แล้วยกหินนั้นไปไว้เสียที่อื่น, ไม่มีใครได้สดุดอีกต่อไปดั่งนี้, ข้าพเจ้าจึงได้นับว่า, คนที่ยกหินนั้นไปเสียที่อื่นนั้นเปน "คน" คนเดียว นอกนั้นมิใช่คน, ข้าพเจ้าเหนดั่งนี้จึงได้บอกกับท่านโดยความจริงของข้าพเจ้านี้ ฯ

ว่าด้วยโคลงสุภาสิต

สุกรู้หอม	ห่อหุ้ม	เหนนวล
งอมรู้หล่น	คนสงวน	อยู่เผ้า
ผลทุเรียน	ที่ในสวน	สายสุดแล้วพ่อ
เพียรรักษา	เยนเข้า	ค่ำหนึ้งระวังโคม

โคลงประหลาด

๑ บัดนี้จะว่าด้วยอักษรประหลาด, ซึ่งคนผู้นักปราชแต่ก่อน, ได้คิดจัดเรียบเรียงตกแต่งไว้, คืออักษรอย่างหนึ่ง ชื่อว่าไทนับสาม, เมื่อจะอ่านนั้นต้องนับแต่ตัวต้นไปทีละสามตัว, แล้วจดไว้แล้วนับต่อไปทีละ ๓ ตัวจดตัวที่สามไว้, จนหมดบันทัดถ้วนทุกตัว, จึงจะรู้ความแจ้งชัดว่าเขาจะเขียนว่าอย่างไร. นักปราชแต่ก่อนเขาได้คิดขึ้น, แล้วแต่งเปนโคลงไว้เปนแบบอย่าง, ข้าพเจ้าคิดเหนว่าอักษรอย่างนี้, เปนสติปัญญาของนักปราชเขาแต่งไว้, เพื่อจะให้คนทั้งปวงผู้แสวงหาปัญญา, จะได้เปนที่ตฤกตรองในการที่จะเล่าเรียนวิชาการต่าง ๆ, ด้วยเปนที่ชักนำสติปัญญาคนที่จะเล่าเรียน; คือจะให้มีมานะในการที่จะเล่าเรียน, เพราะอักษรนี้เขาได้ดัดแปลงยักย้ายให้อ่านได้โดยยาก, ถ้าสิ่งใดที่เปนที่เหนได้ง่าย สิ่งนั้นก็หาสู้เกิดความเพียรไม่, ข้าพเจ้าเหนควรท่านทั้งหลายผู้มีปัญญาจะดูรู้ไว้เปนแบบอย่าง, ข้าพเจ้าจึงได้ชักนำมาลงในที่นี้, เพื่อจะให้มีประโยชน์แก่คนทั้งปวง, จะได้รู้ในวิชาอักษรต่าง ๆ, ซึ่งนักปราชแต่ก่อนท่านได้คิดไว้, แล้วทำเปนแบบอย่างไว้ดังนี้,

เอขเยอสสุเดภเงอถสาลรรงสัถ รนมอคำธุกพรพ้รัศรดพอพจง
ปโโภุดทภยนัถเบบัลลัดศ เล้เรินปยเนร้ปบ้อนนงแร่ำขทิเสงหม

๑ อักษรโคลงนี้เรียกชื่อว่าไทนับ ๓, คืออ่านต้องนับโดยลำดับไปทีละสามตัว, จดตัวที่สามไว้แล้วนับต่อไปจนครบในบันทัดที่หนึ่ง, แล้วจึงเลื่อนมานับบันทัดที่สองที่สามที่สี่ต่อไปดังบันทัดต้น, ข้าพเจ้าได้อธิบายในการที่จะอ่านมานี้, ถ้าท่านผู้หนึ่งผู้ใดอ่านยังไม่เข้าใจถนัด, จงดูในคำโคลงอธิบายไว้นี้เทอญ.

เนื้อความโคลง

ขอแถลงแสดงสารสร้อย สุภอรรถ
มธุรศพจนคำพลัด พรวกพร้อง
ไทนับลับภุกฉบัด โดยเลศ
เปนบันเทิงเริงร้อง ร่ำเหล้นเปนเชษม

๑ อักษรไทประหลาด, ซึ่งนักปราชได้ยักย้ายเรียบเรียงไว้นั้น, ใช่จะมีแต่เท่านั้นหามิได้, ยังมีอีกเปนอันมาก, มีไทหลงแลฤๅษีแปลงสารเปนต้น, ต่อไปข้าพเจ้าจึงเอามาลงในดรุโณวาทนี้ให้ท่านทั้งปวงทราบ. ฯ

การเลหลัง

ข้าพเจ้าผู้มีชื่อที่ท้ายหนังสือนี้ ขอแจ้งความให้ทราบทั่วกัน ด้วย ณ วันพระกลางเดือนอันสิบห้าค่ำทุก ๆ เดือน จะมีการเลหลังที่ถนนบำรุงเมือง พ้นบังเวียนไปข้างคลองตลาดห้องที่สอง คือข้าพเจ้าต้องรับของนายห้างพ่อค้า ที่มีสินค้าค้างอยู่บ้าง แลท่านผู้ใดมีสิ่งของที่ไม่ชอบใจจะใช้แล้ว จะเอามาฝากขายก็ได้ ถ้าแลท่านผู้ใดหยากจะใคร่ซื้อของที่ถูกกว่าขายตามธรรมเนียม แล้วขอเชิญท่านมาเวลา ๔ โมงเช้าเทอญ ฯ

ข้าพเจ้านายรุ่งเปนผู้จะขายเลหลัง

การอาวาห์มงคล

๏ วันจันทรเดือนเก้าขึ้นเก้าค่ำ, นายขันบุตรพระยาราไชยมหัยสวรรยาธิบดี, ปรีวีเคาน์ซิลแลเคาน์ซิลลร์ออฟเสตศ, ม.ม.ต.จ. ได้แต่งการอาวาห์มงคลกับอำพันบุตรพระยาศรีสุนทรโวหารญาณปรีชา, ที่บ้านพระยาศรีสุนทร.

๏ วันจันทรเดือนเก้าแรมสี่ค่ำ, พระองค์เจ้าจรุญในพระบวรราชวัง, ได้แต่งการอาวาห์มงคลกับหม่อมเจ้าหญิงสัมณาในพระเจ้าบรมวงษเธอ, กรมพระเทเวศวัชรินทร ปรีวีเคาน์ซิลป.จ., ได้แต่งการที่วังพระองค์เจ้าจรุญ. ฯ

๏ วันพฤหัศเดือนเก้าแรมเจ็ดค่ำ, พระไพรัชภาคภักดี ต.จ., บุตรท่านเจ้าพระยาภานุวงษมหาโกษาธิบดี, ปรีวีเคาน์ซิล ป.จ., ได้แต่งการอาวาห์มงคลกับทับทิม, บุตรพระยาราชสุภาวดีปรีวีเคาน์ซิล, ม.ส.ม. แลเคาน์ซิลลร์ออฟเสตศ ท.จ.ว., ที่แพน่าบ้านท่านเจ้าพระยาภาณุวงษ.

ว่าด้วยเรือเบนยองเข็งโดนเรือพิทธยัมรณยุทธิ

๏ เมื่อ ณ วันเสารเดือนเก้าแรมสี่ค่ำเพลาประมาณเที่ยงแล้ว เรือเบนยองเข็งแล่นขึ้นไปจะกลับ, ครั้นขึ้นไปถึงที่ระหว่างสาลต่างประเทศกับพระคลังสินค้า, ที่เรือพิทธยัมรณยุทธิจอดอยู่ที่นั้นเรือเบนยองเข็งนั้น, หัวเรือจึงเหเขเข้าไปข้างแพที่จอดอยู่ริมแม่น้ำ เหนจะเปนเพราะน้ำเชี่ยวจึงเขไป, คนที่ถือท้ายในเรือนั้นจึงชักท้ายแก้กลับไป, เมื่อชักใบแล้วนั้นได้ทราบว่าสายโซ่ขาดหัวเรือเบนยองเข็งจึงเขเข้าไปข้างเรือพิทธยัมรณยุทธิ, ครั้นเรือเข้าไปตั้งนั้นกับต้นในเรือนั้นจึงสั่งให้อยุดจักร, แล้วจึงทอดสมอก็เมื่ออยุดจักรทอดสมอตั้งนั้นแล้ว, แต่เรือนั้นยังซุนอยู่จึงได้โดนข้างเรือพิทธยัมรณยุทธิข้างขวา, เรือโบตที่แขวนอยู่ที่นั้นก็แตกกระจาย แล้วโดนตัวเรือพิทธยัม, เหลกบุ้เข้าไปด้วย ครั้นเปนดังนั้นผู้บังคับบัญชาการเรือนั้น, จึงให้ยึดเรือเบนยองเข็งไว้แล้ว, เขาคิดได้ว่ากลัวจะเสียด้วยมีสินค้าในเรือนั้นมาก จึงได้ปล่อยให้ออกไปก็การที่เหลกบุ้เข้าไปนั้น, ข้าพเจ้าได้ยินเขาว่ากันต่าง, ๆ บางคนผู้ว่าทำในเมืองนี้ไม่ได้, ต้องเอาออกไปทำที่สิงคโปรถึงจะได้ว่าเหลกในนี้ไม่มีดีบ้าง, แต่ข้าพเจ้าคิดว่าถึงจะทำในนี้ก็ได้, ด้วยว่าถึงเหลกจะไม่ดีจริง, ถ้าผู้ทำเข้ารับประกันได้แล้ว, ก็เหนจะได้ดีเปนแน่ไม่ต้องสงไสยเลย, ฯ

หนังสือตรุโณวาท

ขอแจ้งความมาให้ทราบทั่วกัน, ด้วยข้าพเจ้าได้ยินได้ฟังการตามที่รู้ที่เห็นของข้าพเจ้าบ้างเล็กน้อย, ที่ในเมืองประเทศที่เป็นสิวิไลเซชัน, แลสามส่วนสิวิไลยแลครึ่งส่วนสิวิไลยบ้าง, เขาย่อมมีหนังสือพิมพ์เมืองหนึ่งหลาย ๆ ฉบับ, ท่านทั้งหลายจะพึงสงไสยว่า, เขาจะมีมากได้ด้วยเหตุไร, ขอท่านจงได้เข้าใจในความเรื่องนี้เถิด, เพราะคนที่รับหนังสือนั้นมากกว่าในพื้นเมืองเรานี้หลายเท่าหลายส่วน, เพราะคนในประเทศนั้น ๆ, เขาได้มีความรักในการหนังสือนั้นมาก, เพราะเขาได้มีโรงสอนหนังสือ. คนจึงได้รู้หนังสือมาก, แต่หนังสือพิมพ์ในกรุงเทพ ฯ นี้, มีคนซื้อแต่ท่านที่เป็นผู้ดี, คนที่เป็นพลเรือนก็ไม่ใคร่จะซื้อ, เพราะเขาอ่านไม่ออกบ้าง, บางคนที่ไม่ภอใจจะรู้อะไรก็ไม่ใคร่จะขอบ, ถ้าในกรุงเทพ ฯ เราทุกวันนี้, ได้ตั้งโรงสอนหนังสือขึ้นแล้ว, ก็จะมีคุณต่อแผ่นดินเป็นอันมาก, แต่หนังสือที่ข้าพเจ้าได้ทำอยู่ทุกวันนี้, ถ้าจะคิดทั้งรับแลเยบเป็นเล่มนี้ได้ ๑๓๐ ฉบับเศสเท่านั้น, ถ้าจะคิดทั้งค่ากตาดแลค่าจ้าง, สำหรับเอกสเปนที่ใช้สรอยในการโรงพิมพ์นั้น, ข้าพเจ้าก็ไม่มีกำไรเลย, ที่ข้าพเจ้ามีลวามเห็นจเหนื่อยทุกวันนี้, เพราะข้าพเจ้ามีความปราถนาจะให้กรุงสยามมีความรุ่งเรืองเจริญขึ้นถ่ายเดียว, เป็นความจริงดังนี้, ก็หนังสือตรุโณวาทที่ได้ออกอยู่ทุกวันนี้, ก็ค่อยเรียบร้อยลงบ้างเล็กน้อย, เพราะด้วยท่านทั้งปวงผู้ปราถนาจะให้กรุงสยามมีความเจริญ, ได้ช่วยสงเคราะห์เกื้อหนุนในการนี้ ๆ จึงได้เรียบร้อยลงได้บ้าง, ถ้าข้าพเจ้าไม่มีท่านผู้ใดเกื้อหนุนเป็นแต่กำลังแลสติปัญญาข้าพเจ้าผู้เดียว, การนี้ก็มิอาจเรียบร้อยลงได้, ข้าพเจ้ามีความขอบใจในท่านทั้งหลาย, ผู้ซึ่งช่วยทำนุบำรุงในการนี้เป็นอันมาก, ขอท่านทั้งปวงผู้ซึ่งได้ช่วยทำนุบำรุงในการนี้, จงมีความเจริญในตระกูลวงษของท่านสิ้นกาลนานเทอญ. ฯะ

เรื่องคนที่ทำรถไฟคือยอคษตีวิลชัน บทที่ ๓

๏ เมื่อกาลบัดยุบันทุกวันนี้, คฤษตศักราช ๑๘๗๓ ปีทุก ๆ นครซึ่งเป็นเมืองใหญ่เมืองหลวงทั่วโลกย, ก็มีทางรถไฟเป็นอันมาก, ทางรถไฟนั้นไปไกล ๆ หลายพันเส้นหลายพันไมล์, เว้นเสียแต่เมืองจีนแลเมืองสยามยังหามีทางรถไฟไม่, เมืองจีนนั้น

ชอบอย่างโบราณ, แลเขาถือว่าผีบิดาผีมารดาปู่ย่าตายายยกล้วรถไฟจะหนีไปเสียหมด. เมืองสยามนี้เล่าเปนเมืองเล็กน้อย, จึ่งยังหาได้คิดทำขึ้นไม่, เพราะฉนั้นเมืองทั้งสองนั้นจึ่งไม่มีทางรถไฟเหมือนนครอื่น ๆ ทั้งปวง, แม้นจะมีผู้ถามว่าทางรถไฟนั้น, แต่แรกเดิมเกิดขึ้นที่ไหน, ตอบว่าเกิดขึ้นที่บ่อถ่านหิน ณ เมืองอังกฤษ, นานประมาณได้สัก ๗๐ ปี ๘๐ ปีมาแล้ว, ที่บ่อถ่านหินนั้นครั้นเขาเอาถ่านหินขึ้นจากบ่อแล้ว, เขาก็เอาถ่านบันทุกลงในเกวียน, เข็ญด้วยม้าไปถึงท่าริมแม่น้ำ, จะได้ขายส่งไปตามเมืองที่เปนเขตรแดนอังกฤษ, แลทางเกวียนนั้นไม่ราบเสมอเปนลุ่ม ๆ ดอน ๆ ไป, เกวียนก็บันทุกได้แต่ทีละน้อย ๆ มีคนหนึ่งคิดขึ้น, จึ่งเอาไม้สองอันเจาะทำเปนรางแล้ว, ก็เอาจักรเกวียนนั้นวางในรางให้มันหมุนเดิรไป, เมื่อเขาทำดั่งนั้นแล้วก็เหนดีวิเสศกว่าแต่ก่อนมาก, ก็แต่ไม้รางนั้นมักสึกเสียไปเรวนักไม่ถาวร, ภายหลังมาเขาจึ่งเอาเหล็กตีทาบตรึงเข้ากับไม้นั้นอีก, ผู้ที่ทำทางรถให้ดีทวีขึ้นนั้นชื่อมิศเตออูทราม, ทางนั้นเรียกนามว่าทรามเว, ตามชื่อของผู้นั้นจนตราบเท่าทุกวันนี้, มีคนหนึ่งเปนนายคลองได้เหนทางเขาทำไว้ดั่งนั้น, ก็เหนว่าทางนั้นภายหลังมาจะเปนอันตรายขัดขวางอยู่, แก่พวกที่เปนนายคลองเปนแท้, แต่เกวียนที่เดิรในทางนั้นต้องลากด้วยม้า, ยังไม่มีผู้ใดคิดทำเกวียนแลรถที่จะให้เดินได้เอง ฤๅเดิรด้วยไฟขึ้นเลย. มีคนหนึ่งชื่อวิเลียมเมอดอก, คิดขึ้นได้ทำเปนแบบอย่าง, เขาคิดเหนว่าจะให้รถเดิรเองได้, แล้วจึ่งทำแบบอย่างเล็ก ๆ อันหนึ่ง, ใช้ด้วยไฟตะเกียงลองดู นี่ไม่สู้มีประโยชน์มาก, แต่เปนเหตุจะให้เปนแบบอย่างอันนั้น, แล้วจะได้คิดอ่านทำต่อไปอีก. มีคนหนึ่งเปนกับตันชื่อโตรวิตีกเปนคนชุดแร่ดีบุก, ได้จับคิดจะทำรถเดิรด้วยไฟ, แลเดิรด้วยไอน้ำขึ้น, เขาหวังว่าจะให้รถนั้นเดิรไปในทางไหน ๆ ก็ได้, ไม่ต้องทำทางเลย, รถนั้นมีกงจักรลื่อันแปลกประหลาดอยู่หน่อย ๆ, เมื่อเขาทำรถนั้นสำเร็จแล้ว, เขาก็ใส่ไฟใช้จักรไปยังเมืองลอนดอน, จะให้คนทั้งปวงชมดูผีมือทำ, ทางที่จะไปเมืองลอนดอนนั้น, เปนทางหลวงมีประตูหลายชั้นอยู่ห่างไกลกัน, เมื่อคนเดินไปมาแล้ว, คนที่รักษาทวารก็คอยเกบเอาเงินทุกคน ๆ, จึ่งปล่อยให้มา, ครั้นรถนั้นกำลังแล่นในทางก็เร็วยิ่งนัก นายทวารเหนรถแล่นมา จะออกไปเบิดทวารก็ไม่ทัน, แลคนที่ขี่รถนั้นจะวอให้รถอยุดก็ไม่ได้, รถก็แล่นไปโดน

ประตู, ๆ ก็เปิดออกเอง. คนที่ขี่รถนั้นร้องบอกว่า, เราจะต้องเสียเงินให้กับท่านสักเท่าไร. นายประตูก็ตกใจกลัวยิ่งนัก, จึงร้องบอกว่าไม่เปนไร, ที่ตรงตัวท่านนั้นไม่ต้องเสียเงินเลย, เชิญท่านไปเถิด. เมื่อรถถึงเมืองลอนดอนแล้ว, คนเปนอันมากทั้งหญิงทั้งชายก็เอิกเกริกภากันมาดูรถประหลาดนั้น, แลคนที่มาดูเหล่านั้นเรียกรถนั้นว่าราชสีห์ไฟ, มีคนที่เปนนักปราชคนหนึ่ง, ชื่อเซอฮำเฟรเดเว. ครั้นเขาเหนรถนั้นแล้ว, จึงเปล่งวาจาณท่ากลางชนที่มาประชุมนั้นว่า, เราได้วางใจไว้เปนแน่, กาลภายหลังมาจะเกิดมีราชสีห์ไฟ, อย่างนั้นเดิรไปตลอดเมืองอังกฤษทั่วทุกตำบล, เมื่อกับต้นนั้นได้สำแดงราชสีห์ไฟนั้น, ก็เหนว่ายังใช้ไม่ได้, ด้วยทางเปนลุ่ม ๆ ดอน ๆ ไม่เสมอกันไป, ก็ยังเปนเหตุที่จะให้คนอื่นคิดต่อไปอีก, ราชสีห์ไฟเกิดขึ้นนั้นในคฤษตศักราช ๑๘๐๓ ปี.

มีคนหนึ่งเปนนายบ่อถ่านหินอยู่ ณ เมืองนูกาเซน, คิดเหนว่าถ้าจะทำรถเช่นนี้ให้เดิรดี ๆ, ก็จะใช้ได้เปนประโยชน์มาก, เขาจึงทำรถเปนตัวอย่างคล้ายกับราชสีห์ไฟนั้น ครั้นทำเสร็จแล้วเขาเอาไฟใส่ลองดู, รถนั้นก็แตกทำลายเสียไป, แล้วก็ได้ทำขึ้นใหม่ลองดูอีกเล่มหนึ่ง, จึงใส่ไฟใช้จักรแล่นไปตามทางรางไม้นั้นได้โดยสดวก, แต่แล่นช้าไปหน่อย ๆ, เหล่าคนที่ทำการในบ่อถ่านนั้นไม่ชอบใจ, ซึ่งเทียมด้วยม้าดีกว่า, เจ้าของรถนั้นจึงยกเอารถออกจากข้างทางนั้นเกบไว้เสีย, พวกหญิงชายชาวบ้านเขาภากันติเตียนว่า, นายบ่อคนนี้เสียจริตไปแล้ว, มีเงินทองเสียเปล่า ๆ หามีบัญญาไม่, คนหนึ่งชื่อมิศเตอแบลกเกต. เขาหวังใจอยู่ว่าจะทำได้, เขาจึงทำลองดูอีกเล่มหนึ่ง, ให้รถนั้นแล่นในทางรางไม้นั้น, รถนั้นก็แล่นไปถึงบ้านยอศชีติวีลขันนั้น, แต่ยอศหาได้อยู่ที่บ้านไม่. ไปทำการอยู่ที่บ่อถ่านใกลบ้านประมาณ ๒๕๐ เส้น, เขาตั้งชื่อรถนั้นว่าแบลกเบนเล, ครั้นยอศได้ยินข่าวว่ารถนั้นมาถึงบ้านของตัว, ก็หยากจะใคร่ไปชมดู. ยอศจึงไปดูเมื่อยอศดูนั้น, เขาได้พินิจดูโดยเลอียดสิ้นเชิง, เขาก็จำได้เข้าใจแล้วก็กลับมาบ้าน, เขานึกในใจว่าสิ่งไรในที่ไหน ๆ มันยังขัดข้องไม่สดวกอยู่นั้น, เขาก็อาจทำให้ดียิ่งขึ้นได้หมดทุกสิ่ง. วันหนึ่งยอศได้ยินข่าวหญิงชายชาวบ้านเขาภากันว่า, จะแล่นรถไฟลองดูที่เมืองลีศ, เมื่อถึงวันกำหนดที่จะแล่นรถนั้น. ยอศก็ไปดูได้เหนรถนั้นแล่นโมงละ ๑๒๐ เส้น, ผู้ที่ทำนั้นเขาเหนว่าดีอยู่แล้ว, ครั้นภายหลัง

มาแล่นรถนั้นลองดูอีก รถนั้นก็แตกทำลายไปเสีย, ถึงรถเปนเช่นนั้นไปยอศก็ยังไม่คิดท้อถอยในการที่จะทำรถต่อไปนั้น. ฝ่ายยอศนั้นหยากจะใคร่ทำรถนั้นลองดูสักครั้งหนึ่ง, แต่ยังขัดสนเงินอยู่. คนหนึ่งชื่อลดเวเวนเวิดเปนผู้ใหญ่อยู่ในบ้านนั้น, เขารักใคร่ไว้ใจยอศ, เขาเปนผู้ออกเงินให้ยอศ, แล้วยอศจัดแจงจ้างช่างทำเครื่องมือพร้อมเสร็จ. ยอศก็ลงมือทำรถไฟนั้น, ภอครบสิบเดือนรถนั้นก็สำเร็จ, รถนั้นก็ดียิ่งกว่าคนอื่น ๆ, ที่ทำมาแต่ก่อน ๆ นั้น, แล่นได้โมงละ ๒๔๐ เส้น, แลซักรถอื่นอีกแปดเล่ม, บันทุกถ่านหินมีน้ำหนักประมาณ ๔๙๐ หาบทุกเล่ม ๆ, รถไฟนั้นยอศให้นามว่าพับพีงเบลเล, แต่ว่ารถนั้นทำยังไม่สู้งามดี, ซึ่งรถไฟเดี๋ยวนี้นั้น, เขาก็ทำตามแบบอย่างรถไฟของยอศนั้นต่อ ๆ มา. ฝ่ายยอศนั้นยังไม่สมใจวายความคิดด้วยรถไฟ, จะคิดทำให้ดียิ่งขึ้นไปอีก, ครั้นมีเวลาว่างแล้วยอศก็อุส่าห์คิดตฤกตรองไป, จะทำอย่างไรหนอจึงจะทำรถนี้ให้ดีวิเสศยิ่งขึ้นได้. โรเบิตผู้บุตรนั้นก็ช่วยคิดด้วย, บุตรกับบิดาก็คิดเหนว่า, ยังจะมีกำลังบีตบังอยู่ในรถพับพีงเบลเลนั้นเปนแท้, คนเราจะคิดทำ, สำแดงออกให้กระจ่างปรากฏขึ้นจงได้. โรเบิตมีใจคิดร้อนรนที่จะทำรถให้ดียิ่งขึ้น, ต่อไปนั้นมากกว่าบิดา ๆ เหนว่าโรเบิตเปนเด็กดีฉลาด, จึ่งให้ไปเรียนหนังสือต่อไป, เข้าโรงสกูลใหญ่ ณ เมืองเอดินเบิก, เขาเรียนทั้งหนังสือทั้งเรียนคิดเลขอย่างดี, อยู่ที่นั้นประมาณได้หกเดือน, แล้วก็ลาครูออกจากโรงสกูล, ครูก็มีความรักใคร่, ด้วยเหนว่าโรเบิตเปนเด็กดี, เอาใจใส่อุส่าห์เรียนเลขเรียนหนังสือดีนัก, ครูก็ปูนบำเหน็จรางวัลให้โรเบิต, แล้วโรเบิตก็กลับมาบ้าน. ฯะ

๏ ขอแจ้งความมาให้ทราบ, ด้วยข้าพเจ้าเหนกอนสติตีวชัน, ซึ่งหมอปรัศเลได้แปลเปนคำไท, ลงพิมพ์ไว้ในจดหมายเหตุชื่อบางกอกรีกอเดอ, ข้าพเจ้าเหนว่าเปนของดีมีคุณมีประโยชน์, ด้วยท่านทั้งปวงจะได้รู้ความในข้อกฎหมายซึ่งเขาได้ตั้งไว้ถูกต้องตามยุตติธรรมทุกประการ, ของชนชาวอเมริกัน, แลกอนสติตีวชันนี้จะว่ามาในที่นี้ให้หมดทีเดียวก็ยืดยาวนัก, ภายหลังจึ่งจะเอาลงพิมพ์ต่อไปอีก. ความเดิม, ถ้าท่านผู้ใดอ่านกบดังนี้แล้ว, จงได้เข้าใจเถิดว่าเปนคำเขาได้อธิบายไว้,

กระษัตรเมืองยุไนติดสเตต

คนที่ดูหัวข้อนี้ก็คงจะถามว่า, เมืองยุไนติดสเตตมีกระษัตรฤๅ, ได้ยินข่าวเปนปรำปราว่ามาว่า, ไม่มีกระษัตรมีแต่เปรสิเดนติ, ที่ผู่งราษฎรจัดเลือกตั้งขึ้นไว้, ให้เปนเจ้าเมืองสี่ปี, เมื่อครบแล้วก็จัดเลือกใหม่, ที่ทำใจตั้งนั้นก็ถูกบ้างผิดบ้าง, แต่เมืองยุไนติดสเตตไม่มีกระษัตรก็จริงมีแต่กอนสติติวชันคือกฎหมายอย่างหนึ่งชั้น, ๆ เปนแบบอย่างสำหรับจะให้เจ้าเมืองรักษาตัวและรักษาเมืองตามกฎหมายนั้น, เมื่อตั้งขึ้นเปนเจ้าเมือง. ต้องสาบาลตัวว่าจะรักษาบทกอนสติติวชันให้ถี่ถ้วนตามสติปัญญา, แลกำลังอันครบบริบูรณของตัว, แลหัวเมืองยุไนติดสเตตก็ได้สาบาลตัวไว้เปนใจความว่า, บทกอนสติติวชันตั้งไว้ต่างกระษัตร, ถ้าแม้นเปรสิเดนต์จะหักทำลายกอนสติติวชันเมื่อใด, ก็คงจะเปนโทษใหญ่เมื่อนั้น, ถ้าหัวเมืองใด ๆ เอาใจออกหาก, จากกอนสติติวชันนั้น, ก็ได้จัดชื่อว่าเปนขบถ, ฝูงราษฎรหัวเมืองทั้งปวงนั้น, เปนผู้จะจัดเลือกตั้งบทกอนสติติวชัน, ขึ้นเปนใหญ่แทนกระษัตร, แลราษฎรทั้งปวงได้เลือกคนตั้งเปนเปรสิเดนต์, สำหรับจะป้องกันรักษาบทกอนสติติวชันให้มั่นคง ฯะ

กอนสติติวชัน

๏ ข้าพเจ้าทั้งหลาย, คือฝูงราษฎรแห่งเมืองยุไนติดสเตต, เพื่อประสงค์จะได้กระทำให้เมืองของเรา, เปนอันหนึ่งอันเดียวกันแต่ก่อน, แลให้ตั้งมั่นคงอยู่ในยุตติธรรม, แลให้ความสุขในบ้านเมืองเราเจริญขึ้น,แลจัดแจงการเพื่อจะได้ป้องกันเมืองเราไว้ทุกเมืองเปนธุระอันเดียวกัน, แลเพื่อจะได้บำรุงซึ่งความสุขทุก ๆ หัวเมือง, แลรักษาซึ่งความเจริญแห่งลิเบอติ (คือความเปนอิศรแก่ตัว) สำหรับตัวข้าพเจ้าทั้งหลาย, แลลูกหลานเหลนของข้าพเจ้าทั้งหลาย, เราจึงได้ตั้งบทกอนสติติวชันนี้ไว้, ให้มั่นคงสำหรับเมืองยุไนติดสเตตเมืองอเมริกา. ฯะ

๏ ข้อ ๑ แต่บันดาอำนาจสำหรับเมือง, ที่บทกอนสติติวชันนี้จะยอมให้ตั้งนั้น, ก็คงจะให้อยู่ในคอนเครส, (คือที่ท่านผู้ว่าราชการทั้งหลายแห่งเมืองยุไนติดสเตตประชุมกัน,) แลคอนเครสนั้นจะแบ่งออกเปนสองจำพวก, คือพวกสิเนตจำพวกหนึ่ง, แลรีปรีเซนเตติฟจำพวกหนึ่ง, ฯะ

ส่วนที่ ๒

๑ ข้อ ๑ พวกรีปรีเซนเตติฟนั้น, จะเปนที่ราษฎรในหัวเมืองทั้งปวงได้ตั้งไว้ครบสี่ปีแล้ว, ตั้งที่หนึ่งทุก ๆ ปี, แลผู้ที่สำหรับเลือกตั้งรีปรีเซนเตติฟนั้น, คือพวกราษฎรที่หัวเมืองทั้งปวงเหนมีลักษณ, ภอควรที่จะให้เขาเข้าในการเลือกชุนนางจำพวกใหญ่, สำหรับที่ว่าราชการในหัวเมืองทุกหัวเมืองนั้นเอง, ฯะ

ข้อ ๒ ห้ามมิให้ผู้ใดผู้หนึ่ง, เปนรีปรีเซนเติติฟที่อายุไม่ถึง ๒๕ ปีแล้ว, แลที่ไม่ได้เปนชาวยุไนติดสเตตถ้วน ๗ ปี, แลที่ไม่ได้เปนชาวประเทศหัวเมืองอันนั้น, เมื่อขณะเขาเลือกตั้วตั้งไว้นั้น, ฯะ

ข้อ ๓ ทุกหัวเมืองทั้งปวง, จะให้มีพวกรีปรีเซนเตติฟ, แลจะให้เกบภาษี, สำหรับใช้ในการเมืองยุไนติดสเตตนั้น, มากน้อยตามคนที่มากแลน้อยเท่าใด, ในทุกหัวเมืองนั้น, ครั้นเมื่อจะใคร่รู้ว่าหัวเมืองใด ๆ, ควรที่จะตั้งรีปรีเซนเตติฟชั้นกี่คน, แลจะต้องเกบภาษีสำหรับใช้ในเมืองยุไนติดสเตตมากน้อยเท่าใดจึ่งจะควร, ก็ต้องนับพวกผู้ชายทั่วไปทั้งเมือง, ตั้งแต่อายุ ๒๑ ปีขึ้นไป, กับคนทั้งปวงที่เปนผู้รับใช้ในระหว่างหลายปี, เว้นแต่ชาวบ้าทั้งหลายที่ไม่ได้ต้องเสียค่าสว่ยแลอากรนั้น, แต่ชายทั้งปวงนอกนั้น, (คือพวกทาษทั้งหลาย) แบ่งออกเปนห้าส่วน, ที่นับเข้าในสามส่วน, ที่ไม่ได้นับนั้นสองส่วน, การที่นับผู้ชายทั้งหลายนั้น, ต้องให้แล้วในระหว่างสามปี, ตั้งแต่คองเกรสแห่งเมืองยุไนติดสเตต, เมื่อจะประชุมกันหนแรกนั้น, การนับคนนั้นเมื่อครบ ๑๐ ปีแล้วได้นับทีหนึ่ง, เปนการนับต่อ ๆ ไป, ตามอย่างเมืองยุไนติดสเตต, จะมีกฎหมายให้ทำแต่ผู้ชายนั้น, นับได้ ๓๐๐๐๐ คน, นั้นแลจะยอมให้มีรีปรีเซนติฟคนหนึ่ง, เมื่อแรกยังมิได้ต้องจัดให้หัวเมืองนิวแรมซะเรียมีรีปรีเซนเตติฟสามคน, แลหัวเมืองแมแซชิวเซสมี ๘ คน, แลเมืองโรไดลันด์แลโปรวิเดนซ์แปลนเตชันนั้นมีคนหนึ่ง, แลเมืองกอนแนกติคัดมีห้าคน, แลเมืองนิวโยกมีหกคน, แลเมืองนิวเซอซีมีสี่คน, แลเมืองเพนซิลเวเนียมีเก้าคน, แลเมืองเดนลแวระมีคนหนึ่ง, แลเมืองเมแลนด์มีหกคน, แลเมืองชินเนียมีสิบคน, แลเมืองนอแกโรไลนามีห้าคน, แลเมืองซอเซียมีสามคน. ฯะ

ข้อ ๔ เมื่อคนขาดในจำพวกรีปรีเซนเตติฟ, ที่หัวเมืองใด ๆ ผ่ายเจ้าเมืองยุไนติดสเตต, ต้องสั่งให้เมืองนั้นเลือกคน, ตั้งขึ้นเปนรีปรีเซนเตติฟแทนคนที่ขาดนั้น. ฯะ

ข้อ ๕ พวกรีปรีเซนเตติฟนั้น, จะต้องเลือกมาจากในจำพวกของตนคนหนึ่ง, ตั้งไว้สำหรับเปนคนใหญ่, ว่ากล่าวในข้อราชการ, แลจะได้เลือกตั้งเจ้าพนักงานอื่นต่าง ๆ, ที่จะต้องการในที่ประชุมกันนั้น, ฝ่ายพวกรีปรีเซนเตติฟนั้น, แต่พวกเดียวได้มีอำนาจ, ที่จะพ้องหากล่าวโทษแก่คน, คนใดคนหนึ่งที่เปนผู้ว่าราชการในเมืองหลวงได้. ฯะ

เรื่องนี้คงจะมีต่อไป.

การสงครามในเกาะฟอโมซา เขียนในเมืองอาโมย

วันที่ ๑ เดือนออเกิศต์ คฤษตศักราช ๑๘๗๔

ด้วยได้ไปกับเรือสองวัน, ข้าพเจ้าได้ถึงอาโมย, แลเรือกันโบดซึ่งได้คอยข้าพเจ้านั้น, ก็ได้ออกไปรับแอดมีราลคนหนึ่งซึ่งจะไปด้วยเรา, เรือกันโบดนั้นจะมาถึงในสองวันสามวัน, ข้าพเจ้าอยากจะออกโดยเรว, เพราะถนนในเมืองอาโมยนั้นไม่สู้สอาจเลย, แต่พวกข้าพเจ้าอยู่ที่ห้องก็อกงษีใบชาบ้านโต ๆ โดยสบาย, ข้าพเจ้าได้ยินแต่ที่เราไว้ใจได้ว่า, ฝ่ายยี่บุ่นไม่ยอมจะออกจากฟอโมซานั้น, เว้นไว้แต่เงินที่ใช้สรอยในการทหารที่ไปตีเมืองฟอโมซา. ฝ่ายจีนก็ต้องใช้ให้หมด, พวกยี่บุ่นจึงยอมออกเสีย, ฝ่ายจีนหัวเราะในการที่ใช้เงิน, แลมีหนังสือแจ้งความแก่ฝ่ายยี่บุ่นว่า, ให้ฝ่ายยี่บุ่นออกจากเกาะฟอโมซาในกำหนด ๑๐๐ วัน คิดตั้งแต่วันที่ ๒๑ เดือนยูนเปนอันขาด. ฯะ

๏ ฝ่ายยี่บุ่นทำถนนตั้งแต่เมืองเลียงเกียว, ซึ่งอยู่ในเกาะฟอรโมซา, ตามตรงไปจนถึงชายทเลตวันออก, แลได้ตั้งค่ายอยู่ชายทเลตวันตก, ขึ้นไปเหนือจนถึงถนนใหม่. การเปนอย่างนี้แล้วคงจะมีสงครามกับฝ่ายจีน, แลฝ่ายจีนก็ได้เตรียมไว้, แล้วได้ยินว่าฝ่ายจีนได้เหมาให้ทำสายเตเลคราฟทเล, ตั้งแต่เมืองไตวันฟูในเกาะฟอโมซา, จนถึงเมืองอาโมยเปนราคา ๘๐๐๐๐๐, เหรียญ, ความนี้เปนจริงฤาไม่จริงก็ไม่ทราบเปนแน่, แต่ฝ่ายจีนเตรียมทหารที่เกาะฟอโมซาเปนอันมากทุกเมืองทุกตำบล, จะมีทหารเผ้าอยู่เสมอ, แลในเมืองไตวันฟูมีทหารหมื่นหนึ่งแล้ว, แลทหารกองลียังจั้ง, ซึ่งได้หัดไว้ชำนาญก็จะเข้าไปในเกาะฟอโมซาสักเจ็ดพันคนแปดพันคนแลจะมีทหารห้าพันฤาหกพัน, จะมาแต่เมืองกานตอน, แลห้าพันหกพันจะมาแต่เมืองจังเจาฟู, ทหารเมืองจังเจาฟูนั้นเขาจะส่งมาโดยเรว ๆ, ได้ซื้อบีนใหญ่แลได้ทำบ้อมที่เมืองอาโมยแขงแรง, ฯะ

จดหมายเหตุมาแต่เมืองฟูเจ้า

ทหารหลายพันได้ลงเรือที่เมืองฟูเจ้า, แลเมืองอาโมยส่งไปที่เกาะฟอโมซา, ท่านฟูไตกลับจากเมืองเหนือวันที่ ๒๐ เดือนยุไล, ด้วยเหตุสงครามเมืองฟอโมซานั้น, ภาษีเล่ากินแลภาษีอื่น ๆ แขงแรง, ต้องคิดเอากับราษฎรโดยแน่.

จดหมายเหตุที่เกาะฟอโมซา, เหนว่ามีสงครามกัน, ฝ่ายยี่ปุ่นไม่ยอมจะออกจากที่ซึ่งเขาได้ตีไว้แล้ว, เขาฦๅกันว่าทหารยี่ปุ่นมีโรคเจบเปนอันมาก.

มองเซียวซีแคล, ซึ่งได้ตามท่านเซนปาวเซนกอมมิศสิเนอ, พระเจ้าแผ่นดินจีน, ในที่จะทำการสงครามเกาะฟอโมซา, กลับมาที่เมืองฟูเจ้าแล้ว.

มรณกรรม

๏ ณวันอังคารเดือนเก้าแรมห้าค่ำ ๑๒๓๖, ตรงกับวันที่ ๑ เดือนเซบเตมเบอร์ คฤษตศักราช. ๑๘๓๔ หม่อมเจ้าชายในพระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้ากฤดาภินิหาร ท. จ., ว. ม ม. นั้นสิ้นชีพตัดไสย. หม่อมเจ้าชายนั้นสมภพเมื่อวันอาทิตยเดือนเจดแรมค่าหนึ่ง, บีจอฉอศก ๑๒๓๖, เวลาแปดทุ่มกับ ๑๐ นาที, ตรงกับวันที่ ๓๑ เดือนเมคฤษตศักราช ๑๘๗๔, แลหม่อมเจ้าชายนั้นยังไม่ได้เข้าไปเฝ้าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, ด้วยยังไม่ครบสามเดือน, ครั้นณวันอังคารเดือนเก้าขึ้น ๑๓ ค่ำ บีจอฉอศกศักราช ๑๒๓๖ ตรงกับวันที่ ๒๕ เดือน ออคัชต์คฤษตศักราช ๑๘๗๔, บ่วยเปนสำรอกแล้วทรางทับมาได้แปดวันอาการซุดหนักลง, ครั้นถึงณวันอังคารเดือนเก้าแรมห้าค่ำบีจอฉอศก, ศักราช ๑๒๓๖ เวลาเที่ยงกับสามนาที, สิ้นชีพตัดไสย, แลหม่อมเจ้าชายนั้นอายุได้สามเดือนกับสี่วัน, ฯะ

จดหมายเหตุมาแต่เมืองอาโมย

เรือรบยี่ปุ่นสามลำ, ได้ปล่อยจากเมืองอาโมยเวลาเยนวานี้เยเนอราลยานเตอร์, ซึ่งได้โดยสารเรือชื่อเกรตลีบับลิกตั้งแต่เมืองยี่ปุ่นไปเมืองฮองกง, ตั้งแต่เมืองฮองกง, เยเนอราลเลอยานเตอร์ โดยสารเรือชื่อกวางตุ้งถึงเมืองอาโมย, มารแชลคือผู้คุมกงสุลยุไนติศเตศ, กับอาฟพีเซอร์แลทหารเรือรบยุไนติศเตศยันติด, ได้ไปเกาะตัวจะให้

อยู่จนในวันพรุ่งนี้, ต้องชำระความในกงศุลยุไนติศเตศ, เพื่อนกันเบ็นประกันไว้เงิน เปนอันมาก, ให้เขาปล่อยเสียจนเวลาชำระความ, ด้วยเหตุอะไรก็ยังไม่ทราบเลย, เยเนอราลยานเดอร์ ก็ไม่ยอมอำนาจกงศุลยุไนติศเตศ, เขาว่าเขาเปนออฟพีเซอร์ตีโปลมาติด, คือหลวงของคอเวอร์แมนต์ยี่ปุ่น

๑ ฝ่ายยี่ปุ่นได้ซ่อมแซมเอนยิน, เรือเตรนสโปร์ตคือเรือลำเลียง, ขุนนางฝ่ายยี่ปุ่นก็ได้ตรวจดูอยู่ที่เมืองอาโมยโดยเลเอียด, ก็เหนอยู่ว่าเมืองอาโมยต้องรักษาบ้องกันโดยแขงแรง, เพราะว่าถ้าเกิดสงครามแล้ว, เมืองอาโมยนั้นเปนที่อยู่เข้าอยู่น้ำโดยสดวก. แต่ฝ่ายที่ได้เมืองนั้น, สำหรับที่จะทำการสงคราม, ในเกาะฟอโมซาเปนที่สดวกฝ่ายหนึ่งฝ่ายใด. ฝ่ายจีนเหนเหมือนจะแขงแรง. ฝ่ายยี่ปุ่นก็เสียดาย, ด้วยว่าเมืองจีนมีเงินมากกว่าฝ่ายยี่ปุ่น, แลเงินทองในแบงที่เขาเชื่อให้กู้นั้นมากกว่าฝ่ายยี่ปุ่นสักสิบเท่า, แลการสงครามในเดี๋ยวนี้, ถ้าฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดมีเงินมากคงจะได้ไชยชำนะ, ถ้าเมืองใดไม่มีเงิน, แลเขาจะเชื่อให้ยืมเงินความเชื่อนั้นก็เสียไป, เมืองนั้นก็จะคิดการอะไรได้. ฝ่ายยี่ปุ่นจะคิดการสงครามกับเมืองจีนนั้น, เปรียบเหมือนโง่ควาย, เมืองยี่ปุ่นก็มีน้ำใจเรวร้อน, อยากจะถือตัวเสมอกับเมืองอื่น ๆ, เกิดบ้าไป, ด้วยเมืองยี่ปุ่นไปตีเกาะฟอโมซานั้น, ก็เหนแน่ว่าเปนบ้าไปแล้ว, เมืองยี่ปุ่นคิดการเรวร้อนดังนี้, แต่ไม่ได้ตฤกตรองว่าชาติหนึ่ง ชาติใด, จะเปนชาติในวันเดียวก็ไม่ได้, ถ้าฝ่ายยี่ปุ่นได้รักษาการในบ้านในเมืองของตัวก็จะดี, ซึ่งจะไปเกี่ยวข้องการคนอื่น, เมืองยี่ปุ่นควรจะจัดแจงบ้านเมืองของตัวให้เรียบร้อยก่อน, ที่จะไปทำกลอนี้จัดแจงในบ้านเมืองคนอื่น, เมืองยี่ปุ่นควรจะจัดแจงพวกโซมูไร, ซึ่งใช้กระเดื่องคิดกระบถ, ให้เรียบร้อยกว่าที่จะไปจัดให้พวกคนบ้าซึ่งอยู่ในอำนาจเมืองไมตรีกันให้เปนสิวิไลย. ฝ่ายยี่ปุ่นเถียงว่า, ฝ่ายจีนไม่ควรจะมีอำนาจในเกาะฟอโมซาตลอดไป, แต่การนี้ไม่ต้องเถียง, เปรียบเหมือนเกาะออศเตรเลีย, แลเกาะนิวซีเลนต์, แลคนเดิมเกาะออศเตรเลีย. แลคนมาโอริศในเกาะนิวซีเลนต์, จะเถียงว่าไม่ใช่อยู่ในอำนาจอังกฤษได้ฤๅ, ถ้าเมืองฝรั่งเสศฤๅเมืองเยรมันมาตีคนเหล่านี้, ด้วยเหตุว่าเขาได้ทำผิดธรรมเนียม, ดูหมิ่นดูถูกการที่ทำอย่างนี้, ก็ไม่เกิดสงครามกับเมืองอังกฤษด้วยฤๅ, ๆ จะเถียงว่าคนอินเดียซึ่งอยู่ในบ่า, เมืองยุไนติศเตศก็ไม่อยู่ในอำนาจ

ยุในติศเตศฤๅ, การที่ฝ่ายยี่บุ่นคิดทำอย่างนี้, เปนการอวดตัวเปนอันมาก, ควรจะให้ลงความอวดนั้นเสีย, ควรจะแพ้ในการสงครามเปนแน่แล้ว, เปนความอัษจรริย์, ฝ่ายยี่บุ่นก็ไม่ได้เหนความผิดของตัวในการนี้, แลเลิกทหารกลับไปเสีย, ถึงผีมือทั้งสองฝ่ายเสมอกัน, จะสู้ฝ่ายจีนในเรื่องเงินก็ไม่ได้, แลเงินเปนของสำคัญนักในการศึก, ได้ฦๅกันว่าเรือรบยี่บุ่นลำหนึ่ง, ได้ไปสระเวตรวจทเลในฝ่ายตวันออกเกาะฟอโมซา, ถูกโสโครกจะเสียบ้างฤๅเสียทีเดียวก็ไม่ทราบเปนแน่ ฯะ

พระราชพงษาสาวดารไท

๏ แผ่นดินพระบรมไตรยโลกยนารถเจ้า. ฯะ

๏ ศักราช ๗๙๖ บีชานฉอศก, สมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้าเสด็จสวรรคต, อยู่ในราชสมบัติ ๑๖ ปี, สมเด็จพระราเมศวรผู้เปนพระราชกุมารขึ้นครองราชสมบัติ, ทรงพระนามชื่อพระบรมไตรยโลกยนารถ, ยกวังทำเปนวัดพระศรีสรรเพช. เสด็จลงไปตั้งพระนิเวศประทับอยู่ริมน้ำ, จึ่งให้สร้างพระที่นั่งเบญจรัตนมหาปราสาทองค์หนึ่ง สร้างพระที่นั่งสรรเพชปราสาทองค์หนึ่ง, แล้วพระราชทานชื่อขุนนางตำแหน่งศักดินา, ให้เอาทหารเปนสมุหพระกลาโหม, เอาตำแหน่งพลเรือนเปนสมุหนายก, เอาขุนเมืองเปนพระนครบาลกรมเมือง, เอาขุนวังเปนพระธรรมาธิกรณ์, เอาขุนนาเปนพระเกษตรา, เอาขุนคลังเปนโกษาธิบดี, ถือศักดินาหมื่นหนึ่ง. แลที่ถวายพระเพลิงสมเด็จพระเจ้ารามาธิบดี, ที่หนึ่งซึ่งพระองค์ทรงสร้างกรุงนั้น, ให้สถาปนาพระมหาธาตุ, แลพระวิหารเปนพระอาราม, แล้วให้นามชื่อวัดพระราม. ฯะ

๏ ศักราช ๘๐๒ ปีวอกโทศก, ครั้งนั้นคนออกทรพิศม์ตายมากนัก. ฯะ

๏ ศักราช ๘๐๓ ปีรกาตรีศก, แต่งทัพไปเอาเมืองมลากา.

๏ ศักราช ๘๐๔ ปีจอจัตวาศก, แต่งทัพไปเอาเมืองศีสพเถิน; ครั้นนั้นเสด็จหนุนทัพขึ้นไป, ตั้งทัพหลวงตำบลบ้านโตน. ฯะ

๏ ศักราช ๘๐๕ ปีกุนเบญจศก, เข้าเปลือกแพงเปนทนานละ ๘๐๐ เบี้ย, เบี้ยเพื่องละแปดร้อยเบี้ย, เกวียนหนึ่งเปนเงินสามชั่งกับสิบบาท. ฯะ

๏ ศักราช ๘๐๖ ปีชวดฉอศก, ให้บำรุงพระพุทธสาศนาบริบูรณ, แลหล่อรูปพระโพธิสัตว ๕๕๐ พระชาติ. ฯะ

๏ ศักราช ๘๐๗ ปีขานอัฐศก, เล่นการมโหรศพฉลองพระแลพระราชทานสมณชีพพราหมณ, แลวรรณิภกทั้งปวง. ครั้งนั้นพระยาชะเลี่ยงคิดกระบถ, ภาครัวทั้งปวงไปแต่มหาราช. ฯะ

๏ ศักราช ๘๐๙ ปีเถาะนพศก, พระยาชะเลี่ยงนำมหาราชมาเอาเมืองพระพิศณุโลกย, เข้าปล้นเมืองเปนสามารถมิได้, จึ่งยกทัพไปเอาเมืองกำแพงเพชร์, เข้าปล้นเมืองถึงเจดวันมิได้. สมเด็จพระบรมไตรยโลกยนารถเจ้า, แลสมเด็จพระอินทราชา, เสด็จขึ้นไปช่วยเมืองกำแพงเพชร์ทัน, แลสมเด็จพระอินทราชาธิราชเจ้า, ตีทัพพระยาเกียรติแตก. ทัพท่านมาปะทะทัพหมื่นนครได้ชนช้างด้วยหมื่นนคร, แลฆ่าศึกลาวทั้งสี่ช้าง, เข้ารุมเอาช้างพระที่นั่งช้างเดียว. ครั้งนั้นพระอินทราชาเจ้าต้องบืน ณ พระภักตร, ทัพมหาราชนั้นเลิกกลับคืนไป. ฯะ

๏ ศักราช ๘๑๐ ปีมโรงสัมฤทธิศก, สมเด็จพระบรมไตรยโลกยนารถเจ้า, สร้างพระวิหารวัดจุฬามณี, ฯะ

๏ ศักราช ๘๑๑ ปีมเสงเอกศก, สมเด็จพระบรมไตรยโลกยนารถเจ้า, พรงผนวช ณ วัดจุฬามณีได้แปดเดือน, แล้วลาผนวช. ฯะ

๏ ศักราช ๘๑๓ ปีมแมตรีศก, ครั้งนั้นมหาท้าวบุญชิงเมืองเชียงใหม่กันแก่ท้าวลูก. ฯะ

๏ ศักราช ๘๑๕ ปีรกาเบญจศก, สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ช้างเผือก. ฯะ

๏ ศักราช ๘๑๖ ปีจอฉอศก, สมภพพระราชโอรสท่าน.

๏ ศักราช ๘๑๗ ปีชวดอัฐศก, เสด็จไปเมืองชะเลี่ยง.

๏ ศักราช ๘๒๑ ปีเถาะเอกศก, แรกตั้งเมืองนครไท.

๏ ศักราช ๘๒๒ ปีมโรงโทศก, พระสีหราชเดโชถึงแก่กรรม. ฯะ

๏ ศักราช ๘๒๔ มเมียจัตวาศก, พระยาล้านช้างถึงแก่กรรม, พระราชทานให้อภิเศกพระยาช้ายขวา, เปนพระยาล้านช้าง. ฯะ

การสรรเสิญ

๏ ข้าพเจ้าได้อ่านหนังสือครุโฆวาท, เล่มที่หนึ่งน่า ๘๕, ลง ณ วันอังคาร เดือนเก้าแรมห้าค่ำ, มีข่าวถามด้วยเรื่องปรีวีเคาน์ซิลนั้น, ข้าพเจ้ามีความยินดี ด้วยท่านผู้ถามในเรื่องปรีวีเคาน์ซิลเปนอันมาก, นั้น เพราะความสว่างความเจริญเกิดขึ้นในกรุงสยาม, ที่จะเปนหนทางของคนหนุ่มต่อไป, แลความสว่างนั้นมีอยู่ ๓ อย่าง อย่างหนึ่งความดีความชั่วของท่านผู้มีอำนาจเกิดขึ้นแล้ว, มีผู้เขียดขู่อามาลงในครุโฆวาท, ก็เปนความสว่างอย่างหนึ่ง, เพราะผู้ที่มีความสงไสยในการลับลี้นั้น, ท่านผู้ที่รู้ก็จะได้ชี้แจงมาให้ทราบ. อีกอย่างหนึ่งเปนการสำแดงความเจริญในแผ่นดิน, ด้วยความข่มแหงกดขี่ที่ไม่เปนยุตติธรรมนั้นน้อยลง, ปากคนจึงไม่เปนปากหอยปากปู, จึงได้มีผู้อยากจะรู้ความให้เลอียด, จึงได้มีคำถามในครุโฆวาท, ก็เปนความสว่างอย่างหนึ่ง, ๆ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, ไม่ได้ถือในการที่ผิดถือแต่การที่ถูก, เปนที่วางใจแห่งเจ้าแลขุนนางแลราษฎรที่เปนคนสุจริต, เพราะต่อไปข้างน่าจะไม่มีความกดขี่ข่มแหงในการที่ผิดยุตติธรรมนั้น, ก็เปนการสว่างอย่างหนึ่ง, แลการเจริญที่จะบังเกิดขึ้นนั้น, ก็ต้องอาไศรยหนังสือพิมพ์บอกข่าวดีแลร้าย, เพราะธรรมเนียมไทยยังไม่มีใครอาจติเตียน, แลสรรเสิญในหนังสือพิมพ์นี้ได้, การต่อไปข้างน่าขอท่านผู้มีสติปัญญา, จงยกให้ท่านผู้ที่หยากจะทราบในเรื่องปรีวีเคาน์ซิลให้เดิรน่า, ถ้าท่านได้ทราบความดีแลชั่วในแผ่นดินเปนอย่างไรแล้ว, ก็ขอเชิญท่านเดิรตามหลังต่อไป, การเจริญก็จะเกิดในแผ่นดินของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวสืนกาลนาน, ขอผู้ซึ่งสิ่งซึ่งเปนใหญ่เปนประธารในลกลโลกย, จงช่วยอภิบาลบำรุงรักษาแต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยาม, จนตลอดพระบรมราโชวาท, ที่จะสืบราชอิศริยศต่อเนื่องไปภายน่านั้น, ให้มีความเจริญความสว่างไปในกรุงสยามสืนกาลนานเทอญ. ฯะ

ผู้รักษาความสว่าง

ราคาเข้าที่ไทยซื้อขายที่ โรงสีไฟ

เข้าเปลือก, ถัง ๕๐ ทนาน, นาสวนเกวียนละ ๕๐ บาท นาบุ๊กเกวียนละ ๓๗ บาทสองสลึง. นาเมืองเกวียนละ ๓๒ บาท.

เข้าสารถัง ๒๐ ทนาน. นาสวนเกวียนละ ๖๐ บาทเสศ.

เข้ากล้อง, นาบั๊กหาบละเหรียญ ๔๕ เซนทั้งภาษี. นาเมืองหาบเหรียญ ๕ เซนทั้งภาษี.

ถ้าไม่ได้เสียภาษีหักออกเสีย ๑๓ เซน

การเลหลัง

ข้าพเจ้าผู้มีชื่อที่ท้ายหนังสือนี้ ขอแจ้งความให้ทราบทั่วกัน ด้วย ณ วันพระกลางเดือนขึ้นสิบห้าค่ำทุก ๆ เดือน จะมีการเลหลังที่ถนนบำรุงเมืองพ้นบังเวียนไปข้างคลองตลาดห้องที่สอง คือข้าพเจ้าต้องรับของนายห้างพ่อค้า ที่มีสินค้าค้างอยู่บ้าง แลท่านผู้ใดมีสิ่งของที่ไม่ชอบใจจะใช้แล้วจะเอามาฝากขายก็ได้ ถ้าแลท่านผู้ใดอยากจะใคร่ซื้อของที่ถูกว่าขายตามธรรมเนียม แล้วขอเชิญท่านมาเวลา ๔ โมงเช้าเทอญ ฯะ

ข้าพเจ้านายรุ่งเปนผู้จะขายเลหลัง

๏ ศักราช ๘๒๖ บีวอกฉอศก, ทรงพระกรุณาให้เล่นการมโหรสพ, ฉลองพระศรีรัตนมหาธาตุ ๑๕ วัน ฯะ

๏ ศักราช ๘๒๘ บีจออัฐศก, พระบรมราชาผู้เปนพระราชโอรศทรงผนวช. ฯะ

๏ ศักราช ๘๒๙ บีกุญนพศก, สมเด็จพระราชโอรศเจ้าลาผนวช, พระราชทานอภิเศกพระบรมราชาราชบุตรไว้ในที่พระมหาอุปราช ฯะ

๏ ศักราช ๘๓๐ บีชวดสัมฤทธิศก, สมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้าไปวังช้าง, ตำบลสัมฤทธิบริบูรณ. ฯะ

๏ ศักราช ๘๓๑ บีฉลูเอกศก, พระมหาราชท้าวลูกถึงแก่พิราไลย, ฯะ

๏ ศักราช ๘๓๒ บีขานโทศก, สมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้า, เสด็จยกทัพไปตีเมืองทวาย, แลเมื่อเมืองทวายจะเสียนั้น, เกิดอุบาทว์เปนหลายประการ. โคตกลูกตัวหนึ่งเปนแปดท้าว, ไก่พั๊กฟองตกลูกตัวหนึ่งเปนสี่ท้าว, ไก่พั๊กฟองคู่ขอนตกลูกเปนหกตัว อนึ่งเข้าสารงอกเปนใบขึ้นในบีนั้น, สมเด็จพระบรมไตรยโลกยนารถเจ้าเสด็จสวรรคต, อยู่ในราชสมบัติ ๓๗ บี ฯะ

๏ ศักราช ๘๓๔ บีมโรงจัตวาศก, แรกให้ก่อกำแพงเมืองพิไชย. ฯะ

โคลงสุภาสิตต่าง ๆ

ยกพระธรรม	เทียบถ้อย	อธิบาย
ช้าพระสูตร	บรรยาย-	แยกด้วย
พูดพระวินัย	กระจาย	แจกสิก ขานา
ใส่พระบรมัตถ์	ม้วย	โมกขเมื้อเมืองพรหมณ์
อย่าสังกัด	กฤต้อง	ตามฉบับ
พระอำมนูน	ที่ประทับ	ถูกพ้อง
อย่าให้สูญ	บังคับ	คำขอบ
พระอัยการ	ประจานต้อง	แต่ล้วนควรจำ
ให้ชำนาญ	นอกหน้า	ในสนาม
พระอำมาตร	สึกสาม	ก็กก้อง
อย่าให้คลาด	ขาดความ	ขวางบท บาทแฮ
กระบิลข้อ	ขัดข้อง	คิดรู้ดูความ
หุงเงินแกมทอง	แก้ว	แกมพืน
แต่นองหนักเสียง	ยืน	อยู่ข้า
หุงกลองแกมกลอย	กลืน	กลับคล่อง คอแฮ
น้องน้อยนั่งเคียง	หน้า	หนึ่งน้ำคำหวาน
นกน้อยสองหัว	จ้อ	เจรจา
หญิงผัวสองข้าง	คา	คู่เคล้า
เบี่งมางสองน่า	หนา	หนังติด ตึงแฮ
จับปลาสองมือ	เจ้า	จักปล้ำทำไฉน

ยอครูต่อหน้า	น้อม	นับถือ
ยอข้าแล้วกิจ	ฤๅ	รับย้ม
ยอมิตรไม่เสีย	คือ	คราวอับ จนพ่อ
ยอเมียลับหลัง	ปีม	เลิศแล้วอะราม

โคลงรามเกียรติ

กุมภัณฑ์เพชฆาฏเข้า	รุมยก
ลิงใส่ลงในครก	โขลกจ้ำ
กำแหงหณุมาณชก	ชิงสาก ไต้น้า
ไล่ชัยตีซ้ำ	ยักษร้ายตายเตียน

การค้าขาย ณ กรุงเทพ

ชื่อเรือ เข้ามา	วัน	เรืออะไร	ตัน	ชื่อกับตัน	มาจากไหน	ของใคร	ออกไป	ไปเมื่อไร
ควินออฟอิงกลัน	๓ ร ๕,๙	ใบ ๓ เสา	๕๔๒	พิเดชเฟชัน	สิงคโปร์	หลวงพิศาล		๓๑๓๙
ฮิโร	๔ ร ๖,๙	ใบ ๒ เสา	๑๗๙	กรุดชะ	สิงคโปร์	พระยาอาหาร		๑๑๑๙
บัวแก้ว ออก	๔ ร ๖,๙	ใบ ๒ กริ่ง	๓๓๘	อี แตม	ไปห้องกอง	เจ้สัวเสง	ออกไป	
เจ้าสาย ออก	๔ ร ๖,๙	ใบ ๓ เสา	๔๕๗	บี กรุด	ไปห้องกอง	พระองค์เจ้าสาย		
แอดเดรนอลิด เข้า	๕ ร ๗,๙	ไฟ	๔๐๗	เยปุน	สิงคโปร์	เจ๊ก		๗๒๙
อิชวยเข้า ออก	๗ ร ๙,๙	ไฟ	๘๘๐	เอดพิโมเซน	ห้องกอง	เจ้สัวหมาหัว		
โกนเดนสตา ออก	๗ ร ๙,๙	ใบ ๓ เสา	๒๐๐	แนดตบ	ห้องกอง	เจ๊ก		

การค้าขาย ณ กรุงเทพ

ชื่อเรือเมืองนอกที่อยู่	ถึง วัน	เรืออะไร	ตัน	ชื่อกับตัน	มาจาก	ของใคร	จะไป
เซโกเบหิลิเน	๓ ร ๑๔,๙	ใบ ๒ กริ่ง	๖๓๐	อิมเมอชิน	สิงคโปร์	กำปะนี	
แสนเปอแรน		ไฟ		เยเยดชัน	สิงคโปร์	กำปะนี	สำหรับถากเรือ
แอดเดรนอิลิด	๕ ร ๗,๙	ไฟ	๔๐๗	เยปุน	สิงคโปร์	เจ๊ก	สิงคโปร์

การค้าขาย ณ กรุงเทพ

ชื่อเรือในบังกอก	ถึง วัน	เรืออะไร	ตัน	กับตัน	มาจาก	เจ้าของ
การนเนชัน	๓ ร ๑๔,๙	ใบ ๒ เสา	๓๕๒	อิชิแวนรัน	โกต	ของหลวง
เดไล	๓ ข ๑๕,๙	ใบ ๓ เสา	๔๔๗	พิเรตดัมเมชา	ห้องกอง	พระยานรนารถ
เฮงไมเซซา	๕ ข ๓,๙	ใบ	๔๙๐		โกต	ของหลวง
แฟนคอน	๗ ข ๑๒,๙	ใบ ๓ เสา	๓๓๐	ซีแชนย	ห้องกอง	พระยาอาหาร
ฮิโร	๔ ร ๖,๙	ใบ ๒ เสา	๑๗๙	กรุด	สิงคโปร์	พระยาอาหาร
อินไดโนเล	๔ ร ๖,๙	ใบ ๒ เสา	๑๗๙	เจ๊ก	สิงคโปร์	เจ๊ก
ควินออฟอิงกลัน	๓ ร ๕,๙	ใบ ๓ เสา	๕๔๒	พิเดชเลฟชัน	สิงคโปร์	หลวงพิศาล
ริเกน	๑ ข ๑๐,๖	ไฟ	๔๐๐	ตอมชัน	สงขลา	ของหลวง
สอตพีต	๑ ข ๑๓,๙	ใบ ๓ เสา	๕๗๔	โมนลา	ห้องกอง	หลวงนนครี
เตนตากราบ	๗ ร ๔,๙	ใบ ๒ กริ่ง	๓๓๔	บาริดเซิน	สิงคโปร์	พระองค์เจ้าสาย

บาญชียต้นไม้ที่ทูลเกล้าถวาย

๏ จำนวนต้นไม้พระบรมวงษานุวงษ, ข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยทูลเกล้าถวาย, ปลูกที่สวนสราญรมย์, แต่ณวันสุกร เดือนแปด บุรพาสาธแรมห้าค่ำ, ถึงณวันเดือนเก้า แรมสิบสี่ค่ำ ปีจอฉอศกในสามเดือนมีแจ้งในนี้ ฯะ

พระบรมวงษเธอกรมพระปวเรศวริยาลงกรณ, ถวายต้นขมภู่สูงสอกคืบ ๔ ต้น, พระวินัยธรรมหนูอยู่วัดบางตอแหลม, เปนถานานุกรมในพระมงคลเทพมุนี, ได้ถวาย จำปาแขกสูงสอกหนึ่งต้น ๑, จำปาเหลืองสูงสามศอกต้น ๑, บุนนากสูงห้าสอกต้น ๑ ต้นกระดังงาจีนสูงห้าสอกต้น ๑, ต้นมะกรูดสูงสามศอกต้น ๑ ต้นชะบาขาวสูงสองสอกต้น ๑ ต้นเข็มญี่ปุ่นสูงสองสอก ๒ ต้น, ต้นจันทน์สูงหกสอกต้น ๑, ต้นหมากสูงสี่สอกต้น ๑, ต้นตลิงปลิงสูงหกศอก ๒, ต้น, รวมเปน ๑๓ ต้น.

สมเด็จพระบรมวงษเธอ, เจ้าพ้ามหามาลากรมพระบำราบประบักษ, ถวายต้นสนหางกรอกสูงห้าสอกต้น ๑, ต้นประยงสูงสี่สอกคืบ ๔ ต้น, ต้นแก้วสูงห้าสอก ๓ ต้น ต้นกระดังงาจีนสูงสี่สอกต้น ๑, ต้นนมแมวสูงสามสอก ๒ ต้น, จำปาแขกสูงสองสอก ๒ ต้น, ต้นกันนิกาสูงสี่สอก ๒ ต้น, ต้นผักแพวแดงสูงสองสอกกอ ๑, ต้นสมอหนังสูงสองสอกต้น ๑, รวมเปน ๑๖ ต้น

พระบรมวงษเธอกรมพระทวัชรินทร, ถวายต้นมแฟงสูงสิบสอกต้น ๑, ต้นกะถินสูงสามศอก ๔ ต้น, ต้นกฤษนาสูงสอกหนึ่ง ๑๒, ต้น ต้นแก้วประยงขาเปนไม้พุ่ม ๑๒ ต้น, รวมเปน ๒๙ ต้น

พระบรมวงษเธอกรมหลวงวรศักดาพิศาล, ถวายต้นมสุคนธ์ ๒ ต้น, ต้นคัดเค้าสูงสามสอกต้น ๑, ต้นพุงจาบสูงสามสอกต้น ๑, ต้นประยงสูงสองสอกต้น ๑, ต้นกระดังงาจีนสูงสองสอกต้น ๑, ต้นฝาร้งดอกสูงสามสอกต้น ๑ รวมเปน ๗ ต้น

พระเจ้าราชวงษเธอกรมหมื่นภูวไนยนฤเบนทราธิบาล, ถวายต้นมแฟงสูงสองสอกต้น ๑ ต้นยี่หุบสูงสามสอกต้น ๑, ต้นพุทผลสูงสอกคืบต้น ๑, ต้นข่มโอสูงสามสอกต้น ๑, ต้นมนทาสูงสามสอกต้น ๑, รวมเปน ๕ ต้น,

ข่าวที่ออฟพีชทหาร

ณวันเดือนเก้าขึ้นสิบสี่ค่ำ, กับตันอันทหารยามถ้าเตียน, จับเอาตัวอำแดงจูโจทย, อำแดงบัวจำเลยมาส่ง, โจทยหาว่าอำแดงบัวตบต่อย, มีบาดแผลฟกบวม ต่างคนต่างอายัตกัน.

ณวันเดือนเก้า แรมค่ำหนึ่ง, ซายันทิมยามสี่กักบ้านพระยาสี, จับเอาตัวอำแดงพลับโจทย, อำแดงกล่อมจำเลยมาส่ง โจทยหาว่าอำแดงกล่อม, เอาแหวนเพ็ชร์ของอำแดงพลับไป, เพ็ชร์ห้าเม็ดราคาสามชั่ง, ถามรับกันตามโจทยหา.

อำแดงทรัพย์ร้องให้นายเบ้า, นายมั่ง, นายโฉน, นายเพ็ช, ทหารยามจับตัวอำแดงบุญมาส่ง, โจทยหาว่าอำแดงบุญกับพวกอำแดงบุญ, ตบตีอำแดงทรัพย์กับพวกอำแดงทรัพย์.

ณวันเดือนเก้า แรมหกค่ำ, หลวงอมรศักดาวุธ, เอาตัวนายคอนโจทย, นายแหยมจำเลยมาส่ง, โจทยหาว่านายแหยมพี่นายคอนมีแผลงแหง, ตัดสินให้ทำขวัญเจ็ดตำลึง

ณวันเดือนเก้า แรมสิบสามค่ำ, นายอ่ำเอาเรื่องราวมายื่นณออฟพีช, กล่าวโทษนายแดง นายดี, ว่านายแดงจำชื่อนายอ่ำแต่ฝ่ายเดียว, ตัดสินเฆี่ยนนายแดงนายดี, คนละสามสิบที, ความเปนแล้วแก่กัน.

แจ้งความ

๏ ข้าพเจ้ามีความยินดีเปนอันมาก, ด้วยได้อ่านหนังสือราชกิจจานุเบกษา, แจ้งความว่าท่านเคาน์ซิลลออฟศเตศ, แลท่านปรีวีเคาน์ซิล, ได้กระทำสัตย์สาบาลถวาย, แต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในครั้งนี้ ข้าพเจ้าเหนว่าเปนการที่จำเริญแก่บ้านเมือง, ทั่วไปในพระราชอาณาเขตรของพระเจ้าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, และความจำเริญแลการยุติธรรมจำเริญขึ้นตามการที่ควรนั้น แต่ท่านผู้ที่มีอำนาทในการซึ่งจะพิภาคษาคดีราษฎร, มีอยู่เปนอันมาก, คือลูกขุนณสาลหลวง, แลตระลาการซึ่งได้พิจารณาความทุก ๆ กระทรวงนั้น, บางท่านก็มีสันดานอันซื่อสัตย์สุจริตตั้งอยู่ในยุติธรรม, ก็บังคับ

บัญชาความของราษฎรโดยพระธรรมศาสน์ราชศาสน์, บางท่านที่มีใจโลภหลง, มิได้กลัวพระราชอาญาจักรแลพุทธจักร, ก็แสวงหาผลประโยชน์ใส่ตัวโดยโวหาร, ละทิ้งการยุติธรรมเสียหารังเกียจแก่บาปไม่, ตัดสินคดีเหนแก่หน้าแลอามิส, เข้าด้วยฝ่ายโจทย์ฝ่ายจำเลย, เพราะยังไม่มีธรรมเนียมกระทำสัตย์สาบาลถวาย, เหมือนท่านเคาน์ซิลลอ-ออฟศเตศ, แลท่านปรีวีเคาน์ซิลทั้งปวงไม่, ประการหนึ่งสัปเยกสยาม จำพวกที่เปนคนหยาบช้าสำหาวหาบัญญามิได้, ไม่เหนคุณแลโทษ, ก็คบกันภากันสูบฝิ่นเปนพวก ๆ ถ้าไม่มีเงินจะซื้อฝิ่นสูบแล้ว, ก็เที่ยวกระทำโจรกรรมต่าง ๆ, บางพวกก็เที่ยวฉกชิงวิ่งราวตามถนนหนทาง, บางจำพวกก็คิดตัดช่องย่องเบา, ปล้นสดมพ์แต่ชาวบ้านชาวเรือ, ชาวโรงชาวร้านทำการทุจริตต่าง ๆ, แสวงหาช่องแต่จะได้เงินมาซื้อฝิ่นสูบเท่านั้น, จะได้คิดประกอบการค้าขายฤๅรับจ้างหากินอย่างอื่น ๆ หามิได้, ข้าพเจ้าเหนว่าคนที่สูบฝิ่นติดแล้วก็ย่อมมีความเพียร เรียนวิชาอยู่สองอย่าง คือวิชาวิ่งราวอย่างหนึ่ง แต่ศิลปศาตรวิชาการอย่างอื่น ๆ, ไม่เหนหนจำพวกนี้, จะร่ำเรียนสิ่งใดสิ่งหนึ่งเลย ย่อมกระทำแต่การที่จะให้เปนเสี้ยนหนามหลักตอในแผ่นดิน, จะได้เปนการจำเริญแก่แผ่นดินนั้นหามิได้ ถ้าไม่มีผู้กดขี่ห้ามปรามเสียให้สงบลงแล้ว, คนชั่ยาเหล่านี้คงจะเบียดเบียนทำร้าย, มิให้ราษฎรทำมาหากินโดยความสุขสดวกได้เลย.

หนังสือดรุโณวาท

๏ ขอแจ้งความให้ทราบทั่วกัน, ด้วยการซึ่งข้าพเจ้าได้ทำหนังสือดรุโณวาทในวิกก่อนนั้น, ข้าพเจ้ามีความลำบากเปนอันมาก, ด้วยสะปริงในเครื่องพิมพ์นั้นหักถึงหกท่อน, ข้าพเจ้าได้คิดว่าจะเอาตัวอักษรพิมพ์, ไปจ้างณะโรงพิมพ์อื่นให้เขาตีก็เหนว่าจะเปนการลำบากเสียเวลาไป, ข้าพเจ้าจึ่งได้ให้พยุงตีไปภอจะได้ออกมิให้เสียเวลา, แล้วข้าพเจ้าคิดจะเอาตัวสะปริงส่งไปทำที่เมืองสิงคโปร์, ก็คิดเหนว่าการกว่าจะสำเร็จก็จะช้าเวลาไปหลายวิก, ข้าพเจ้าจึ่งได้เอาตัวสะปริงไปวานหลวงพินิจจักรภัณฑ์ให้ช่วยต่อภอจะได้ทำการนั้นไปได้, มิให้เสียเวลาเปล่า, (แลข้าพเจ้าได้มีความชอบใจหลวงพินิจจักรภัณฑ์เปนอักมาก, เพราะได้รับช่วยเกื้อกูลการนี้แขงแรงจะให้เปนการ

เจริญขึ้น.) ขอท่านทั้งปวงจงได้เหนความลำบากของข้าพเจ้าเถิด, ขอท่านทั้งปวงอย่าเก่อติเตียนว่าหนังสือน้อยออกไม่ทันบ้างผิดบ้าง, การซึ่งเปนดั่งนี้เพราะด้วยมีความขัดข้อง, จึ่งได้ช้าไปบ้างผิดไปบ้าง, ด้วยเปนการยังไม่เรียบร้อย, ขอท่านทั้งปวงจงอย่าได้มีความเสียใจเลยการซึ่งข้าพเจ้าได้คิดทำนี้, ข้าพเจ้าคิดจะทำให้เปนการดีเปนการเจริญขึ้นให้จงได้. ฯะ

๏ หนังสือดรุโณวาทนี้, ที่จำน่าไว้ว่าหนังสือดรุโณวาทนั้นจะได้ช้ากันทุกทีนั้นก็หามิได้, ควรที่ท่านทั้งปวงจะอ่านให้ทราบความให้ตลอด, ด้วยบางทีเปนคำที่ได้ยินมายังไม่แน่นอนข้าพเจ้ามิอาจจะเอาลงบอกเปนแน่ได้ไม่, ข้าพเจ้าก็จะต้องเอามาลงในคำแจ้งความนี้ให้ทราบ, ฯะ

คำคนพูดกัน

๏ ด้วยข้าพเจ้าได้ทราบความมาว่า, มีคนสองคนเกิดวิวาทกันขึ้นแล้ว, เอาเหล็กมีคมฟันกันตายด้วยกันทั้งสองคน, ความข้อนี้เกิดขึ้นที่บางซื่อ, แต่เนื้อความนี้จะเปนแน่ฤๅไม่แน่ก็ไม่ทราบถนัด, เปนแต่ได้ยินคำผู้มีชื่อพูดกัน ฯะ

ข่าวต่างประเทศ

สิ่งซึ่งสำคัญในเมืองยุโรป, คือการพวกลิบ๎บลิกแลพวกคอนกาลอต ฝ่ายลิบ๎บลิกรบชะนะบ้างแพ้บ้าง, ความรบไม่เหนจะสิ้นเลย, กำตันสมิทเยรมันนายหนึ่งไปอยู่กับลิบ๎บลิกเปนคนเกบข่าวบอกถึงหนังสือพิมพ์, พวกคอนการ์โลศจับได้เอาไปฆ่าเสีย, เจ้านายเยรมันหลายคนเหนว่าไม่เปนการสิวิไลยเลย, ว่าถ้าความยังเปนเหมือนในบ๎ตยุบันนี้, การเมืองเยอมนีแลเมืองอื่นซึ่งมีอำนาจมากจะเอาเปนธุระ, ยกทัพไปรบเมืองสเปน แต่ยังไม่รู้ฝ่ายเอมเปรอแลมินิศเตอร์, เมืองเยอมนีจะทำอย่างไร, ยังไม่มีข่าวทางราชการ

ที่เมืองชูรศเซลศเมืองหลวงเบลเยบิลมิคอนเครศ, คือการชุมนุมข้าหลวงต่างๆ ประเทศ, ชุมนุมปฤกษากันในข้อที่จะแก้เพิ่มเติมกฎหมายต่างประเทศ, เพื่อจะได้

ให้ความทนเวทนาในโลกยน้อยลง, แต่ปฤกษากันเปนการลับไม่ได้ลงพิมพ์เลย, จะปฤกษาข้อใดบอกไม่ได้, มีผู้ว่าจะปฤกษากันด้วยเรื่องเมืองสะเปนปนข้อ ๑, เมื่อแรกคิดการนี้, ผู้ที่ได้คิดได้เชิญข้าหลวงไทไปด้วย, แต่ด้วยเปนการคิดในทันที, ไม่ทันที่จะให้จัดข้าหลวงไทออกไป, คงจะไม่ทันปฤกษา,

ที่เมืองฝรั่งเสศ, พวกที่อยากจะได้, เคาวนต์เตอร์ซำบอร์ด,เปนเจ้า ได้จับฉลากกันในที่อสัมเปล, ผู้ไม่เหนด้วยมากกว่าตัว, แล้วผู้รักค่างโอรศเอมเปรอในโปลีอน, ให้จับฉลากในข้อที่เหนใจคนเรื่องเอมเปรอ, คนชอบน้อยคนไม่ชอบมาก, แล้วได้จับฉลากกัน, ดูใจคนว่าหยากจะให้ลิบ๋บลิกอยู่ตลอด ๗ บีฤาอย่างไร, จับฉลากแล้วได้การว่าไม่หยากจะให้อยู่ถึง ๗ บี, แยกกันเปนหลายพวกไม่มีพวกหนึ่งพวกใดมีอำนาจภอที่จะจัดการได้, แล้วมาซาลมาร์กมาฮอน, ซึ่งเปนเปรสิเดนต์ มีคำสบีซว่า, ด้วยว่าท่านแอศแชมลีได้มอบให้ข้าพเจ้าเปนแปรสิเดนต์ ๗ บี, ข้าพเจ้าจะอยู่ ๗ บี, ข้าพเจ้าจะอยู่ ๗ บีจึงจะจัดใหม่ได้, แต่ที่จะพูดเรื่องจัดใหม่ในคราวนี้, ข้าพเจ้าไม่ยอม,

ที่เมืองลอนดอนในที่ปารลิเมนต์, ท่านไปรมินิศเตอร์มีคำสบีซว่า, ด้วยการที่คิดจะปฤกษายังค้างมาก, แลจวนเวลาที่ควรจะเลิกปารลีเมนต์ ท่านเหนว่าถ้าจะปฤกษาในข้อที่คิดนั้น, ต้องอยู่ช้าจะได้เลิกตามเวลาไม่ได้, ควรจะรอการไว้ก่อน, ให้เลิกตามธรรมเนียมเถิด, ถ้าชุมนุมกันอีกจะได้ปฤกษาความที่คิดนั้น

เมืองฝรั่งเสศ, เสนาบดีที่เปนใหม่ในคราวนี้นั้น, มีข่าวว่าพวกโปณปาตไม่ได้เข้าด้วยเลยสักคนหนึ่ง, อนึ่งตั้งแต่คอเวอรน์แมนต์ฝรั่งเสศ, เปนธรรมเนียมบ้านเมืองเปนลิบ๋บลิก, ตั้งแต่วันที่ ๔ เดือนเสปเตมเบอร์, คฤษตศักราช ๑๘๗๐ ตรงกับบีมเมียโทศก ๑๒๓๒ ตำแหน่งที่มินิศเตอร์เสนาบดี, ได้เปลี่ยนตัวคนช่วยตั้งนี้, ที่ไวส์เปรสิเดนต์ออฟริเคาน์ซิล ๔ คน, เสนาบดีว่าการต่างประเทศ ๔ คน, เสนาบดีว่าการพลเรือน (อินดิเรียร์) ๑๕ คน, เสนาบดีว่าการสงคราม, (วอร์) ๖ คน, เสนาบดีว่าการทหารฝ่ายเรือ, แลกอลอนีหัวเมืองขึ้น (มรีนแลกอลอนี) ๕ คน, เสนาบดีว่าการความรักษายุติธรรม, (ชัลดีช) ๕ คน, เสนาบดี ว่าการคลัง, (พีแมนช์) ๖ คน, เสนาบดีว่าการศาสนา

แลสั่งสอน, (บั๊บลิตอินซตรัคชัน) ๕ คน, เสนาบดีว่าการโยธา, (บั๊บลิคเวิรก) ๗ คน, เสนาบดีว่าการสวนไร่นาแลการ สินค้า, (อาดิวคันตุ เซอร์) ๗ คน รวม ๖๖ คนด้วยกัน, แลมีผู้ถามว่า, โดยเหตุที่ เปลี่ยนแปลงบ่อย ๆ ดั่งนี้, เสนาบดีรักษาตำแหน่งที่นั้นจะทำนุบำรุงบ้านเมืองได้ด้วยอย่างไร, เมื่อเสนาบดีนั่ง ณ ออฟพีซแล้ว, แต่เวลาจะตรวจการในออฟพีซก็ไม่ทัน, ทันจะตรวจในออฟพีซแล้ว, เรียญตำแหน่งการที่ในออฟพีซแล้ว, ก็ทันต้องไล่ออกจากที่ดั่งนี้, เหตุไรบ้านเมืองจึงจะได้ดำรงค์คงอยู่ได้. ฯะ

เรื่องคนที่ทำรถไฟคือยอคชตีวิลชัน บทที่ ๓

◎ ถึงเมืองแมนเจดชเตอ, กับเมืองลิวเวอปูลไกลกันทางประมาร ๑๒๐๐ เส้น, ที่เมืองแมนเจดชเตอนั้นมีโรงจักรปั่นฝ้ายบ้างทอผ้าบ้างมากหลายโรง, เมืองลิวเวอปูลเปนท่ากำปั่นจอดบันทุกฝ้ายเข้ามา, ขึ้นที่เมืองลิวเวอปูลแล้วขนลงจากกำปั่นลำเลียงส่งไปยังเมืองเจดชะเตอ, เพื่อจะได้ปั่นฝ้ายทอผ้าเมื่อทอเปนผ้าแล้วต้องใส่เรือลำเลียงส่งไปยัง, เมืองลิวเวอปูลอีกจะได้บันทุกลงกำปั่นแล่นไปขายตามเมืองอื่น, ๆ เมืองทั้งสองนั้นจำเภาะมีคลองอยู่คลองเดียวเรือลำเลียงบันทุกสินค้า, ขึ้นล่องยัดเยียดเบียดเสียดกันคับแคบยิ่งนัก, จะขึ้นล่องไปมาก็ลำบากเมืองทั้งสองนั้นก็บริบูรณ์ด้วยสินค้า, จนคับคั่งกองไว้เตมห้างทั้งสองเมือง, ๆ ลิวเวอปูลมีฝ้ายอยู่เตมห้างแลเมืองแมนเจดชเตอมีผ้าอยู่เตมห้าง, คอยที่จะส่งไปยังเมืองลิวเวอปูล ห้างเมืองลิวเวอปูล, ก็คอยที่จะส่งฝ้ายไปยังเมืองแมนเจดชเตอไม่มีช่องแลทางอื่นที่จะบันทุกสินค้าไปมาได้เลย, มีแต่เอาบันทุกเกวียนเทียมด้วยม้าเขนส่งไปก็ลำบากยิ่งนัก, ฝ่ายนายคลองนั้นเล่า, ก็มีความยินดีแต่จะเก็บเอาเงินตามเรือขึ้นล่อง, ให้ได้เงินมาก ๆ ฝ่ายเดียว, หาได้คิดที่จะขัดแจงคล่องนั้นให้กว้างขวางโตใหญ่ขึ้นไม่, นายห้างทั้งสองเมืองจึงประชุมปฤกษากันว่า, เราจะคิดทำอะไรขึ้นจึ่งจะดี, ครั้นปฤกษาแล้วเขาก็เหนชอบ พร้อมใจกันว่าจะทำทางสักสักทางหนึ่งวางรางไม้ตลอดทางไป, จะให้รถนั้นเดินไปอย่างไรยังไม่ตกลงกัน, บางคนคิดเห็นว่าจะให้รถไฟเดินในทางนั้นดี บางคนคิดเหนว่าจะให้รถม้าเดินในทางนั้นดี, แก่งแย่งกันอยู่เช่นนี้, คนหนึ่งชื่อมิศเตอร์เยมเปนคนมั่งคั่งบริบูรณอยู่, จึงเปล่งวาจา

ออกว่าจะขอรับเป็นนายงานวัดทางนั้น, แล้วเขาก็จัดแจงเครื่องวัด, แลผู้คนพร้อมเสร็จลงมือจับการวัดทางนั้น, แต่ชาวนาไม่เหนชอบด้วย, ไม่ยอมให้ทำทางนั้น, จึงออกมากางกั้นฉวยฉมวกสองง่ามแลคราดเปนอาวุธของชาวนา ถืออกมาไล่ตีไล่แทงคนที่เดินวัดทางจะมิให้เดินวัดต่อไปได้, ฝ่ายมิศเตอร์เยมนั้นมิได้มีใจพรั่นพรึงท้อถอย, เหนเปนแน่ว่าการสืบไปเมื่อน่า, ชาวนาทั้งปวงก็คงจะยอมให้ทำทางนั้นโดยสดวก, แล้วเขาจึงให้ไปเชิญนายห้างทั้งสองเมืองนั้นมาประชุมปฤกษากันคิดอ่านในการที่จะทำทางนั้นเนือง ๆ แต่มิศเตอร์เยมนั้นจะใคร่ให้รถไฟแล่นในทางรางไม้นั้นนายห้างทั้งปวงยังไม่เหนพร้อมด้วย มิศเตอร์เยมก็ต้องนิ่งอยู่, ครั้งนั้นมิศเตอร์เยมได้ยินข่าว, ว่าคนหนึ่งมีนามชื่อยอศซตีวิลซนั้นอยู่ที่บ่อถ่านหิน, ๆ นั้นอยู่ไกลกับเมืองแมนเจดซเตอร์มากเขาได้คิดทำรถไฟแล่นแปลกปลาศนัก, มิศเตอร์เยมจึงไปยังบ้านยอศซตีวิลซัล, ณะเวลาวันนั้นยอศหาอยู่ที่บ้านไม่มิได้ภบปะยอศ, เหนแต่รถไฟพับพึง-เบนเลอยู่ที่บ้านมิศเตอร์เยมก็ไปชมดูรถนั้น, เหนรถนั้นแล้วชอบใจยิ่งนัก, จึงกล่าวว่าไม่ช้าไม่นานรถนี้จะเปนเหตุเปนตัวอย่าง, ให้ผลัดเปลี่ยนในการที่จะเดินทางทั้งสิ้น, แล้วเขาก็กลับไปบ้านของตนเขามีใจผูกพันธ์ยังคิดเหนว่ารถพับพึงเบนเลนั้นอยู่ทุกวัน ๆ อยู่มาน่อยหนึ่งเขาจึงภาบุตรชายทั้งสองคน, ไปบ้านยอศอีกครั้งหนึ่ง. ภบยอศกำลังให้รถแล่นในทางอยู่, บุตรทั้งสองของมิศเตอร์เยมได้เหนรถแล่นก็ตกใจกลัวนัก, ยอศจึงเชิญคนทั้งสามคนพ่อลูกนั้นขึ้นขี่รถแล่นไป, ยอศจึงชี้แจงสำแดงเครื่องจักรทั้งหมดให้มิศเตอร์เยมดู, มิศเตอร์เยมได้รู้ได้เหนเครื่องจักรรถนั้น, แล้วก็สรรเสริญว่ายอศนั้นฉลาดมีสติปัญญาดียิ่งนักไม่ช้าไม่นานยอศจะมีชื่อเสียงเลื่องฤๅไปมากกว่ามิศเตอร์วัตผู้คิดขึ้นใช้อายน้ำแต่เดิมนั้น, ทั้งสามคนพ่อลูกก็ลงจากรถลายอศกลับมาบ้านของตัว, บัดนั้นมิศเตอร์เยมก็มีใจกล้าหาจึงกล่าวว่า, ทางที่ทำใหม่นั้นจะทำไปแต่เมืองลิวเวอร์ปูลจนถึงเมืองแมนเจดซเตอร์, ควรจะใช้รถเดิรด้วยไฟ, แต่ยังมีที่ขัดขวางอยู่สองสถาน ๆ หนึ่งนั้นกำปนีซึ่งจะทำทางด้วยกันนั้น, ยังไม่เหนพร้อมด้วยมิศเตอรเยม, อีกสถานหนึ่งกำปนีนั้นได้ไปทูลปาเลแมนต์คือท่านเสนาบดี, ขอให้มีหนังสือท้องตราอนุญาตจะยอมให้ทำทางนั้น, ท่านเสนาบดีก็หายอมไม่, เพราะฉนี้การที่จะทำทางนั้นก็จำต้องสงบเงียบงดไว้ก่อน,

พระราชพงษาสาวดารไท

๏ แผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดี ฯะ

๏ ศักราช ๘๓๕ ปีมเสงเบญจศก, สมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้า, ขึ้นครองราชสมบัติ, ทรงพระนามว่าสมเด็จพระรามาธิบดี ฯะ

๏ ศักราช ๘๓๖ ปีมเมียฉอศก, ประดิษฐานพระอัฐิธาตุสมเด็จพระบรมไตรยโลยกนารถเจ้า, ในพระมหาสถูป ฯะ

๏ ศักราช ๘๓๗ ปีวอกอัฐศก, ท่านประพฤติการเบญจเพศ, พระองค์ให้เล่นการดึกดำบรรพ, ฯะ

๏ ศักราช ๘๓๙ ปีรกานพศก, ให้ทำการปถมกรรม,

๏ ศักราช ๘๔๑ ปีกุญเอกศก, แรกสร้างพระวิหารวัดพระศรีสรรเพช, สมเด็จพระรามาธิบดีแรกหล่อพระศรีสรรเพช, ในวันอาทิตยเดือนหกขึ้นแปดค่ำ ฯะ

๏ ศักราช ๘๔๕ ปีเถาะเบญจศก, วันศุกเดือนแปดขึ้นสิบเอดค่ำ, ฉลองพระพุทธเจ้าพระศรีสรรเพช. คณณาพระพุทธปฏิมากรเจ้านั้น, แต่พระบาทถึงยอดพระรัศมีสูงได้ถึง ๘ วา, พระภักตรนั้นยาวได้ ๔สอก, โดยกว้างได้สามสอก, พระอุระกว้างได้สิบเอดสอก, แลทองหล่อพระพุทธปฏิมากรเจ้าหนักห้าหมื่นสามพันชั่ง, ทองคำหุ้มหนักสองร้อยแปดสิบหกชั่ง, ข้างหน้านั้นทองเนื้อเจดน้ำสองชา, ข้างหลังทองเนื้อหกน้ำสองชา

๏ ศักราช ๘๖๐ ปีมเมียสัมฤทธิศก, สมเด็จพระรามาธิบดี ,แรกให้ทำตำราพิไชยสงคราม, แลแรกทำสารบัญชีพระราชพิธีทุกเมือง ขนะนั้นคลองสำโรงที่จะไปคลองคีศะจรเข้, คลองทัพนางที่จะไปปากน้ำเจ้าพระยาตื้น, เรือใหญ่จะเดิรไปมาก็ขัดสน จึงให้ข้าราชุดได้รูปเทพารักสององค์, หล่อด้วยทองสัมฤทธิ, จาฤกองค์หนึ่งชื่อพระยาแสนตา, องค์ชื่อบาทสังฆังกร. ในที่ร่วมคลองสำโรงกับคลองทับนางต่อกัน, จึงให้พลีกรรมบวงสรวง, แล้วรับออกมาปลูกศาล, เชิญขึ้นประดิษฐานไว้, ณ เมืองพระประแดง. ฯะ

๏ ศักราช ๘๖๖ ปีชวดฉอศก, ครั้งนั้นงาเบื้องขวาข้างต้นเจ้าพระยาปราบแตกออกไป, อนึ่งในเดือนเจดนั้น, คนทอดบาศสนเท่ห์, ครั้งนั้นให้ฆ่าขุนนางเสียมาก, ฯะ

๏ ศักราช ๘๖๗ ปีฉลูสัพศก, น้ำน้อยเข้าตายฝอยมากสิ้น, อนึ่งแผ่นดินไหว, แลเกิดอุบาทวหลายประการ, ฯะ

๏ ศักราช ๘๖๘ ปีขานอัฐศก, เข้าแพงเปนสามทนานต่อเพื้อง, เบี้ยแปดร้อยต่อเพื้อง, เกวียนหนึ่งเปนเงินชั่งหนึ่งกับเก้าบาทสลึง. ครั้งนั้นประดิษฐานสมเด็จพระเจ้าลูกเธอพระอาทิตยวงษไว้ในที่มหาอุปราช, ให้ขึ้นไปครองเมืองพระพิศณุโลกย, ฯะ

๏ แผ่นดินสมเด็จพระบรมราชาหน่อพุทธางกูร ฯะ

๏ ศักราช ๘๗๑ ปีมเสงเอกศก, ในเวลาราตรีภาคย์เหนอากาศนิมิตรเปนอินทนู, แต่ทิศหรดีผ่านมาทิศพยับ, มีพรรณศรีขาว. อยู่มา ณ วันอาทิตยเดือนสิบสองขึ้นแปดค่ำ, สมเด็จพระรามาธิบดีเสด็จสวรรคต, อยู่ในราชสมบัติ ๔๐ ปี. สมเด็จพระอาทิตยวงษเจ้าขึ้นครองราชสมบัติ, ทรงพระนามชื่อสมเด็จพระบรมราชาหน่อพุทธางกูร, ฯะ

๏ แผ่นดินพระรัษฎาธิราชกุมาร ฯะ

๏ ศักราช ๘๗๕ ปีรกาเบญจศก, สมเด็จพระบรมราชาเสด็จสวรรคต, อยู่ในราชสมบัติ ๕ ปี. สมเด็จพระรัษฎาธิราชกุมาร, ได้ครองราชสมบัติ. ฯะ

๏ แผ่นดินพระไชยราชาธิราชเจ้า. ฯะ

๏ ศักราช ๘๗๖ ปีจอฉอศก, สมเด็จพระรัษฎาธิราชกุมารเสด็จสวรรคต. แล้วสมเด็จพระไชยราชาธิราชเจ้า, ได้เสวยราชสมบัติ ฯะ

๏ ศักราช ๘๘๐ ปีขานสัมฤทธิศก, แรกให้พูนดินวัดชเชียง, ถึงเดือนสิบเอดเสด็จออกไปเชียงไตรเชียงตราน, ถึงเดือนสี่ขึ้นเก้าค่ำเวลาประมาณยามหนึ่ง, เกิดลมพยุพัดหนัก, ตอเรือออ้มแก้วแสนเมืองม้านั้นหัก, เรือไกรแก้วนั้นแตก. อนึ่งเสด็จมาแต่เมืองกำแพงเพชนั้น, พระยานารายน์เปนขบถ, ให้กุมเอาพระยานารายน์ฆ่าเสียในเมืองกำแพงเพช ฯะ

๏ ศักราช ๘๘๗ บีรกาสัปตศก, ณ วันพฤหัศเดือนเจดขั้นสี่ค่ำ, สมเด็จพระ-ไชยราชาธิราชเจ้าเสด็จไปเชียงใหม่, ให้พระยาพระพิศณุโลกยเปนแม่ทัพ, ยกพลออกตั้งทัพไชยตำบลบางบาล ฯะ

๏ วันเสารเดือนเจดขั้นสิบสี่ค่ำ, จึงยกทัพหลวงจากที่ทัพไชยไปถึงเมืองกำแพงเพช. ฯะ

๏ วันอาทิตยเดือนเจดแรมสิบสี่ค่ำ, ยกทัพไปตั้งเมืองเชียงทอง, แล้วยกไปถึงเมืองเชียงใหม่. ฯะ

๏ ครั้นณวันอาทิตยเดือนเก้าขั้นสิบสี่ค่ำ, เสด็จยกพยุห์บาตราทัพหลวง, กลับคืนยังพระนครศีอยุทธยา. ฯะ

๏ อยู่มาวันพุฒเดือนสามขั้นสี่ค่ำ, เกิดเพลิงไหม้ในพระนคร, แต่ท่ากลาโหมลงไปถึงพระราชวังท้ายท่อตลาดยอด, ลมหอบเอาลูกเพลิงไปตกที่ตแลงแกง, ไหม้ลามลงไปบ่าตองโรงครามฉะไกรย, สามวันจึ่งดับ, มีบาญชีเรือนศาลากุฎิวิหารไหม้แสนห้าสิบ, ฯะ

๏ ศักราช ๘๘๘ บีจอัฐศก, ณ วันอาทิตยเดือนยี่ขั้นสิบเอดค่ำ, สมเด็จพระไชยราชาธิราชเจ้า, เสด็จยกพยุห์ยาตราทัพไปเมืองเชียงใหม่, ตำรัดให้พระยาพระพิศณุโลกย, ถือพลสองหมื่นเปนกองน่า, เสด็จยกพยุห์แสนยากรรอนแรมไปโดยระยะทาง, สิบสองเวรถึงเมืองกำแพงเพช, เสด็จประทับแรมอยู่สิบห้าวัน. ฯะ

๏ ครั้น ณ วันพฤหัศเดือนสามขั้นหกค่ำ, เสด็จตั้งทัพไชย. ถึง ณ วันเสารเดือนสามขั้นแปดค่ำ, จึ่งยกทัพหลวงเสด็จจากที่นั้น. ฯะ

๏ ครั้น ณ วันอังคารเดือนสี่ขั้นสามค่ำ, ได้เมืองลำพูนไชย. ถึง ณ วันจันทรเดือนสี่ขั้นเก้าค่ำ, ได้เมืองเชียงใหม่, ณ วันศุกร เดือนสี่ขั้นสิบสามค่ำ, บังเกิดอุบาทวนิมิตร, เหนโลหิตตกอยู่ ณ ประตูบ้านแลเรือนชนทั้งปวง, ในเมืองนอกเมืองทุกตำบล. ฯะ

๏ ครั้น ณ วันจันทรเดือนสีแรมสิบค่ำ, เสด็จยกพยุห์ยาตราทัพหลวงจากเมืองเชียงใหม่, จะมายังพระนครศรีอยุทธยา.

นีทานเรื่องนายรักกับนายเรือง ปุจฉาวิสัชนากัน ภอเปนที่ประดับปัญญาเตือนใจ ของดรุโณวาทให้คิดที่ชอบ

๏ ในที่นี้จะสำแดงด้วยเรื่องนิยาย, สหายสองคนสนทนากันภอเปนที่เตือนใจให้คิด, ผู้เปนบัณฑิตย์ได้อ่านได้ฟังแล้ว, อย่าเก่อกินแหนง, ว่าข้าพเจ้าแกล้งเสียดสีสาศนา, ท่านผู้มีปัญญาจงตฤกตรองดูก่อน, จะกล่าวชื่อให้เหนเปนคำนิยาย, ภอเปนที่ชวนใจให้อ่านฟังเล่นต่าง ๆ, เปนแบบอย่างขัน ๆ, ท่านทั้งหลายจงคอยฟัง. ฯะ

๏ ยังมีนายรักคนหนึ่ง, ตั้งบ้านเรือนสังกัดขันกรมใด, ในราชการมิได้ปรากฏ, มีเพื่อนคนหนึ่งชื่อนายเรือง, เปนอุบาศกรักษาศีลอุโบสถ, ในสำนักนิ์ธรรมยุตติกา, แต่นายรักนั้นถือโบราณ, รักษาศีลให้ทานฟังเทศน์ ในสำนักนิ์มหานิกาย. อยู่มาอุโบสถวันหนึ่ง, นายรักถามนายเรืองว่าเราได้ยินเขาเรียกพุทธสาศน์อย่างหนึ่ง, ราชสาศน์อย่าง ๑, โหราสาศน์อย่าง ๑, แพทยาสศน์อย่าง ๑, ไสยสาศน์อย่าง ๑, เหล่านี้จะว่าด้วยเรื่องอาไร, ท่านรู้จักเข้าใจฤๅหาไม่, นายเรืองจึงว่าเราก็เข้าใจรู้จักอยู่บ้าง. นายรักจึงซักถามนายเรืองว่า, พุทธสาศน์นี้จะว่าด้วยเรื่องอย่างไร. นายเรืองจึงว่าพุทธสาศน์นี้, ว่าด้วยคำภีร์อาทิกรรม, คำภีร์ปาจิตตีย, แลคำภีร์มหาวรรคจุลวรรค, คำภีร์บริวารเหล่านี้เปนวินยสิกขาบทกฎหมาย, บังคับสำหรับพระสงฆ์. นายรักจึงถามต่อไปว่า, ราชสาศน์นี้จะว่าด้วยเรื่องไร. ฯะ

๏ นายเรืองจึงว่าราชสาศน์นี้, ว่าด้วยคำภีร์พระธรรมสาศน์, ลักษณอินทภากรมศักดิ์, ลักษณพระธรรมนูนบานแผนกาพระราชบัญญัติเพิ่ม, แลพระราชกำหนดบทพระอัยการ, กฎมณเฑียรบาลเหล่านี้, เปนกฎหมายบังคับสำหรับข้าราชการแลราษฎร, นายรักจึงถามต่อไปอีกว่า, ก็โหราสาศน์, จะว่าด้วยเรื่องอย่างไร. นายเรืองจึงว่าโหราสาศน์นี้, ว่าด้วยเรื่องประนินทินมหานาที, มัทยมสมผุศอินทภาษ-บาตจันท, คำภีร์อสีติทตุธารัมภ์สุริยาตร, พรหมชาติมหนี้ทัศสา, คำภีร์พยากรณ์จันทาทิมาศ, สิบสองราศรีคำภีร์ปูม, ผูกดวงชตาเทวดาเสวยอายุ, แลรู้ไปในดาวพระเคราะห์ทั้งเก้า, ดาวฤกษ ๒๗ ดวง, แลรู้กำหนดสูริยนันทวันเถลิงศกสงกรานต์, แลวันโลกาพินาศอธิกมาศอธิกวาร, เข้าใจในคุณหารชำนาญเลข, รู้ไปในโลกยอื่น ๆ ดังนี้, จึงเรียกว่าโหราสาศน์. นายรักก็ถามต่อไปว่า, แพทยสาศน์นี้จะว่าด้วยเรื่องอย่างไร. ฯะ

๏ นายเรืองก็บอกว่าแพทยสาศน์นี้, ว่าด้วยเรื่องโรค, นิทานคำภีร์ขวดาน, คำภีร์ประถมจินดา, คำภีร์อะไภยสันตา, คำภีร์พรหมณปโรหิต, คำภีร์ไภยสาลี, คำภีร์สรรพคุณ, คำภีร์มุจฉาบ้กขันธ์, คำภีร์ธาตุบัญจก, ประกอบยารักษาโรค, แลรู้ในสรรพคุณพฤกษา, เปนยาแก้พิศม์ไข้ต่าง ๆ, แลเข้าใจในบ้ถวีธาตุ, อาโปธาตุ, เตโชธาตุ, วาโยธาตุทั้งสี่, แต่สิ่งใดสิ่งหนึ่ง, จะปรกติดีฤๅพิการ, ก็ประกอบโอสถรักษา, แลรู้ดูไข้จะเปนไปตามฤดูสามฤดูแปดฤๅฤดูจรมา, ย่อมรู้เหตุสมุฏฐานที่เกิดแห่งโรคทั้งปวง, อนึ่งรู้คำภีร์แผนนวดกรวดเส้น, แก้มหาสตมลม ๔ จำพวก, ลมอัมพฤก, ลมอัฏฐพฤก ลมบาทาทึก, ลมมหาสนุกน์, ลมชิวหาสดม, ลมพุทยักษ, ลมราทยักษ, ลมบาทยักษเหล่านี้, เขาก็เรียกว่าแพทยสาศน์เหมือนกัน. นายรักจึงถามนายเรืองว่า, ไสยสาศน์นี้จะว่าด้วยความอย่างไร. ๚

๏ นายเรืองจึงว่าไสยสาศน์นี้, สอนด้วยเรื่องโพธัยธิบาตรลางร้ายต่าง ๆ, เปนอุบาทวบันดาน, เทวดาอเพทหากให้เหนเปนอัปมงคล, ต้องทำษัตพลีพะลีกรรม, อ่านมนต์คาถาบูชาจึ่งจะหาย, อนึ่งกาลบาทวศรีแดงประตุจไฟเทียรกลมโตเท่าผลมพร้าวเห้า, อสนิบาทว, เปนไฟฟ้าผ่าเผาให้ไหม้ลุกลามขึ้น, อุกาบาทว, ศรีแดงช่วงยาวสามสอกสี่สอก, ศีศะเท่าผลซ่มโอ, หางแดงดั่งแสงคบเพลิง, คาหกาบาทว, ศรีแดงแสงดวงพระอาทิตย, เมื่อเกือบใกล้จะอัฏยดงคตร์, ตกลงกลางบ้านชานเรือน, ก็ถือกันว่าลางร้ายอัปมงคล. อนึ่งจิ้งจกทักสุนัขหัวเห่ยขึ้นเรือน, แมลงมุมตือกหนูกุกหนูกัดผ้า, แร้งจับหลังคาหันหน้าไปตามทิต, งูเลื้อยผ่านหน้านกกาบอกข่าว, จิ้งจกตกนกตายลงมาแต่อากาศ, เห็ดงอกเตาไฟต้นไม้เปลี่ยนผล, น้ำในตุ่มเดือดเลือดในม่อเช้า, ผีพูดโห่ร้องฆ้องกลองดังเอง, อาวุธติงต้องกระทบกัน, ลางทั้งสิ้นเหล่านี้, เขาก็ถือว่าเปนอุบาทวจันไรไม่ดี. อย่างหนึ่งผึ้งจับหลังคาลูกหมาสองหัว แมวห้าหมาหก นกแสกเค้ากู่, นกทิงทูตนกกุงไก่เถื่อนบินเข้าอาไศรยเรือนใด เรือนนั้นจะเกิดฉิบหาย, ต้องพลีกรรมทำบัตบูชาก็จะกลับเกิดลาภต่าง ๆ อย่างหนึ่งอยู่ดี ๆ แผ่นดินแยก, สายน้ำเปนเลือดอากาศเปนควัน, ท้องฟ้าแดงเปนศรีเลือด อากาศเปนเปลวเพลิง, เรียกทุมเพลิงทุมเกตุ, สังหรณ์เหตุให้เหนเปนกาลอุบาทว, พระพุทธรูปประธารล้มน้ำเนตรไหล, เกิดลมพยุใหญ่พัดผิดฤดู, ฝนตกท่าใหญ่ใช่เทศกาลเหล่านี้เขาก็ถือว่า

เปนนิมิตร, เทวดาสังหรณ์บอกเหตุลางอุบาทวร้าย, มีหลายประการเหลือที่เราจะพูดให้หมดตำราได้, ท่านอยากจะเข้าใจจงไปดูในเรื่องอธิไทยโพธิบาต, แลในตำรวพ-ไชยสงคราม, ก็จะได้รู้ความอุบาทวอาเพททุกประการ. ฯ

๏ นายรักจึงว่าถ้ากระนั้นวันอื่นเราจึงจะไปค้นดู, แล้วจึงถามต่อไปว่า, จันทรสูริยคติโลกยสันฐานมรณญาณไตรยภูมมหาสุบิน, ที่ว่าไว้ในคำภีร์สารสงเคราะห์นั้น, จะมีเนื้อความเปนไฉน, เรื่องเหล่านี้จะเปนไสยศาสน์ด้วยฤๅไม่, นายเรืองจึงว่าจันทสุริยทิปนีนี้, ว่าด้วยพระจันทรเทพบุตร, สุริยเทพบุตร, ดำเนินรถไปรอบเขายุคุนทร, ส่องทวีปทั้ง ๔ ด้าน, ตามศุขบ่กขข้างขึ้นกาลบ่กขข้างแรม, โดยมัทยมวิถี, แลอันโตวิถี, แลพาหิรวิถีแลมีกำหนดเมศราศรีพระราหูคอยจับพระอาทิตยเปนสูริย. จับพระจันทรเปนจันทรยุปราคา, โดยธรรมดาว่าเปนเวรกันฉนั้น. ฯ

๏ โลกยสันฐานนี้ว่าด้วยปรเทศที่แผ่นดิน, แลว่าด้วยเขาพระสุเมรุสูงกว้างยาวหนาวาโยชน์ตามกำหนดไว้, บอกไช้สอกวานิ้วคืบ, ส่วนมัจฉิมบุรุษย์แต่ก่อน ๆ, มรณญาณว่าด้วยนิมิตรเหตุแห่งบุทคลสัณกรรมจะใกล้กาล, บังเกิดญาณให้เหนให้ได้ยิน, ให้ได้กลิ่นให้ได้รศต่าง ๆ, เปนลางวิปลาศให้รู้เหตุ. ไตรยภูมว่าด้วยแรกตั้งแผ่นดิน, พรหมณลงมากินง้วนดิน, แลสำแดงด้วยบัญจะมหานทีแม่น้ำทั้งห้า, อันไหลออกมาจากปากสัตวมีราชสีห์เปนต้น, สำแดงแม่น้ำสีทันดงสระอโนดาษ, แลสำแดงเขาพระสิเนรุราชอันตั้งอยู่เหนือยอดเขาตรีกูฏ, มีเขาสุทัศน, เขาการวิก, เขาอิสินทร, เขายุคนทร, เขาเนมินทร, เขาวินุนตก, เขาอัสกัน, เปนบริวารแวดล้อมเขาพระสุเมรุทั้งเจดชั้น, มีแม่น้ำสีทันดรคั่นตามระหว่างเขาเปนลำดับไป, แลมีต้นไม้นารีผลลูกไม้นั้นเปนคน, พวกเพชพยาธรมาเกบไปชมเล่น, ถึงเจดวันก็งอเน่าไป, แล้วก็เกิดผลอกใหม่กล่าวไว้น่าเปนอัศจรรย์ แลสำแดงด้วยพวาเทวดาในชั้นจาตุมหาราช, ยอดเขาไกรลาศมีเวชายันตวิมาน, จนถึงที่สุดชั้นฉกามามหาพรหมณแลกล่าวด้วยสัณฐานหน้ามนุษในอุดรกาโรทวีป, แลอมรโคยานีทวีป, บุพพะวิเทห์ทวีป, ชมภูทวีปด้วยกันทั้งสี่, มีสำแดงต้นหว้าประจำชมภูทวีปนั้นเปนต้น. ฯ

๏ ลักขณะมหาสุบิณในคำภีร์สารสงเคราะห์นั้น, ว่าด้วยนิมิตรฝันเหตุดีแลร้าย, สำแดงลักขณะสุบิณ ๔ ประการ, ฝันด้วยจิตรนิวรณให้พุ่งไป, ประการหนึ่งฝันด้วยธาตุ

กำเริบไม่ปรกติ, ประการหนึ่งผันด้วยเทวดาสังหรณ์ให้รู้เหตุ, ประการหนึ่งผันด้วยเหตุกุศลอกุศล, สร้างมาแต่หนหลังในผลประการหนึ่ง, กำหนดดูรู้แล้วจึงทายตามลักขณะดีแลร้ายในเรื่องผันนั้น, ตำราเหล่านี้, เขาก็ว่าเปนตำราไสยสาศนทั้งสิ้น. ฯะ

๏ นายรักจึงถามนายเรืองว่าตำราเหล่านี้, ท่านก็ว่าเปนคำภีร์ไสยสาศน์ทั้งสิ้น, ก็เรื่องที่เรียนภาวนานั่งบำเพ็ญ, เหนปฏิภาคย์บอกหวย, แลทายเหตุต่าง ๆ มีของหายเปนต้นบอกมนต์คาถาล่องหนหายตัว, อาพัดลงกระพรวณพ้นแทงไม่เข้า, เรียนพระบีติ ๕ พระยุคลละ ๖ แลเรียนอันดับเรียนสันโดฏฐ, แลเรียนจันทกาลาสุรยกาลาทางอะณาปราณ, มหาประสารเมฆนั้นมฆฉายมฆจิตร, เรียนพุทธนิมิตรเรียนสกฎเรียนอนุโลมมหาลลวย, เศกน้ำมนต์อรณีสารโองการต่าง ๆ, แลปลุกตัวภาวนาคาถากันตาย, มีคาถาอิมังนามรูปังชีวิตังอนัตตา, แลคาถาสักกัตวาเศกยา, แลคาถาอุณณหิศสวิไชโย, จนถึงอายุปวัฒติเปนต้น, เหล่านี้จะเปนคำภีร์ไสยสาศน์ด้วยฤๅไม่, นายเรืองจึงว่า, ตำราวิธีเหล่านี้เขาว่าเปนไสยสาศน์ทั้งสิ้น, พวกสำนักนี้เราเขาติเตียนนัก, นายรักจึงว่าเรื่องนี้, เราหมายว่าเปนของพระพุทธ, ไม่รู้เลยว่าเปนของไสย, ต่อท่านบอกให้เราจึงได้รู้เดี๋ยวนี้เอง. ฯะ

๏ นายเรืองจึงถามว่า, ท่านอุบัชฌาย์อาจาริย์วัตโนน, ท่านสอนให้เศกคาถาแลนั่งหลับตาภาวนาอย่างนี้ฤๅ. นายรักก็บอกว่า, ท่านสอนให้นั่งหลับตาดังนี้และ, นายเรืองก็ถามว่า, สอนให้นั่งหลับตานั้นมีคุณอย่างไร, นายรักจึงบอกว่านั่งหลับตาเหนดวงศรีต่าง ๆ, เหนสว่างแลเหนรูปอื่น ๆ เราดู ๆ ก็ดีเหนมีความสบายมันคล้าย ๆ กับจะหลับ. ฯะ

การเลหลัง

ข้าพเจ้าผู้มีชื่อที่ท้ายหนังสือนี้ ขอแจ้งความให้ทราบทั่วกัน ด้วย ณ วันพระ-กลางเดือนขึ้นสิบห้าค่ำทุก ๆ เดือน จะมีการเลหลังที่ถนนบำรุงเมืองพ้นบังเวียนไปข้างคลองตลาดห้องที่สอง คือข้าพเจ้าต้องรับของนายห้างพ่อค้า ที่มีสินค้าค้างอยู่บ้าง แลท่านผู้ใดมีสิ่งของที่ไม่ชอบใจจะใช้แล้วจะเอามาฝากขายก็ได้ ถ้าแลท่านผู้ใดอยากจะใคร่ซื้อของที่ถูกกว่าขายตามธรรมเนียม แล้วขอเชิญท่านมาเวลา ๔ โมงเช้าเทอญ ฯะ

ข้าพเจ้านายรุ่งผู้จะขายเลหลัง

การค้าขาย ณ กรุงเทพ

ชื่อเรือ เข้ามา	วัน	เรืออะไร	ตัน	ชื่อกับตัน	ชื่อเจ้าของเรือ	จาก
บางกอก	๔ ร ๑๓,๙	ไฟ	๓๓๗	เบลบิน	พระยานรนารถ	สิงคโปร์
บันยงเสง	๔ ร ๑๓,๙	ไฟ	๓๖๑	เดรก	บันหยง	สิงคโปร์

การค้าขาย ณ กรุงเทพ

ชื่อเรือออกไป	วัน	เรืออะไร	ตัน	ชื่อกับตัน	ชื่อเจ้าของ	จาก จะไป
กันโบด	๑ ร ๑,๙	ไฟ			หลวง	ตระเวน
เอดเดรนอิลิค	๒ ร ๑๑,๙	ไฟ				สิงคโปร์
เยโคเบ หิเลนเน	๒ ร ๑๑,๙	ไบ				สิงคโปร์
ฟอดกัน	๓ ร ๑๒,๙	ไบ				ห้องกอง
บัวผัน	๕ ร ๑๓,๙	ไบ				ห้องกอง
บางกอก	๑ ข ๓,๑๐	ไฟ				สิงคโปร์
บันยงเสง	๑ ข ๓,๑๐	ไฟ				สิงคโปร์

ชื่อเรือนอก ที่อยู่	วัน	เรืออะไร	ตัน	ชื่อกับตัน	มาจาก	เจ้าของ
แสนเปอแรม		ไฟ		เซตชัน	สิงคโปร์	กัมปะ นิง

การค้าขาย ณ กรุงเทพ

ชื่อเรือบังกอกที่อยู่	วัน ถึง	อะไร	ตัน	ชื่อกับตัน	มาจาก	เจ้าของ
คารนเนชัน	๓ ร ๑๔,๙	ไฟ	๓๕๒	อิซิเวนรัน	ตระเวน	ของหลวง
เดไล	๓ ข ๑๕,๙	ไบ ๓ เสา	๔๔๗	พิเรตตัมเมชา	ห้องกอง	พระยานรนารถ
เองไมเซชา	๕ ข ๓,๙	ไฟ	๔๔๔		ตระเวน	ของหลวง
ชีไร	๔ ร ๖,๙	ไบเสากรึ่ง	๑๗๙	กรุด	สิงคโปร์	พระยาอาหาร
อินไดโนเล	๔ ร ๖,๙	ไบเสากรึ่ง	๑๗๔	เจก	สิงคโปร์	เจ๊ก
ควินออฟอิงกลัน	๓ ร ๕,๙	ไบ ๓ เสา	๕๔๒	พิเดชเลฟชัน	สิงคโปร์	หลวงพิศาล
ริเกน	๑ ข ๑๐,๖	ไฟ	๔๐๐	ดอมชน	สงขลา	ของหลวง
เดนดรากราบ	๗ ร ๔,๙	ไบ ๓ เสา	๓๓๔	มารัดเชน	สิงคโปร์	พระองค์เจ้าสาย

การพระราชพิธีเฉลิมพระชนม์พรรษา

๑ ณ วันเสารเดือนเก้าขึ้นเก้าค่ำปีจอฉอศก, เปนวันตั้งการเฉลิมพระชันษาของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, ในพระที่นั่งอัมรินทวินิจัย, บนพระที่นั่งเสวตรฉัตร, ตั้งพระฉลองพระองค์ไกล่ทองยี่สิบสององค์, พระยืนทองคำองค์หนึ่ง, พระเต้าสิลาพระมหาสังข พระครอบ, เตมน้ำพระพุทธมนต์, ตั้งไว้บนพระที่นั่งเสวตรฉัตร, ที่พระที่นั่งบุศบกมาลา, ตั้งพระมหาพิไชยมงกุฎ, กับเครื่องราชกกุธภัณฑ์ที่พระแท่นถม, ตั้งพระมหาจุลจอมเกล้า, มีภารทองคำใหญ่น้อยประดับด้วยดอกไม้สด, ตั้งเครื่องทรงนมัศการ, มีเทียนใหญ่ยาว ตั้งสองเล่มมีกระโจมครอบ, เครื่องทรงนมัศการ, เครื่องห้าโต๊ะภานเชิงเทียนทองลงยาราชาวดี, รอบพระที่นั่งอัมรินทรชั้นใน, ตั้งโต๊ะวางระย้าแก้ว, เชิงเทียนแก้วทองจุดประทีปเปนถ่องแถว, บนเพดานห้อยรย้าดอกไม้สดงามวิเสศต่าง ๆ, เปลี่ยนทุกวัน, ในพระที่นั่งนั้นพระเจ้าราชวรวงษเธอ, กรมหมื่นเจริญผลปรีดีเคาน์ซิล ท.จ.ว. ท่านเปนผู้แต่งแลจัดการ, ในพระที่นั่งอัมรินทรวินิจัย. พระที่นั่งราชฤาดี, ตั้งโต๊ะจีนจุดโคมตั้งตะเกียงเรียงเรียบ, พระมหาสงครามคนเก่า, เปนผู้แต่งพระที่นั่งราชฤาดี, ท้องพระโรงหลังขวางน่าพระที่นั่งอัมอินทรวินิจัย, ตั้งชุ้มมีโต๊ะจีนตั้งชุ้มผูกด้วยดอกไม้สด. หลวงกันพยุบาทวเปนผู้แต่ง, พระที่นั่งดุสิดาภิรมย, แขวนโคมรย้าตามไฟด้วยน้ำมันบีตตอเลียม, ห้อยพวงดอกไม้สด. หม่อมเจ้าปรีดาเปนผู้แต่ง. น่าประตูฉนวนตั้งชุ้มผูกด้วยใบไม้สดดอกไม้สด, หลวงเทพาภรนเปนผู้แต่ง. หอสังฆาสน์ศาลแขวนโคมผูกใบไม้, เรียงถ้วยแก้วปทีปเปนถ่องแถว. พระวุฒิการบดีเปนผู้แต่ง, หว่างโรงอาลักษณตั้งชุ้มประดับด้วยใบไม้ดอกไม้สด, แขวนระย้าติดโคมเปนถ่องแถว, แสงเพลิงจับกับศรีแก้วงามสอาดดี, ของพระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้ากมลาศเลอสรร, พระทวารเทวาธิบาลตั้งชุ้มใหญ่สามช่อง, ผูกใบไม้ดอกไม้สด, แขวนโคมห้อยพวงดอกไม้ทำเฉิดฉาย, ของพระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าทวีถวัลยลาภเปนผู้แต่ง. ท้องอาลักษณติดตะเกียงฝาผนัง, แขวนโคมตามช่องน่าต่างประตู, มีชุ้มเครื่องดอกไม้สด. พระยาศรีสุนทรโวหารผู้แต่ง. ที่หว่างห้อง

อาลักษณ์ตั้งชุ้มเครื่องแห้งแกมดอกไม้สด, ของพระเจ้าราชวรวงษเธอกรมหมื่นอักษรสาสน์โสภณปรีวีเคาน์ซิล ท.จ.ว. เปนผู้แต่ง, กับพระยาศรีสุนทรโวหารเปนผู้แต่งด้วย. พระทวารเทเวศรักษา, ตั้งชุ้มใหญ่ผูกด้วยใบไม้ดอกไม้สด, พระวงษเธอพระองค์เจ้าประดิษฐวรการเปนผู้แต่ง, ทิมดาบกรมวัง, แขวนโคมตั้งประทีปถ้วยแก้ว, มีการเล่นเบ่าบีหลายคัน, พระยาอนุรักษราชมณเฑียรปรีวีเคาน์ซิล ท.จ. ผู้แต่ง, ทิมดาบตำรวจน่า, แขวนโคมติดกระจกตั้งโต๊ะจีน ติดประทีปตามฝาผนัง, พระมหามนตรีปรีวีเคาน์ซิล, เจ้ากรมปลัดกรมพระตำรวมกัมปนีแต่ง. ในประตูพิมาณไชยศรี, ชุ้มใหญ่เครื่องแห้ง, ติดโคมแขวนระย้าดอกไม้แห้ง, ของในกรมพระราชวังบวรสถานมงคล. เสาธงผูกใบไม้ติดดอกไม้สด, พระยาอภัยรณฤทธิปรีวีเคาน์ซิลแลคาน์ซิลลอร์ออฟสเตดเปนผู้แต่ง, มีกินพาทยฝรั่งเล่นอยู่ที่นั้น. ประตูพระที่นั่งสมมุติเทวราชอุบัติย, ตั้งชุ้มผูกใบไม้ติดดอกไม้แขวนโคมติดตะเกียง, ของพระบรมวงษเธอกรมหลวงวรศักดาพิศาลเปนผู้แต่ง. ชุ้มทำด้วยเครื่องแก้วดูพรายแพรวงามนัก, ของพระยาเวียงในนฤบาลเปนผู้แต่ง, ประตูข้างพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทด้านเหนือด้านตวันออก, ตั้งชุ้มเครื่องดอกไม้สด, ของพระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าคัณางยุคลปรีวีเคาน์ซิล ท.จ. เปนผู้แต่ง, ชุ้มด้านตวันออกข้างเหนือนอกกำแพงแก้ว, พระที่นั่งดุสิตามหาปราสาท, ประดับด้วยของแห้งแกมดอกไม้สด, ของพระบวรวงเธอพระองค์เจ้าทัศดินทรทรงแต่ง. โรงทองแขวนโคมห้อยพวงดอกไม้, ตั้งโต๊ะจีนสามโต๊ะ, ของเจ้าหมื่นศรีสรรพเพชภักดีปรีวีเคาน์ซิลเปนผู้แต่ง, โรงกระสาปน์แขวนโคมจุดประทีปรายด้านน่า, พระปรีชากลการปรีวีเคาน์ซิลเปนผู้แต่ง. ชลาพระที่นั่งดุสิตามหาปราสาท, ตั้งโต๊ะจีนสองแถว, บนพระที่นั่งสุวโมช, แขวนโคมห้อยพวงระย้าตั้งโต๊ะจีน, มีละคอนในหว่างคดพื้นชลา, ของพระไชยสุรินทร์เปนผู้แต่ง. น่าประตูสีสุนทร, มีชุ้มใหญ่ตั้งผูกด้วยใบไม้สดดอกไม้สด, ของพระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าทองกองก้อนใหญ่ทรงแต่ง. ที่ตำหนักสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงษ, แขวนโคมระยาแก้ว, เรียงประทีปแก้วเปนลดหลั่น, ของจางวางจัดสนังงามสอาดแปลกประหลาดกว่าที่ได้เหนมา, ท่านทรงตั้งฉลองพระเดชพระคุณถวายสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. ที่ประตูศรีสุนธรแต่งเปนชุ้มใบไม้สด, แขวนโคมดูสอาดตา,

พระวงษเธอพระองค์เจ้าชิดเชื้อพงษเปนผู้แต่ง, ที่พระตำหนักแพแต่งโคมไฟประดับทั่วในที่ทั้งปวง, แลมีละคอนโรงใหญ่พระอินทรเทพปรีวีเคาน์ซิล ม.ม. เปนผู้แต่ง. โรงทหารนอกประตูสองชั้น, แขวนโคมติดประทีปที่ผนังสองข้างทาง, สว่างด้วยแสงประทีป โรงช้างสี่โรงแขวนโคมติดประทีปตามฝา, พระยาราชวังเมืองกับพระกำแพงเปนผู้แต่ง. หอรัษฎากรณพิพัฒ, แขวนโคมน้ำมันบิดตอเดียม, แขวนพวงดอกไม้ต่าง ๆ วางถ้อยประทีปสมเด็จพระเจ้าบรมวงษเธอ, เจ้าพ้ามหามาลากรมพระบำราบปรปักษ, สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าพ้าจาตุรณต์รัศมี, ท่านทั้งสองพระองค์เปนผู้แต่ง. ซุ้มน่าประตูวิเสศไชยศรีชั้นใน, ทำด้วยเครื่องแห้งแขวนโคมติประทีป, พระเจ้าบรมวงษเธอกรมพระเทเวศวัชวินทรท่านเปนผู้ทำ จวนกลางบ้อมรอบพระบรมมหาราชวัง, แขวนโคมเรียงประทีป, พระพิเดชสงคราม, พระรามพิไชยกัมปะนีเปนผู้แต่ง. โรงทหารหลังวัดพระศรีรัตนสาศดารามด้านตวันตก, ผูกใบไม้สด, ติดผลไม้สด, ดอกไม้สด, ฝาผนังติดประทีปเปนแถว, หลั่นชั้นลดดูโปร่งสอาดดี, ของพระยาภาษกรวงษปรีวีเคาน์ซิล แลเคาน์ซิลลอร์ออฟสเตด, ท.จ.ว,ภ.ช.,ภ.ม. เปนผู้แต่งในโรงทหาร, พลับพลาเปลื้องเครื่องด้านตวันตก, วัดพระศรีรัตนสาศดารามแขวนโคมตั้งโต๊ะจีน, ของหม่อมเจ้าจันทเปนผู้แต่ง. เวลาทุ่มหนึ่งสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, เสด็จออกพระที่นั่งอมรินทรวินิจัย, ทรงพังธรรมเทศนา, พระพิมลธรรมถวายเทศนารัตนสูตร, ครั้นพระธรรมเทศนาจบแล้ว, ทรงถวายไทยธรรมกอสมควรแล้วเสด็จพระราชดำเนินออกมาประทับ, ณ พระที่นั่งราชฤาดี ทรงพังศักกระวาพระมหาสงครามคนเก่า. เวลาสองทุ่มเสศเสด็จขึ้น. เวลาสี่ทุ่มเสศเสด็จทรงพระราชยานออกไปประทับเกย, น่าโรงคงดเดียทรงทอดพระเนตรมิวเซียม, ซึ่งได้หาของต่าง ๆ อย่างเก่ามาตั้ง, แล้วโปรดให้มีก๊าดไปเปเชิญพระบรมวงษานุวงษ, ข้าทูลองทูลีพระบาทผู้ใหญ่ผู้น้อยฝ่ายทหารพลเรือน, ขุนนางเจ้าภาษีนายอากร, กงสุลทุกชาติลูกค้าพานิชชาวยุโรปทั้งชายหญิงทั้งชายมาพร้อมกันในที่ประชุม, ภากันเข้าไปถวายคำนับ, พระรูปสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทั้งสี่พระองค์, บางท่านก็ไปชมเครื่องราชกุกกุภัณฑ์, สรรพสิ่งที่ควรไม่ได้เหนก็ได้เหนในคราวนี้, ของอย่างดีอย่างวิเสศ, บางคนพูดว่าได้ยินแต่ว่าเครื่องต้น, พึ่งได้เหนคราวนี้, ของอย่างดีไม่รู้จักไม่อาจจะทักมี

อยู่ถมไป, บางท่านก็พูดว่าสมบัติของหลวงนี้, มากมายอย่างนี้ที่เดียวเหลือที่จะพรรณา, พระเดชพระคุณให้เข้ามาดูคราวนี้เป็นที่สุด, ครั้นเสด็จพระราชดำเนินไปในโรงประชุม, คนทั้งปวงก็น้อมเกล้าถวายคำนับ, ครั้นทรงทอดพระเนตรแล้ว, ก็เสด็จพระราชดำเนินมาประทับน่าโรงประชุม, ทรงทอดพระเนตรดอกไม้ไฟ, ของสมเด็จพระบรมวงษเธอ, เจ้าพ้ามหาลากรมพระบำราบประบัก์ษ, ดีห้าทุ่มเสด็จขึ้น, ฯ ราษฎร, บ้านขุนนาง, วังเจ้า, วัด, แขวนโคมแต่งซุ้มทุกบ้านทุกเรือน, บ้านพระยาอินทราธิบดีสีหราชรองเมืองปรีวีเคาน์ซิล, มีหุ่นจีนประชันกับเสภา. บ้านหลวงสวัสดิมีเสภา, พระ, เจ้า, ขุนนาง, ราษฎร, ภากันถวายพระศิลพระพร' ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวถ้วนทั่วทุกคน. ฯะ

การดูมิวเซียม

๏ ณวันจันทรเดือนสิบขึ้นสิบเอดค่ำ, ได้ทราบว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ สั่งให้ท้าวอินทสุริยา, ขึ้นไปในพระบวรราชวัง, รับพระองค์เจ้าหญิงซึ่งอยู่ในพระบวรราชวังลงมา, ทอดพระเนตรมิวเซียม, ซึ่งประดับไว้ในโรงหลังวัดพระศรีรัตนศาศดาราม, แต่พระองค์เจ้าที่ได้มาทอดพระเนตรนั้นคือ, พระองค์เจ้าดวงประภาตุ้ย, ๑ พระองค์เจ้าสุดาสวรรค์ปุก, ๑ พระองค์เจ้าราษี, ๑ พระองค์เจ้าจำเริญ, ๑ พระองค์เจ้าวงจันทร, ๑ พระองค์เจ้าถนอม, ๑ พระองค์เจ้าวรภักตร, ๑ พระองค์เจ้าวิไลยทรงกัลยา, ๑ พระองค์เจ้าเฉิดโฉม, ๑ พระองค์เจ้าประโลมโลกย, ๑ พระองค์เจ้าโศกล่าง, ๑ พระองค์เจ้าพิมพสอนสร้อย, ๑ พระองค์เจ้าสำอางค์องค์, ๑ พระองค์เจ้าปถมพิศมัย, ๑ พระองค์เจ้าชายวรวิลาศน์, ๑ พระองค์เจ้าชายกาญจโนภาษรัศมี ๑ เจ้าจอมมารดาเอมซึ่งเป็นพระชนนีในกรมพระราชวังบวร, ๑ รวม ๑๗ ครั้นชมทั่วแล้วก็กลับไปยังพระบวรราชวัง. ฯะ

บาญชีต้นไม้ที่ทูลเกล้าถวาย

๏ พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าคัคณางยุคล, ถวายต้นพิกุลสูงสี่สอกต้น ๑, ต้นลำไยสูงสอกคืบ ๒ ต้น, ต้นดึงอัวสูงห้าสอกต้น ๑, รวมเป็น ๔ ต้น, ฯะ

๏ พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าศุขสวัสดิ์, ถวายต้นบุนนากสูงห้าสอกต้น ๑, ฯะ

๏ พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าทวีถวัลยลาภ, ถวายต้นโศกสูงสี่สอกต้น ๑, ฯะ

๏ พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าทองกองก้อนใหญ่, ถวายต้นจำปีสูงสามสอกต้น ๑. ฯะ

๏ พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าทองแถมถวัลยวงษ, ถวายต้นกฤษนาสูงเจดสอกต้น, ต้นเสาวรสผลกอ ๑ รวมเปน ๒ ต้น.

๏ พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้ากาพยกนกรัตน์, ถวายต้นข่มโอมือสูงสามสอกต้น ๑. ฯะ

๏ พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าเทวันอุไทยวงษ, ถวายต้นนมแมวสูงสองสอกคืบต้น ๑. ฯะ

๏ พระบวรวงษเธอพระองค์เจ้าวรรณรัตน, ถวายต้นบุหงาสูงสิบน้ิวต้น ๑, ต้นจำปีสูงสองสอก ๒ ต้น, ต้นสนสูงสอกหนึ่งต้น ๑, ต้นเขียวแก้วสูงสอกหนึ่ง ๓ ต้น, หมากลิง ๓๐ ต้น, ต้นนมแมวสูงสอกคืบต้น ๑. รวม ๓๔. ฯะ

๏ พระวงษเธอพระองค์เจ้าสิงหนารถราตรงฤทธิ, ถวายต้นประยงสูงสามสอก ๗ ต้น, ต้นฝารั้งสูงสองสอก ๒ ต้น. ต้นหว้าเล็กสูงสองสอก ๒ ต้น, ต้นข่มจีนสูงสองสอกคืบ ๒ ต้น, ต้นส่าเหล้าสูงสองสอกต้น ๑, ต้นกรเวกสูงสองสอกต้น ๑ รวมเปน ๑๖ ต้น. ฯะ

๏ หม่อมเจ้าปรีดา, ถวายต้นฝอยฝ้าสูงสองสอก ๔ ต้น, ต้นฝารั้งสูงสองสอกคืบ ๖ ต้น, ต้นกรเวกสูงสามสอกต้น ๑, ต้นจำปาเหลืองสูงแปดสอกต้น ๑, ต้นแก้วสูงสองสอกคืบต้น ๑, ต้นทองสูงสอกหนึ่งต้น ๑, ต้นหนาดสูงสอกหนึ่งต้น ๑ รวมเปน ๑๕ ต้น, ฯะ

๏ หม่อมเจ้าภาณุมาต, ถวายต้นพิกุนสูงสี่สอกต้น ๑, ต้นจำปาแขกสูงสอกคืบ ๒ ต้น, ต้นส่าเหล้าสูงสองสอกต้น ๑, รวมเปน ๔ ต้น. ฯะ

๏ หม่อมเจ้านิลวรรณ, ในพระเจ้าราชวรวงษเธอกรมหมื่นอาดูลยลักษณสมบัติ, ถวายต้นจำปาแขกสูงสอกคืบต้น ๑, จำปาเหลืองสูงสองสอก ๒ ต้น, ต้นจำบีสูงสองสอกต้น ๑, ต้นจำบีสูงหกสอกต้น ๑, ต้นปรยงจีนสูงสอกคืบ ๒ ต้น, ต้นส่าเหล้าสูงสอกคืบ ๒ ต้น, ต้นแก้วสูงสองสอกคืบ ๒ ต้น, ต้นหางนกยูงสูงสามสอกคืบ ๒ ต้น, เขมยี่ปุ่นสูงสามสอกคืบ ๒ ต้น, ต้นประยงใหญ่สูงสามสอกต้น, ๑ ต้นนมแมวสูงสองสอกคืบ ๒ ต้น, ต้นกระดังงาจีนสูงสอกหนึ่งต้น ๑, กระดังงาจีนสูงหกสอกต้น ๑, รวมเปน ๒๐ ต้น. ฯะ

๏ ขอทูลถวายแก่สมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ, พระเจ้าแผ่นดินสยาม, บัดนี้ข้าพระพุทธเจ้าเปนผู้ว่าการแทนคอเวอร์นแมนต์, ของสมเด็จพระนางเจ้าราชินีในกรุงสยาม, ข้าพระพุทธเจ้าจึงขอถวายพระพร, ในการที่เฉลิมพระชนม์พรรษานี้, ให้เปนไชยมงคล, พระองค์ทรงพระปัญญารอบรู้, แลพระองค์ได้ทรงเสด็จประภาษไปทอดพระเนตรในเมืองอื่น ๆ, แลทรงพระดำริห์ใคร่ครวนในการธรรมเนียมที่ประเทศเมืองนั้น ๆ. แลในการที่ทรงผลัดเปลี่ยนธรรมเนียมในประเทศสยาม, พระองค์ได้ทรงปราถนาจะดำริห์การโดยสัจโดยธรรมให้เปนยุตติธรรมเพราะนี้, ข้าพระพุทธเจ้าก็หวังใจว่าในประเทศสยามนี้, จะมีลาภพัศการแก่ราษฎรมากยิ่ง ๆ ขึ้นไป, พระนามแลพระเกียติยศของพระองค์จะเลื่องฦๅกระฉ่อนสืบไปในเบื้องน่า, ขอให้พระองค์ภานพระราชสมบัติสืบไปในเบื้องน่าสั้นกาลเทอญ. ฯะ

หนังสือครุโฒวาท

๏ ขอแจ้งการในโรงพิมพ์ให้ท่านทั้งปวงทราบทั่วกัน, ด้วยการเฉลิมพระชนม์-พรรษา, ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวครั้งนี้, ข้าพเจ้าได้จัดไว้พร้อมแล้ว, แต่คนเรียงพิมพ์นั้นเรียงไม่ทัน, ได้เรียงไว้แต่คำแอดเดรสของหลวง, แลข้าราชการ, แลท่านผู้แทนคอเวอร์นแมนต์ต่างประเทศไว้พร้อมเสร็จ, แต่ข้าพเจ้าจะเอาลงมาในวิกนี้, ก็เหนว่าท่านทั้งปวงจะไม่ทราบในการที่แอดเดรสนั้น, วิกน่าข้าพเจ้าจึงจะว่ามาให้เลียด. ฯะ

พระราชพงษาสาวดารไท

๏ แผ่นดินพระยอดฟ้า, แลขุนวรวงษาธิราช ฯะ

๏ ศักราช ๘๘๙ บีกุญนพศก, สมเด็จพระไชยราชาธิราชเจ้าเสด็จสวรรคต ณ มัชฌิมวิถีประเทศ, มุขมนตรีเชิญพระศพเข้าพระนครศรีอยุทธยา. สมเด็จพระไชยราชาธิราชเจ้า, อยู่ในราชสมบัติมไหยสวรรยสิบสี่พรรษา, มีพระราชโอรสสองพระองค์, แลพระราชโอรสผู้พี่ทรงพระนามยอดฟ้า, พระชนม์ได้สิบเอดพรรษา, พระราชโอรสผู้น้องทรงพระนามว่าพระศรีศิลป, พระชนม์ได้ห้าพรรษา ครั้นถวายพระเพลิงพระไชยราชาเสร็จแล้ว. ฝ่ายพระเทียรราชา, ซึ่งเปนเชื้อพระวงษพระไชยราชานั้น, จึงดำริห์ว่า, ครั้นกูจะอยู่ในฆาราวาศบัดนี้, เหนไภยจะบังเกิดมีเปนมั่งคง, ไม่เหนสิ่งใดที่จะเปนที่พึ่งได้, เหนแต่พระพุทธสาศนา, แลผ้ากาสาวพัตร, อันเปนของไชยแห่งพระอรหรรต, จะเปนที่พำนักนิ้พ้นไภยอุบัทวอันตราย. ครั้นดำริห์แล้วก็ออกไปอุปสมบท, เปนภิกษุภาวอยู่ ณ วัดราชประดิษฐาน. ฝ่ายสมณะพราหมณาจาริย์, มุขมนตรีกระวีราชนักปราชราชบัณฑิตยโหราราชครู, สโมษรพร้อมกันประชุมเชิญพระยอดฟ้า, พระชนม์ได้สิบเอดพรรษาเสด็จภานภิภพถวัลยราชประเพณีย, สืบศรีสุริยวงษ์ต่อไป. แลนางพระยาแม่อยู่หัวศรีสุดาจันทร. ผู้เปนสมเด็จพระชนนี, ช่วยทำนุบำรุงประคองราชการแผ่นดิน, ในบีนั้นแผ่นดินไหว.

๏ ศักราช ๘๙๐ บีชวดสัมฤทธิศก, ณวันเสารเดือนห้าขึ้นห้าค่ำ, สมเด็จพระยอดฟ้าเสด็จออกท้องสนาม, พร้อมด้วยหมู่มุขอำมาตยมนตรี, เผ้าพระบาทยุคลเปนอันมาก, ดำรัศสั่งให้เอาช้างต้นพระฉัททันต์บำรุงงากัน, บังเกิดทุจริตนิมิตรงาช้างพระยาไฟนั้นหักเปนสามท่อน, ครั้นเวลาค่ำช้างต้นพระฉัททันตไหล่ร้องเปนเสียงคนร้องไห้ ประการหนึ่งประตูไพชยนตร์อันเปนอุบาทว, ครั้นอยู่มานางพระยาพระแม่อยู่หัวศรีสุดาจันทร, เสด็จไปประภาษเล่น ณ พระที่นั่งพิมานรัตยาหอพระข้างฆ่า, ทอดพระเนตรเหนพันบุตรศรีเทพผู้เผ้าหอพระ, ก็มีความเสน่หารักใคร่พันบุตรศรีเทพ, จึงสั่งสาวใช้ให้เอาเมี่ยงหมากห่อผ้าเชดหน้า, ไปพระราชทานพันบุตรศรีเทพ. ๆ รับแล้วก็รู้พระอัชฌาไสยว่า, นางพระยามีพระไทยยินดีรักใคร่. พันบุตรศรีเทพจึงเอาดอกจำปา

ส่งให้สาวใช้, ให้เอาไปถวายแก่นางพระยา, ๆ ก็ยิ่งมีความกำหนัดในพันบุตรศรีเทพเป็นอันมาก, จึงมีพระเสาวนีสั่งพระยาราชภักดีว่า, พันบุตรศรีเทพเป็นข้าหลวงเดิม, ให้เอามาเป็นที่ขุนชินราชรักษาหอพระข้างใน, ให้เปลี่ยนขุนชินราชออกไปเป็นพันบุตรศรีเทพ, รักษาหอพระข้างน่า, ครั้นพันบุตรศรีเทพเป็นขุนชินราช, เข้าไปอยู่รักษาหอพระข้างในแล้ว. นางพระหาก็ลอบลักสมัคสังวาศกับด้วยขุนชินราชมาช้านาน, แล้วดำริห์จะเอาราชสมบัติให้สิทธิ์แก่ขุนชินราช, จึงตรัสสั่งพระยาราชภักดี, ให้ขุนชินราชเป็นขุนวรวงษาธิราช, ให้ปลูกจวนอยู่ริมศาลาสานบาญชีย, ให้พิจารณาเลขสมสังกัดพรรค, หวังจะให้กำลังมากขึ้น, แล้วให้เตียงที่เป็นราชอาศน, ไปตั้งไว้ข้างน่าสำหรับขุนวรวงษาธิราชนั่ง, เพื่อจะให้ขุนนางทั้งปวงอ่อนน้อมยำเกรง, แล้วนางพระยาสั่งให้ปลูกจวนให้ขุนวรวงษธิราชว่าราชการ, ณ ประตูดินริมต้นหมัน. อยู่มาพระยามหาเสนา, ภบพระยาราชภักดี, จึงพูดว่าเมื่อแผ่นดินเป็นทรยศอย่างนี้, เราจะคิดเป็นประการใด, ครั้นรุ่งขึ้นนางพระยารู้ว่า, พระยามหาเสนาพูดกันกับพระยาราชภักดี, จึงสั่งให้พระยามหาเสนาเข้ามาเฝ้าที่ประตูดิน, ครั้นเวลาค่ำพระยามหาเสนากลับออกไป, มีผู้มาแทงพระมหาเสนาล้มลง, เมื่อใกล้จะสิ้นใจพระยามหาเสนาจึงว่า, เมื่อเราเป็นดังนี้แล้ว, ผู้อยู่ภายหลังจะเป็นประการใดเล่า ขณะนั้นนางพระยาแม่อยู่หัวศรีสุดาจันทรมีครรภด้วยขุนวรวงษา, จึงมีพระเสาวนีตรัสปฤกษาด้วยหมู่มุขมนตรีทั้งปวงว่า, พระยอดฟ้าโอรศเรายังเยาวนักสติปัญญานัก, อนึ่งหัวเมืองฝ่ายเหนือเล่าก็ยังมิเป็นปรกติ, จะไว้ใจแก่ราชการมิได้, เราคิดจะให้ขุนวรวงษาธิราชว่าราชการแผ่นดิน, กว่าพระราชบุตรเราจะจำเริญไวขึ้นจะเห็นเป็นประการใด, ท้าวพระยามุขมนตรีรู้พระอัชฌาไศรยก็ทูลว่า, ซึ่งสรัสโปรดมานี้ควรอยู่แล้ว. นางพระยาจึงมีพระเสาวนีตรัสสั่งให้ปลัดวังไปเอาราชยานแลเครื่องสูง, แตรสังขกับขัติยวงษออกไปรับขุนวรวงษาธิราช, เข้ามาในพระราชนิเวศมณเฑียรสถาน, แล้วตั้งพระราชพิธีราชาภิเศก, ยกขุนวรวงษาธิราชขึ้นเป็นเจ้าพิภพกรุงเทพทวาราวดีศรีอยุทธยาจึงเอานายจันผู้น้องขุนวรวงษาธิราช, บ้านอยู่มหาโลกยเป็นมหาอุปราช, แล้วขุนวรวงษาธิราชผู้เป็นเจ้าแผ่นดิน, ตรัสปฤกษาแก่นางพระยาว่า, บัดนี้ข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยรักเราบ้าง

ชังเราบ้าง, หัวเมืองเหนือทั้งปวงก็ยังกระด้างกระเดื่องอยู่, เราจำจะให้หาลงมาผลัดเปลี่ยนเสียใหม่, จึ่งจะจงรักภักดีต่อเรา. นางพระยาก็เห็นด้วย, ครั้นรุ่งขึ้นเสด็จออกขุนนางสั่งสมุหนายก, ให้มีตราขึ้นไปหาเมืองเหนือทั้งเจดหัวเมืองลงมา. ฯะ

๏ ครั้นศักราช ๘๙๑ ปีฉลูเอกศก, ณวันอาทิตยเดือนแปดขึ้นห้าค่ำ, ขุนวรวงษาธิราชเจ้าแผ่นดิน, คิดกันกับแม่อยู่หัวศรีสุดาจันทร, ให้เอาพระยอดฟ้าไปประหารชีวิตรเสียณวัดโคกพระยา. แต่พระศรีศิลปน้องชายพระชนม์ได้เจดพรรษานั้นเลี้ยงไว้, สมเด็จพระยอดฟ้าอยู่ในราชสมบัติได้สองปีกับหกเดือน. ฝ่ายขุนพิเรนทรเทพเชื้อพระวงษ, กับขุนอินทรเทพ, หมื่นราชเสน่หา, หลวงศรียศบ้านลานตากฟ้า. สี่คนไว้ใจกันเข้าไปในที่ลับ, แล้วปฤกษากันว่า, เมื่อแผ่นดินเปนทรยศดั่งนี้เราจะละไว้ดูไม่ควร, จำจะกุมเอาตัวขุนวรวงษาธิราชประหารชีวิตเสีย. ขุนอินทรเทพ, หมื่นราชเสน่หา, หลวงศรียศ, จึ่งว่าถ้าเราทำได้สำเร็จแล้ว, จะเหนผู้ใดเล่าที่จะปกป้องครองราษฎรสืบต่อไป. ขุนพิเรนทรเทพจึ่งว่า, เหนแต่พระเทียนราชที่บวชอยู่นั้น, จะเปนเจ้าแผ่นดินได้, ขุนพิเรนทรเทพ, หมื่นราชเสน่หา, หลวงศรียศจึ่งว่า, ถ้าฉนั้นเราจำจะไปเฝ้าพระเทียนราชาปฤกษาให้เธอรู้, จะได้ทำด้วยกัน. แลขุนพิเรนทรเทพ, ขุนอินทรเทพ, หมื่นราชเสน่หา, หลวงศรียศ, ก็ภากันไปยังวัดราชประดิษฐาน, เข้าไปเฝ้าพระเทียนราชานมัสการ, จึ่งแจ้งความว่าทุกวันนี้แผ่นดินเปนทรยศ, ข้าพระบาทเจ้าทั้งสี่คนคิดจะจับขุนวรวงษาธิราชฆ่าเสีย, แล้วจะเชิญพระองค์ลาผนวชขึ้นครองศิริราชสมบัติ, จะเหนประการใด พระเทียนราชาก็เหนด้วย. ฝ่ายขุนอินทรเทพ, หมื่นราชเสน่หา, หลวงศรียศ, จึ่งว่าเราคิดการทั้งปวงนี้เปนการใหญ่หลวงนัก, จำจะไปอธิฐานเสี่ยงเทียนเฉพาะพระภักตร์พระปฏิมากรเจ้า. ขอเอาพระพุทธคุณเปนที่พำนักนั้นให้ประจักษแจ้งว่า, พระเทียนราชาประกอบด้วยบุญบารมี, จะเปนที่สาสนุปถัมภกปกป้องอาณาประชาราฎรได้ฤๅมิได้ประการใดจะได้แจ้ง. พระเทียนราชาก็เหนชอบด้วย. ขุนพิเรนทรเทพจึ่งว่า, เราคิดการใหญ่หลวงถึงเพียงนี้. อนึ่งก็ได้เตรียมการพร้อมแล้ว, ถ้าเสี่ยงเทียนมิสมดั่งเจตนาจะมิเสียไชยสวัสดิมงคลไปฤๅ, ถ้าไม่เสี่ยงเทียนตถจะไม่ทำฤๅประการใด, ว่าแล้วต่างคนต่างก็ไป, ครั้นค่ำลงวันนั้น ฝ่ายขุนอินทรเทพ, หมื่นราชเสน่หา, หลวงศรียศ, พระเทียน

ราชาก็ขวนกันพันเทียนสองเล่ม, ขนัดผังหนักเท่ากัน, ด้ายไส้เทียนนั้นนับเท่ากัน, เล่มเทียรสั้นยาวเสมอกัน, แล้วก็ภากันไปอุโบสถวัดบ่าแก้ว ฝ่ายพระเทียรราชากราบถวายนมัสการพระพุทธปฏิมากรเจ้า, โดยเบญจางคประดิษฐ, แล้วจึ่งกระทำเสี่ยงวจีสัจอธิฐานว่า, ปางเมื่อสมเด็จพระบรมไตรยโลกยนารถเจ้า, เสด็จยังเที่ยวสถิตยโปรดสัตว์อยู่ย่อมยังโลกยอันมีความวิมติในสันดาน, ให้บริสุทธิ์สันสงไสยด้วยพระญาณสัพพัญญู. ครั้นพระพุทธองค์เสด็จเข้าสู่พระมหาปรินิพานแล้ว, ก็ยังทรงพระมหากรุณาประดิษฐานพระเจดีย์ทั้งห้า, คือพระปฏิมากร, พระมหาโพธิ, พระสถูป, พระธินธาตุ, พระไตรยปิฎกไว้สนองต่างพระองค์, เปนที่พึ่งแก่สัตว์ในโลกยอันเกิดมาภายหลัง, เปนความสัจแห่งข้าพระพุทธเจ้าฉนี้, ประการหนึ่งข้าพระพุทธเจ้าคิดจะใคร่ได้ราชสมบัติครั้งนี้, ด้วยโลกียจิตรจะใคร่เปนใหญ่จะได้จัดการกิจานุกิจ, ให้สถิตยอยู่ในยุติธรรมจะได้เปนที่พึ่งพำนักนิในนิกรราชบรรพสัตว์ให้มีศุขสมบูรณ, ตามโบราณราชประเพณีย, เปนความสัจแห่งข้าพระพุทธเจ้าฉนี้ถ้วนเคารพสอง, แลยังมีความสงไสยอยู่จะสมลุดั่งมโนรถแล้วฤๅ,ๆ มิลุสมประการใดมิได้แจ้ง, ข้าพระพุทธเจ้าขอพระบวรคุณานุภาพพระมหาเจดียฐานเจ้าทั้งห้า, มีพุทธปฏิมากรเจ้าเปนอาทิ, อันพระพุทธองค์ทรงประดิษฐานไว้ต่างพระองค์, แลวจีสัตยาธิฐานทั้งสองสัจแห่งข้าพระพุทธเจ้า, จงเปนที่พำนักนิ์ตัดความสงไสย, ข้าพระพุทธเจ้าจะกระทำสัจเสี่ยงเทียนของข้าพระองค์เล่มหนึ่ง, ของชุนวรวงษาธิราชเล่มหนึ่ง, ถ้าข้าพระองค์จะสมลุดั่งมโนรถความปราถนา, ด้วยบุญญาธิการโบราณ, แลบัดยุบันกรรม, ควรจะได้มหาเสวตรฉัตรสกลรัษฎาธิปไตยจะได้รำงับทรยศยุคเขญเปนจลาจล, แห่งสมณพราหมณาเสนาบดี, ไพร่พ้าประชาราษฎรได้ความเดือดร้อน, แลได้เปนมหาธรรคถานทายก, อุปถัมภกพระบวรพุทธสาศนา, ในวาราไชยสวรรยสืบไป. ขอให้เทียนชุนวรวงษาธิราชดับก่อน, ถ้ามีสมลุดั่งมโนรถความปราถนาแล้ว, ขอให้เทียนข้าพระองค์ดับก่อน, ขอพระบวรคุณานุภาพแลความสัจทั้งสองแห่งข้าพเจ้า, จงมาตัดความสงไสยให้ปรากฏตามเสียงวจีสัตยาธิฐาน, อันข้าพระพุทธเจ้าอุทิศเทียรสองเล่มนี้, เปนพุทธสารบูชาแลเสี่ยงกระทำด้วยสัตยาเคารพนิ์เทอญ, ครั้นอธิฐานแล้ว, ก็จุดเทียรทั้งสองเล่มนั้นเข้า ฝ่ายชุนพิเรนทรเทพไปถึงเหน่เทียรชุน

วรวงษาธิราช, ยาวกว่าเทียรพระเทียนราชาก็โกรธ, จึงว่าห้ามมิให้ทำสิขีนทำเล่า, ก็คายชานหมากดิบทั้งไป, จะได้ตั้งใจทั้งเอาเอาเทียรขุนวรวงษาธิราชนั้นหามิได้, เปนสุภนิมิตรเหตุภอทั้งไปต้องเทียรขุนวรวงษาธิราชดับลง คนทั้งห้าก็บังเกิดโสมนัศยินดียิ่งนัก. ขณะนั้นมีพระสงฆองค์หนึ่งครองไตรยจีวรครบ, ถือตาละบัดเดิรเข้าไปในพระอุโบสถให้พรว่า, ท่านทั้งห้านี้จะได้สำเร็จมโนรศความปราถนาเปนแท้, ทั้งห้าคนก็นมัศการรับพร, พระสงฆนั้นกลับออกมาก็หายไป, ต่างคนก็ต่างกลับมายังที่อยู่, ครั้นประมาณสิบห้าวัน, กรมการเมืองลพบูรีบอกลงมาว่า, ช้างพลายสูงหกสอกสี่นิ้ว, หูหางสรรพต้องลักษณะติดโชลง, สมุหนายกกราบทูลตรัสว่า, พรุ่งนี้เราจะไปจับ, อยู่อีกสองวันเราจะไป, แล้วสั่งให้มีตราขึ้นไปว่า, ให้กรมการจับเสียเถิด. ครั้นอยู่มาประมาณเจดวันโชลงชักปกเถื่อนเข้ามาทางวัดแม่นางปลื้ม, เข้าพะเนียดวัดช้อง, สมุหนายกกราบทูล, ตรัสว่าพรุ่งนี้เราจะไปจับ ครั้นเวลาค่ำขุนพิเรนทรเทพจึงสั่งหมื่นราชเสน่หานอกราชการ, ให้ออกไปคอยทำร้ายมหาอุปราชอยู่ที่ท่าเสือ, สั่งแล้วภอพระยาพิไชย, พระยาสวรรคโลกยลงมาถึง ขุนพิเรนทรเทพจึงให้ไปบอกโดยความลับ พระยาพิไชย, พระยาสวรรคโลกยก็ดีใจ, จึงไปชุมอยู่ที่คลองบางปลาหมอ, กับด้วยขุนพิเรนทรเทพ, หลวงศรียศ, หมื่นราชเสน่หานอกราชการขี่เรือคนละลำ, พลพายมีสาตราวุธครบมือ. ฝ่ายหมื่นราชเสน่หานอกราชการ, ถือบืนไปแอบคอยอยู่ทำอาการตุจหนึ่งทนายเลือก. ครั้นเหนมหาอุปราชขี่ช้างจะไปพะเนียด หมื่นราชเสน่หาก็ยิงถูกมหาอุปราชตกช้างตาย ครั้นเข้าตรู่ขุนวรวงษาธิราชกับแม่อยู่หัวศรีสุดาจันทร, แลราชบุตรซึ่งเกิดด้วยกันนั้น, ทั้งพระศรีศิลป์ก็ลงเรือพระที่นั่งลำเดียวกัน, มาตรงคลองสระบัว, ขุนอินทรเทพก็ตามประจำมา ฯะ

๏ ฝ่ายขุนพิเรนทรเทพ, พระยาพิไชย, พระยาสวรรคโลกย, หลวงศรียศ, หมื่นราชเสน่หาในราชการ, ครั้นเหนเรือพระที่นั่งขึ้นมา, พร้อมกันออกสกัด ขุนวรวงษาธิราชร้องไปว่า, เรือใครตรงเข้ามา, ขุนพิเรนทรเทพร้องตอบไปว่า, กูจะมาเอาชีวิตรเองทั้งสอง. ฝ่ายขุนอินทรเทพให้พายเรือกระหนาบเรือพระที่นั่งขึ้นมาแล้ว, ช่วยกันกลุ้มรุมจับขุนวรวงษาธิราช, กับแม่อยู่หัวเจ้าศรีสุดาจันทร, แลบุตรซึ่งเกิดด้วยกัน

นั้นฆ่าเสีย. แล้วให้เอาศพไปเสียบประจานไว้ณวัดแร้ง, แต่พระศรีศิลปนั้นเอาไว้. ขุนวรวงษาธิราชอยู่ในราชสมบัติห้าเดือน, ขุนพิเรนทรเทพ, ขุนอินทรเทพ, กับขุนนางทั้งปวง, กลับเข้ามารักษาพระราชวัง ฯ

เรื่องคนที่ทำรถไฟคือยอศชตีวิลชัน บทที่ ๕

๏ เดี๋ยวนี้เราเหนรถไฟ, แลทางทำด้วยเหล็กนั้นราบเสมอ, เปนทางสำหรับให้รถนั้นเดิน, แรกเดิมได้คิดตฤกตรองทำทางนั้นยากลำบากนัก, แล้วก็อุส่าห์เพียรคิดทำทางนั้นร่ำไปได้หลายปีจึ่งสำเร็จ, เมื่อยอศชตีวิลชันยังกำลังอุส่าห์คิดทำทางนั้นอยู่, เขาก็เหนว่ารถไฟนั้นจะแล่นในทางรถต่างต่างเดิรนั้น, แล่นไม่ได้ด้วยทางรถต่าง ๆ เดิรนั้นเปนทางลุ่ม ๆ ดอน ๆ, เปนการขัดข้องอยู่, เปนเหตุจะให้กำลังรถไฟอ่อนลงแล่นช้าไป, แลแล่นขึ้นไปที่โคกนูนสูงนั้นก็ไม่ได้, ต้องทำทางให้ราบเสมอไปจึ่งจะแล่นได้มีกำลังเรว, ยอศได้คิดตฤกตรองที่จะทำทาง, แลทำรถไฟโดยเลอียดลึ้นเชิง, เมื่อคิดเหนที่วิเสศอย่างไรแล้ว, เขาก็อุส่าห์ทำต่อไปจะให้รถแลทางนั้นดีทวียิ่ง ๆ ขึ้นไป, เมื่อเวลานั้นยอศเปนคนจนขัดสนเงินทองไม่มียศถานานุศักดิ์, ท่านเสนาบดีผู้ใหญ่ในเมืองอังกฤษก็ยังไม่รู้จัก ยอศก็ยังมีใจกล้าอุส่าห์ทำรถนั้นมิได้ท้อถอยเลย, เมื่อยอศกำลังคิดทำการนั้น, มีคนหนึ่งชื่อมิศเตอร์บีศ, อยู่ ณ เมืองดาลิงเตนเปนคนมั่งมี, ถ่านหินของเขามีอยู่มาก อยากจะบันทุกถ่านหินไปจากเมืองดาลิงเตน, จะเอาไปยังเมืองชะตอกเตน, จะได้บันทุกกำปั้นไปขายณเมืองอื่น ๆ. เขาจะใคร่คิดทำทางรถไฟ, เขาได้ตั้งพวกกำปนีไว้สำหรับให้ทำการนั้น, พวกกำปนีก็ได้จับลงมือเดิรวัดทางไปนั้น, ผ่ายขาวนาที่ทำนาอยู่ริมทางนั้น, ก็กลัวว่าทางรถไฟนั้นจะแล่นผ่านาของตัวเสียไป. ส่วนขุนนางที่มีบ่าดอนมากสำหรับไว้เลี้ยงสุนัขจิ้งจอก, แล้วเขาภาสุนัขบ้านไปหลายตัว, แล้วปล่อยสุนัขบ้านให้มันไล่กัดสุนัขจิ้งจอกเล่นเขาได้ยินข่าวว่าจะทำทางรถไฟ, เขากลัวว่าสุนัขจิ้งจอกนั้น, ได้ยินเสียงรถไฟแล่นมาแล้ว, มันตกใจดิ้นจะหนีไปเสียหมดขุนนางเหล่านั้น, มิได้คิดอ่านเหนแก่การซึ่งจะเปนประโยชน์ไม่, คิดเหนแต่การเล่นสนุกน้อยอย่างเดียว. มิศเตอบีศนั้นมีที่ขัดขวางอยู่, ยังไม่มีช่องโอกาศที่จะทำทางนั้นลงได้, จำต้องสงบนิ่งอยู่ แต่ใจเขายังร้อนรนขวนขวายหาช่องโอกาศ, จะทูลขอทำมรรคาราถต่อท่านเสนาบดีให้จง

ได้, อยู่มามิศเตอบีดได้ช่องโอกาศแล้ว, เขาจึงไปทูลขอหนังสือท้องตราจากท่านเสนาบดี,ๆ ก็อนุญาตยอมให้หนังสือท้องตรา, แลยอมให้ทำมรรคาวางรางไม้สำหรับรถเทียมม้าได้สมดั่งใจหวัง, เขาก็ได้ลงในจดหมายเหตุ, แจ้งความในการที่จะทำทางนั้น. มีคนหนึ่งเปนคนยากจนไม่มียศถานานุศักด์, อยู่ ณ บ่อถ่านหิน, เขาได้อ่านหนังสือจดหมายเหตุทราบเนื้อความนั้นแล้ว, ก็ตั้งแต่ราพึงคิดถึงการนั้น, จะนั่งฤๅจะนอนก็มีใจผูกพันธ์คิดถึงการนั้นอยู่ร่ำไป, ฤๅตื่นขึ้นเวลาเช้า, ไม่อาจที่จะปราบปรามห้ามความคิดนั้นไว้ได้ แล้วเขาก็คิดเหนว่า, พระเจ้าได้โปรดให้เขามีการใหญ่โตทำณโลกยน้, เมื่อเราจะใคร่ทำการนั้นแล้ว, จำเราจะต้องไปหาท่านผู้ที่เปนเจ้าของการ, เราจึงจะได้ทำการนั้น. วันหนึ่งเปนเวลาราตรี, คนนั้นกับมิศหายจึงภากันไปยังบ้านมิศเตอบีศณเมืองดาลิงเตน, ขึ้นไปบนเรือนเคาะประตูตามธรรมเนียม. มิศเตอบีศก็เปิดประตูรับเชิญทั้งสองคนนั้นเข้าไปณเรือน, มิศเตอบีศจึงปราไศรยไต่ถามคนทั้งสอง. ๆ จึงแจ้งความว่าข้าพเจ้ามาแต่เมืองกิลลิงเวิศ, เปนคนทำการขุดถ่านหิน, สองคนนั้นคนหนึ่งได้ส่งหนังสือฝากให้มิศเตอบีศ, หนังสือฝากนั้นมาแต่คนหนึ่ง, ซึ่งอยู่ ณ เมืองนูกาเซน, ฝากคำนับมาถึงมิศเตอบีศ ใจความว่า, ผู้ที่ถือหนังสือมานั้, เปนคนมีปัญญาฉลาดยิ่งนัก, ถ้าท่านหยากจะได้คนเปนเจ้าพนักงานในการทำทางรถไฟแลรถม้า, คนนี้เชี่ยวชาญชำนานในการนัก, แลอีกคนหนึ่งนั้น, เปนมิศหายกันกับผู้ที่ถือหนังสือมานั้น, ชื่อยอศซตีวิลซัน เมื่อมิศเตอบีศได้พูดจาสนทนากับยอศเด็กน้อย, ก็เหนว่ายอศมีปัญญาฉลาดชำนาญในการนั้นจริง, อาจเปนเจ้าพนักงานทำทางนั้นได้เปนแท้, เขาก็เข้าใจจะต้องการจ้างยอศเปนเจ้าพนักงานทำการนั้น. ยอศจึงถามมิศเตอบีศว่า, ท่านคิดไว้ว่าจะทำทางอย่างไรเปนทางรถไฟฤๅ, ๆ ทางรางสำหรับรถม้า, มิศเตอบีศตอบว่า, เราคิดไว้ว่าหยากจะทำทางรางสำหรับรถม้า. ยอศจึงว่า. รถไฟรถหนึ่งมีกำลังมากกว่าม้า ๕๐ ตัว, ถ้าท่านไม่เชื่อถ้อยคำข้าพเจ้ากล่าวน้, เชิญท่านไปดูรถไฟที่บ้านข้าพเจ้าเถิด, รถไฟนั้นข้าพเจ้าได้จัดแจงทำไว้สำเร็จแล้ว, คือรถพับพึงเบนเลนั้น. ๆะ

๑ ฝ่ายมิศเตอบีศได้ยินถ้อยคำยอศกล่าวดั้งนั้น, จึงให้ยอศภากลับไปบ้านยอศ, ชมรถพับพึงเบนเลเมื่อเขาได้เหนรถนั้นแล้ว, ก็มีความยินดีชอบใจนัก, เขาจึงว่าจำเดิม

แต่วันนี้ไปเราจะทำทางรถไฟ, เราจะจ้างยอศให้เปนเจ้าพนักงานทำทางรถนั้น. ยอศก็มีความยินดีเตมใจรับเปนเจ้าพนักงานทำการนั้น, ยอศกับโรเบิดผู้บุตร, แลมิศหายทั้งสามคนด้วยกัน, ก็ลงมือจับการวัดทางนั้นต่อไปอีก, ยอศตื่นแต่เช้า ๆ ทุกวัน ๆ, ภาบุตรแลมิศหายนั้นออกไปทำการนั้น, จนถึงเวลาพลบค่ำ, จึงเลิกกลับมายังที่ภักอาไศรย, ๑ คนทั้งหลายทั้งผู้ใหญ่ทั้งเด็ก, ได้เหนยอศทำการงานดีดังนั้น, เขาก็ชอบใจนัก, เมื่อเวลาเขาเลิกการกลับมาแล้ว, เขาก็ไปพูดจาสนทนาเล่นกับยอศอยู่เนือง ๆ ณ เวลาวันหนึ่งย่อศกับโรเบิดแลมิศหายนั้น, จึงภากันไปรับประทานอาหารที่โฮเตล, เมื่อรับประทานแล้ว, ยอศจึงพูดว่าเราไว้ใจว่าสืบไปเมื่อน่า, จะมีทางรถไฟไปทั่วตลอดทุก ๆ หัวเมือง, ซึ่งเปนเขตรแดนเมืองอังกฤษ, คนทั้งหลายจะได้ขึ้นขี่รถนั้นไป, เมื่อขึ้นขี่รถนั้นจะต้องเสียเงินค่าจ้างบ้าง, ก็จะถูกราคากว่าคนที่มิได้ขึ้นรถเดิรไปด้วยท้าวนั้นอีก, แล้วจึงภากันไปทำการนั้นต่อไป. อยู่มายอศก็บังเกิดความทุกข์ลำบากขึ้น, เพราะโรเบิดผู้บุตรนั้น, อุส่าห์ทำการแขงแรงมากทุกวัน ๆ, ก็บ่วยเจบอ่อนกำลังไปไม่ใคร่จะหายเปนปรกติเลย. ยอศจึงไปส่งบุตรลงกำปั่นโดยสารไปพยาบาลตัว, อยู่ ณ เมืองอเมริกาฝ่ายใต้, ตำบลนั้นมีลมอากาศดี, เปนที่จะให้อยู่สบายหายบ่วยเจบ. เมื่อโรเบิดลงกำปั่นไปแล้ว, ยอศก็กลับไปทำทางรถไฟแต่ผู้เดียวจนสำเร็จ. ครั้นทางนั้นทำไปจากเมืองคาลิงเตนจนถึงเมืองซตอกเตนสำเร็จแล้ว, คนเปนอันมากก็ภากันมาดูพูดจากันด้วยทางนั้น, บางคนก็สรรเสิญว่าดียิ่งนัก, บางคนที่คิดอิจฉาก็ติเตียนว่าทางนั้นไม่ดี, รถแล่นไปสักหน่อยหนึ่งก็จะแตกทำลายไป, ก็ทางนั้นยาวโดยกำหนด ๑๒๘๐ เส้น, มีรถไฟที่แล่นในทางนั้นถึงสี่เล่ม, แลมีเครื่องจักรสำหรับที่จะได้ชักรถขึ้นบนที่สูงขันนั้นสองเครื่อง, ตั้งไว้ตามระยะทางอยู่ห่าง ๆ กัน, รถไฟนั้นมีกำลังรถละ ๖ แรงม้า, แล่นได้โมงละ ๒๔๐ เส้น, คนทั้งปวงได้เหนรถนั้นแล่นไป, ก็ภากันคิดประหลาดอัศจริย์ยิ่งนัก. ณ เวลาวันหนึ่งมีการแล่นรถเทียมม้า, กับรถไฟแข่งกันออกจากเมืองคาลิงเตนพร้อมกันไปยังเมืองซตอกเตน, รถไฟได้แล่นขึ้นน่าประมาณเส้นหนึ่งถึงก่อนรถม้า, ในทุกวันนี้รถม้าไม่อาจแข่งสู้กับรถไฟเลย. คราวนั้นรถไฟแลทางนั้นก็ยังมิได้เรียบร้อยสำเร็จดี, ยังแล่นข้ออยู่, เขาก็คิดทำไว้สำหรับบันทุกสิ่งของต่าง ๆ ฝ่ายเดียว,

ยังหาได้คิดทำรถสำหรับให้คนขี่โดยสานไม่, เมื่อคนทั้งหลายได้เห็นทางแลรถนั้นเป็นตัวอย่างแล้ว, เขาก็อุส่าห์เพียรคิดทำทาง, แลรถไฟนั้นให้ดียิ่งขึ้นต่อ ๆ ไป, กิติศรัพท์รถไฟนั้นก็ได้เลื่องฦๅไปถึงเมืองอเมริกา. ชาวเมืองอเมริกาก็ได้ลงมือทำทางแลรถไฟบ้างเล็กน้อย, ทางแลรถไฟสำหรับให้คนขี่โดยสานแรกเดิร, สำเร็จ ณ เมืองอเมริกานั้น, เมื่อคฤษตศักราช ๑๘๓๑ ปี, ฯะ

นีทานเรื่องนายรักกับนายเรือง ท่อน ๒

๏ นายเรืองจึ่งว่ามันก็เหมือนกับวิชาหลอกเด็ก, ว่าตุกแกจะกินตับ, เด็กมันก็เลยหลับสบายไป, ถึงผู้ที่เรียนนั่งหลับตา, ถ้าจะว่าก็คล้ายกันกับเด็กไม่รู้อาไร, ที่เหนดวงศรีต่าง ๆ อย่างนั้นก็จะทำอาไรได้, มันไปตกสบายที่ตรงใกล้จะหลับ, มันเข้าตำราศาสนาขี้เกียจ, นายรักหัวเราะแล้วก็ว่าชอบต่ออยู่, ฉันเรียนบทพุทธบ้างธรรมบ้าง, นั่งหลับตาบ่นไปบ่นมา, หมดบุญญาหมดภาวนามันก็ลงข้างหลับ, ลืมเลยสบายไปก็ได้บุญกัน. นายเรืองจึ่งว่ามันก็เท่านั้นเอง, อย่างนี้ฤๅท่านว่าศาสนาพระพุทธ, ไปที่สุดกันเพียงหลับ, นายรักก็รับว่าเรียนหลับตาดังนี้และ, ท่านสอนว่าศาสนาพระพุทธ, นายเรืองจึ่งย้อนถามว่า, ในบุญญาของท่านจะเหนอย่างไร, นายรักก็บอกว่าเราพึ่งมีบุญญารู้เดียวนี้เอง. นายเรืองจึ่งซักนายรักว่ารู้อย่างไร นายรักบอกว่ารู้อย่างท่านกล่าวอุประมาวิชาหลอกเด็ก, เราคิดดูก็เหนว่าใช้ไม่ได้จริง, มันตกลงข้างนั่งนิ่งโงกหลับ, หลอกกันเล่นทั้งนั้น, นายเรืองจึ่งว่าอย่าปรับท่านเลยว่าท่านหลอก, ที่ท่านบอกท่านก็หมายว่าศาสนาพระพุทธ, เพราะไม่มีความคิดเชื่อครูเชื่ออาจารย์, จะสงไสยก็ไม่ได้จะไต่ถามอาจาริย์ก็โกรธ, ลูกสิษก็ตกลงกลัวไม่กล้าจะคิด, ความโง่มันก็ติดสำหรับตัวมา, จะว่าแกหลอกก็ไม่ได้, ในใจแกก็เชื่อเขามาด้วยกัน. ฯะ

๏ นายรักจึ่งว่าเรื่องพุทธศาสนาทุกวันนี้, เราหมายว่าจริงจึ่งไม่ได้คิด, ได้รู้แต่เรื่องศาสนาพราหมณ, พวกวัดเราเขาว่าเปนไสยศาสน์, เรื่องนี้ท่านเข้าใจบ้างฤๅไม่, นายเรืองจึ่งว่าเราก็เข้าใจได้พังเขาพูดอยู่บ้าง, นายรักซักนายเรืองว่า, ท่านเข้าใจอย่างไรจงเล่าให้เราพังสักหน่อย, นายเรืองจึ่งว่า, ศาสนาพราหมณเขาว่าสองอย่างต่างชาติกัน, จะผิดถูกนั้นเปนแต่คำเขาว่า, พราหมณพวกหนึ่งถือพระอินศวรว่าเปนสยัมภู,

สถิตอยู่ยอดเขาไตรลาส, ทรงประสาทลาบสรรพศักสิทธิ์, เปนอิศรภาพอยู่ในโลกย, พระนเรศเปนเทวโอรส, พระนารายน์เปนน้อง, ประทมหลับอยู่บนแท่น, เหนือหลังพระยานาค, ในกระเตียรสีดอทเล, สำหรับเอาวตาลมาผลาญสัตวบาป, แบ่งภาคย์ขึ้นเปนปางต่าง ๆ, พราหมณพวกนั้นนับถือบูชา, รูปอิศิอิศวรนเรศนารายน์, แล้วแยกออกเปนหลายตระกูล, มีตระกูลรามราชตระกูลนาลีรัน, ตระกูลบาเปนต้น, แต่นับถือพิธีต่าง ๆ มีพิธียกโคม, พิธีลอยประทีป, พิธีสัตรสนาน, พิธีตรุษ, พิธีโล้ชิงช้า, ที่มีมาในประเทศสยามนี้เปนต้น, พราหมณพวกหนึ่งถือเท้าตุรภักตราธาดามหาพรมหณ, ว่าเปนบู๋ผู้สร้างโลกย, บันดานให้เกิดลูกหลานหว้านเครือเชื้อมหาพรหมณ, พราหมณพวกนั้นนับถือพรหมณ, เพียรทำอัตตกิลถานุฌาณต่าง ๆ บูชายัญย่างกิเลศลอยบาป, แล้วแยกออกไปหลายตระกูล, พวกหนึ่งถือตัวว่าเกิดแต่เศียนพรหมณ, พวกหนึ่งถือว่าเกิดแต่กายพรหมณ, พวกหนึ่งถือว่าเกิดแต่ท้าวพรหมณ, ที่นับถือต่าง ๆ ดั่งนี้, เราก็เหนว่าเปนไสยสาศน์จริงเหมือนคำเขาว่า, นายรักจึงว่าถ้าดั่งนั้น, สาศนาโคมันกาโธรี แลพวกดิกขนารีนับถือยโศวา, ว่าเปนผู้สร้างโลกยแลแผ่นฟ้า, สาศนามหัมมัดนับถืออ้าหล่าอยู่บนสวรรค, ความนับถือเหล่านี้นั้น, ก็เหนจะเปนไสยสาศน์ด้วย, นายเรืองจึงว่าเปนที่เดียวไม่ต้องสงไสยอาไร. ๆะ

๏ นายรักก็ถามต่อไปว่า, ลัทธิที่พวกไทนับถือกันก็มีอยู่มากกว่ามาก, ที่นับถือต้นไม้ใหญ่ไม่ตัดกลัวตาย, เหนศาลจ้าวเข้าก็ไหว้ให้สินให้พร, สวดกรณีจนถึงบุณณเรตติ, ที่ผู้หญิงบัญญาเขลา, คนเฒ่า ๆ แก่ ๆ จำมากไม่ใคร่จะได้สวดไปก็ไม่เปน, บ่นว่าศุขี ๆ, อยู่ดีกินดีฑีฆายุโกโหตุ, บางทีคนไปบ่า, แผ่เมตตาให้สินให้พร แก่เจ้าทุ่งเจ้าบ่าเจ้าดง, ขอให้ตนไปดีมาดี, ถ้าแม้นมีลูกหลานไปด้วย, ก็ขอให้ช่วยคุ้มครองรักษา, แต่จะได้เหนรูปเจ้าทุ่งเจ้าท่าเจ้าบ่าเจ้าดง, ว่าเปนคนฤๅเปนสัตวก็ไม่เหน, พูดเล่นเกือไปอย่างนั้นเอง. บางคนรู้คาถาว่าให้แผ่นดินช่วย ว่านางพระธรณีเจ้าเอ๋ยอยู่ฤๅยัง, สังฆาตังโลกังวิทู. แล้วกลั้นใจหยิบเอาดินที่ท้าวเหยียบ, ขึ้นวางบนกลางกระหม่อม, เขาว่านางพระธรณีรักษาหาอันตรายมิได้, บางทีเหนขอนไม้ลอยมา, และตนพฤกษาใหญ่ ๆ, ก็บนบานต้นไม้ใหญ่ขอนไม้ลอยมา, ให้ช่วยทุกช่วยไภยหายไข้

หายเจบ, ขอหวยก็บอกได้ให้หวยก็ถูก, นับถือสักสิทธ์ต่าง ๆ อนึ่งเปนไข้บ้ตยุบันตายกัน เปนอันมาก, เกิดโรคลงรากก็ว่าพระยายมราชใช้ให้ผีมาจับตัว, ตั้งศาลเพียงตาหาเข้า พอกกระบอกน้ำ, ทำเข้าขนมจีนน้ำยาภาวนาแผ่กุศลให้แก่พวกบีศาจ, ดูก็ขัน, พวกหมอ คนก็ไม่รับรักษา, เขากลัวพวกห่ามันจะโกรธ, มันจะหักคอหมอ, เราเหนเขาตั้งศาล ทุกบ้านทุกช่อง, เหมือนกับตรุษจีนเจกเขาไหว้เจ้า. อนึ่งจะตั้งบ้านปลูกเรือน, ก็ต้อง เส้นวักตักกแตน, ทำบัตรสามมุมเส้นภูมเจ้าที่แลกรุงภาลี, เมื่อไทเขาทำกันอย่างนี้, จะเปนคนดีฤๅคนบ้า, จะเปนตำราไสยสาศน์ฤๅไม่ นายเรืองจึงว่าคนที่เขาถือพุทธสาศนา, เขาก็ว่าเปนตำราไสยสาศน์, แต่คำที่ว่าคนดีฤๅคนบ้า, ข้อนี้เราว่าไม่ได้ตามใจ ท่านเทอญ. ฯ เรื่องนี้ยังจะมีอีกต่อไป

ความฝัน

๏ ข้าพเจ้าฝันไปว่าเดิรเข้าไปในบ้านแห่งหนึ่งใหญ่โต, มีเรือนอันงาม, ข้าพเจ้าขึ้นไปบนเรือน, เจ้าของเรือนก็เดิรออกมาจากห้องภบข้าพเจ้า, จึงถามว่า มาทำไม, ข้าพเจ้าจึงตอบว่า, เหนเรือนท่านงามก็แวะเข้ามาชมบัญญาท่าน, ที่ทำเรือน งามนัก, คนนั้นจึงอวดต่อไปว่าเจ้ามองดูเหนยังไม่ตลอด, ในห้องนอนของข้างามกว่านี้, แล้วก็ภาข้าพเจ้าเดิรเข้าไปในห้อง, เหนตำราต่าง ๆ วางอยู่เปนอันมาก, ข้าพเจ้าจึง ถามว่าสมุดตำราอะไรของท่านมากที่เดียว, คนนั้นจึงบอกว่าสมุดตำราพิไชยสงครามบ้าง, ตำราอื่น ๆ บ้าง, ข้าพเจ้าจึงถามว่าท่านก็เปนแม่ทัพด้วยฤๅ, คนนั้นก็โกรธ, บอกว่า เองยังเดกนักไม่รู้จักอาไร, เมื่อครั้งนั้นได้ไปทัพสู้รบฆ่าศึกเปนอันมาก, จนได้มีความศุข สบาย, มีบ้านช่องใหญ่โตเบาฤๅ, ข้าพเจ้าจึงถามว่าเมื่อท่านไปรบนั้นวางทัพเปนอย่างไร, เขาบอกว่าตั้งเปนกระบวนนาคนาม, ข้าพเจ้าจึงถามว่าท่านตั้งเปนนาคนามนั้น, เอาหางไป ข้างฆ่าศึกฤๅ, เขาก็โกรธว่าเองมันยังเดกนัก, ไม่รู้จักกระบวนศึกสงคราม, แล้วก็ภา ข้าพเจ้าเดิรไปดูที่อื่น ๆ ต่อไป, จึงเหนที่ตู้หนังสือเข้าอีก, ข้าพเจ้าจึงหยิบหนังสือขึ้นอ่าน ดู, เหนเปนบาญชีทั้งนั้น, จึงถามว่าท่านทำการอย่างไรดูยังเถียงกันอยู่, ห้องหนึ่งเปน ตำราพิไชยสงคราม, ห้องหนึ่งเปนบาญชี. ก็การบาญชีนั้นสำหรับพ่อค้า, ๆ จะเปน แม่ทัพอย่างไรได้, เขาจึงตอบว่าเองให้รู้จักไว้บ้าง, เมื่อหนุ่ม ๆ มีกำลังมาก ๆ ก็หัดการ

ทัพศึก, เมื่อแก่แล้วจึงคิดทำการพ่อค้าหาเงินไว้ใช้ต่อไป, ข้าพเจ้าก็คำนับเขาว่าถูกแล้ว, เขาจึงสั่งต่อไปว่าอยากจะรู้ก็ถามอีกจะช่วยสอนให้, ข้าพเจ้าจึงถามว่า, บ้านเรือนของท่านใหญ่โตมีเงินทองเปนอันมาก, เดี๋ยวนี้ท่านยังทำการสิ่งไรบ้าง, เขาจึงตอบว่ายังค้าขายอยู่ตามเดิม, ข้าพเจ้าจึงตอบว่าก็มั่งมีมากแล้ว, เหตุใดจึงโลภไม่หยุดบ้างเลย, เขาจึงตอบว่าควรทำก็เร่งทำเสีย, ข้าพเจ้าจึงตอบว่าถ้าทำหนักคิดหนักอย่างนี้, อายุคงจะมิสั้นฤๅเพราะเปนกังวลร่ำไป, ถ้าบริบูรณอยู่ดังนี้แล้ว, หยุดทำการเสียบ้างของเก่ากินจนตายก็ไม่หมด, อายุคงมียืนยาวไว้ดูการต่างๆ เล่นบ้างจะมิดีฤๅ, เขาก็ยังมิทันตอบภอตกใจตื่นขน. ฯะ

ก็ที่ข้าพเจ้าฝันไปครั้งนี้, ท่านผู้ใดที่มีบัญญาอันฉลาด, รู้การนักปราชทางโหร, ได้ทำนายให้ข้าพเจ้าด้วย.

โคลงสุภาสิตรามเกรียติ์

มัดลิงกับหลักกลั้ง กลางแปลง
กรใส่ทรบมันทแยง คว่างคว้าง
วายุบุตรหลุดโลดแรง เรวรวด
ผลาญยักษหักหอช้าง ชีบม้วยหมอดวาน

มัดลิงเอานุ่นเคล้า ปุกปุย
พระยายักษเหนหยุกหยุย เยี่ยมยั้ม
จับหอกแกว่งควันฉุย เปลวปลาบ
เพลิงวับจับจุดจ้ม หม่นไหม้ไฟโพลง

ลูกลมลนแล่นล้าว ฉวัดเฉวียน
จุดทุกมุขมณเฑียร ใหญ่น้อย
เรือนคลังนอกในเตียน ตลอดโล่งตานา
อีกตำหนักใหญ่น้อย หมดไหม้ไฟเผา

การเลหลัง

ข้าพเจ้าผู้มีชื่อที่ท้ายหนังสือนี้ ขอแจ้งความให้ทราบทั่วกัน ด้วยณวันพระกลางเดือนขึ้นสิบห้าค่ำทุก ๆ เดือน จะมีการเลหลังที่ถนนบำรุงเมืองพ้นบังเวียนไปข้างคลองตลอดห้องที่สอง คือข้าพเจ้าต้องรับของนายห้างพ่อค้า ที่มีสินค้าค้างอยู่บ้าง แลท่านผู้ใดมีสิ่งของที่ไม่ชอบใจจะใช้แล้วจะเอามาฝากขายก็ได้ ถ้าท่านผู้ใดหยากจะใคร่ซื้อของที่ถูกกว่าขายตามธรรมเนียม แล้วขอเชิญท่านมาเวลา ๔ โมงเช้าเทอญ. ฯ

ข้าพเจ้านายรุ่งเปนผู้จะขายเลหลัง

การเฉลิมพระชนม์พรรษาในวันที่ ๓

๏ วันอาทิตยเดือนสิบขึ้นสิบค่ำเวลาเช้าโมงเสศ, พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, เสด็จออกพระที่นั่งอัมรินทรวินิจัยมหัยสวริยพิมานทรงจุดเทียรเครื่องนมัศการ. หม่อมเจ้าพระอรุณนิภาคณากรณ์, ถวายธรรมเทศนามงคลสูตร. ครั้นจบแล้วก็ทรงถวายไทยธรรม. พระสงฆก็ถวายอติเรกแลถวายพระพรลา, เวลาเช้าห้าโมงเสศเสด็จขึ้น. ฯ

๏ เวลาค่ำแล้วทุ่มเสศพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, เสด็จออกพระที่นั่งอัมรินทรวินิจัยมหัยสวริยพิมาน, ทรงถวายผ้าไตรแลย่ามหลายสิ่ง, แด่พระสงฆซึ่งได้สวดพระพุทธมนต์ ๖๐ รูป, มีพระเจ้าบรมวงษเธอกรมพระปวเรศสวริยาลงกรณ์เปนประธาน. แล้วเสด็จทรงจุดเทียรเครื่องนมัศการ. พระสงฆก็สวดพระพุทธมนต์, แล้วเสด็จมาประทับทรงตรัสกับกรมพระราชวังบวร, แลพระบรมวงษานุวงษผู้ใหญ่ที่ข้างท้องพระโรงด้านตวันตก. แล้วเสด็จกลับมาประทับตรัสกับพระเจ้าน้องยาเธอ. ที่เฝ้าพร้อมกันอยู่ที่ข้างท้องพระโรงด้านตวันออก. ครั้นพระสงฆเจริญพระพุทธมนต์จบแล้ว, มีรับสั่งให้พระเจ้าน้องยาเธอที่ยังทรงพระเยาว, ไปถวายเทียรพระ ๖๐ เล่ม, แล้วทรงพระเต้าสิโนทก. พระสงฆถวายยถาสัพพีแลถวายอติเรกเสร็จแล้วถวายพระพรลากลับ, แล้วเสด็จพระราชดำเนินออกทางพระทวารเทเวศ, ไปประทับที่เก๋งวรราชสัพพาพิรมย, ตรัสกับสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงษ, ผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน, ประทับอยู่จนตีสี่ทุ่มเสศ. แล้วจึงเสด็จทรงพระที่นั่งราชยาน, ไปออกทางประตูประทับท่าราชวรดิส, ทรงเรือพระที่นั่งบีกนีกลำใหญ่เสด็จทางขลมารถ, ทอดพระเนตรบ้าน, เรือน, ตึก, แพ, อาราม, เรือรบ, เรือลูกค้าตามลำน้ำซึ่งได้ตกแต่ง, ตั้งประทีปผูกชุมตั้งโต๊ะเครื่องการสบูชา, บางแห่งก็มีการฉลองมโหรีแลพินพาทย, แลละคอนแลดอกไม้เพลิง, ฉลองพระเดชพระคุณในการซึ่งเฉลิมพระชนม์พรรษา, ทั้งสองฟากลำน้ำ, เสด็จล่องลงไปถึงโรงสีไฟห้างวิลเซอ, แล้วรับสั่งให้กลับเรือพระที่นั่งทวนขึ้นมาตามลำน้ำ, ทอดพระเนตรขึ้นไปถึงปากคลองบางลำภู, แล้วรับสั่งให้กลับเรือพระที่นั่ง, ล่องลงมาประทับท่าราช-

วรดิศ, เสด็จพระราชดำเนินขึ้นจากเรือพระที่นั่ง, ทรงพระราชยานเสด็จกลับขึ้นสู่พระบรมมหาราชวัง, เสด็จประทับเกยน่าพระที่นั่งใหม่, เวลาสองยามเศศเสด็จขึ้น. ฯะ

๏ ณวันจันทรเดือนสิบขึ้นสิบเอดค่ำเวลาเช้า ๒ โมง, ทหารบีนใหญ่ยิงสลุดที่ท้องสนามไชย น่าพระที่นั่งสุทไธยสวรรย ๒๑ นัด, ครั้นทหารบกยิงสลุดท่วน ๒๑ นัดแล้ว, เรือครเนแชนก็ยิงสลุดอีก ๒๑ นัด, แล้วเรือพิธยัมรณยุทธยิงสลุดอีก ๒๑ นัด, รวมทั้งบกแลเรือ ๖๓ นัด, เวลาสี่โมงเศศ, พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, เสด็จออกพระที่นั่งอัมรินทรวินิจัยมหัยสวริยพิมาน, ทรงจุดเทียรเครื่องนมัศการ. พระบรมวงษเธอกรมพระปวเรศสวริยาลงกรณ์ก็ถวายศีล ครั้นทรงศีลแล้ว, เสด็จพระราชดำเนินออกพระทวารท้องพระโรงด้านตวันออก, เสด็จประทับพระที่นั่งราชฤๅดี, ทรงผลัดพระภูษาขาว, ได้พระฤกษเสด็จขึ้นสู่พระแท่นพระกระยาสนาน. พระยาราช โกษาไชสหัศธารา. ชีพ่อพราหมณก็เบ่ามหาสังขทักษิณาวัตวุตราวัต, เจ้าพนักงานก็ประโคมแตรสังขดุริยางคดนตรี. พระบรมวงษเธอกรมพระปวเรศสวริยาลงกรณ์, ก็ถวายน้ำพระพุทธมนต์ด้วยพระเต้าสิลา, พระสงฆทั้งปวงก็สวดถวายไชยมงคล. ฯะ

๏ ครั้นสรงเสร็จแล้วเสด็จประทับพระที่นั่งราชฤๅดี, ทรงผลัดพระภูษาทรงฉลองพระองค์เตมยศทหาร, แล้วเสด็จขึ้นทรงประเคน, ครั้นพระสงฆรับพระราช ทานฉันแล้ว, ทรงถวายไทยธรรมแด่พระสงฆ ๖๐ รูป, ครั้นทรงถวายแล้วจึงทรงพระเต้าสิโนทก. พระสงฆถวายยถาสัพพีแล้วสวดถวายไชยมงคลแลถวายอติเรก, แล้วถวายพระพรลากลับ. เวลาเช้าห้าโมงเศศเสด็จขึ้น, พระบรมวงษานุวงษ, ข้าทูลอองทุลีพระบาทผู้ใหญ่ผู้น้อย, พร้อมกันจุดทูปเทียรทองนมัศการ, พระที่นั่งเสวตรฉัตรแลพระพุทธรูปฉลองพระองค์, ครั้นบูชาแล้วก็กลับออกมาสวมเสื้อเยระบับ, ไปคอยเฝ้าที่พระที่นั่งอนันตสมาคมพร้อมกัน, ครั้นเวลาเที่ยงพวกทหารบีนใหญ่บกเรือก็ยิงสลุดเหมือนดังที่บอกมาข้างต้นนั้น. พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็เสด็จออกพระที่นั่งอนันตสมาคม, แล้วเสด็จขึ้นประทับบนพระที่นั่งโธรน. พระบรมวงษานุวงษแลท่านเสนาบดีข้าทูลอองทุลีพระบาท, ก็น้อมเกล้า ฯ ถวายบังคมพร้อมกัน, จึงมีพระบรมราช โองการโปรดเกล้า, ให้กงสุลต่างประเทศซึ่งเข้ารักษาทางพระราชไมตรี, แลขุนนางจีนเจ้าภาษีนายอากรเข้ามาในที่เฝ้า

พร้อมกัน, จึงพระเจ้าบรมวงษเธอกรมพระเทเวศวัชรินทร, ซึ่งได้รับแทนพระบรมวงษานุวงษทั้งปวง, ก็อ่านคำแถลงราชสดวายพระพรว่า, ข้าพระพุทธิเจ้าพระบรมราชวงษานุวงษผู้ใหญ่ผู้น้อย, บันดาได้มาประชุมพร้อมกันในที่เฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท, ณเวลามหามงคลพิธีพระบรมราชอภิเษกสมภพครั้งนี้, มีความยินดีต่อพระเดชพระคุณพระบรมราชกฤดาภินิหาร, ด้วยในเวลากาลทุกวันนี้, ได้ทรงพระเมตตากรุณาชุบเลี้ยง, พระบรมราชวงษานุวงษผู้ใหญ่ผู้น้อยทั่วกัน, โดยไม่มีความรังเกียจพระไทย, แลทรงอนุเคราะห์ไม่เป็นที่อับประยศได้ทุกชโรมนัศ, เพราะเหตุการอย่างหนึ่งอย่างไร, เป็นความดีความเยนแก่ข้าพระพุทธิเจ้าพระบรมราชวงษานุวงษทั้งปวง, ข้าพระพุทธิเจ้าทั้งหลายมีความยินดี, ขอถวายพรไชยมงคลให้ทรงพระเจริญเกษมศุขสถาพร, ดำรงค์ศิริราชสมบัติโดยผาศุขสวัสดิ์นิราษไภย, อนึ่งขอถวายเทพนิกรซึ่งทรงมเหสรศักดาเดช, ประเวศในพระบรมมหาเสวตรฉัตร, แลบรมราชรัตนบันลังก์ในพระบรมราชนิเวศสถาน, จงช่วยอภิบาลบำรุงรัก, พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวให้ทรงเกษมศุขพ้นจากอุบัทวต่าง ๆ, ให้ทรงประพฤติในทางอรรถจริยา, การซึ่งเป็นประโยชน์ใหญ่น้อยแก่เสนามาตยราษฎรสมณพราหมณาจารย์, ซึ่งทรงประพฤติการที่เสมอเรียบร้อยโดยยุตติธรรมมิได้เป็นไปโดยฉันทาคติ, ความรักแลความโกรธเป็นต้น, ให้ประชุมชนทั้งปวงนิยมยินดีเป็นที่ร่มเยนทั่วไป, ขอให้พระเกียรติคุณวิบุลยศ, ภิญโญยิ่งอย่ารู้ทราม, พระเดชานุภาพแผ่ไพศาลทั่วบัถพีตล, ดำรงค์พระชนม์ศุขทฤฆายุยืนยาวอยู่สันกาลนานเทอญ, ฯ

๏ ครั้นทรงอ่านจบพระบรมวงษานุวงษทั้งปวง, ก็น้อมเกล้าถวายบังคมพร้อมกัน, จึงท่านเจ้าพระยาธรรมาธิกรณ์ ผู้รับแทนข้าทูลละอองธุลีพระบาทผู้ใหญ่ผู้น้อยทั้งปวง, ก็อ่านคำแถลงราชสดวายพระพรว่า, ข้าพระพุทธิเจ้าทั้งหลาย, ผู้ได้รับราชการตามตำแหน่งผู้ใหญ่ผู้น้อย, ฝ่ายทหาร ฝ่ายพลเรือน, ซึ่งได้มา, ชุมนุมพร้อมในที่เฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท, ณะเวลานี้, คล้ายกับเวลาดิถีพระบรมราชอภิเษกสมภพแต่เดิมนั้น, มีความยินดีต่อพระบรมราชกฤดาภินิหาร, ที่ได้ทรงประพฤติการทำนุบำรุงข้าทูลละอองธุลีพระบาทผู้ใหญ่ผู้น้อย, แลสมณพราหมณาจารยราษฎรทั้งปวง, ให้อยู่ร่มเยนเป็นศุข, โดยควรแก่ตระกูลยศบันดาศักดิ์, แลทรงวิจารณในราชกิจนั้น ๆ, ให้เลิกธรรมเนียมกดขี่

ซึ่งกันแลกัน, แลทรงตั้งแต่งที่ปฤกษาราชการแผ่นดินขึ้นได้ช่วยทำนุบำรุงให้ควรเปนไป, เรียบร้อยถูกต้องโดยยุติธรรม, เปนที่นิยมยินดีแก่ข้าพระพุทธเจ้าทั้งปวง, ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลาย, พร้อมใจกันถวายไชยมงคล, ให้ทรงเจริญพระชนมายุ, ยั่งยืนนานโดยศุขสวัสดิ์, ดำรงอยู่ในรัตนราไชยมะไหยสวริยเสวตรฉัตร, เกษมสันต์สำราญนิราศพ้นไภยันตราย, จงอย่ารู้เสื่อมคลายด้วยพระบรมราชฤทธิบุญฤทธิ์, แลพระปรีชาญาณสามารถรอบรู้ในราชกิจน้อยใหญ่, หมู่อริราชศัตรูเหล่าร้ายภายในภายนอก จงพ่ายแพ้แต่อำนาจพระบาระมี, สรรพโรคพิบัติอย่าได้ย่ำยีเบียดเบียฬพระบรมสันตาน, ขอให้พระเกียรติคุณวิบุลยเดชเดชานุภาพแผ่ไพศาล, ขจรจบทั่วทุกทิศเมทนิดล, สกลสัตรูไกยย, ขอเดชะ ฯ

๏ ครั้นจบแล้วข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยทั้งปวง, ก็น้อมเกล้าถวายบังคมพร้อมกัน, จึงกงสุลอเมริกันผู้แทนกงสุลต่างประเทศทั้งปวง, ก็อ่านคำแอดเรดสถวายพรโดยภาษาอังกฤษ ครั้นอ่านจบแล้วกงสุลทั้งปวง, ก็เรียงกันเข้าไปถวายไชยมงคลทุก ๆ ชาติ ครั้นถ้วนทุกคนแล้ว, พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงทรงสบีชตอบคำแอดเรดสว่า, ท่านพระบรมวงษานุวงษ, ท่านเสนาบดีข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อย, แลท่านผู้แทนคอเวอร์นแมนต์ต่างประเทศ, ได้มาประชุมพร้อมกันให้พร, ในวันเกิดข้าพเจ้านี้, ข้าพเจ้ามีความยินดีขอบใจท่านทั้งหลายเปนอันมาก, แลข้าพเจ้ามีความชื่นชมยินดี, ด้วยได้เห็นท่านเสนาบดีซึ่งได้ช่วยทำนุบำรุงแผ่นดินมา, แลท่านซึ่งได้รับตำแหน่งที่ปฤกษาราชการ, ซึ่งได้ตั้งขึ้นใหม่ในบีนี้ทั้งสองพวก, คือที่ปฤกษาราชการแผ่นดิน, แลปรีวีเคาน์ซิล, ก็ในเวลานี้ท่านที่ได้เปนเคาน์ซิลลอร์ทั้งหลาย, ก็ได้มาประชุมพร้อมกันในที่นี้ด้วย, ข้าพเจ้าได้เห็นท่านทั้งหลายในเวลานี้, ก็เปนที่ชื่นชมมาก, เพราะไว้ใจว่าท่านทั้งหลายจะช่วยคิดราชการทำนุบำรุงในตัวข้าพเจ้า, แลทำนุบำรุงแผ่นดินให้มีความเจริญด้วย, เตมสติปัญญาความคิดเตมอำนาจ, ให้ราษฎรอยู่เยนเปนศุขได้, แลจะรักษาการซึ่งได้เปลี่ยนแปลงแลได้ตั้งขึ้นไว้, คือการที่เลิกธรรมเนียมหมอบคลาน, เปลี่ยนเปนธรรมเนียมยืน เดิร, แลตั้งเคาน์ซิลลอร์ออฟสเตต, แลปรีวีเคาน์ซิลสำหรับช่วยคิดราชการทำนุบำรุงแผ่นดินนี้, คงจะไม่เลิกถอนเสื่อมทรามไป, ก็การสิ่งไรซึ่งได้ปฤกษาไว้ในเคาน์ซิลว่าจะ

จัดการนั้น, เปนการใหญ่ ๆ หลายอย่าง, แต่เหนว่าจะเปนการดีมีคุณแก่ราษฎรมาก, การซึ่งตั้งศาลไปชำระความกรมพระนครบาลนั้น, ท่านผู้ซึ่งได้รับการไป, ก็เหนว่าตั้งใจทำการนั้นโดยซื่อสัจยสุจริต, ให้ความสำเร็จไปได้เปนอันมาก, เปนตัวอย่างซึ่งจะให้เหนว่าการซึ่งจะจัดต่อไปข้างน่านั้น, ท่านทั้งปวงคงจะให้สำเรจได้ทุกประการ, คือการที่จะจัดศาลชำระความให้แล้วได้โดยเรว, แลให้ถูกต้องยุติธรรม, แลจะแก้กดหมายเก่าบ้าง, เพิ่มเติมใหม่บ้างทีละเรื่อง, ๆ ไปกว่าจะแล้วทั้งสิ้น, การนี้ก็เปนการใหญ่ ฯะ

๏ อนึ่งการซึ่งจะลดกระเสียรอายุลูกทาษ, แลการซึ่งจะห้ามไม่ให้ขายตัวคนต่อไปข้างน่า, ซึ่งได้ปฤกษากันอยู่นั้น, ก็จวนจะสำเรจไปได้แลการอื่นอีก, คือการซึ่งจะเลิกเบี้ย, แลการตัวเลขซึ่งจะผ่อนให้เสมอกันนั้น, การเหล่านี้ก็เปนการสำคัญ, ซึ่งจะจัดให้สำเรจไปโดยเรวนั้นไม่ได้ แต่ข้าพเจ้าก็ยังไว้ใจอยู่ว่าการที่ได้คิดได้ปฤกษากันเหล่านี้, คงจะไม่สูญเสียเปล่า, จะได้สำเรจไปตามเวลาซึ่งควร, จะได้สำเรจไปได้เปนลำดับไป, ขอท่านทั้งปวงจงช่วยกันตั้งใจคิดจัดการซึ่งได้เหนว่าเปนดีแล้วนี้, ให้สำเรจไปจะได้เปนความสุขทั่วกัน, แลเปนชื่อเสียงไปภายน่า. ฯะ

๏ อนึ่งท่านทั้งหลายซึ่งเปนผู้แทนคอเวอรน์แมนต์ต่างประเทศได้มาพร้อมกันในเวลานี้, ข้าพเจ้ามีความยินดีขอบใจท่านทั้งหลายเปนอันมาก, สำคัญใจว่าคอเวอรน์แมนต์ต่างประเทศ, ซึ่งเปนทางพระราชไมตรี, ได้มีความชื่นชมยินดีรักใคร่ในทางพระราชไมตรีเปนอันมาก, แลไว้ใจว่าคอเวอรน์แมนต์ต่างประเทศ, คงจะมีความยินดีด้วยเมืองสยามนี้, ซึ่งเปนเมืองจะตั้งตัวใหม่, ให้ได้จัดการทำนุบำรุงบ้านเมืองให้เตมตามกำลังแลอำนาจ, ท่านกงสุลซึ่งเปนผู้แทนอยู่ในกรุงนี้, คงจะรักษาทางพระราชไมตรี, ให้เรียบร้อยยืนยาวสืบไป, ซึ่งท่านทั้งปวงได้มาประชุมพร้อมกันให้พรข้าพเจ้า, ในเวลาวันนี้นั้น, แลได้ช่วยจุดโคมไฟต่าง ๆ นั้น, ข้าพเจ้าขอบใจมาก, ขอให้สิ่งซึ่งเปนใหญ่เปนประธานในสกลโกลย, จงอนุเคราะห์รักษาท่านทั้งหลาย, ให้มีความสุขความเจริญทุกประการเทอญ. ฯะ

๏ ครั้นทรงสบีชจบแล้ว. พระบรมวงษานุวงษข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อย, แล กงสุลต่างประเทศ, แลขุนนางจีนเจ้าภาษีนายอากรทั้งปวง, ซึ่งอยู่ในที่เฝ้าก็น้อมเกล้าถวายบังคมพร้อมกัน, แล้วพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็เสด็จขึ้น. เวลาทุ่มเสศเสด็จออกพระที่นั่งอัมรินทรวินิจัย, ทรงจุดเทียรมัศการ. หม่อมเจ้าพระธรรมมุณหิศอาตา, ถวายพระธรรมเทศนาเมตตาสูตร, ครั้นเทศนาจบแล้วก็ทรงถวายไทยธรรม, พระสงฆ์ก็ถวายอติเรกแลถวายพระพรลา. แล้วเสด็จพระราชดำเนินออกทางพระทวารเทเวศ, ขึ้นทรงรถพระที่นั่งเสด็จออกทางประตูวิเสศไชยศรี, เสด็จพระราชดำเนินโดยทางสถลมารถ, ทรงทอดพระเนตรการซึ่งข้าราชการ, แลราษฎรตามประทีปแลผูกชุ้มฉลองพระเดช-พระคุณ, ในการเฉลิมพระชนม์พรรษา, ครั้นทอดพระเนตรแล้ว, ก็เสด็จกลับเข้าสู่พระบรมมหาราชวัง, รถพระที่นั่งมาประทับเกยน่าพระที่นั่งใหม่, เสด็จประทับบนรถพระที่นั่ง, ทอดพระเนตรญวนรำกถางขององว่างวัดบางโพ เอามาทูลเกล้าถวาย, ประทับอยู่จนเวลายามเสศเสด็จขึ้น, จึงมีพระราชโองการให้เชิญพระบรมวงษานุวงษ. ซึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้เชิญไว้นั้น, คือกรมพระราชวังบวรสถานมงคลหนึ่ง, พระเจ้าบรมวงษเธอกรมพระเทเวศวัชรินทรปรีวีเคาน์ซิล น.ร,ป.จ. หนึ่ง, สมเด็จพระเจ้าบรมวงษเธอเจ้าพ้ามหาลากรมพระบำราบประบักษ ปรีวีเคาน์ซิล น.ร,ป.จ,ม.ส.ม, หนึ่ง, พระเจ้าบรมวงษเธอกรมหลวงศักดาพิศาล ปรีวีเคาน์ซิล ป.จ. หนึ่ง, พระเจ้าบรมวงษเธอกรมหมื่นอนันตการฤทธิ ปรีวีเคาน์ซิล จ.ม,ท.จ,ว หนึ่ง, พระเจ้าราชวรวงษเธอกรมหมื่นภูวไนนฤเบนทราธิบาล จ.ม,ท.จ.ว หนึ่ง, พระเจ้าราชวรวงษเธอกรมหมื่นอักษรสาสน์โสภณ ปรีวีเคาน์ซิล จ.ม,ท.จ.ว. หนึ่ง. พระเจ้าราชวรวงษเธอกรมหมื่นเจริญผลภูลสวัสดิ์ ปรีวีเคาน์ซิล จ.ม,ท.จ.ว. หนึ่ง, สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าพ้าจาตุรนตรัศมีปรีวีเคาน์ซิล น.ร,ป.จ,จ.ช. หนึ่ง, สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าพ้าภาณุรังษีสว่างวงษ น.ร,.ป.จ. หนึ่ง พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้ากฤดาภินิหาร ปรีวีเคาน์ซิล ท.จ.ว.ม.ม. หนึ่ง, พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าคัคนางคยุคล ปรีวีเคาน์ซิลท.จ. หนึ่ง พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าศุขสวัสดิ ปรีวีเคาน์ซิล ท.จ. หนึ่ง, พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าทรัพย์วัลยลาภ

ปรีวีเคาน์ซิล ท.จ. หนึ่ง, พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าทองกองก้อนใหญ่ ท.จ. หนึ่ง, พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าเกษมสันตโสภาคย ท.จ. หนึ่ง, พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้ากมลาศเลอสรรพ ท.จ. หนึ่ง พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าเกษมศรีสุภโยค ท.จ.หนึ่ง, พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าศรีสิทธิองไชย ท.จ. หนึ่ง พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าทองแถมถวัลยวงษ ท.จ. หนึ่ง, พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าขุมพลสมโภช ท.จ. หนึ่ง, พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้ากาพยกนกรัตน ท.จ.ว.ม. หนึ่ง, พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้ามนุษนาคมานพหนึ่ง, พระเจ้าบวรวงษเธอพระองค์เจ้าทัศดินทร์หนึ่ง, พระเจ้าบวรวงษเธอพระองค์เจ้านันทวรรณหนึ่ง, พระวงษเธอพระองค์เจ้าชิดเชื้อพงษ ท.จ. หนึ่ง, พระวงษเธอพระองค์เจ้าประดิษฐวรการ ท.จ. หนึ่ง, พระวงษเธอพระองค์เจ้าสิงหนาทราชตุรงฤทธิ ปรีวีเคาน์ซิล ท.จ. หนึ่ง, พระวงษเธอพระองค์เจ้าประเสริฐศักดิ์ ท.จ. หนึ่ง พระวงษเธอพระองค์เจ้าสายสนิทวงษปรีวีเคาน์ซิล ท.จ.ว.,ม.ม หนึ่ง, หม่อมเจ้าปฤดา ต.จ. หนึ่ง, รวม ๓๑ องค์ เข้าไปนั่งล้อมเกล้าถวายคำนับทีละพระองค์ โดยลำดับ, ที่พระที่นั่งมูลสฐานบรมอาศน์, ครั้นพร้อมกันแล้ว, จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้นั่งที่เก้าอี้ซึ่งตั้งไว้, ทรงประทับตรัสอยู่ครู่หนึ่งก็เสด็จพระราชดำเนินไปประทับณที่เสวย. พระบรมวงษานุวงษก็พร้อมกันตามเสด็จไปถึงโต๊ะที่ประชุม. พวกทหารแตรมหาดเล็ก, แลพิณพาทยก็ประโคมีเปลี่ยนสับกันไป, ครั้นถึงเวลาที่ควร, กรมพระราชวังบวรจึงทรงยืนขึ้นสบัดชถวายพระพร, ในการเฉลิมพระชนม์พรรษาในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, ครั้นจบแล้วก็ยูเรขึ้นพร้อมกัน, พวกทหารก็เป่าแตรสรรเสิญพระบารมี ครั้นแล้วพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, ก็พระราชทานพรแก่กรมพระราชวังบวร, แลพระบรมวงษานุวงษทั้งปวง, ครั้นแล้วก็เสด็จประทับเสวยในที่นั้น, ครั้นเสวยแล้วก็เสด็จขึ้นจากโต๊ะที่ประชุม, แล้วจึงพระราชทานช่อดอกไม้แก่พระบรมวงษานุวงษทุก ๆ พระองค์, แล้วเสด็จประทับตรัสอยู่ในที่นั้นจนเวลาห้าทุ่มเสศเสด็จขึ้น. พระบรมวงษานุวงษทั้งปวง, ก็ล้อมเกล้าถวายบังคมลากลับ ออกมา ฯะ

แจ้งความ

๏ ขอแจ้งความให้ทราบทั่วกัน, ด้วยหนังสือตรุโณวาทที่ ๑๒ น่า ๑๑๘, ที่ต่อบาญชีย์ต้นไม้ที่ทูลเกล้าถวาย, มานั้น ข้าพเจ้ามิได้บอกตัวใหญ่แลเรียงคำอธิบายไว้ไม่, ขอท่านจงได้ทราบเถิด, ว่าคำนั้นเป็นคำแอดเรตสของกงสุลอังกฤษได้ทูลเกล้าถวายในวันที่ได้เฝ้า, ที่พระที่นั่งอนันตสมาคม, ในการเฉลิมพระชนม์พรรษานั้น, ท่านผู้ใดมีความสงไส, ด้วยไม่มีความบอกอธิบายในก่อน, ขอจงได้ทราบเทอญ. ฯะ

คำถามด้วยความสงไสย

๏ ข้าพเจ้าขอถามท่านเจ้าของโรงพิมพ์ตรุโณวาท, แต่บันดาที่ท่านตั้งชุ้มตามประทีปในการเฉลิมพระชนม์พรรษาครั้งนี้, ข้าพเจ้าเห็นมีพระนามแต่พระบรมวงษานุวงษ, แลชื่อข้าทูลละอองทุลีพระบาทหลายท่านหลายนาย, แต่พระเจ้าราชวรวงษเธอกรมหมื่นภูวไนนฤเบนทราธิบาล ท.จ.ว,จ.ม. กับหม่อมเจ้านิลวรรณ, ได้แต่งที่เก๋งวรราชสภาพิรมย, แลหม่อมเจ้าภาณุมาศกับหม่อมเจ้าทรงทัศ, ได้แต่ที่ประตูสนามราชกิจ,, สองแห่งนี้ทำไมจึงไม่มีชื่อมาในหนังสือตรุโณวาท, ในวิกที่สิบสองด้วยเหตุประการใดข้าพเจ้าสงไสยนัก, ขอท่านเจ้าของโรงพิมพ์ตรุโณวาทตอบความมาให้ข้าพเจ้าทราบ ฯะ

หนังสือตรุโณวาท

๏ ณ วันจันทรเดือนสิบขึ้นสิบเอดค่ำ, ข้าพเจ้าได้รับหนังสือเชิญรำท้าวที่บ้านท่านเจ้าพระยาภานุวงษมหาโกษาธิบดี ม.ส.ม.,ป.จ., ซึ่งมีการฉลองพระเดชพระคุณ, ในการเฉลิมพระชนม์พรรษา, ได้เชิญเจ้านายขุนนาง, แลชาวต่างประเทศ, ทั้งหญิงชายประชุมในที่นั้น, เมื่อข้าพเจ้าได้ไปถึงนั้น, ข้าพเจ้าได้เหนชุ้มผูกเปนรูปช้างสองช้าง, จับผ้ายืนบนหลังชุ้มประดับด้วยประทีป, แสงเพลิงสว่างลงมาถึงกลางน้ำ, ดูหมดจดงดงามสอาดตายิ่งนัก, ครั้นข้าพเจ้าเข้าไปถึงที่ประชุม, ก็เข้าไปคำนับตามธรรมเนียมแล้วก็นั่งอยู่ในที่นั้น, ข้าพเจ้าได้ดูที่ประชุมนั้น, ท่านตกแต่งหมดจดสอาดตา, มีโคมกิ่งติดฝาเปนระยะ, มีกระจกใหญ่ติดฝาจับแสงไฟฉายสว่างไปทั้งห้อง, ที่เพดานขาวสอาดห้อยพวงดอกไม้ร้อยเปนพระเกี้ยว, ทำโดยเลอียดงดงาม, ลวดลายคล้ายกับลงยาราชาวดี, ด้วย

ดอกไม้ศรีหลายสิบอย่างสลับกันเปนชั้น ๆ, แขวนกลางหว่างที่เล่นเต้นรำท้าว, แล้ว ข้าพเจ้าได้ดูหญิงชายรำท้าวอยู่ในที่นั้น, จนเวลาสองยามเศศ; ท่านเจ้าพระยาภานุวงษ จึงให้เชิญคนที่มาประชุมนั้นไปที่ในห้องเลี้ยง, ครั้นเลี้ยงแล้วก็กลับมายังที่ประชุมเล่นไปอีก, แต่จะเลิกเวลาไรข้าพเจ้าหาทราบไม่, ข้าพเจ้าได้ลาท่านกลับมาเสียก่อน, เมื่อข้าพเจ้าได้อยู่ในที่นั้น, ข้าพเจ้าได้ถามคนซึ่งอยู่ในที่ประชุมนั้น, ว่าใครเปนผู้เบิดบอน, เขาได้บอกกับข้าพเจ้าว่า, พระไภยรัชภาคยภักดี ๑ มิศเตอร์กอบกี่กงสุลเดนมารก ๑ มิศเตอร์เบตแมน,๑ มิศเตอร์ตาคอสเตอร์, ๑ มิศสิศเบตแมน, ๑ มิศสิศคาคอสเตอร์, ๑ มิศสิศแมกกี, ๑ มิศสิศเมรีแอน, ๑ ชายสี่หญิงสี่, เปนคนเบิดบอน. ฯะ

คนที่ได้เชิญไปในที่ประชุมนั้น

๑ สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้าจาตุรนต์รัศมี, ๑ สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงษ์, ๑ พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้ากฤดากินิหาร, ๑ พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าคัคณางคยุคล, ๑ พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าศุขสวัสดิ, ๑ พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าทวีถวัลยลาภ. ๑ พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าเกษมสันตโสภาคย์, ๑ พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้ากาพย์กนกรัตน์, ๑ พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าเทวันอุไทยวงษ์ ๑ พระองค์เจ้าสิงหนาฏ, ๑ พระองค์เจ้าสายสนิทวงษ, ๑ หม่อมเจ้าไพบูรณ์, ๑ หม่อมเจ้ากลาง, ๑ เจ้าพระยาสุริยวงษไวยวัฒพิพัฒน์ศักดิ, ๑ พระยาราชสุภาวดี, ๑ พระยาภาษกรวงษ, ๑ พระยากสาปน์กิจโกสล, ๑ พระยาเจริญราชไมตรี, ๑ พระยาเทพวรชุน, ๑ พระยาศรีเสาวราช, ๑ พระยาพิพัฒโกษา, ๑ พระยาบำเรอหิบริรักษ, ๑ พระยาอินทราธิบดีสีหราชรองเมือง, ๑ พระยาโชฎึกราชเสรฐ,๑ พระยาพิไชยบุรินทรา, ๑ พระยาอภัยรณฤทธิ, ๑ พระยาเวียงในนฤบาล, ๑ พระยานรนารถราชภักดี, ๑ พระยาสมุทบุราณุรักษ์, ๑ เจ้าหมื่นเสมอใจราช. ๑ เจ้าหมื่นไวยวรนารถ, ๑ เจ้าหมื่นศรีสรรพเพชภักดี, ๑ นายจ่ายงยศทิศ, ๑ พระสุนทราภิจปรีชา, ๑ พระอินทรเทพ, ๑ พระมหามนตรี, ๑ พระไพรัชภาคภักดี, ๑ พระปรีชากลการ, ๑ พระศรีธรรมสาสน์, ๑ พระนรินทรเสนี, ๑ พระชลธานวินิจัย, ๑ พระศรีสมบัติ, ๑ หลวงโกษานุการสวัสดิ์, ๑ หลวงมนตรีนิกรโกษา, ๑ หลวงรักษาสมบัติ ๑

หลวงรัตนายัต ๑ หลวงสวัสดิโกษา, ๑ วิจารจักกิจ, ๑ หลวงพินิตจักพรรณ, ๑ หลวงวิสูตรโกษา, ๑ หลวงสุนทรโกษา, ๑ ขุนอักษรสมบัติเสมียรตรากรมท่า, ๑ พระวรพันทพลากร, ๑ หลวงอังคนิสสรพลารักษ์, ๑ เจ้าหมื่นสุวเดชรณชิต, ๑ เจ้าหมื่นสราภัยสฤทธิการ, ๑ เจ้าหมื่นสรฤทพฤฒิไกร, ๑ เจ้าหมื่นวิชิตไชยศักดาวุธ, ๑ เจ้าหมื่นวิไชยยุธเดชาอัคนิจ, ๑ หลวงสาตราธิกรฤทธิ์, ๑ หลวงวิธยาธิกรศักดิ์, ๑ หลวงสรจักรนุกิจ, ๑ หลวงสรสิตยานุการ, ๑ หลวงสิลปสารสราวุธ, ๑ หลวงสัลยุธวิธีกรรว, ๑ นายแก่น, ๑ นายโตสุวรวงษ์, ๑ นายบิน, ๑ นายอั้น, ๑ พระภาษีสมบัติบริบูรณ์, ๑ หลวงพิศาลผลภานิช, ๑ พระภักดีพัฒนากรณ์, ๑ หลวงจิตรจำนง, ๑ หลวงนาวาเกนิกร, ๑ หลวงพิพิทพันทพิจาร, ๑ หลวงอภัยวานิช, ๑ หลวงไมตรีวานิช, ๑ เจ้สัวเสง, ๑ เจ้สัวยี, ๑ รวม ๘๑ คน, ฯะ

◎ ขินยอรยอกิงวิเซนอาละเมดา, ผู้ว่าการกงสุลโปรตุเกศ ๑ มิศเตอนุแมน ผู้ว่าการแทนกงสุลเยเนอราลอังกฤษ, ๑ มิศเตอเอศเวิศว่าการที่สอง, ๑ แหม่มเอศเวิศ, ๑ มิศเตอเฝรนชีว่าการที่สาม, ๑ เยเนอราลเอบดาปลยูปาตริศกงสุลอเมริกัน, ๑ แมนปาตริศ, ๑ มิศเตอปาตริศบุตรกงสุล, ๑ มองซิเออการะเนียกอมมิชิออเนอกงสุลฝรั่งเสศ, ๑ มองซิเออเนศที่สอง, ๑ แหม่มเนศ, ๑ มองซิเออโลโยที่สาม, ๑ แมมโลโย, ๑ มาดำตรงวิล, ๑ บารอนเออนาวอนเบอเคนกงสุลเยรมัน, ๑ แหม่มเบอเคน, ๑ มิศเตอเฮาสแมนที่สอง, ๑ มิศเตอแฮนรีศล่าม, ๑ มิศเตอมาชิวุศกงสุลออศเตรีย, ๑ มิศเตอมาชิวุศเสมียร, ๑ มิศเตอมูเลอผู้ว่าการกงสุลฮอลันดา, ๑ มิศเตอมูเลอเสมียร, ๑ มิศเตอกอบเกกงสุลเดนมารก, ๑ มิศเตอยุกอผู้ว่าการกงสุลอีตาลี, ๑ มิศเตอสิกเสมียร, ๑ มิศเตอเตมินอบเสมียร มิศเตอเรศมอนเสมียร, ๑ พระวิสูตรสาครดิฐเจ้าท่า, ๑ มิศบุศบุตรพระวิสูตร, ๑ ยอนบุศบุตรพระวิสูตร, ๑ มิศเตอเอมนายโปลิศ, ๑ มิศเตออาลบาสเตอ, ๑ หลวงอุประเทศทวยหาร, ๑ มิศเตอกอศเตนายห้างเดเบ, ๑ แหม่มกอศเต, ๑ มิศเตอเบณเสมียร, ๑ มิศเตอฟอกนายห้างบอเนีย, ๑ มิศเตอกลักเสมียร, ๑ มิศเตอกอศเลอเสมียรห้างมากวน, ๑ มิศเตอดาเนียลวิลเซอ, ๑ แหม่มวิลเซอ, ๑ น้องหญิงแหม่มวิลเซอชื่อมิศดริศเตียน, ๑ มิศเตอเวนาเสมียร, ๑ มิศเตอรอเดอเสมียร. ๑ มิศเตออาเรศลิก ๑ มิศเตอไลออน. ๑ แหม่มไลออน, ๑ มิศเตอเมกกลินพี่, ๑

มิศเตอเมกกลินน้อง, ๑ มิศเตอเปตาซอนครูสอนหนังสือในวัง, ๑ มิศเตออาระเปออินยเนีย โรงกสาป, ๑ แหม่มอาระเปอ, ๑ กับตันเบลแบล, ๑ แหม่มเบลแบล, ๑ มิศเตอกลบ, ๑ มิศเตอกรูนิศ, ๑ แหม่มกรูนิศ, ๑ หมอจันตะเล, ๑ แหม่มจันตะเล, ๑ หมออัตชินชัน, ๑ หมอเกาแวน, ๑ มิศเตอเบศแมน, ๑ แหม่มเบศแมน, ๑ มิศเตอกอศตา, ๑ แหม่มกอศตา, ๑ มิศเตอยุเซน, ๑ แหม่มยุเซน, ๑ กับตันวอรันหนึ่ง, มิศเตอลุยสเวียหนึ่ง, มิศเตอคิชหนึ่ง, มิศเตอคิชูหนึ่ง, มิศเตอมูเลอเสมียรห้างหลวงอุประเทศหนึ่ง, แหม่มมูเลอหนึ่ง, หมอเฮาหนึ่ง, แหม่มเฮาหนึ่ง, หมอสมิทหนึ่ง, แหม่เมสมิทหนึ่ง, มองซิเออบอลวิล นายห้างหนึ่ง, มิศแตอซอเสมียรห้างบอลวิลหนึ่ง, มิศเตอบุศชะหนึ่ง, มิศเตอกอโตโรสาร ต่างประเทศหนึ่ง, มิศเดนลอรีนายห้างหนึ่ง, แหม่มลอลีหนึ่ง, มองซิเออตราชิหนึ่ง, กับตันออบกินหนึ่ง, มิศอิตันหนึ่ง, มิศอันดอซอนหนึ่ง, หมอดินหนึ่ง, แหม่มดินหนึ่ง, หมอเมกดันหนึ่ง, แหม่มเมกดันหนึ่ง, มิศเตอปรัตเลหนึ่ง, กับตันอิกหนึ่ง, มิศเตออับกา หนึ่ง, รวม ๘๕ คน, เจ้าแลขุนนางข้าราชการ, แลชาวต่างประเทศที่ได้ไปในที่นั้น, รวมหมดด้วยกัน ๑๗๖ คน,

ขอทูลถวาย

◎ ข้าพระพุทธเจ้า, เจ้าของหนังพิมพ์ดรุโณวาทขอพระราชทาน, น้อมเกล้า-ถวายบังคมทูลถวายไชยมงคล, ในการเฉลิมพระชนม์พรรษาแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, ซึ่งมีพระเดชพระคุณทรงพระกรุณาชุบเลี้ยง, ข้าพระพุทธิเจ้าให้มียศ, แลความสุขความเจริญ, แลได้ทรงเปลี่ยนแปลงธรรมเนียม, ซึ่งเป็นการกดขี่ซึ่งกันแลกันให้เลิกเสื่อมสูญไป, แลได้ทรงตั้งที่ปฤกษาราชการแผ่นดิน, คือเคาน์ซิลออฟสเตต, แลปรีวีเคาน์ซิล, คือที่ปฤกษาราชการในพระองค์ ไว้ให้ช่วยทำนุบำรุงทั้งสมณพราหมณาจาริย์แลราชฎร, ให้มีความสุขทั่วไปในพระราชอาณาจักรทั้งสิ้น. ขอพระผู้ซึ่งสิ่งซึ่งเป็นใหญ่เป็นประธานในสกลโลกย, จงช่วยอภิบาลรักษาแต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, ให้ทรงพระเจริญพระชนมายุยืนยาวไปสิ้นกาลนาน, ให้ประกอบไปด้วยพระปฤชาญาณภิญโยยิ่ง, พระบารมีแผ่ทั่วทิศานุทิศน้อยใหญ่, ทั้งหมู่อรินราชให้ห่างไกล, อย่าได้มาเบียดเบียฬ, ให้ขุนเดืองพระราชหฤไทยได้, แลทรงพระราชดำริห์กิจการสิ่งหนึ่งสิ่งใด, ขอให้สำเร็จดั่งพระราชประสงค์ทุกประการเทอญ. ๚

ตอบความสงไสย

◎ ข้าพเจ้าขอตอบความให้ท่านผู้ถามทราบด้วย, ที่ข้าพเจ้ามิได้ลงพิมพ์ไปในวิกก่อนนั้น, ด้วยผู้เรียงพิมพ์เขาเรียงตกไป, ข้าพเจ้าสำคัญว่าเขาได้สอบทานถูกต้องกับฉบับต้นร่างแล้ว, ด้วยข้าพเจ้าได้เรียบเรียงไว้ถ้วนครบทุกแห่ง, เมื่อเวลาข้าพเจ้าจะสอบทาน การของข้าพเจ้ามาก, จึงไม่ทันจะสอบทานให้ถี่ถ้วน, ที่ท่านมีหนังสือมาถามข้าพเจ้า, ๆ มีความยินดีเปนอันมาก, ด้วยข้าพเจ้าได้ทราบว่า, หนังสือดรุโณวาทที่ข้าพเจ้าบอกไปนั้นยังขาดอยู่หลายแห่ง, ข้าพเจ้าคิดว่าท่านผู้ที่ได้ทำการฉลองพระเดชพระคุณ, ที่ไม่มีชื่อมาในหนังสือดรุโณวาทคงจะมีความขัดเคืองข้าพเจ้า, ด้วยข้าพเจ้ามิได้บอกไปนั้น, ก็ดูเหมือนว่าข้าพเจ้ามีความโกรธเคืองท่านผู้ซึ่งได้แต่งการ, แกล้งยกชื่อท่านเสีย, ดูเหมือนท่านผู้นั้น ๆ ไม่ได้แต่งการฉลองพระเดชพระคุณเลย, ขอท่านผู้ซึ่งที่ข้าพเจ้ายังมิได้บอกไปนั้น, อย่ามีความโกรธขัดเคืองข้าพเจ้าเลย.

◎ ที่เก๋งวรราชสภาพิรมย, ที่พระเจ้าราชวรวงษเธอกรมหมื่นภูวไนนฤบนทราธิบาล จ.ม.ท.จ.ว., กับหม่อมเจ้านิลวรรณได้แต่งนั้น, ได้แขวนโคมห้อยพวงดอกไม้, มีโต๊ะจีนสองโต๊ะตั้งซ้ายขวา, มีโต๊ะรองโคมระย้าตั้งประจำเสา, โคมน้ำมันบีตตอเลียมเรียงเข้าแสงสว่าง, ทานชั้งจัดวางดูเรียบร้อยงดงามดีสอาดตา, ที่ประตูสนามราชกิจ, ติดประทีปตามฝาเปนชั้นช่อง, ติดดอกดวงห้อยพวงดอกไม้สด, ดูงดงามสอาดตา, ของหม่อมเจ้าภานุมาศ, กับหม่อมเจ้าทรงทัศได้แต่งฉลองพระเดชพระคุณ, ขอท่านทั้งปวงจงได้ทราบเทอญ.

ความมาให้ทราบ

◎ ขอแจ้งความมาให้ทราบทั่วกัน, การที่เฉลิมพระชนม์พรรษาครั้งนี้, ข้าพเจ้าได้บอกมาบ้าง, ยังไม่ได้บอกมาบ้างข้าพเจ้าจึงได้บอกมาในหนังสือนี้ คือแต่งเก๋งราชานุราชอาศน์, ตั้งโต๊ะจีนโต๊ะหนึ่งแขวนโคมแก้วตั้งประทีปเรียงราย, พระสุริยภักดีเปนผู้แต่ง, เก๋งวรนารถนารีเสพ, ตั้งโต๊ะจีนสามโต๊ะ, แขวนโคมห้อยพวงดอกไม้ประทีปเรียงราย, ของพระพรหมบริรักษ์เปนผู้แต่ง. เก๋งวรเทพย์สถาน, ตั้งโต๊ะจีนโต๊ะหนึ่งแขวนโคมห้อยพวงดอกไม้, ตั้งโคมประทีปเรียงรายบนหลังกำแพงแก้ว, เจ้าหมื่น

ทิพเสนาเจ้าหมื่นไขยพรสองคนเปนผู้แต่ง, เก๋งสำราญมุขมาตยา, ตั้งโต๊ะจีนแขวนโคมตามประทีป, โคมแก้วตั้งบนหลังกำแพงแก้ว, พระราชวรินทร์เปนผู้แต่ง. หว่างห้องเครื่องกับโรงอาลักษณ์ตั้งชุ้มแขวนโคมแก้วติดประทีป, ของพระเจ้าราชวรวงษเธอกรมหมื่นอักษรสาสน์โสภณปรีวีเคาน์ซิล, จ.ม.ท.จ.ว. ท่านเปนผู้แต่ง. ทิมดาบตำรวจน่าตั้งโต๊ะ ๓ โต๊ะติดประทีป, ติดกระจกตามฝาผนัง, แสงแก้วแสงไฟจับดูงามดี, พระมหาเทพปรีวีเคาน์ซิล, พระมหามนตรีปรีวีเคาน์ซิล ท.ช. เปนผู้แต่ง. ตำรวจน่าที่ไม่ได้แต่งเก๋งแลทิมดาบนั้น, เขาได้ฉลองพระเดชพระคุณ, ที่ต้นไม้ล้อมรอบเก๋งคนละต้น

ข่าวต่างประเทศ

เมืองฝรั่งเสศพวกแอศแซมลี, ได้ชุมนุมกันปฤกษาเรื่องบาลเยศเงินใช้สรอยในกรมบั๋บลิตเวิด. (การโยธา) แลกรมรำคิราคลัตร์, แลคอมเมอศคี (การเลือกสวนไร่นาแลการค้าขาย) แล้วได้ชุมนุมปฤกษากันด้วยเรื่องจะทำหนังสือสัญญาในเมืองญวน, อนึ่งมีคำถามขึ้นในที่ชุมนุมว่า, คอเวอร์แมนต์ก็จะทำหนังสือสัญญาด้วยเรื่องน้ำตาลใหม่, จะแก้ไขหนังสือสัญญาซึ่งได้ทำไว้กับเมืองอังกฤษ, เมืองเบริเตียม, เมืองนิเทอแลนด์ เมื่อบีคฤษตศักราช ๑๘๖๔ นั้นฤๅ, มิมิสเตอร์เสนาบดีจึงตอบว่า, การเรื่องนี้เคาน์ซิลออฟสเตตยังชุมนุมปฤกษากันที่จะทำกฎหมายในเรื่องนี้, ให้สมควรกับกฎหมายที่พออัตแซมเลได้ทำไว้, ก็กฎหมายที่ทำนี้เมื่อชุมนุมคราวหลัง, จึงจะส่งมาให้อัตแซมลีปฤกษา, ถ้าปฤกษากันแล้ว, จึงจะส่งไปให้เมืองต่างประเทศ, ซึ่งได้ทำหนังสือทางพระราชไมตรีทราบด้วย ฯ

เมืองสเปนเคบมิเนตเคาน์ซิลเสนาบดี, ที่ชุมนุมปฤกษาที่เมืองแมดริศ, ปฤกษากันจะให้ส่งทหารไปยังเกาะคูบา, ๑๒๐๐๐ คน, อนึ่งคอเวอร์แมนต์เมืองโปตุคอล, ได้ส่งชาวสเปนซึ่งได้ลงชื่อเปนทหาร, ที่ไปอาไศรยอยู่เมืองโปรตุคอล ๔๗ คน, เพราะเหตุว่าคอเวอร์แมนต์เรียกคนที่เปนทหารทั้งแผ่นดิน, พวกกาลิศได้ยิงเจ้าวัดวิกตอเรียตาย อนึ่งมีเหตุเกิดขึ้นด้วยรถไฟคนตายเปนอันมาก, พวกกาลิศกับพวกคลีบ้ปปลีกกำลังรบกันอยู่

เมืองอังกฤษที่ในเฮาสคอมมัน, มิศเตอร์กดเรนได้ยื่นเรื่องราวของคนเปนอันมากกล่าวโทษว่า, ความเรื่องติดขบอนนั้นยังชำระไม่เปนยุติธรรมเตมที่, เซอรเอวษ-ดีออฟก็ได้ยื่นเรื่องราว, มาจากเมืองบอนเมาต์เนื้อความอย่างเดียวกัน, แล้วมิศเตอร์รัดแซลเดอรนีได้ยื่นเรื่องราว, มาจากเมืองเซาแอมตัน, ขอให้ปล่อยอาเชอร์แฮมตอม, ซึ่งเปนผู้พ้องเรื่องติขบอนจากโทษ

เมืองยี่บุ่นมีผู้ร้ายฆ่ามิศเตอร์อาเบอร์, ผู้ว่าราชการแทนกงสุลเยรมัน, ที่อะโกกะดี ผู้ร้ายที่ฆ่านั้นข่าวว่าเปนคนเบาเสียจริตไม่สู้จะปรกติ, ในหนังสือพิมพ์ชื่อยี่บุ่นเฮรอนต์, ได้ลงพิมพ์ว่าเมื่อวันที่ ๘ เดือนเสบเตมเบอร์ มีชาวยุกุนินยี่บุ่นอายุประมาณ ๒๒ ปี, มาจากเมืองวากิตะมาภักอยู่ที่อะโกกะดี, คนนั้นได้เคยไปเที่ยวที่โรงพระน้ำชาอยู่เสมอ, แล้วเขาได้กล่าวว่าตัวเขาจะไปเมืองยะโด, ซึ่งเปนเมืองหลวงยี่บุ่นไปเรียนหนังสือแลวิชาให้แล้ว, เมื่อเวลาเขาอยู่ที่อะโกกะดีนั้นฝันไปว่า, เขาได้เหนกามีมาทำนายว่า, พระเจ้าแผ่นดินเมืองยี่บุ่นจะมีเหตุอันตราย, แก่พระองค์ด้วยคนต่างประเทศ, คนหนุ่มที่ฝันนั้นจึงได้คิดว่าเปนพนักงานของเขา, ที่จะต่อสู้กันกับคนต่างประเทศ, ที่จะทำอันตรายแก่พระเจ้าแผ่นดิน, ซึ่งกามิได้มาแจ้งความทำนายที่ในฝันของเขานั้น, แต่คนยี่บุ่นนั้นไม่รู้จัก, ว่าคนต่างประเทศผู้ใด, ที่จะทำอันตรายแก่พระเจ้าแผ่นดินยี่บุ่นนั้น, จึงได้เดิรเข้าไปที่ในวัดสวดอ้อนวอนให้พระช่วยชี้ตัวคนต่างประเทศ, ที่จะคิดทำอันตรายแก่พระเจ้าแผ่นดินนั้นให้เปนสำคัญ, ก็พเอิญเวลานั้น, มิศเตอร์ฮาเบอร์ได้เดิรไปทางข้างวัดนั้น, เมื่อกำลังคนยี่บุ่นสวดอ่อนวอนอยู่; แลเหนมิศเตอร์ฮาเบอร์เดิรไป, คนยี่บุ่นนั้นนึกในใจว่า, คนต่างประเทศคนนี้, คงจะคิดทำอันตรายแก่พระเจ้าแผ่นดินเปนแน่, จึงเดินออกไปจากวัด, ถามหญิงที่อยู่ที่นั้นสองคนว่า, ได้เหนคนต่างประเทศเดิรไปทางนี้ฤๅเปล่า, หญิงสองคนนั้นจึงบอกว่า, ได้เหนเดินไปทางนี้, คนยี่บุ่นนั้นจึงวิ่งตามมิศเตอร์ฮาเบอร์ไปใกล้จะทัน, ก็เอาร่มที่ตัวแบกคว่างเอามิศเตอร์ฮาเบอร์ฯ ๆ ก็ไม่ทันสังเกตว่าอะไร, ก็เดิรไปตามทางโดยเรว คนยี่บุ่นนั้นก็ชักดาบออกวิ่งเข้าไปฟันเอามิศเตอร์ฮาเบอร์ฯ ๆ ตกใจก็วิ่งหนีเข้าไปในบ้านแห่งหนึ่งมีส่วนในรั้วขึ้นไป, คนยี่บุ่นนั้นวิ่งมาทันเข้า, ก็เอาดาบสับฟันมิศเตอร์ฮาเบอร์จนขาดใจตาย, แล้วจึงสับเนื้อเปนชิ้น ๆ, แล้ว

จึงบอกคนทั้งปวงให้เอาน้ำมารดศพที่ตัวได้ฆ่านั้น, แล้วตัวก็เดินไปที่โรงน้ำชา, จึงได้กล่าวความให้คนทั้งปวงฟัง, ตามที่ตัวได้ผันจนถึงได้ฆ่ามิศเตอร์ฮาเบอร์, แล้วคนยี่ปุ่นคนนั้น, เข้าไปหาผู้ว่าราชการเมืองให้จับตัวไว้เสียเอง, มิศเตอร์ฮาเบอร์ตายด้วยคนเสียจริตมีอาวุธดังนี้, ควรจะเปนตัวอย่างให้เหนว่า, การถืออาวุธเดินตามทางนั้นเปนการเบาบ้า, ควรคอเวอร์แมนต์เมืองยี่ปุ่นจะห้าม, อย่าให้ถืออาวุธเดินตามทางเลย, ศพมิศเตอร์ฮาเบอร์นั้นก็ได้เอาไปไว้ในโรงหมอให้ตรวจดู, กำหนดจะได้ฝังวันที่ ๑๒ เดือนเสบเตมเบอร์

นิทานว่าด้วยเรือกำปั่นขีบแลเรือฉลอม

๏ ข้าพเจ้าได้ฟังนิทานเรื่องหนึ่งว่า, ในกาลวันหนึ่งนายบั่นได้เดิรไปเที่ยวริมแม่น้ำ, ครั้นแลเห็นเรือกำปั่นขีบสองลำแล่นเคียงกันมาแต่ไกล, นายบั่นจึงเอากล้องส่องๆ ดู, ก็ได้เหนเรือฉลอมแล่นมากลางระหว่างเรือนั้นอีกลำหนึ่ง, ครั้นมาใกล้ที่นายบั่นยืนอยู่นั้น, ต่างก็จะจอดชาใบทั้งสมอลงพร้อมกัน, ก็เมื่อเขาทั้งสมอลงพร้อมกันแล้ว, คีคะเรือทั้งสองก็หันเบียดกันเข้า, บีบเรือฉลอมที่อยู่กลางนั้นแตกออกไป, นายบั่นเหนดังนั้นจึงถามเพื่อนที่อยู่ด้วยกันว่า, กฎหมายสำหรับแม่น้ำไม่มีแลฤๅ, คนทั้งปวงก็มิได้ตอบประการใด, นายบั่นก็เดินกลับมาบ้าน, จึงมานอนหัวเราะอยู่ ฯะ

โคลงรามเกรียติ

ทศเศียรเวียนวิ่งร้อง เปนโก ลาเอย
เรียกหมู่มาตยาโย อีพร้อม
จูงกรมิ่งมณโฑ ทั้งอัค คีนา
ทรงรถบทจรอ้อม ออกข้างทางฉนวน

อินทรชิตสุดฤทธิร้อน กายา
ภาสุวรรณกรรณมา จากห้อง
พิเภกลากตรีชดา เติรด่วน
ปวงหมู่สาวสนมร้อง แซกหน้ามาตาม

กุมภกรรฐกุมหอกแก้ว โมคคัก็ด์
จูงจันทรวดีอรรค เรศเต้า
ทุกกรมสนมพนัก งานเครื่อง
วนวิ่งทั้งของเข้า รีบร้อนตามมา

พระสนมรมอบร้อน เปลวเพลิง
วิ่งเตลิดเบิดเบิง เบ่าพ้อง
ไปยังที่ขายเชิง เชาสัตนานา
ต่างร่ำต่างเรียกร้อง ร่ำร้องหากัน

ทศเศียรกำสรดเศร้า แสนศัลย
ยั้งหยุดสัตนาบรร พตพัน
มเหษีพระกำนัน นาเนก
ญาติวงษพงษพันธ์สล้น ดาษล้อมแลสลอน

จะว่าด้วยโคลงฤาษีแปลงสาร

◎ บัดนี้จะว่าด้วยอักษรโคลงอย่างหนึ่ง, ชื่อว่าฤาษีแปลงสาร, ด้วยเปนของๆ คนแต่ก่อน, เขาได้คิดตัดแปลงตกแต่งขึ้นไว้, หวังจะให้เปนการสนุกนี้, ของคนที่จะได้เล่าเรียนจะได้มีความเพียรคิดอ่าน, ให้ชำนาญในการเล่าเรียนแลเพียรให้เพลิดเพลิน, เปนการเจริญปัญญาขึ้นอีกอย่างหนึ่ง, แต่ในกาลบัดยุบันนี้, ข้าพเจ้ามิได้เห็นผู้หนึ่งผู้ใดคิดเขียนเล่นเลย, ข้าพเจ้าคิดเห็นว่า, อักษรโคลงนี้เปนของดีประหลาด, ควรที่ท่านทั้งปวงจะรู้ไว้, ด้วยมีคุณมีประโยชน์, เปนเครื่องสดับสติปัญญาผู้ที่มีความเพียรรอบรู้ในการวิชาต่างๆ ขึ้นได้อีกอย่างหนึ่ง, ข้าพเจ้าจึงได้เอามาลงพิมพ์ไว้ในที่นี้, ให้ท่านทั้งปวงทราบ ฯะ

อักษรฤาษีแปลงสาร, ซึ่งคนแต่ก่อนเขาได้คิดดัดแปลงแก้ไขยักย้าย แล้วเรียบเรียงไว้เปนคำโคลงดังนี้

กอรัษรวณษกลันวล้ งลพเลพา
อชีษีฤางลปแรสา บสีว้ไ
ดลผันยลี่ปเนยพ้เนอลกรกา ยลากบลัก
นสหท่เหลเบลั ห้ใ นอ่านลั้หเนปเมษขเ

๏ อักษรโคลงนี้, ถ้าจะอ่านต้องสังเกตผสมตัวอักษรเปนคำๆ, แล้วดูตัวถอยหลังไปตามคำนั้นๆ, เหมือนคำว่า กอรัษ ถ้าจะอ่านก็ต้องอ่านว่า อักษร, คือ กอั เปน อัก รษเปน ษร, เพราะกลับเอาตัวสกดมาไว้ข้างน่า, ให้ท่านทั้งปวงคิดกลับอ่านดังนี้ให้ตลอดทุกบันทัดเทอญ. ฯะ

เนื้อความในโคลงฤาษีแปลงสารนี้, เปนคำโคลงว่า,
อักษรลักษณล้วน เพลงพาล
ชื่อฤาษีแปลงสาร สืบไว้
ผลัดเปลี่ยนเพี้ยนกลอนการ กลายกลับ
สนเท่ห์เล่ห์ลับให้ อ่านเหลันเปนเกษม
ถ้าท่านผู้ใดอ่านไม่เข้าใจถนัด, จงเอาเนื้อความโคลงนี้
เทียบเคียงดูเทอญ.

ราคาข้าวเปลือกกรุงเทพ ฯ

๏ ใช้ถัง ๒๑ ทนาน.ตามซึ่งโรงสีจักรกลไฟใช้กันนั้น, เข้าเปลือกนาเมืองราคาเกวียนละ ๒๖ บาท. เข้าเปลือกนาสวนที่หนึ่งเกวียนละ ๔๒ บาท เข้าเปลือกนาสวนที่ ๒ เกวียนละ ๓๙ บาท, เข้าเปลือกนาบั๊กที่หนึ่งเกวียนละ ๓๕ บาท, เข้าเปลือกนาบั๊กที่ ๒ เกวียนละ ๓๓ บาท, เข้าเปลือกนาบั๊กที่สามเกวียนละ ๓๒ บาท, เข้าสารนาสวนที่หนึ่งเกวียนละ ๗๗ บาท, เข้าสารนาสวนที่ ๒ เกวียนละ ๗๕ บาท, งาเมดนาเมืองเกวียนละ ๗๗ บาท, สองอย่างคือเข้าสารแลงาใช้ถัง ๒๑

การเลหลัง

ข้าพเจ้าผู้มีชื่อที่ท้ายหนังสือนี้ ขอแจ้งความให้ทราบทั่วกัน ด้วยณวันพระกลางเดือนขึ้นสิบห้าค่ำทุก ๆ เดือน จะมีการเลหลังที่ถนนบำรุงเมืองพ้นบังเวียนไปข้างคลองตลาดห้องที่สอง คือข้าพเจ้าต้องรับของนายห้างพ่อค้าที่มีสินค้าค้างอยู่บ้าง แลท่านผู้ใดมีสิ่งของที่ไม่ชอบใจจะใช้แล้วจะเอามาฝากขายก็ได้ ถ้าแลท่านผู้ใดหยากจะใคร่ซื้อของที่ถูกกว่าขายตามธรรมเนียม แล้วขอเชิญท่านมาเวลา ๔ โมง เช้าเทอญ ฯะ

ข้าพเจ้านายรุ่งเปนผู้จะขายเลหลัง

การพระราชพิธี เฉลิมพระพุทธชนม์พรรษา

๏ ณ วันอาทิตยเดือนสิบแรมสองค่ำเวลาทุ่มเศศ, พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินมาประทับที่พระที่นั่งไพสารทักษิณ, จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้นิมนต์พระสงฆ ๒๒ รูป, ซึ่งจะได้เข้ามาสวดพระพุทธมนต์, มีหม่อมเจ้าพระอรุณนิพาคุณากรณ์เปนประธาน, ครั้นพระสงฆเข้าไปนั่งที่เรียบแล้ว, จึงเสด็จพระราชดำเนินมาทรงจุดเทียนมัศการพระสยามเทวราชที่น่าพระทวาร, แล้วเสด็จพระราชดำเนินไปประทับที่พระสงฆ, ทรงพระราชทานผ้าไตรแพรแลย่ามแก่พระสงฆถ้วนทั้ง ๒๒ รูป, ครั้นพระสงฆรับพระราชทานผ้าไตรแล้วก็ออกมาครอง, ครั้นทรงถวายเสร็จแล้ว, เสด็จพระราชดำเนินมาประทับตรัสกับสมเด็จพระเจ้าบรมวงษเธอเจ้าพ้ามหามาลา, กรมพระบำราบประบิ๊กษ, ที่พระบรมวงษาทั้งปวงเฝ้าพร้อมอยู่ ณ ที่นั้น, ครั้นพระสงฆครองผ้าเสร็จแล้วก็เข้าไปนั่งตามที่, จึงเสด็จพระราชดำเนินทรงจุดเทียรเครื่องนมัศการ. หม่อมเจ้าพระอรุณนิพาคุณากรณ์ก็ถวายศิล, ครั้นทรงศิลแล้วพระสงฆก็สวดพระพุทธมนต์. แล้วทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ รับสั่งให้สมเด็จพระเจ้าบรมวงษเธอ, เจ้าพ้ามหามาลากรมพระบำราบประบิ๊กษ, พระยาราไชยมหัยสวริยาธิบดี, พระยาเจริญราชไมตรี, ไปเฝ้าทรงตรัสประภาษไปรเวตที่พระที่ซึ่งประทับนั้น, ครั้นพระสงฆสวดพระพุทธมนต์จบแล้ว, จึงรับสั่งให้พระเจ้าน้องยาเธอที่ยังทรงพระเยาว, ไปถวายเทียรแก่พระสงฆทุก ๆ องค์, ครั้นพระสงฆรับพระราชทานเทียรแล้ว, ก็ถวายอติเรกแลถวายพระพรลากลับออกมา, เสด็จประทับตรัสอยู่ที่นั้นจนเวลาห้าทุ่มเศศ, เสด็จขึ้นจากพระที่นั่งไพสารทักษิณ, เสด็จขึ้นประทับเฉียนเพช, ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ตำรวจซึ่งนอนประจำฃอง, จุดดอกไม้เพลิงบูชาเปนเสร็จการในวันนั้น. ฯะ

๏ ณ วันจันทรเดือนสิบแรมสามค่ำเวลาเช้าสี่โมงเศศ, เสด็จพระราชดำเนินมาประทับที่พระที่นั่งไพสารทักษิณ, ทรงจุดเทียนมัศการ. พระสงฆถวายพรพระ, แล้วเสด็จทรงประเคนพระสงฆ, แล้วทรงประทับตรัสกับพระบรมวงษานุวงษซึ่งได้เข้าไปเฝ้า. ครั้นพระสงฆรับพระราชทานฉันแล้ว, จึงเสด็จพระราชดำเนินไปประทับ, ทรงถวาย

เครื่องไทยธรรมแก่พระสงฆ ๒๒ รูป. ครั้นทรงถวายเสร็จเสด็จมาประทับทรงพระเต้าสิโนท, พระสงฆถวายยถาสัพพี, แล้วเสด็จทรงจุดเทียรที่พระครอบ. ทรงยกไปพระราชทานหม่อมเจ้าพระอรุณนิพาคุณากรณ์ให้ทำน้ำพระพุทธมนต์. พระสงฆสวดถวายไชยมงคลจบแล้ว, ถวายอติเรกถวายพระพรลากลับออกมา, เวลาบ่ายโมงเศศเสด็จขึ้น. เวลาบ่ายสองโมงเศศเจ้าพนักงานตั้งใบศรีแก้ว, ใบศรีทอง, ใบศรีเงิน. ชีพ่อพราหมณก็เบิกแว่นไฟเวียนเทียรสมโพธพระพุทธชันษา, เจ้าพนักงานก็ประโคมแตรสังขดุริยดนตรี, ครั้นเวียนถ้วนห้ารอบ, ชีพ่อพราหมณก็ดับไฟโยกควันจุลเจิมตามไสยเวตร เวลาบ่าย ๓ โมงเศศเปนเสร็จ, เวลาทุ่มเศศเสด็จพระราชดำเนินประทับพระที่นั่งไพสาทักษิณ, ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้หาพระยาราไชยมหัยสวริยาธิบดี, พระยาเจริญราชไมตรีมาเฝ้า, เสด็จประทับสรัสอยู่ที่นั้นจนเวลา ๒ ทุ่มเศศ, จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้นิมนต์พระสงฆซึ่งจะได้ถวายเทศน์, แล้วทรงจุดเทียรนมัศการ, พระธรรมวโรตมก็ถวายเทศนามงคลวิเสศ. ครั้นเทศนาจบแล้วก็ทรงถวายไทยธรรมกอสมควร, พระสงฆถวายอติเรกถวายพระพรลา. ทรงเสด็จประทับตรัสอยู่ที่นั้นจนเวลาห้าทุ่มเศศ. เสด็จพระราชดำเนินมาประทับที่พระที่นั่งดุสิตาพิรมย์, ทรงจุดดอกไม้เพลิง. เสด็จประทับทอดพระเนตรดอกไม้เพลิงต่าง ๆ, แล้วก็เสด็จขึ้น, ฯะ

ความเจริญในกรุงสยาม

◎ ด้วยข้าพเจ้าได้รับเชิญของท่านคอมานแดนต์, แลออฟพีเซอทหารมหาดเลกรักษาพระองค์, ไป ณ ที่มิวเซียมซึ่งจัดการหาของประหลาดต่าง ๆ, มาเรียบเรียงวางแต่งตั้งไว้ในที่โรงคงคเดีย, ที่หลังวัดพระศรีสาศดาราม. ฯะ

◎ เมื่อ ณ วันจันทรเดือนสิบขึ้นเก้าค่ำ. ข้าพเจ้าได้เข้าไปในที่นั้น, ข้าพเจ้าได้เที่ยวชมของซึ่งจัดสันต์ไว้นั้น. ได้เหนของประหลาดงามดีต่าง ๆ ห้องที่ ๑ จัดเปนโต๊ะตู้วางเรียงรำดับ, มีเขากวางประหลาด ๒ เขา, เปนของประหลาดหายากติดอยู่บนศีศะ, แต่ศีศะนั้นหล่อด้วยทองเหลือง, มีเขาโคแลน่อต่าง ๆ วางบนหลังตู้, ถัดไปเปนโต๊ะวางรูปสัตวต่าง ๆ ทำด้วยสิลา, ต่อไปมีโต๊ะตั้งพระแสงบืนแผดแลบืนต่าง ๆ,

ล้วนอย่างวิเศษมีทั้งเก่าใหม่, บั้งตันเหล็กสำหรับบีนสะไนเต้อ, แลลูกแตกสำหรับขว้างให้แตก, ซึ่งพระปรีชากลการปรีวีเคาน์ซิล ม.ม., ได้คิดทำขึ้นใหม่เปนของวิเศษดี, พระแสงบืนพระทรงสวัสดิ, แลพระแสงบืนพระสุบินบันดาน, รูปเปนรูปบืนใหญ่, ทรงสั่งมาแต่ประเทศยุโรป, เปนบืนดีไม่มีที่ไหน, เปนของพระราชทานอย่างออกไปให้ทำเข้ามา, โต๊ะวางงาช้างบิดเปนเกลียว, แกะรูปพระ ๒ องค์ติดอยู่กับงานั้น, อีกงาหนึ่งเปนงาช้างกึ่งใหญ่ปลายแตกเปนห้ายอด, ถัดนั้นเปนตู้มีตาบหัวมังกรงามนัก, มีศักราชจดในนั้นว่า ๑๗๖๐, แลมีงาช้างแกะเปนรูปเทวรูปต่าง ๆ หลายปาง, ขวดแก้วแช่รูปสัตว์ต่าง ๆ, มีหนังช้างเผือกเอกขาวผ่องบริสุทธิงามยิ่งนัก, หีบจันทน์เล็กใหญ่แกะเปนลวดลายต่าง ๆ อันวิจิตร, เปนที่สำหรับเขียนหนังสือแลใส่เครื่องเขบ, หีบงาประดับสลับกันทำงามดียิ่งนัก, แลเขี้ยวสัตว์อย่างหนึ่งเปนของหายาก, ซึ่งภาษาอังกฤษเรียกว่า ฮิบโปปอตเตมัศ, แลเขางาต่าง ๆ, แลเครื่องราชอิศริยศในกรุงสยามทุก ๆ อย่าง, สายสร้อยลูกสกดผูกช้างเผือกเครื่องพระสำอางหยก, แลเครื่องพระสำอางทองลงยาราชาวดี, แลเครื่องราชบริโภค, สำหรับสมเด็จพระนางเจ้าราชินีในกรุงสยาม. แผ่นพระบฏประดับด้วยมุกเปนลวดลายอันวิจิตร, หยกยูอีได้มาแต่เมืองปกิ่ง, ภานทองเครื่องยศสำหรับพระราชทานพระบรมวงษานุวงษ, แลท่านเสนาบดีแลข้าราชการซึ่งมีความชอบต่อแผ่นดิน, แลหีบเครื่องเขียนแลเครื่องทำแผนที่ต่าง ๆ, ภานทอง, ภานถมตะทอง, ภานเงิน, ภานหมากเครื่องคู่ทองคำ, เครื่องแบ้งสิลาทอง, กล้องสูบกล้องส่องต่าง ๆ, โต๊ะวางรูปผู้หญิงทำด้วยเงิน, สองข้างมีโคมวาง, มีรูปใหญ่วางข้างโต๊ะเปนรูปผู้หญิงถือโคม, ถัดไปมีงาช้างใหญ่ตั้งเหมือนกันทั้งสองข้างประตู, ต่อไปมีโต๊ะตั้งกระถางฝรั่งมีต้นไม้ในกระถาง, ประดับด้วยผลโพประสาทมีดอกใบผลกึ่งก้านประหลาด, แล้วไปด้วยผลโพ, ดูหมดจดงดงามสอาดตายิ่งนัก, ถัดมาโต๊ะตั้งเครื่องกลึงอย่างดีสำรับเลก, แลเครื่องกลั่นดอกไม้, สิลาแม่เหล็กใหญ่ต่อไปโต๊ะตั้งศีศะโขนประดับมุกแลบีดทองดูผุดผ่องเปนของประหลาด. แลกล้องรากไม้ไผ่บ่าใหญ่เปนของหายาก, ถัดมาโต๊ะตั้งเครื่องกลไฟสำหรับบั้นยา, แลหินบดยาสิลาลายงามคล้ายโมรา, หีบหอยต่าง ๆ หลายอย่างหลายฉะนิด, อีกโต๊ะหนึ่งตั้งรูปหล่อด้วยทองเหลืองมีอยู่หลายอย่าง,

บันเดาะสังข, แตรงอน, แตรฝรั่ง, อีกโต๊ะหนึ่งวางขวดบั๊กดอกไม้สิลาขาวแกะเปนลวดลายงามดีมาแต่ประเทศยุโรป, เปนของสำหรับแต่งเรือน, ถัดมามีรูปหุ่นรามลักษณยักษลิงนางครบทุกสิ่ง, อีกโต๊ะหนึ่งมีเครื่องแก้ว, เปนอ่างเปนขามดูประหลาดต่าง ๆ ที่ตั้งซึ่งวางกลางมีเครื่องถ้วยชุบทองชุบเงินต่าง ๆ, มีดตอกมีดแซกใหญ่เล็กต่าง ๆ, แลตู้ใส่พระแสงต่าง ๆ, มีพระแสงองค์หนึ่งบระดับเพชร์ประดับพลอยงามนัก. ข้าพเจ้าคิดเหนว่าพระแสงองค์นั้น, แต่ครั้งสมเด็จพระรามาธิบดีที่สามแผ่นดินพระนารายน์, อีกตู้หนึ่งล้วนแล้วไปด้วยเครื่องทอง, ประดับพลอยศรีต่าง ๆ, ล้วนอย่างดีมาแต่เมืองปารีศ, อีกตู้หนึ่งเครื่องทองประดับเพชรพลอยหลายอย่างต่าง ๆ สิ่ง, ล้วนมีราคาเปนอันมาก. ที่ตรงกลางหว่างโต๊ะตั้งหีบเพลงใหญ่, มีตะละบั๊ตแฉกงาแกะเปนลายทรงเข้าบิล, ประดับพลอย, บาตรฝาประดับมุกย่ามหักทองขวาง, พัชรองตั้งงาแกะบั๊กเปนอามหลวง, แลเครื่องยศถมบั๊ตสำหรับพระสังฆราชวางบนหลังหีบเพลงนั้น, ถัดมาตั้งพระรูปพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, จำหลักด้วยสิลาขาวอันบริสุทธิ, มือทำด้วยเขาโค, อีกตู้หนึ่งมีทองแลเงินที่ใช้ซื้อขายในประเทศทั้งปวง, แลเงินโบราณ, แลเหรียญทองแดงทำเปนรูปโกษาปาน, เมื่อเข้าเฝ้าพระเจ้าหลุยที่ ๑๔, แลเหรียญทองคำ, เหรียญเงิน, เหรียญทองแดง, ทำเปนรูปราชทูตในกรุงสยาม, ออกไปเจริญทางพระราชไมตรี, ต่อพระเจ้าเอมปีรอณกรุงฝรั่งเสศ, เงินตราบาทใหญ่หนักชั่งหนึ่ง, เงินก้อนรูปต่าง ๆ หลายอย่างหลายภาษา, บัจจีนต่าง ๆ หลายสิบอย่าง, ทองก้อนใหญ่มาแต่เมืองนครราชสีมา, แลทองก้อนซึ่งเกิดในประเทศต่าง ๆ, แร่ต่าง ๆ, แร่ดีบุกเปนเงินซึ่งกลีนามาแต่เมืองสงขลา, แร่เงินเนื้อมากมาแต่เมืองกาญจน์บุรี, แร่ทองมาแต่เมืองกระบิล, แร่ดีบุกเมืองนครสีธรรมราช, นิลเมืองจันทบุรี, สิลาหยกอย่างดี, เครื่องราชอิศริยศเจ้าพม่า, รูปเพชรหลวงต่างประเทศ, อีกตู้หนึ่งใส่ถ้วยชามของเก่าต่าง ๆ อย่างโบราณ, ถัดนั้นเปนโต๊ะสิลากลมวางหีบเพลงเล็ก, เปนเครื่องไชลาน ๓ หีบ, มีแผ่นสิลาใหญ่รองโต๊ะ, อีกสองโต๊ะวางเครื่องแก้วอย่างดีต่าง ๆ ล้วนไปด้วยแก้ว, ที่ฝาผนังหลังชุ้มประตูทุกๆ ช่อง, เอาเครื่องอาวุธเสโลโตมอรน่าไม้บีนยาเกาทัณฑ์, แหลนหลาวตาบสั้นตาบยาวหอกซัดทวนกฤษดั้งเขนนวม, กระบองสั้นกระบองยาวกระบี่,

แลองสำหรับแห่ทุก ๆ อย่าง, ที่หลังตู้เปนรูปเรือไชยเรือพระที่นั่งเรือกระบวนต่าง ๆ, นกแลผีเสื้อติดไว้หลายอย่างหลายพรรณ, แลของต่าง ๆ อีกเปนอันมากเหลือที่จะพรรณา, สิ้นความในห้องที่ ๑ แต่เท่านี้, วิกน่าข้าพเจ้าจึงจะว่าความในห้องที่ ๒ ห้องที่ ๓ ต่อไปอีก. ฯ

บาญชียต้นไม้ที่ทูลเกล้าถวาย

๏ สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงษ, ถวายต้นสายน้ำผึ้งสูงห้าสอกต้น ๑, เจ้าคุณหญิงพัน, ถวายต้นแก้วสูงสอกหนึ่ง ๕๓ ต้น, ต้นกรรณิกาสูงสิบสองนิ้ว ๑๐๐ ต้น รวม ๑๕๓ ต้น ท้าวอินทสุริยาถวายต้นจำปาขาวสูงสามสอกต้น ๑ เจ้าพระยาสุริยวงษไวยวัฒ, ถวายต้นมเดื่อเทศสูงสอกคืบสองต้น, พระยาเทพวรชุน, ถวายต้นข้างน้าวสูงสามสอกสองต้น, พระนรินทเสนีถวายต้นสาลีสูงสี่สอกต้น ๑, หลวงสุรินทรเดช, ถวายต้นจำปูนสูงสามสอกต้น ๑, หลวงอาวุธอัคนิถวายต้นทุเรียนเทศสูงสอกคืบต้น ๑, ต้นกระเจตตัวสูงสองสอกต้น ๑, นายวิสูตรมณเฑียรถวายต้นไม้ตัด ๓๖ กระถางเมืองกาญจน์ติศ, ส่งไม้ตรง ๆ ๖๐ กอ, พระมหาสงครามคนเก่า, ถวายต้นข่อยสูงสองสอกต้น ๑, ต้นโมกสูงสองสอกต้น ๑, ต้นพิกุนสูงสี่สอกต้น ๑, รวม ๑๐๗ ต้น, ฯ

๏ เจ้าพระยาภูธราภัย, ถวายต้นสมอนั่งสูงสองสอกคืบต้น ๑, ต้นแมงเม่าสูงห้าสอกสองต้น, ต้นกันเกราสูงสองสอกสี่ต้น, พระยามหาอำมาตยถวายต้นเสมดสูงสอกหนึ่งต้น ๑, ต้นพลับจีนสูงสองสอกต้น ๑, ต้นพวงแก้วสูงสองสอกต้น ๑. เจ้าพรหมเทวานุเคราะวงษถวายต้นจำปาสูงสามสอกต้น ๑, ต้นจำปาสูงสิบสองนิ้วสองต้น, เงาะเหลือง ๑๐ ต้น, พระยาจ่าแสนถวายต้นพระยาโจรสูงสอกหนึ่งต้น ๑, ต้นพระยามือเหล็กสูงสอกคืบต้นหนึ่ง, ต้นมลทาสูงสามสอกต้น ๑, ต้นแก้วสูงสองสอกต้นหนึ่ง, พระราชเสนาถวายต้นกฤษนาสูงสอกหนึ่งสองต้น, หลวงเสนีพิทักษถวายต้นบัวบกต้นหนึ่ง, ต้นกรรณิกาสูงสองสอกต้นหนึ่ง, ต้นอินดผาลำต้นหนึ่ง, หลวงอนุรักษภูเบศถวายต้นจำปาสูงสอกหนึ่งสองต้น, หลวงสุริยามาตรถวายไผ่ตัดสองกอ, หลวงศักดิ์เสนีถวายต้นบุนนากสูงห้าสอกต้นหนึ่ง, ต้นชมจีนสูงสี่สอกต้นหนึ่ง, หลวงอนุชิตพิทักษถวายต้นขบาจีนสูงสองสอกต้น ๑. กระดังงาจีนสูงสองสอกต้นหนึ่ง, ต้นมลิซ้อนกอหนึ่ง, หางนกยูงสูง

สองสอกต้น ๑, เขมยีบุ่นสูงสองสอกต้น ๑, ขุนเพชอินตราถวายต้นข่มเขียวหวานสูงสองสอก ๔ ต้น, ต้นประยงสูงสอกคืบต้น, ต้นมนาวเทศสูงสามสอกต้น ๑, ต้นเสมาปรางสูงสามสอกคืบต้น ๑, ต้นคลีบขาวต้น ๑, ต้นรังไวสูงสอกหนึ่งต้นหนึ่ง, รวม ๗๕ ต้น, เจ้าพระยาภานุวงษมหาโกษาธิบดี, ถวายต้นโยคนีสูงเก้าสอกต้นหนึ่ง, พระยาพิพัฒน์โกษาถวายต้นสุรามฤทธิสูงสามสอกต้น ๑, ต้นพุทชาติกอหนึ่ง, ต้นกระดังงาจีนสูงสามสอกต้น ๑, ต้นข่มโอมือสูงสองสอกคืบต้นหนึ่ง, ข่มกรังตานสูงสองสอกต้นหนึ่ง, พระยาสมุทบูรานุรักษถวายต้นหางนกยูงใหญ่สูงเจดสอกต้นหนึ่ง, ต้นมนาวหวานสูงสอกหนึ่งต้นหนึ่ง, ต้นหว้าเล็กสูงสอกคืบต้นหนึ่ง, พระยาไภยวัชภาคย์ภักดีถวายต้นมะขามป้อมสูงหกสอกต้นหนึ่ง, พระวิสูตรสาครดิฐถวายต้นสนฉัตรสูงสองสอกต้น ๑, ต้นสนใบแหลมสูงสี่สอกต้นหนึ่ง, ไม้พระอัฐิงส่งมาจากเมืองสิงคโปร, ไม้กระถาง ๕๓ ไม้หีบ ๗ หีบ, เมืองนครไชยศรีส่งต้นตะโกดัดสูงห้าสอกต้นหนึ่ง, ต้นข่อยดัดสูงห้าสอกสองต้น, ต้นกระแจะสูงสิบสี่นิ้วสองต้น, ต้นพยอมสูงสอกหนึ่งสองต้น, ต้นข้างน้าวสูงยี่สิบนิ้วสองต้น, รวม ๕๕ ต้น. ฯะ

ข่าวในแม่น้ำ

◎ ด้วยข้าพเจ้าได้ทราบข่าวมาเรื่องหนึ่งว่า, อำแดงจิ๋วอยู่แพฟากกระดานสามห้อง, จอดอยู่ใต้ปากคลองบางลำภู, ณวันพุฒเดือนสิบขึ้นห้าค่ำ, เวลากลางคืนประมาณ ๗ ทุ่ม, มีผู้ร้ายลอบมาตัดปลอกแพอำแดงจิ๋วขาด, แพก็ลอยล่องลงไปโดนกำปั่นตามลำน้ำ, แพพังทำลายยับเยินไปมาก, ลอยกระทบลงไปจนถึงตำบลบางน้ำชล จึงชาวบ้านเรือออกมาเอาช่วย, รับอำแดงจิ๋วกับบุตรเล็กไปไว้, จึงรอดจากความตายหาจมน้ำไม่, ครั้นแพเข้าผู้ผู้ได้ก็เสียหักพังทำลายเปนอันมาก, อำแดงจิ๋วได้ความลำบากเพราะด้วยความประมาท, ท่านทั้งหลายที่อยู่แพทั้งปวงนั้น, อย่าได้มีความประมาทดังเลย ฯะ

ข่าวมาทางสายเตเลคราฟ

◎ ที่กรุงลอนดอนเมื่อณวันที่ ๕ เดือนเสปเตมเบอร์, . คอเวอร์นแมนต์อังกฤษ, ได้ให้ทหารหลายเรยิแมนต์ไปที่เกาะลิศลี, เพราะคนที่อยู่ในเกาะนั้น, บังอาจล่วงกฎหมายมาก. ฯะ

๏ พวกออศเตรเลียนผู้ที่ได้ไปตรวจโปล, คือที่สุดของโลกยนั้น, บัดนี้ได้ละทิ้งเมืองโตเกทออฟกลับมาเมืองนอเว, เขาได้ขี่สะเลดยิศ, (คือรถไปบนน้ำแข็ง,) เที่ยวตรวจไปบนเขาสูงแลตติตูด ๘๐ ดิตรี. ฯะ

๏ ที่เมืองสะเปน, แซปแปลา, แกบินเน็ตได้ออกเสียจากที่แล้ว, บัดนี้แสกกาสตา, ได้เปนหัวน่าแลเปนมินิศเตอร์ฝ่ายอินตเรีย,. มิดอศซานั้น, ได้เปนข้าวคลังสำหรับจ่ายเงินการทัพศึกทุกกอลนิศ, ซึ่งเปนเมืองขึ้นของเมืองสะเปนทั้งสิ้น, ราชการสิ่งหนึ่งสิ่งใดซึ่งเกี่ยวข้องกับประเทศที่เปนไมตรีอยู่กับเมืองสะเปนนั้น, ก็คงอยู่ตามเดิม, ไม่ได้เปลี่ยนแปลงสิ่งใด. พวกกาลิศได้ล้อมเมืองไปสะดา, ครั้นชาวเมืองได้สู้รบป้องกันเปนสามารถ, บัดนี้ได้ละไปจากที่ล้อมเสียแล้ว, ฯะ

๏ ที่กรุงลอนดอนเมื่อณวันที่ ๖ เดือนเสปเตมเบอร์ ได้รับข่าวตะเลคราฟมาว่า, พวกกาลิศภัดแต่เรีย, ได้ยิงเรือรบเยอรมัน ๆ ได้ยิงตอบแทน, ลูกปืนไปตกที่บนเมือง ๒๔ ลูก.

๏ เมื่อณวันที่ ๑๐ เดือนเสปเตมเบ่อร์, ลาศเซอร์นาได้รับที่ตั้งเปนแม่ทัพฝ่ายเหนือ, พวกกาลิศตั้งแต่ต้องถอยทับละเมืองไปสะดานั้น, ให้มีใจครั่นคร้าม, ด้วยภายหลังก็ต้องเสียทัพที่ว่าแรกก่อนอีกครั้งหนึ่ง. ฯะ

๏ ที่กรุงลอนดอนวันที่ ๑ เดือนเสปเตมเบอร์ได้ข่าวตะเลคราฟว่า, คอเวอร์น-แมนต์เมืองรุศเซีย, ได้จัดแจงอำเมาแดเรีย, เปนที่เรือกำบั่นไปมาได้โดยสดวก, เพราะได้ทำลายทำนบที่แกศแกน, ซึ่งใกล้กับเขานั้นเสีย. ฯะ

เรื่องคนที่ทำรถไฟคือยอศชตีวิลชัน บทที่ ๖

๏ ซึ่งทำทางรถไฟแต่เมืองดาลิงเตน, ไปยังเมืองซะตอกเต่นก็สำเรจแล้ว, แต่ยังกำลังทำทางรถไฟที่จะไปจากเมืองดิวเวอปูลนั้น, ต้องสงบเงียบงดนึ่งไว้ก่อน, แล้วจึงจะลงมือทำการนั้นสืบต่อไปอีก, ในโลกยนี้การค้าขายเปนอธิบดี, มีอำนาจมากกว่าสิ่งทั้งปวง, กระษัตรฤๅมหากระษัตร, แลคนทั้งหลายก็นับถือว่าเปนอธิบดี, เปนใหญ่มีอำนาจมากถึงกระนั้น, ถ้าจะว่าโดยจริงแล้ว, การค้าขายนั้นเปนอธิบดีมีอำนาจมากยิ่งกว่า

กระษัตรมหากระษัตร, การค้าขายนั้นเปรียบเหมือนเปนมหากระษัตรใหญ่ยิ่ง, ครอบครองตลอดโลกย, แต่ผู้ค้าขายนั้น, จะต้องประสงค์ทำสิ่งใดที่จะให้มีเจริญขึ้น, สิ่งนั้นต้องมีเจริญขึ้น, แต่เดิมนั้นได้ยินเขาว่ากำบั่นไฟข้ามมหาสมุทไม่ได้, ซึ่งพวกนายห้างที่ค้าขายนั้นว่าจะทำกำบั่นไฟข้ามมหาสมุทให้จงได้, เดี๋ยวนี้กำบั่นไฟก็ข้ามมหาสมุทได้แล้วแล่นไปรอบโลกย, อนึ่งแต่แรกเดิมนั้นได้ยินเขาว่าที่จะใช้บอกข่าวคราวด้วยสายเตลีแครฟนั้นไม่ได้เลย, มีเสนาบดีคนหนึ่งได้เหนเขาทำสายเตลีแครฟ, ก็หัวเราะเยาะเย้ยว่า, นี่เปนความคิดของคนเสียจริตทีเดียว, ก็กาลทุกวันนี้, ก็มีสายเตลีแครฟสำหรับใช้บอกข่าวคราว, แล่นไปรอบพิภพ, ดุจเชมขัดคาดบั้นเอว, อนึ่งชาวยุโรปทั้งปวงซึ่งได้เข้ามาทำหนังสือสัญญา, ทางพระราชไมตรีกับเมืองสยาม, แลเมืองอื่น ๆ ที่อยู่ผ่ายตวันออกตวันตก, เปนทางไมตรีต่อกัน, ไปมาค้าขายถึงกันได้โดยสดวก, เปนทองแผ่นเดียวกันนั้น, ก็เพราะการค้าขาย, ข้าราชการแลเสนาบดีผู้ใหญ่ผู้น้อย, แลราษฎรทั้งปวงเหนพร้อมกันว่า, จะทำทางรถไฟแต่เมืองลิวเวอปูล, ไปยังเมืองแมนเจดเซเตอร์นั้นไม่ได้เลยทีเดียว, แต่พวกนายห้างที่ค้าขายนั้น, เขาว่าจะทำทางนั้นขึ้นให้จงได้, ด้วยจะต้องการทางนั้น, เขาจึ่งปฤกษากันอีก, ว่าจะตั้งกอมปะนีไว้จะทำทางรถไฟ, ครั้นปฤกษาตกลงกันแล้ว, เขาจึ่งถามขึ้นว่าจะให้ใครเปนเจ้าพนักงานทำทางนั้น, มิศเตอร์เยมซึ่งได้กล่าวมาแล้วนั้น, เขาจึ่งตอบว่า, จงไปหายอศซีวิลซันมาเปนเจ้าพนักงานเถิด, เราเหนยอศทำการดีอยู่, นายห้างทั้งปวงก็เหนชอบด้วย, มิศเตอร์เยมจึงให้คนไปเชิญตัวยอศมา, คนใช้ก็ไปบ้านยอศได้เหนทางแลรถไฟ, ที่ยอศได้ทำไว้แล้วนั้น, ชอบใจยิ่งนักจึ่งเชิญตัวยอศมาด้วย, เมื่อยอศมาแล้ว, นายห้างทั้งปวงจึ่งว่า, เราจะต้องให้ยอศเปนเจ้าพนักงานทำทางรถไฟ, ยอศซีวิลซัน, ก็รับจะทำทางนั้นโดยความยินดี, แต่ยอศนั้นมีการลำบากขัดข้องอยู่บ้าง, จะต้องเดิรไปวัดทางนั้นเสียก่อน, แล้วจะต้องไปขอหนังสือท้องตรา, กับท่านเสนาบดีคือปาลีแมนต์, ให้ท่านเสนาบดียอมอนุญาตทำทางนั้น, ขณะยอศลงมือทำการวัดทางนั้น, ชาวนาแลขุนนางที่เปนเจ้าของนาเจ้าของบ่าก็โกรธ, ช่วยกันขับไล่ตียอศแลพวกอินชเนีย, เดิรวัดทางนั้นยากลำบากขัดข้องเพราะฉะนั้น, บางทีต้องลอยให้ชาวนาหลับ, ในเวลากลางคืนจึ่งได้เดิรวัดทางนั้น, เมื่อเดิรวัดแล้วจึ่งไปขอ

หนังสือท้องตรา, จากปาลีแมนต์เสนาบดี ๆ ทั้งหลายไม่เหนชอบด้วย, ก็ภากันขัดขวางการนั้นไว้ไม่ให้ทำ, เสนาบดีบางคนก็ว่าจะยอมให้ทำทางนั้นไม่ได้, ด้วยเปนการของคนที่เสียจริตคิดขึ้น, ยอศซีวิลซันเปนบ้าเสียจริตไปแล้ว, ไม่รู้จักคิดอ่านทำการอะไรไม่ได้เลย, ท่านเสนาบดีจึงเรียกพวกอินชเนียที่เปนใหญ่, มีอายุจำเริญล้วนมีผีมือดี ๆ หลายคนมาซักถามไล่เลียงดู, ว่าทางแลรถไฟนั้นท่านทั้งปวงอาจทำได้ฤๅไม่, พวกอินชเนียตอบว่า, ข้าพเจ้าทั้งหลายไม่อาจทำได้, ด้วยมีเหตุหลายอย่าง, คือรถไฟนั้นจะแตกกระจายออกไปถูกคนทั้งหลายเข้าแล้ว, ก็จะถึงแก่ความตายสิ้น, แล้วกงจักรรถนั้นก็จะหลุดปลิวไปเสียอารอยู่ไม่ได้, อนึ่งทางนั้นต้องข้ามบึงโคลนไป, บึงโคลนนั้นหล่มลึกนัก, ควายฤๅม้าจะเดินข้ามก็ไม่ได้, บึงนั้นก็ยาวหลายเส้น, ไม่มีผู้ใดอาจสามารถจะคิดทำทางข้ามบึงนั้นได้เลย, เว้นเสียแต่คนที่เปนบ้าเสียจริตนั้นคนเดียว, อาจจะทำทางนั้นได้, ถึงพวกอินชเนียกล่าวดั่งนั้น, ยอศก็มิได้เสียใจคิดยอท้อในการนั้นเลย, มีคนหนึ่งในพวกเสนาบดี, เขาอวดตัวว่าเขาเองเปนคนมีปัญญาฉลาด, เขาจึงถามยอศซีวิลซัน, ว่าแนะยอศซีวิลซัน; ถ้าแม้นรถไฟที่เจ้าจะทำนั้น, มีกำลังแล่นได้โมงละห้าร้อยเส้น, เหมือนดังว่าอย่างนั้นจริงไซ้, จะมีโคตัวหนึ่งวิ่งผ่านน่ารถจะข้ามทางนั้นไปจะเปนอันตรายมิใช่หรือฤๅ, ยอศตอบว่าจริงดั่งนั้น, เจ้าข้าชีวิตรโคจะเปนอันตรายโดยแท้, เสนาบดีคนนั้นก็นิ่งอยู่, ไม่อาจพูดกับยอศต่อไปอีก, พวกปาลีแมนต์นั้นก็มิได้เชื่อถ้อยคำพยานของยอศ, แลมิได้ยอมให้หนังสือท้องตราซึ่งจะทำทางนั้น, นายห้างพวกกอมปะนีนั้น, ต้องไปเรียกอินชเนียสองคนเปนญาติพี่น้องกัน, ซึ่งมีชื่อเสียงเลื่องฦๅ, คนทั้งหลายนับถือ, ให้มาเดิรวัดทางนั้นอีกครั้งหนึ่ง, แล้วก็ทูลขอหนังสือท้องตราอีก, ในพวกปาลีแมนต์นั้น, มีคนหนึ่งชื่อมิศเตอร์ฮัดเกซัน, เขาเตมใจจะให้ทำทางนั้นมาก, เมื่อพวกปาลีแมนต์ว่ากล่าวคัดค้านกั้นกางประการใด ๆ แล้ว, เขาก็ว่ากล่าวโต้ตอบคัดง้าง, ให้เสนาบดีทั้งปวงเหนชอบยอมให้ทำทางนั้น, ครั้นเสนาบดีปฤกษาเหนชอบพร้อมกันแล้ว, ก็ยอมให้หนังสือท้องตราทำทางนั้น, แต่พวกกอมปะนีนั้นต้องเสียเงินให้กับท่านเสนาบดีร้อยพันเหรียญ, จะ

แจ้งความ

๏ ขอแจ้งความให้ทราบ, ด้วยข้าพเจ้าได้รับหนังสือจดหมายฉบับหนึ่งว่า, ฯ

๏ ขอแจ้งความมายังท่านผู้เป็นเอดิเตอหนังสือครุโฉวาทได้ทราบ, ถ้าท่านมีกระดาดว่างอยู่บ้าง, ขอได้ลงหนังสือของข้าพเจ้านี้ด้วย, ๆ ข้าพเจ้าได้อ่านหนังสือต่าง ๆ พิเคราะห์ดูหลายอย่าง, เหนว่าพงษาวดารจีนนั้นเปนเรื่องราวยืดยาวมากกว่าหนังสือทั้งปวงหมด, ข้าพเจ้าก็ชอบฟังเล่นบ้าง, แต่คิดดูก็เปนน่าอัศจรรย์, ที่ต้องเสียแก่ชาติตาดตารี่ด้วยเหตุใด, ในครั้งเสียก็กคนดีก็มีมากแลปัญญามากหลายคน, คือกวนตั๋ง ๑, ยั้นเอ๋ง ๑, โซจิ้น ๑, เตียวหงี ๑, ชุยบู๊จู ๑, ซุนปิน ๑, หงอูสู ๑, คนเหล่านี้ก็เปนแม่ทัพ, แลมีสติปัญญาเปนที่เสียงก็กทั้งนั้น, ในเรื่องสามก็กเล่าคนดีมีเปนอันมาก, คือขงเบ้ง ๑, บังทอง ๑, โจโฉ ๑, โลซก ๑, เจียวยี่ ๑, มาซ้นปลายก๋สุมาอี ๑, คนเหล่านี้ก็มีสติปัญญาด้วยกันเปนอันมาก, แลเรื่องจีนในเล่มเรื่องอื่นก็ยังมีอยู่มาก, ล้วนแต่คนมีปัญญาแลกล้าแขงทั้งนั้น, แต่หาเหนรักษาบ้านเมืองให้ปรกติเหมือนจีนทุกวันนี้ไม่, ก็ทุกวันนี้วงษตาดได้เปนเจ้า, ชื่อเสียงคนในเมืองจีน, ก็หามีสติปัญญาฤทธิเดชอำนาจเหมือนในพงษาวดารที่กล่าวมาอย่างก่อนไม่เลย, แต่รักษาบ้านเมืองเรียบร้อย, มิได้มีการรบพุ่งกันตั้งแต่ก่อนนี้ด้วยเหตุใด. ข้าพเจ้าอ่านไปพิเคราะห์ดู, ก็นึกแต่ในใจว่าที่ท่านมีสติปัญญาแต่ก่อนมากนั้น, จะมีความคิดแต่ที่จะทำกันเองรบกันเองเท่านั้น, จึงมิได้มีความรักษาบ้านเมืองของตัว, ให้คงตระกูลตามชาติจีนของตัวอยู่ได้, ต้องให้ตามมาเปนนายเปลี่ยนวิไสยธรรมดา, ไว้หัวกาลาดวั้นหางหนูตามเพศตาดดังนี้ได้, ก็เปนที่เศร้าใจควรจะคิดเปนคติไว้บ้าง, เหมือนอย่างสุภาสิตเขาว่า, ผัวเมียทะเลาะกันอย่าไปเล่าให้เพื่อนบ้านเขาฟัง, ก็คิดดูเหมือนอย่างสุมาอี, ก็มีสติปัญญาเปนอันมาก, หาได้คิดบำรุงบ้านเมืองปราบปรามให้แผ่นดินเปนสุขไม่, เปนแต่จะคิดชิงดีกันในเมืองฆ่ากันในเมืองเท่านั้น, หาได้ระวังแลทำแบบที่จะจัดการบ้านเมืองไว้ให้กับคนอยู่ภายหลังไม่, เปนแต่จะคิดฆ่าโจซองแลฆ่วงชิงอำนาจกันเท่านั้น, ครั้นคนภายหลังต่อ ๆ มาก็เอาปัญญาอย่างนั้นมาเปนคติทุก ๆ เรื่อง, จนเสียเมืองแก่ชาติตาดได้นั้น, ก็น่าอัศจรรย์ไม่สมกับที่ชมว่ามีปัญญาเลย ฯ

พระราชพงษาสาวดารไท

ฯะ แผ่นดินพระมหาจักรพรรดิ ฯะ

๏ ฝ่ายขุนพิเรนทรเทพจึงให้หลวงราชนิกูลพระรักษามณเฑียร, แลเจ้าพนักงานทั้งปวง, เอาเรือพระที่นั่งไชยพระสุพรรณหงษ์, ไปยังวัดราชประดิษฐาน, อัญเชิญพระเทียรราชาให้ปริวัตลาผนวช, แล้วเชิญเสด็จลงเรือพระที่นั่งไชยพระสุพรรณหงษ์, ฉลองกรประดับด้วยเครื่องสูง, มยุระฉัตรพัชโบกจามรมาศด้วยเครื่องกางกั้น. แห่แหนเปนขนัดแน่นโดยทางชลมารถวิถี เสด็จถึงประทับฉนวนน้ำ, แล้วเชิญเสด็จเข้าสู่พระราชวัง. ครั้นได้มหามหุติวารศุภฤกษ์พิไชยดฤฐ, จึงประชุมสมเด็จพระสังฆราช, พระราชาคณะคามวาสีอรัญวาสี, มุขมาตยามนตรีกระวีโหราราชครูหมู่พราหมณ์ประโรหิตาจาริย์, ก็โอมอ่านอิศวรเวศวิศณุมนต์, พร้อมทั้งพุทธจักรอาณาจักร, มอบเครื่องเบญจกกุธภัณฑ์, ถวายอภิเศกโกฏกมุรธาราปราบดาภิเศกถวัลย์ราชประเพณียสืบศรีสุริยวงษกระษัตร, ดำรงแผ่นดินภิภพมณฑลเสมาอาณาจักร, กรุงเทพทวาราวดีศรีอยุธยามหาดิลกภพนพรัตนราชธานีบุรีรมย์อุดมพระราชนิเวศมหาสถานสืบไป, ทรงพระนามสมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราชเจ้า. ฝ่ายขุนพิเรนทรเทพจึงภาเอาตัวพระศรีศิลป์, ไปถวายสมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราชเจ้า, ทรงพระการุญภาพเลี้ยงพระศรีศิลป์ไว้. ครั้นรุ่งขึ้นจึงเสด็จออก, หมู่มุขมาตยามนตรีทั้งปวงพร้อมแล้ว, ตรัสปฤกษาความขอบขุนพิเรนทรเทพ, ขุนอินทรเทพ, หมื่นราชเสน่หา, หลวงศรียศบ้านลานตากฟ้า, สี่คนนี้เปนปถมคิด, แล้วพระหลวงขุนหมื่นหัวเมืองทั้งปวงเปนผู้ช่วยราชการ. พระมหาราชครูทั้งสี่เชิญพระธรรมนูนหอหลวงมาปฤกษาความขอบ, เอาบำเหน็จครั้งมหาเสนาบดี, รับพระอินทราชเข้ามาแต่เมืองสุพรรณบุรีเข้าพระราชวังได้, เอามาเปรียบในบำเน็จนั้น, พระราชทานลูกพระสนมองค์หนึ่ง, เจียดทองคู่หนึ่ง, พานทองคู่หนึ่ง, เต้าน้ำทองกระบี่กั้นหยั่น, เสลี่ยงงา, เสลี่ยงกลีบบัว, เอาคำปฤกษากราบบังคมทูล, ทรงพระกรุณา, ดำรัสว่าน้อยนัก, คนสี่คนนี้เอาชีวิตรแลโคตร, แลความขอบไว้ในแผ่นดิน, แล้วตรัสว่า ขุนพิเรนทรเทพ, เหล่าบิดาเปนพระราชพงษ์พระร่วง, มารดาไชเปนพระราชพงษ์แห่งสมเด็จพระไชยราชาธิราชเจ้า, ขุนพิเรนทรเทพเปนปถมคิด, เอาเปนสมเด็จพระมหา

ธรรมราชาธิราชเจ้า, ให้รับพระราชบัณฑูรคลองเมืองพระพิศณุโลกย, จึ่งตรัสเรียกสมเด็จพระเจ้าลูกเธอพระสวัสดิราช, ถวายพระนามชื่อพระวิสุทธิกระษัตรี, เปนตำแหน่งพระอรรคมเหษีเมืองพระพิศณุโลกย, เครื่องราชูประโภคให้ตั้งตำแหน่งศักดิผ่ายทหารพลเรือน, เรือไชยพื้นดำ พื้นแดงคู่หนึ่ง, แลเครื่องราชกุกกุภัณฑ์ให้สมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชเจ้าส่งขึ้นไป. เอาขุนอินทรเทพเปนเจ้าพระยาศรีธรรมโศกราช, พระราชทานลูกพระสนมองค์หนึ่ง, เจียดทองคู่หนึ่ง, เต้าน้ำทอง, กระบี่กนหยั่น เสลี่ยงงา, เสลี่ยงกลีบบัว เครื่องสูง, เอาหลวงศรียศเปนเจ้าพระยามหาเสนาบดี. เอาหมื่นราชเสน่หาเปนเจ้าพระยามหาเทพ, พระราชทานลูกสนม แลเครื่องสูงเครื่องทอง, เสลี่ยงงา เสลี่ยงกลีบบัว, เจ้าพระยามหาเสนาเจ้าพระยามหาเทพ, เหมือนกันกับเจ้าพระยาศรีธรรมโศกราช. หมื่นราชเสน่หานอกราชการ, ที่ยิงมหาอุปราชตกช้างตายนั้น, ปูนบำเหน็จให้เปนพระยาภักดีนุชิต, เจียดทองข้ายขวา, กระบี่บั้งทอง, เต้าน้ำทอง, พระราชทานลูกสนมเปนภรรยา, ผ่ายพระยาพิไชย, พระยาสวรรคโลกยนั้น. พระราชทานโปรดให้เปนเจ้าพระยาพิไชย, เจ้าพระยาสวรรคโลกย, พระราชทานเจียดทองข้ายขวา, กระบี่บั้งทอง เต้าน้ำทอง, พระหลวงขุนหมื่นนอกนั้น, พระราชทานบำเหน็จความชอบโดยอนุกรมลำดับแล้วสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, ทรงพระดำรัศแช่งษาบาลไว้ว่า, กระษัตรพระองค์ใดได้ครองภิภพภายน่า, อย่าให้กระทำร้ายแก่ญาติพี่น้องพวกพงษสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชเจ้า, แลเจ้าพระยาศรีธรรมโศกราช, เจ้าพระยามหาเสนา, เจ้าพระยามหาเทพ, ให้โลหิตตกในแผ่นดินเลย, ถ้ากระษัตรพระองค์ใดมิได้กระทำตามเราแช่งษาบาลไว้, อย่าให้กระษัตรพระองค์นั้นคงอยู่ในเสวตรฉัตร. ครั้งนั้นได้ช้างเผือกช้างหนึ่ง. ขณะเมื่อแผ่นดินพระนครศรีอยุทธยาเปนทรยศ, ก็ปรากฏขึ้นไปถึงกรุงหงษาวดี, สมเด็จพระเจ้าหงษาวดีแจ้งประพฤษดิเหตุไปว่า, สมเด็จพระไชยราชาธิราชเจ้าแผ่นดินพระนครศรีอยุทธยาสวรรคตแล้ว, เสนาบดียกพระยอดฟ้าราชกุมารพระชนม์สิบเอดขวบ, ขึ้นครองราชสมบัติ. แม่อยู่หัวศรีสุดาจันทมารดาพระยอดฟ้า, กระทำทุจริตสามีรศสังวาศด้วยขุนชินราช, ให้ฆ่าพระยอดฟ้าเสีย, ยกขุนชินราชขึ้นภานภิภพ, กรุงเทพทวาราวดีศรีอยุทธยา, เสนาพฤฒามาตยมีความพิโรธเคืองแค้น, คิดกันฆ่าขุนชินราช, แลแม่อยู่หัวศรีสุดาจันทเสีย

แผ่นดินเปนจลาจล. สมเด็จพระเจ้าหงษาวดีทรงพระราชดำริห์ว่า, พระนครศรีอยุทธยาเปนดังนี้จริง, เหนว่าหัวเมืองขอบขันทเสมา, แลเสนาพฤฒามาตยทั้งปวงกระด้างกระเดื่องมิปรกติ, ถ้ายกกองทัพรุดไปโจมตีเอา, เหนจะได้พระนครศรีอยุทธยาโดยง่าย, ทรงพระดำริห์แล้ว, ก็ตรัสให้จัดพลทหารรบสามหมื่น, ช้างเครื่องสามร้อย, ม้าสองพันเสศ, สมเด็จพระเจ้าหงษาวดีก็เสด็จยกกองทัพรุดรบมาโดยทางด่านพระเจดียสามองค์, ตีเมืองกาญจน์บุรี, จับได้กรมการถามให้การว่า, พระนครเปนจลาจลก็จริง, แต่บัดนี้พระเทียนราชาได้ครองราชสมบัติ, เสนาพฤฒามาตย, แลหัวเมืองทั้งปวงเปนปรกติพร้อมมูลอยู่แล้ว. สมเด็จพระเจ้าหงษาวดีตรัสว่า, ได้ล่วงเกินมาถึงนี้แล้ว, จะกลับเสียนั้นดูไม่มีเกียรติยศเลย, จำจะเข้าไปเหยียบให้ถึงชานเมือง, ถอเหนพระนครแล้วจะกลับ, ประการหนึ่งจะได้ดูมือทหารกรุงศรีอยุทธยา, ผู้ใดจะออกมารับทัพเราบ้าง, ตรัสแล้วก็ยกทัพไปตีเมืองสุพรรณบุรี, แล้วเดิรตัดทุ่งเข้าท้ายบ่าโมก, ข้ามพลเข้าไปตั้งค่ายหลวงตำบลลุมพลี. ฯ

นิทานเรื่องนายรักกับนายเรือง ท่อน ๓

๏ นายรักจึงว่าที่ท่านพูดมาเราเข้าใจแล้ว, แต่ข้อนี้ก็สำคัญ, เขาปลูกเรือนใหม่ต้องให้หมอดู, มฤตยูราหูจร ดูหัวนาคหางนาค, มิให้ทวนเกลดแลขวางตัวนาค, ดูผีหลวงหลาวเหลก, เลือกเสาบ่าเหนือบ่าใต้ไม่ปนกัน, ต้องหาคนแก่มาทำขวัญเสา, ตั้งเสาเอกเสาโทโห่ร้อง, ยกเสาเอาฤกษเอาเคล็ดต่าง ๆ, ขุดหลุมได้ทองเอาของขึ้นเรือน, มีแมวเปนต้นเอาขึ้นเรือนก่อน, ดูฤกษดูยามทำตามตำราโบราณ, ว่าจะอยู่เยนเปนศุขเกิดมูลพูลเงา, อนึ่งคลอดบุตรออกมาต้องวงสายสิน. บีดยันต์ตรีนิสิงเหสะหนามพุทรา, ถ้าลูกขัดไม่ออกเศกน้ำสเดาะกิน, ถ้าออกมาตายฤๅตายในท้อง, ต้องขนันกระหม่อมใส่ม่อบีดด้วยยันต์พุทธจักร, แลยันตราท้าวเวสสุวรรณ, ขนันบ่วงถ่วงเสียไม่ให้มาได้. อนึ่งถ้าเด็กขี้อ้อนเขียนรูปท้าวเวสสุวรรณวงยันต์ล้อมรอบ, แขวนไว้ให้รักษาเด็ก, ลงเลขลงตกัวกันกระพันผีดาษ, เขียนรูปแม่ซื้อลงชื่อต่าง ๆ, ฟาดเข้าฟาดปลาหามิ่งหาขวัน, อย่างหนึ่งทำการโกนจุกวันสุกดิบ, ให้หมอดูฤกษพานาทีหาวันธงไชยดูห่วงเฉียงห่วงนอน, ราหูจรมฤตยูลงมาห้ามฤกษ, เลือกวันเข้าห่วงหนีดวงลักร้าย, กาลอินทรีอัฏฐีปนาศ, อัคคนิโรธ

ทรทึกกาลทัณฑ์, ทักกะทินทินสูญมฤตยูยมขันธ์, อโยตามหากาลเหล่านี้, เขาก็ว่าร้ายไม่เอา, เปนอัปมงคล, จะหาฤกษเอาแต่ลักษณดี, เลือกเอาแต่ที่ราชาโชก, แล อำมฤตยโชกโชยโชก, แลมหาโชยโชกสิทธิโชกแลมหาสิทธิโชก, เหล่านี้ว่าเปนวิธีมงคล, ควรจะทำการให้ทันฤกษขันแลนาที, การที่ดูเวลาหาฤกษดีนั้นก็มากกว่ามาก, มีดูวันจม วันลอยวันฟูเปนต้น, แล้วก็นิมนต์พระสงฆสวดมนต์ห้ามงคลข้างเย็น, ถวายพรพระข้างเช้า ฉันจันหรร, สวดชยันโตตัดจุกให้สืนให้พร, รดน้ำบนเบญจาที่อาบน้ำ, ทำบุญถวายอ่าง แลกบุงกระจาด, ใส่เข้าของภาชน์ต่าง ๆ มีไตรสบงจีวรเปนต้น, ต้องหาภิกษุมาสวดมนต์ตัดจุก, ตัดเอาเองก็กลัวเด็กจะเปนบ้า, ตั้งบูชาเทวดาทำบัตร ๙ ชั้น, แต่งใบศรีทำขวัญจุกสมโภชเวียนเทียร, ประโคมแตรสังขกังสดานบันเดาะเครื่องดนตรี, หาชีพ่อพราหมณมารดน้ำทำกันต่าง ๆ, อย่างหนึ่งผู้ใหญ่ไปขอลูกสาวเรียกว่าเฒ่าแก่, ปลูกเย่าปลูกเรือน เรียกว่าปลูกหอลงโรง, แต่งงานบ่าวสาวหาหมอดูคู่, คู่สมพงษสมชาตินาคเชื้อ, ดูมีเดือนวันทั้งสองข้างให้ต้องกัน, ยกขันหมากมีเฒ่าแก่มา, กองทุนกองสินสวดมนต์สาดน้ำหำ ๆ, มีมโหรีกล่อมหอด้วย, เขาทำกันหลายอย่างดังนี้, จะเปนที่ไสยลาศน์ฤๅไม่, นายเรืองจึงว่าคำที่ท่านพูดจาว่ามาทั้งนี้, เขาก็ว่าเปนไสยลาศน์ทั้งนั้น. ฯะ

๏ นายรักจึงว่าเราไม่รู้เลยว่าเปนไสยลาศน์, เราก็ได้ทำมาแล้วอย่างนี้ทั้งนั้น, ท่านรู้แล้วเหนจะไม่ทำละสิ, นายเรืองจึงว่า, ถึงเรารู้แล้วก็ต้องทำทั้งรู้, ไม่ทำไม่ได้ เขาถือโบราณมากกว่าเรา, ต้องทำตามเขาไปอย่างนั้นเอง, ความเรื่องนี้ท่านรู้แล้ว อย่าพูดถึงไป, คนทั้งหลายนั่งอยู่เหล่านี้เขาจะโกรธ. นายรักจึงว่าถ้าเช่นนั้น, คนเหล่านี้ก็เลอะเทอะ. นายเรืองขยิบตาห้ามว่าอย่าพูดถึงไป, เขาจะปรับเอาว่าเปนมฤจฉาทิฐิ, พูดไปราคาสองไพเบี้ย, นิ่งเสียราคาตำลึงทอง. ฯะ

๏ นายรักทำพูดเสียงเบา ๆ ว่า, ตำราสวัสดิรักษาสอนให้บำรุงราศรี, จะนอนกับสัตรีให้นอนข้างขวา, เข้าว่าราศรีอยู่หน้า, กลางวันอยู่ที่ตัว, กลางคืนลงไปอยู่ที่ท้าว, มันเปนตัวอย่างไร, รูปร่างมันอย่างไร, มันจึงเที่ยวเวียงไปอยู่ที่นั่นที่นี่, ข้อนี้เราก็นึก ๆ สงไสยอยู่, ว่าให้หมั้นอาบน้ำชำระตามที่ราศรีอยู่นั้น, จะเปนสวัสดิมงคลลาภผลต่าง ๆ, อนึ่งวัน ๑๕ ค่ำ ๑ ค่ำหนึ่งห้ามมิให้กินเนื้อสัตวปลาสด, แลห้ามมิให้กินน้ำเต้ามะพร้าว

มาระเก. แลสิ่งของต้องห้ามหลายอย่าง, ความว่าในสวัสดิรักษานั้นแล้ว, อนึ่งมิให้ปลูกไม้ใหญ่แลต้นไผ่ริมเรือน, ต้นมะกรูดมะยมกล้วยตนีไว้ในบ้าน, แลห้ามปรามปลูกต้นไม้หลายอย่าง, มีมะลกอเปนต้นมิให้ปลูกเองกลัวอายุสั้น, อย่างหนึ่งห้ามมิให้ลอดต้นมเพือง, แลเถาถั่วเถาพักทองเปนอาทิ, อนึ่งห้ามมิให้ร่วมประเวณีสตรีมีท้อง, ว่าเปนปะราชิกอลุหัษฐห้ามอุประสมบท, แลห้ามมิให้ล่วงในลานพระเจดีย, เขตรที่พระอุโบสถ, ว่าเปนคนขันอระหรรมีบีก, บินไปเที่ยวไหน ๆ ก็ได้, วันพระห้ามมิให้ตกปลาฆ่าสัตว, แลสร้องเสพเมถุน, ให้เร่งทำบุญในวันพระ, พระอินทท่านให้ท้าวจัตุโลกยบาลมาตรวจดู, ผู้ใดทำบาปท่านจดบาญชีย์ด้วยหนังสุนัข, ผู้ใดทำบุญตักบาตรตรวจน้ำ, ท่านก็จดบาญชีย์ด้วยแผ่นทอง, อยากได้จดแผ่นทองอุสาห์ถือศิล, อดเข้าได้ทนบ่นคาถาขักลูกประคำ, บริกรรม ๑๐๗ ก็ว่าได้บุญนักหนาทีเดียว, พวกหนึ่งเล่นลายแทงผุด, ขุนทรัพย์คิดปฤษนา, หาง้งงาแชงหาถบเปนทอง, อย่างหนึ่งหัดทำแปลธาตุ, นักปราชวางปฤษนาว่าหนึ่งพระเจดีย, สองพระศรีมหาโพธิ, สามโบถ, สี่วิหาร, ห้าพระประธาร, หกสำเร็จ, ถ้าคิดได้ทำยาขัดเงินเปนทองเข้าธาตุต่าง ๆ, ขัดทองแดงเปนนาก, แลคิดตามโสพศวางบทลงไว้, ว่า ๒,๓,๔,๑, ผู้ใดคิดถึงเปนทองธรรมดา, ชินกับทองแดงแอบแฝงกันไว้, ขับไล่เลียงไป ๑๐ สูญเปนทอง, วิธีเหล่านี้เขาก็ทำกันอยู่ถมไป, แต่เราก็ไม่เหนเปนแน่ได้. นายเรืองจึงว่าเวลาก็เพนเสียแล้ว, วันนี้เรารักษาอุโบสถจงงดไว้, ไปกินเพนเสียก่อนแล้วจึงมาพูดจาหาฤากันต่อไป. นายรักนายเรืองแลพวกสัปรุษก็ภากันไปกินเพน. ฯะ

นิทานนายบั่น

๏ อยู่มาวันหนึ่งนายบั่นเดิรออกมาจากบ้าน, ได้พบเพื่อนที่รู้จักกันคนหนึ่งเดิรมา, นายบั่นก็ชวนมาสนทนากันอยู่ที่ประตูบ้าน, ด้วยเรื่องเรือสองลำที่กระทบกัน, ภอหญิงชราคนหนึ่งเดิรมา, จึงถามนายบั่นว่า, ท่านสนทนากันด้วยเรื่องอะไร, นายบั่นจึงบอกว่า, เราพูดกันด้วยเรื่องเรือสองลำ, ที่ภระทบกันในแม่น้ำหลายวันมาแล้ว,

หญิงชราจึงตอบว่าเราได้ทราบเรื่องแล้ว, นายบ้นจึงว่า, เรือสองลำนั้นจะประทุกสิ่งอันใด, หญิงชราจึงบอกว่า, เรือที่ทาศรีน้ำเงินแก่นั้นบันทุกพืน, เรือที่ทาศรีเหลืองนั้นบันทุกเงิน, นายบ้นจึงถามว่า, ทำไมจึงได้โดนกัน, หญิงชาผู้นั้นจึงตอบว่า, เหนจะเปนด้วยกับตันจะวิวาทกัน, ฤๅอย่างไรข้าพเจ้าหาทราบไม่, นายบ้นจึงถามว่าท่านชื่อใด, หญิงผู้นั้นจึงตอบว่าเราชื่อยูดี. ฯะ

แจ้งความ

๏ การที่แต่งไฟซึ่งบอกก่อนนั้นยังขาดอีกแห่งหนึ่ง, ที่โรงนาฬิกาใหญ่นั้น, จหมื่นจงขวา, จหมื่นจงซ้ายได้แต่ง, มีโคมเรียงรายตั้งแต่พื้นขึ้นไปตลอดยอด, มีแตรฝรั่งสี่คันเป่าสรรเสิญพระบารมี, เมื่อเวลาเสด็จลงท่าราชวรดิษ,

ราคาเข้าเปลือกกรุงเทพ ฯ

๏ ใช้ถัง ๔๑ ทนาน. ตามซึ่งโรงสีจักรกลไฟใช้กันนั้น, เข้าเปลือกนาเมือง ราคาเกวียนละ ๒๔ บาท, ๒ สลึง, เข้าเปลือกนาสวนอย่างเอกราคาเกวียนละ ๔๔ บาท, ๒ สลึง. เข้าเปลือกนาสวนที่หนึ่งราคาเกวียนละ ๔๒ บาท, เข้าเปลือกนาสวนที่สอง, ราคาเกวียนละ ๓๖ บาท, เข้าเปลือกนาบ้กที่หนึ่งเกวียนละ ๓๔ บาท, เข้าเปลือกนาบ้กที่สอง, ราคาเกวียนละ ๓๓ บาท, เข้าเปลือกนาบ้กที่สาม ราคาเกวียนละ ๓๒ บาท. เข้าสารนาสวนที่หนึ่ง, ราคาเกวียนละ ๗๒ บาท, ๒ สลึง, เข้าสารนาสวนที่สอง, ราคาเกวียนละ ๖๗ บาท, เข้าสารนาสวนที่สาม, ราคาเกวียนละ ๖๓ บาท, ๒ สลึง, เข้าสารนาเมือง, ราคาเกวียนละ ๕๐ บาท, งาเมล็ดกรุงเก่า, ลพบูรี, อ่างทอง, แลเมืองเหนือทั้งหลาย, ราคาเกวียนละ ๖๗ บาท, งาเมล็ดเมืองสุพรรณบูรี, แลบางช้าง, ราคาเกวียนละ ๗๓ บาท, เข้าสารแลงาเมล็ดทั้งสองอย่างนี้ใช้ถัง ๒๑ ทนาน ฯะ

การเลหลัง

๑ ข้าพเจ้าผู้มีชื่อที่ท้ายหนังสือนี้ ขอแจ้งความให้ทราบทั่วกัน ด้วยณวันพระกลางเดือนขึ้นสิบห้าค่ำทุก ๆ เดือน จะมีการเลหลังที่ถนนบำรุงเมือง พ้นบังเวียนไปข้างคลองตลาดห้องที่สอง คือข้าพเจ้าตั้งรับของนายห้างพ่อค้า ที่มีสินค้าค้างอยู่บ้าง แลท่านผู้ใดมีสิ่งของที่ไม่ชอบใจจะใช้แล้วจะเอามาฝากขายก็ได้ ถ้าแลท่านผู้ใดอยากจะใคร่ซื้อของที่ถูกว่าขายตามธรรมเนียม แล้วขอเชิญท่านมาเวลา ๔ โมงเช้าเทอญ ฯ

ข้าพเจ้านายรุ่งเป็นผู้จะขายเลหลัง

โคลงรามเกียรติ

มารมาตยกลาดเกลื่อนผ้า บาทบงค์
ตำรวจรักษาองค์ พรั่งพร้อม
เกณฑ์กันออกขบวนวง ระวังราช
ทำที่ทับตาบล้อม รวดร้ำรายเฉวียน

มโหธรเรืองรอบรู้ ราชกิจ
บัตรสู่กรุงโกษิต ที่อ้าง
อ่านสาสน์อิสูรอิ ศรภาพ
ใช้ท่านเชิญไปสร้าง นิเวศใหม่ถวาย

บัตรองค์อำมเรศเจ้า สร่องสวรรค
เกณฑ์หมู่เทพยเทวัน แห่ห้อม
มานฤมิตรสรรค์ นัดเรศ
ทุกสิ่งสาระพรรณพร้อม เสร็จแล้วคืนสถาน

ปางภพนิมิตรพ้อง พิปริต
ตรัสเรียกพิเภกสถิตย ที่ใกล้
ดำเนินสุบินคิด ปรารพท่านแฮ
คำพ่ายผ่ายข่าวได้ ชะนะน้ำจักไฉน

พิเภกเลขเลิศรู้, ชดา
ทูลเทียบตามลักขณา เรื่องร้าย
ทศภักตรเพื่อเวรา ทนโทษ
เคืองขับพิเภกย้าย นิราษร้างเมืองมาร

ราชาพิเภกเศร้า แสนสลัย
ไร้ที่แปรภักตรผัน พึ่งพ้อง
ออกจากนครคัน ไคลคลาคไปแฮ
หมายมุ่งคันทมาคท้อง เถื่อนไม้ไพรพนม

นิลขันพรรคพวกพ้อง ลิงดง
เที่ยวลาดตระเวนวง เขตรคัอม
ภบพระยาพิเภกทรง กำสรดอยู่นา
เรียกเหล่าลิงเลวลัอม ไล่เลียวจับตัว

การค้าขาย ณ กรุงเทพ

ชื่อเรือ เข้ามา	ภาษา	วัน	เรืออะไร	ตัน	ชื่อกับตัน	ชื่อเจ้าของเรือ	จาก
ออนเบลดไชก้า	วิลันดา	๒ ร ๓,๐๐	ใบ ๓ เสา	๑๐๙๖	เอนเอวิเลยม	วินสะเรดเลก	สิงคโปร์
ซัดดินกา	ไท	๒ ร ๓,๐๐	ใบ ๒ เสา	๒๕๙	โคบพื้น	พระยาอาหาร	ห้องกอง
ยูเลดโรส	ฝรั่งเสศ	๒ ร ๓,๐๐	ใบ ๒ เสากรึ่ง	๖๐๒	ซิกศาเรก	เอมยูเลียน	เพนดิเกล
หอยสันโน	วิลันดา	๓ ร ๔,๐๐	ใบ ๒ เสากรึ่ง	๒๔๐	เจก	ทานหก	สงคโปร์
เวอลิก	ไท	๔ ร ๕,๐๐	ไฟ	๒๕๐	ลาพเตช	ของหลวง	
เอนวอย	ไท	๔ ร ๕,๐๐	ใบ ๒ เสากรึ่ง	๓๔๖	เรนนอด	เจ้สัวกงจิ๋ว	สิงคโปร์
หุสุนโกน	วิลันดา	๔ ร ๕,๐๐	ใบ ๒ เสากรึ่ง	๒๕๐	ลิมไซคี	ทานหก	สิงคโปร์
สินค้าจำเริญ	ไท	๕ ร ๖,๐๐	ใบ ๓ เสา	๔๐๐	แอกละชัน	พ่ออี๋	ห้องกอง
กิมฮุนหวด	ไท	๕ ร ๖,๐๐	ใบ ๒ เสา	๒๐๐	เกนฮะ	เจ้สัวเกา	สิงคโปร์
ตรีปรัดรา	อังกฤษ	๕ ร ๖,๐๐	ใบ ๒ เสากรึ่ง	๑๒๙	คอรเด่อ	เจก	สิงคโปร์
ลำ ๑	ไท	๕					จากผั่ง
เบนไลยุดทิน	ฝรั่งเสศ	๖ ร ๗,๐๐	ใบ ๒ เสากรึ่ง	๓๕๓	โอไมเค	มากวน	มันลิกได
ยุลายอัน	เยรมัน	๗ ร ๘,๐๐	ใบ ๒ เสากรึ่ง	๓๗๐	เอลิกบักคา	คำปนี	มาริกคัน
หอยสันโน	วิลันดา	๔ ร ๕,๐๐	ใบ ๒ เสากรึ่ง	๒๗๐	วิเคา	ทานหก	สิงคโปร์

การค้าขาย ณ กรุงเทพ

ชื่อเรือออกไป							
ห้องกอง	ไท	๗ ร ๘,๐๐	ใบ ๓ เสา	๖๓๔	ฟรูดเกนบิง	เจ้สัวมัน	ห้องกอง
ลำ ๑	ไท	๗ ร ๘,๐๐	สะกุนนา				ไปผั่ง

การพระราชพิธีถือน้ำแลพระราชพิธีสารท

๑ ณวันพุฒเดือนสิบแรมสามค่ำ, เวลาสองทุ่มเสศพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, เสดจพระราชดำเนินออกทางประตูน่าพระที่นั่งสมมุติเทวราชอุปบัติ, เสดจขึ้นเกยทรงพระราชยาน, ออกทางประตูพิมานไชยศรี, มาประทับเกยวัดพระศรีรัตนสาศดาราม, แล้วเสดจพระราชดำเนินไปประทับในพระอุโบสถ, ทรงจุดเทียรเครื่องนมัศการ, จึงพระเจ้าบรมวงษเธอ, กรมพระปวเรศวริยาลงกรณ์ก็ถวายศีล, ครั้นทรงศีลแล้ว, ก็เสดจพระราชดำเนินไปประทับตรัสอยู่กับกรมพระปวเรศวริยาลงกรณ์, เจ้าพนักงานกรมพระอาลักษณ์ก็อ่านคำประกาศเรื่องรัตนพิมพวงษ, ครั้นทรงตรัสกับกรมพระปวเรศวริยาลงกรณ์แล้ว, เสดจพระราชดำเนินมาประทับ, ตรัสกับพระเจ้าบรมวงษเธอ, เจ้าพ้ามหามาลากรมพระบำราบปรปักษ, ณ ที่บรมวงษานุวง เฝ้าทูลอองธุลีพระบาทอยู่พร้อมกัน, ครั้นอาลักษณ์อ่านประกาศจบแล้ว, พระสงฆ ๓๘ รูปก็สวดพระพุทธมนต, ภอเวลายามเสศก็เสดจคืนเข้าพระบรมมหาราชวัง, เปนเสร็จการในวันนั้น, ฯะ

๑ ณวันศุกรเดือนสิบแรมสิบสามค่ำ, เวลาเช้าสี่โมงเสศพระบาทสมเดจพระเจ้าอยู่หัว, เสดจวัดพระศรีรัตนสาศดาราม, ทรงประเคนพระสงฆ, แล้วชีพ่อพราหมณ์ชุบพระแสงอ่านคำแช่งสาบาล, พระบรมวงษานุวงษแลท่านเสนาบดี, ขุนนางข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อย, ได้รับพระราชทานน้ำพระพิพัฒนสัตยา, โดยอย่างธรรมเนียมซึ่งมีมาทุก ๆ ปี, ครั้นรับราชทานน้ำพระพิพัฒนสัตยาแล้ว, ก็มาถวายบังคมพระบรมอัฐิ. แล้วก็เปนเสร็จการ. เวลาเยนสวดมนต์ที่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท, เปนวันแรกตั้งพระราชพิธีสารท, โดยอย่างบูราณราชประเพณี. ฯะ

๑ ถ้าท่านผู้ใดจะใคร่ทราบชัดในการนี้, จงดูหนังสือราชกิจจานุเบกษาที่จะออกวิกน่านั้นเทอญ. ฯะ

แจ้งความ

๑ ด้วยได้ทราบว่าทรงพระกรุณาโปรดให้ท่านเคาน์ซิลลอร์, พระยากาษกรวงษ ท.จ.,ภ.ช.ภ.ม. ออกจากกองมิตติตระลาการศาลรับสั่ง, ซึ่งชำระความกระทรวงกรมพระนครบาล, ให้มารับราชการเปนผู้ดูแลกำกับลูกขุนอาลักษณราชบัณฑิตย์, ซึ่งโปรดเกล้า ให้ชุมนุมกันตรวจสอบทานแก้ไขเพิ่มเติมพระราชกำหนดกฎหมาย, ลักขณะตระลาการรับพ้องแลอุธร, ที่จะได้ใช้ในศาลซึ่งทรงพระราชดำริห์จะจัดธรรมเนียมขึ้นใหม่นั้น,

พิมพ์ที่โรงพิมพ์เพื่อการช่าง ถนนเฟื่องนคร พระนคร
นายอำพัน ตายางกูร ผู้พิมพ์และผู้โฆษณา ๒๔๙๓

มหาวิทยาลัย
ศรีนครินทรวิโรฒ